Noam Chomsky

Doğa ve Dil Üzerine

Türkçesi:
Ayşe Banu Karadağ

Sözcükler

DOĞA VE DİL ÜZERİNE
Sözcükler Yayınları: 1

© Noam Chomsky, Adriana Belletti, Luigi Rizzi, 2002
© Ahmet Turgay Fişekçi, 2008
Bu kitabın Türkçe Yayın hakları
Kalem Telif Haklan Yay. Org. Tur. Ltd. Şti. aracılığıyla
Cambridge University Press'ten satın alınmıştır.

Kapak Tasarımı: Hakkı Mısırlıoğlu

Birinci Basım: Mart 2010

ISBN-978-605-4209-01-9
Sertifika No: 11751

Yayımlayan: Ahmet Turgay Fişekçi
Neyzenbaşı Halilcan sok. 42/7 Üsküdar, 34668 İstanbul
Tel.: 0216 4958865
Faks: 0216 3915726
e-posta: tfisekci@gmail.com

Baskı ve cilt: Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Ltd Şti.
Çiftehavuzlar mah. Prestij İş Merkezi 27/206 Zeytinburnu-İstanbul
Tel.: 0212 565 01 22
Sertifika No: 12028

Noam Chomsky

DOĞA VE DİL ÜZERİNE

"Laik Bağnazlık ve Demokrasinin Tehlikeleri Üzerine"
adlı deneme ile birlikte

Türkçesi: Ayşe Banu Karadağ

cük
ler

İçindekiler

Önsöz 5

I. Editörlerin Önsözü:

Dilbilim Kuramına İlişkin Bazı Kavram ve Konular 11

II. Dil ve Zihin Üzerine Düşünceler 64

III. Dil ve Beyin 84

IV. Noam Chomsky ile Yetinmecilik Üzerine 121

Laik Bağnazlık ve Demokrasinin Tehlikeleri 207

Notlar 239
Kaynaklar 244

Önsöz

Siena Üniversitesi tarafından davet edilen Noam Chomsky 1999 yılının Kasım ayını, şimdilerde üniversitenin araştırma binası olarak kullanılan 14. yüzyıl manastırı Cer-tosa di Pontigano'da geçirdi. Son derece yoğun ve heyecanlı geçen bu ay süresince Siena Üniversitesi'nin hocaları ve öğrencileri, Chomsky'nin çalışmalarının farklı yönlerini tanımak için eşsiz bir fırsat yakaladılar. Chomsky ile bilim ve politika üzerine konuştular, düşüncelerini ve projelerini paylaşıp güçlendirdiler ve daha birçok açıdan birbirleriyle karşılıklı etkileşimde bulundular. Bu kitapta yer alan metinler, Chomsky'nin Siena Üniversitesi'ne gelişi çerçevesinde yapılan etkinliklerle ilgilidir.

Kitabın ilk bölümü, dilbilimdeki bazı temel kavramlara ve bilim dalının tarihiyle ilgili sonraki bölümlerde sorulacak kuramsal soruların yanıtlanmasında temel önem taşıyan bazı öğelere giriş niteliği taşımaktadır.

İkinci bölüm özel bir durumla ilgilidir. Chomsky'nin Siena'ya gelişi, Pisa Scuola Normale Superiore'yi ziyaret edişinden yirmi yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu ziyaret, her zaman anılması gereken Pisa Konferansları'yla kuramsal dilbilim alanını derinden etkilemiştir. Söz konusu yıldönümü bağlamında, Chomsky'ye 27 Ekim 1999'da Pisa Scuola Normale Superiore tarafından fahri doktora unvanı - "Perezi-onamento *honoris causa"* - verilmiştir. Chomsky bu ziyare-

tinde "Dil ve Zihin Üzerine Düşünceler" ["Perspectives on Language and Mind"] başlıklı Galileo Konferansı'nı vermiştir. Bu konferansta Chomsky, gerek bilimsel nitelikteki günümüz dilbiliminin gerekse modern bilişsel bilimlerin köklerini klasik felsefenin temellerine bağlamıştır. Chomsky konuşmasına, Galileo Galilei'nin zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde başka insanlarla iletişim kurmamızı sağlayan "alfabetik yazıma" ("alphabetical writing"), yani "muhteşem buluş"a düzdüğü övgüden söz ederek başlamıştır. Chomsky'nin konuşması, kitabın ikinci bölümünde yer almaktadır

Üçüncü bölüm, dil çalışmalarının beyin bilimleriyle ilgisi üzerine odaklanmaktadır. Bu bölümde, özellikle bilişsel bilimler tarafından geliştirilen soyut ölçüm modellerinin, beyindeki dil ve bilişe ilişkin fiziksel alttaşlarla (substrate) birleştirilip bütünleştirilmesine ilişkin görüşler irdelenmiştir. Bu metnin daha sade bir versiyonu Avrupa Bilişsel Bilim Konferansı'nm tam katılımlı bir oturumunda Chomsky tarafından sunulmuştur (Santa Maria della Scala, Siena, 30 Ekim 1999); aynı konular "Dil ve Dünyanın Geri Kalanı" ["Language and the Rest of the World"] başlıklı bir konferansta görece olarak daha genel bir çerçevede ele alınmıştır (Siena Üniversitesi, 19 Ekim 1999).

Dördüncü bölüm, 1990'larda Chomsky'nin düşüncelerinin etkisinde şekillenen ve kuramsal dilbilimde giderek daha fazla dikkat çeken Yetinmeci Program'ın (Minimalist Program) tarihsel kökenleri, kavramları ve uzantıları üzerine yapılan bir tartışmayı söyleşi şeklinde sunmaktadır.

Chomsky "Laik Bağnazlık ve Demokrasinin Tehlikeleri" ["The Secular Priesthood and The Perils of Democracy"]

başlıklı ikinci bir konferans daha vermiştir (Siena Üniversitesi, 18 Kasım 1999). Konferansta, kendi ilgi ve etkinliklerinin bir başka temel noktasını oluşturan, medya ve öteki en-tellektüel kurumların modern toplumdaki sorumluluğuna değinmiştir. Bu konuşmanın metni, kitabımızın beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Aynı konu Chomsky tarafından başka konuşmalarda ve seminerlerde de - özellikle son yazdığı *Yeni Askeri İnsancılık (The Neıv Military Huma-nism)* adlı kitabıyla bağlantılı bir biçimde - ele alınmıştır.

Siena ziyareti sırasında Chomsky, Yetinmeci Prog-ram'daki (Minimalist Program) son teknik gelişmeler üzerine gayri resmi seminerler de vermiş ve "Sözdizimsel Görünümler ve Anlamsal Çeşitlemelerin Yapısal Bir Haritası İçin" ["For a Structural Cartography of Syntactic Configurations and Semantic Types"] başlığını taşıyan bir araştırma programıyla bağlantılı olarak birçok çalıştayda bu konuda görüş bildirmiştir (Certosa di Pontignano, 25-27 Kasım 1999).

Bu kitabın ilk dört bölümünü bir araya getiren ortak payda, dilin, doğal bir nesne, insan beyninde fiziksel olarak temsil edilen ve doğa bilimlerinde araştırılan türümüzün biyolojik bahşedilmişliklerinin bir parçası olarak bilişsel bir kapasite şeklinde ele alınmasıdır. Chomsky'nin ilk yazılarında ileri sürülen, daha sonraları ise giderek büyüyen bir bilim topluluğu tarafından geliştirilen bu bakış açısı çerçevesinde kuramsal dilbilim, yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen ve "bilişsel devrim" diye adlandırılan olgunun tetiklenmesi ve şekillenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Dil üzerine yapılmış yaklaşık kırk yıllık bir bilimsel araştırmaya dayanan Yetinmeci Program, dil tasarımının şu yönünü araştırma gündeminin merkezine yerleştire-

rek ilerleme göstermektedir: Seslerle anlamları sınırsız bir alanda birleştirme temel görevinin belli bir zarafet ve veciz-lik çerçevesinde başarıyla yerine getirilmesi. Dördüncü bölümde yer alan söyleşinin büyük bir bölümü, sözü edilen güncel araştırmanın bu yönünü açıklamaya ve dil dizgesinin doğanın başka alanlarındaki zarif dizgelerle arasındaki henüz bilimsel araştırmalarla gün ışığına çıkarılmamış benzerlikleri bulmaya ayrılmıştır.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümü, alan-dışı kişilerin kolaylıkla anlayabilecekleri bölümlerdir. Özde teknik bilgiler içermese de dördüncü bölüm, çağdaş kuramsal dilbilimin belli başlı kavramlarına ve bu alanın yakın tarihine işaret etmektedir. Giriş bölümünün amacı ise, Yetinmecilik (Mini-malism) üzerine süregelen tartışmaya kuramsal ve tarihsel bir artyetişim sağlamaktır.

Bu kitapta bir araya getirilen bölümler, İtalyanca ve İngilizce olarak "Lezioni Senesi"nin ilk cildi şeklinde - *Su natura e linguaggio (Doğa ve Dil Üzerine)* - 2001 yılının Nisan ayında yayımlanmıştır (Edizioni dell'Universita di Sie-na). Elinizdeki kitabın adı geçen yapıttan farkı, giriş bölümünün daha zenginleştirilmiş ve Pisa Scuola Normale Su-periore'nin izniyle içeriğine Galileo Konferansının eklenmiş olmasıdır.

Pisa seminerlerinin yirminci yıl dönümü Chomsky'nin Toskana'ya yeni bir ziyareti için iyi bir olanak sağlamış, ancak Siena'da geçirilen zamanın çok az bir kısmı (böyle bir zaman olduysa!) geçmişteki güzel günleri anmaya ayrılmıştır. Yoğun geçen bu unutulmaz ay boyunca, zaman ve enerjinin büyük bir bölümü, dil üzerine gelecekte yapılacak araştırmalar için yeni düşüncelerin ve yönelimlerin keşfine

ve tartışılmasına adanmıştır. Umudumuz, bu kitapta bir araya getirilen metinlerin yalnızca içeriği aktarması değil, Pon-tignano ve Via Roma arasındaki tartışmalara egemen olan entellektüel adanmışlık ve heyecanı da yansıtmasıdır.

ADRIANA BELLETTİ
LUIGI RIZZI

I. Bölüm

Editörlerin Önsözü: Dilbilim Kuramına İlişkin Bazı Kavram ve Konular

1. Dilin Biyolojik Ortamda İncelenmesi

Yirminci yüzyılın ilk yarısına egemen olan dilbilim paradigmaları, dikkatlerini Saussure'ün "Dil" ("Langue") kavramı üzerinde yoğunlaştırmışlardı. Saussure'e göre "Dil", konuşmacıların üzerinde ancak kısmi bir egemenliğe sahip olabildikleri sosyal bir nesneydi. 1950'lerden bu yana üretici dilbilgisi (generative grammar) dilbilimsel araştırmalarda-ki odak noktasını, konuşmacılara ait dilbilimsel bilgi dizgelerine ve türlere özgü doğal dili kullanma ve geliştirme becerisi olan "Dil Yetisi"ne ("Language Faculty") çevirdi (Chomsky, 1959)- Bu bakış açısına göre dil, doğal bir nesne, beyinde fiziksel bir temsili olan insan zihninin bir öğesi ve bu türe bağışlanmış yetilerin bir parçasıdır. Bu veriler ışığında dilbilim, bireysel psikolojinin ve bilişsel bilimlerin bir koludur; nihai amacı da, biyolojik ortamda belirlenen insan doğasının temel bir bileşenini tanımlamaktır.

"Dil Yetisi" üzerinde odaklanma düşüncesi yeni değildi; bu düşüncenin kökleri dil çalışmalarını "insan zihninin bir aynası" olarak gören ve insan bilişine ulaşmak üzere belli bir bilgi alanı sağlayan klasik nitelikteki rasyonel dil çalışmasına dayanır. Bu köklere ilişkin tarihsel bağı vurgu-

lamak amacıyla Chomsky, 1950'lerde yaşanan bakış açısı değişikliğini "ikinci bilişsel devrim" olarak nitelendirir; bu şekilde de Kartezyen geleneğe özel bir gönderme yaparak, on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar süregelen felsefi anlayıştaki ilerici görüşlerden övgüyle söz eder. "İkinci bilişsel devrim"deki yenilik, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, insanın dil kullanımına ilişkin belirli temel gerçekleri yakalayabilecek kesinleşmiş formel modellerle dilin ilk kez incelenmesidir.

Dilin en temel gerçeği, konuşmacıların daha önceki dilsel deneyimlerinde rastlamadıkları ifadelerle karşı karşıya gelmeleri ve bu ifadeleri hiçbir güçlük çekmeden üretip anlayabiliyor olmalarıdır. Gerçekte normal dil kapasitesi sınırsızdır; her konuşmacı normal dil kullanımında sınırsız sayıda dilsel ifadeyi üretip anlayabilir. Günlük dil kullanımına ilişkin "yaratıcılığın" önemli bir öğesi olarak ifade edilen bu dikkate değer kapasite, en azından birinci bilişsel devrimden bu yana araştırmacıların ilgisini kazanmış ve insan doğasının çok temel bir bileşeni olarak kabul edilmiştir. Ne var ki klasik dil anlayışı çerçevesinde bu kapasite temel an-laşılmazlık özelliğini korumuştur. Örneğin Ferdinand de Sa-ussure'ün *Dersler (Cours)* adlı kitabında bu konuda birtakım belirsizliklere rastlanmaktadır. Kitapta bir bölümde açıkça "la phrase, le type par excellence de syntagme... ap-partient â la parole, non â la langue" (s. 172) ["cümle ve ifade şekilleri *par excellence (en üst şekilde)* "dil"e değil, "söz"e bağlıdır"] denirken, hemen bir sonraki bölümde "söz"den "un acte individuel de volonte et d'intelligence... les combinaisons par lesquelles le sujet parlant utilise le co-de de la langue en vue d'exprimer sa pensee personelle..."

(s. 31) ["konuşmacının, kişisel düşüncelerini açıklama noktasında dil mekanizmasından yararlandığı bileşenleri içeren, istek ve zekâya bağlı kişisel bir hareket" olarak söz edilmektedir. Bir cümleyi oluşturan öğeleri bir araya getirme özgürlüğü ise "le propre de la parole"dur ["söz"e aittir]. Ayrıca şöyle bir ifade de vardır: "II faut attribuer â la langue, non a la parole, tous les types de syntagmes construits sur des formes regulieres..., des groupes de mots construits sur des patrons reguliers, des combinations [ki] repondent â des types generaux" (s. 173) ["düzenli biçimler üzerine kumlan her çeşit cümle yapısını, düzenli örüntüler üzerine oluşturulan her çeşit sözcük grubunu ve genel biçimlere karşılık gelen her çeşit bileşimi "söz"e değil, "dil"e bağlamak gerekir"]. Öyleyse *Dersler* 'den varılacak bir sonuç gözlemi şeklinde, sözdizimin dil ve söz arasında ortalarda bir yerde olduğu söylenebilir: "Mais il faut reconnaître que dans le domaine du syntagme il n'y a pas de limite tranchee entre le fait de la langue, marque de l'usage col-lectif, et le fait de parole, qui depend de la liberte individi-uelle" (s. 173) ["Fakat sözdizim alanı içinde ortak kullanımla belirlenen dil gerçekliği ile bireysel özgürlüğe dayanan söz gerçekliği arasında kesin bir ayrım olmadığını kabul etmek gerekir"]. Belirsizliğin kaynağı ortadadır: Bir yandan, sözdizimin düzenli yapısı belliydi; öte yandan ise yirminci yüzyılın başlarında kuramsal dilbilimcinin elinde, doğal dil sözdiziminin olanak sağladığı şaşırtıcı çeşitlilikteki "düzenli örüntüler"i ifade edebilecek belli bir araç yoktu. Bu noktaya ilişkin bir tartışma için ayrıca bkz. Graffi (1992: 212-213). Üretici dilbilgisinin ilk önemli katkısı, doğal dil sözdizi-mine ilişkin düzenliliğin ve sınırsızlığın, yinelenen yöntem-

lerle sağlanan kesin dilbilgisel modellerle açıklanabileceğini göstermektir. Bir dili bilmek, yinelemelere dayalı üretici bir yönteme açıkça sahip olmak demektir. Konuşurken, sözü edilen yinelemeli yöntem sayesinde üretilen ve iletmek istediğimiz iletiyle uyumluluk gösteren bir yapıyı özgürce seçeriz; belli bir söylem durumunda yaptığımız özel bir seçim, Saussure'ün deyimiyle söz'ün özgür bir eylemidir, ne var ki olası "düzenli örüntüleri" belirleyen temel yöntem son derece kuralcı bir yapı taşır. Son elli yıl içerisinde, doğal dil sözdiziminin yinelemeli özelliğine ilişkin teknik yapının tanımlanışı, en basit cümlelerden başlayarak adım adım daha karmaşık yapılar oluşturan "genelleştirilmiş dö-nüşümler"den ("generalized transformations") (Chomsky, 1957), sınırsız uzunlukta derin yapılar üretebilen yinelemeli cümle yapısı dizgelerine (Katz ve Postal, 1964; Chomsky, 1965), yinelemeli X-bar kuramına (Chomsky, 1970; Jacken-doff 1977), iki alt bileşeninin bir yansıması olarak üçüncü öğeyi oluşturan iki öğeyi yinelemeli olarak bir araya getiren temel sözdizim işlemi, yani "birleştirme" olarak görülen ye-tinmeci düşünceye doğru oldukça gelişti (Chomsky, 1995a; 2000a). Ancak doğal dillerin yineleyici üretici işlevleri olduğu yönündeki temel sezgi varlığını hep sürdürdü.

Bu anlayış üzerine temellenen yeni modeller, tümden-gelimli önemli derin bilgi ve formel açıklık dereceleri sayesinde kesin tahminler yapılabilen, böylelikle de çeşitli deneysel testlere tabi tutulabilen çözümlemelerin yolunu açtı. Modellerin tümdengelimli derinliği ve geçerliliklerinin deneysel kontrolü, "Galileo Biçemi" olarak adlandırılan olgunun temel içerikleri arasında yer almaktadır (Bu kavram hakkında daha fazla bilgi için bkz. 2. ve 4. Bölümler). Ni-

tekim dil yetisinin Galileo Biçemi'yle uyumlu olduğunu gösterdiği gerekçesiyle bu olgu, dil çalışmalarında ikinci bilişsel devrimin özünü teşkil eder. 1950'lerde Chomsky'nin katkılarıyla başlayan bu yaklaşım, çağdaş bilişsel bilimin gelişmesine ciddi anlamda katkıda bulunarak, o zamandan bu yana dil ve zihin üzerine yapılan çalışmaları büyük ölçüde etkilemiştir. (Verilen kaynakların yanı sıra bkz. Chomsky'nin 1975 yılında yayımlanan doktora tezi (1955), Chomsky (1957) ve Fodor ve Katz'teki makaleler (1964)).

2. Evrensel Dilbilgisi ve Özel Dilbilgileri

Zihnin aynası olarak görülen çağdaş dil çalışmaları bir takım araştırma soruları üzerinde durur; bunlardan ikisi özellikle çok önemlidir:

- Dil bilgisi nedir?
- Nasıl edinilir?

Birinci sorunun programın başlatılmasında çok büyük bir önemi olduğu anlaşıldı. 1950 ve 1960'lardaki üretici dil-bilgisinin ilk bölümleri, bir yandan dile ilişkin örtük bilginin, kökenleri formel dizge kuramlarında, özellikle de yinelemeli işlevler kuramlarında bulunan modellerle yapılan değerli bir çalışmaya uygun olduğunu gösterdi; öte yandan bu çalışmalar her konuşmacının sahip olduğu, kişinin dilsel davranışlarına yön veren sezgisel nitelikteki dilsel bilgisinin olağanüstü karışıklık ve zenginlik içeren bir dizge olduğunun doğrudan altını çizdi. İçkin bir şekilde her konuşmacı-

nın dilsel ifadeleri toplamak ve yorumlamak için çok ayrıntılı ve değerli bir formel yöntemler dizgesine egemen olduğu düşünülür. Bu dizge, olağan dil kullanımının normal bir özelliği olan yeni cümleleri üretmek ve anlamak için otomatik ve bilinçsiz bir şekilde kullanılır.

Dile ait örtük bilgi zenginliğinin keşfi doğrudan doğruya edinim sorusunu gündeme getirmiştir. Her çocuk çok erken bir yaşta, görünüşte amaçsızca ve herhangi bir öğretime gereksinim duymadan böyle zengin bir dizgeyi edinmede nasıl başarılı oluyor? Daha da önemlisi, yetişkinlerin dil bilgisine (knowledge of language) yönelik yapılan çalışmalar "uyarı yetersizliği" ("poverty of stimulus") durumunun altını çizdi: Yetişkinlere ait dil bilgisi büyük ölçüde, normal olarak çocukta bulunan, konuşmacıların hemfikirce üzerinde birleştikleri ve sayısız genellemeyle tutarlı hale gelen dilsel veriler tarafından belirlenir. Basit bir örnekle bunu açıklayalım: Anadili İngilizce olan kişiler sezgisel olarak 1. örnekteki "he" ("o") adılının John'a karşılık geldiğini, 2. örnekte ise durumun aynı olmadığını bilirler.

(1) John said that he was happy
(2) *He said that John was happy

Ad ile adıl arasındaki "eşgönderim"in ("coreference") 1. örnekte mümkün olduğunu, ancak 2. örnekte olmadığını söylüyoruz (2. örnekteki küçük yıldız işareti altı çizili öğeler arasında eşgönderimin imkânsız olduğunu göstermektedir; bu durumda son örnekteki "he" olasılıkla önceki konuşmalarda geçen başka bir kişiyi ima ediyor olabilir). Demek oluyor ki bu, basit çizgisel bir sıralama meselesi değil-

dir: İngilizcede adılın addan önce geldiği ve eşgönderimin mümkün olduğu sınırsız sayıda cümle vardır. Bu özellik aşağıdaki cümlelerde, özne, nesne ve iyelik adılıyla açıklanmıştır:

(3) When he plays with his children, John is happy
(4) The people who saw <u>him</u> playing with his children said that John was happy
(5) His mother said that John was happy

Genelleme, yapı açısından daha karmaşık bir açıklamayı gerektirir. A öğesinin "alanı" doğrudan A'yı da içeren sözcük grubudur diyelim (A, alanındaki öğeleri komuta eder de diyebiliriz: Reinhart (1976). Şu beş örnekte adılların alanlarını köşeli ayraçlarla belirleyelim:

(6) John said that [he was happy]
(7) *[He said that John was happy]
(8) When [he plays with his children], John is happy
(9) The people who saw [him playing with his children] said that lohn was happy
(10) [His mother] said that John was happy

7. örneği ötekilerden ayıran formel özellik artık anlaşılabilir: Yalnızca bu yapıda ad, adılın alam içinde yer almaktadır. Öyleyse ad, adılın alanı içinde yer alıyorsa eşgönde-rim ilkesi işlemez (bu, Lasnik'in (1976) Eşgönderimsizlik (Non-coreference) İlkesidir). Anadili ingilizce olanlar bu ilkeyi içsel olarak zaten benimsemişlerdir ve adıl çıkarımını yeni cümlelere otomatik olarak uygularlar. Ancak böyle bir

ilkenin var olduğunu nasıl bilebilirler? Söz konusu bilginin çocuğa, bundan tümüyle habersiz olan bakıcısı tarafından kazandırılmadığı açıktır. O zaman neden dil öğrenenler şu basit çıkarımı yapmasınlar: Eşgönderim tümüyle keyfi değil midir? Ya da eşgönderimdeki alan kavramının sıradüzensel bir ilke yerine basit çizgisel bir ilkeyle belirlendiğini neden düşünmesinler? Neden bütün konuşmacılar hiç yanılmadan daha basit çizgisel bir ilkeyi kabul etmek, hatta hiçbir ilkeyi kabul etmemek yerine, yapısal bir ilkede hemfikir oluyorlar?

Bu, dil ediniminde yaygın bir durumun yalnızca bir ör-neklemesidir. Söz konusu deneyim yetişkin konuşmacıların tümünün sahip olduğu dilbilgisel bilgiyi güdülemek için oldukça yeterli olduğundan, dilbilgisel bilginin bazı bölümlerinin çocuğun bilişsel dizgesinde bir takım içsel baskılarla geliştiğini düşünürüz. Doğal bir varsayıma göre çocuklar bir "dil yetisi"yle (Saussure), dile "sezgisel bir eğilim"le (Darwin) doğar; bu bilişsel kapasite, ilk önce dilsel işaretleri öteki seslerden ayıran ve daha sonra da sınırlı ve bü-tünlüksüz dilsel bir deneyimle harekete geçirilen, öteki içsel kaynakların temeline dayanarak her konuşmacının sahip olduğu dilsel bilginin zengin dizgesini kurmaya yarayan alıcı kaynakları içerir. Tartışılan bu durumda, eşgönderimin olasılıklarını belirleyen içsel bir yöntemin mantıken kabul edilmiş olması gerekir. Bu yöntem Chomsky'nin (1981) Bağlama Kuramı (Theory of Binding) gibi, ifadeler arasındaki gönderimsel bağımlılıkların olasılıklarını belirleyen genel bir ölçütten veya Reinhart'ın (1983) yaklaşımında görüldüğü şekilde sözdizim ve edimbilim arasındaki "araalan"ı ("interface") uygulayan daha genel ilkelerden çıkarılmış

olabilir. Gerçekte hiçbir kuralcı, öğrenimsel veya (kuramsal temele dayanmayan) betimleyici dilbilgisi, kişinin yalnızca anadilinde değil, bir yetişkinin ikinci dil ediniminde de otomatik ve bilinçsiz bir şekilde var olduğu sanılan bu tür olgulardan söz etmez. Dolayısıyla, nihai doğası ne olursa olsun, temel ilkenin, her konuşmacının içsel geçmişinden bir parça taşıdığı görülmektedir.

Şimdi sorunu çağdaş dil ve zihin çalışmalarında kullanılan terminolojiyle ifade edebiliriz. Dil edinimi, ilk bilişsel durumdan - aklın doğumdaki durumundan —, doğal bir dile ilişkin bilginin karşılığı olan kalıcı duruma geçişi olarak görülebilir. Uyarı yetersizliğine ilişkin düşünceler, görgül modelin *tabula* rasa'sından çok farklı olarak ilk bilişsel durumun zaten çok zengin bir şekilde yapılandırılmış bir dizge olduğu görüşünü destekler. İlk bilişsel durum kuramı Evrensel Dilbilgisi, kalıcı özel durum kuramı ise özel dilbilgisi olarak adlandırılır. Fransızca, İtalyanca, Çince vb. dillerin örtülü edinimi, dilsel deneyim öğretimiyle doğrudan bir etkileşimle, Evrensel Dilbilgisi tarafından yönlendirilen zi-hin-beyin bileşimiyle mümkün olur. Karşılaştırmalı dilbilim bağlamında ise Evrensel Dilbilgisi, doğal dillerin evrensel özelliklerini açıkladığı için bir dilsel değişmezlik kuramıdır. Benimsenmiş herhangi bir bilişsel bakış açısına göre ise Evrensel Dilbilgisi evrensel nitelikteki gerekli biyolojik özellikleri açıklar; bu özellikler, türlere bağışlanmış, doğuştan gelme bir dil yetisi tarafından belirlendikleri için evrenseldir.

Uyarı eksikliği düşüncesi bağlamında herhangi bir dil-bilgisel özellik Evrensel Dilbilgisi'ne atfedildiği zaman, tek bir dil çalışması üzerine temellendirilmiş mantıklı bir varsa-

yım, karşılaştırmalı bir gerekçelendirme isteği hemen ortaya çıkar: Sözü edilen özelliğin gerçekten evrensel olup olmadığını bilmek isteriz. Böyle bir durumda hiçbir insan dilinin 2. örnekteki gibi bir eşgönderime olanak vermesini beklemeyiz (modüler söz dizimi ve dillerin öteki özellikleri) ve son bilgilerimize uyan bir sonucun doğru olduğunu kabul ederiz (Lasnik (1989), Rizzi (1997a) ve burada değinilen kaynaklar). Dolayısıyla, tek tek diller üzerine yapılmış derinlikli araştırmalar, dil ediniminin mantıksal sorunu ve Evrensel Dilbigisi kavramı doğrultusunda karşılaştırmalı araştırmalara yol açar. Bu yaklaşıma göre, dil biyolojik olarak türler arasında değişmezdir: Biyolojik ailelerimizin dilini edinmeye değil de, çocukluğumuzda insan dilinin bize sunuluş biçimini edinmeye meyilliyizdir. Elbette ki bu, tüm-dengelimli bir gerçek değil, çağdaş karşılaştırmalı dilbilimin açıklamasıyla başarısı doğrulanmış görgül bir varsayımdır.

3. Betimleyici Yeterlik ve Açıklayıcı Yeterlik (Des-criptive Adequacy and Explanatory Adequacy)

Dil ediniminin çağdaş dilbilim araştırmaları için "önemli bir görgül sorun" teşkil ettiği söylenmektedir. Bu sorunun ne kadar önemli olduğunu göstermek üzere Chomsky 1960'larda dil edinimine ilişkin teknik bir açıklamada bulunmuştur (Tartışma için bkz. Chomsky (1964, 1965). Bir çözümlemenin, belli bir dili konuşan yetişkinlerin örtük olarak bildiği dübilimsel olguları doğru şekilde tanımladığı takdirde, betimsel yeterliği karşıladığı söylenir. Çözümleme, bilgi unsurlarının nasıl edinildiğini açıkladığında ise açıklayıcı ye-

terliğin yüksek düzeydeki gereksinimleri karşılanmış olur. Betimleyici yeterlik, yetişkinin dilsel bilgisinin herhangi bir kısmını başarıyla biçimlendiren bir dilbilgisi parçası ile edinilir. Açıklayıcı yeterliğe ise, betimleyici anlamda yeterli bir dilbilgisi parçasının iki bileşenden türediğinin gösterilmesiyle ulaşılır. Bu iki bileşenden biri, içyapısı ve çözümsel etkileriyle Evrensel Dilbilgisi'dir; öteki ise yaşantı sürecinde elde edilen deneyim, yani bir dili öğrenen çocuğun edinim süresince yaşadığı dilsel olgulardır. Bunlar "birincil dilsel veriler" olarak adlandırılan, yani özellikleri ve yapısal zenginliği bütünce araştırmaları ile belirlenen değişken nitelikte ve sınırlı sayıda birtakım sözcelerdir. Eğer doğru dilbilgisinin Evrensel Dilbilgisi'nden ve çocukta mantık doğrultusunda mevcut olduğu varsayılan veri örneklerinden elde edilebileceği gösterilebilirse, edinim süreci açıklanmış olur. Eşgönde-rim ile ilgili somut örneğimize dönecek olursak, betimleyici yeterlik, bir dil konuşmacısının çizgisel bir ilke yerine sıra-düzensel bir ilkeye gönderme yapan bir varsayımla, yani sezgisel yargıları doğru şekilde yakalayan bir varsayımla elde edilebilir. Açıklayıcı yeterliğe ise, olgulara ilişkin doğru tanımlamaların, genel ve doğuştan gelen yasalardan çıkarıldığı varsayımıyla ulaşılabilir. Örneğin, Chomsky'nin bağlama ilkeleri ya da Reinhart'ın sözdizim-edimbilim araalan ilkeleri buna örnek olarak verilebilir.

1960'larda ve 70'lerde sözü edilen iki amaç araştırmayı zıt yönlere çektiği için, betimleyici ve açıklayıcı yeterliğin gereksinimleri arasında bir gerilim ortaya çıktı. Bir yandan betimleyici yeterliğin gereksinimlerini karşılamak için betimleyici araçların deneysel temelinin genişletilerek sürekli olarak araştırılması gerekti; doğal dillerdeki bu yeni olgula-

nn keşfi de araştırmacıları doğal olarak yeni çözümsel araçların yeterli tanımlamalar sağladığı düşüncesini kabul etmeye yöneltti. Örneğin araştırma programı ilk kez Latince kökenli dilleri de içerecek şekilde genişletildiğinde, birtakım yapıları çözümlemek üzere yapılan girişimler Evrensel Dil-bilgisi'nde kural listesinin genişletilmesi gerektiğini gösteren yeni resmi kuralların kabul edilmesine neden oldu (ettirgen oluşumlu dönüşümler ve yeniden yapılandırma, yeniden çözümleme, tümcecik birleştirilmesi vb. köktenci for-mel araçlar için bkz. Kayne 1975, Rizzi 1976, Aissen ve Perl-mutter 1976). Bunlara benzer, hatta daha da köktenci bir biçimde, serbest sözcük sırası özelliğini taşıyan dilleri incelemeye yönelik yapılan girişimler, gerek Ken Hale ve Halele birlikte çalışanların gerekse birçok araştırmacının "gö-rünümsüz" ("non-configurational") olarak adlandırdığı diller üzerine yaptığı çalışmalarda görüldüğü üzere, öbeksel düzene ilişkin farklı ilkelerin kabul edilmesini sağlamıştır (Hale 1978). Öte yandan bilimsel açıdan açıklayıcı yeterlik olarak tanımlanan kavrama baktığımızda, bu kavramın yapı bağlamında en yüksek düzeyde sınırlayıcılık ve dilsel bir karşı benzerlik varsayımlarını gerektirdiğini görürüz: Başka bir deyişle, herhangi bir veri grubu için Evrensel Dilbilgisi görece olarak daha az çözümsel seçenek sunduğu takdirde, zamana ilişkin görgül koşullar ve çocuğa iletilebilecek veriler çerçevesinde dil öğrenimi mümkün hale gelebilir. Gerçekte Evrensel Dilbilgisi'ne ancak kısıtlayıcı bir yaklaşımla bakılırsa, Yetinmeci Program (Minimalist Program) içerisindeki açıklayıcı yeterliğe ulaşılabileceği görülmektedir (Yetinmeci Program içerisinde açıklayıcı yeterliğin konumu için bkz. 4. Bölüm ve Chomsky [2001b]).

4. Evrensel Dilbilgisinin İlkeleri ve Parametreleri

1970'lerde çıkan gerginliği sonlandıran yaklaşım, Evrensel Dilbilgisi'nin ilkelere ve parametrelere dayanan bir düzen olduğu düşüncesine dayanıyordu. Bu yaklaşım ilk kez, Chomsky'nin Pisa Scula Normale Superiore'de 1979 yılı Bahar Dönemi'nde gayri resmi olarak verdiği seminerlerde iyice geliştirilmiştir. Bu da, 1979 yılının Nisan ayındaki GLOW Konferansından hemen sonrasında yapılan Pisa Konferansları olarak adlandırılan bir dizi konferansın gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu yaklaşım, 1979 yılında Chomsky'nin MIT'deki Güz Dönemi derslerinde geliştirilmiş ve Chomsky başlığıyla kapsamlı bir kitap olarak yayımlanmıştır (1981).

Üretici dilbilgisinin önceki biçimleri, geleneksel dilbilgisi tanımlamalarından yola çıkarak, bazı dilbilgilerinin dile özgü kurallar dizgesi olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu bağlamda, her dile özgü öbek yapısı ve dönüşüm kuralları bulunmaktadır (Eylem öbeği için eylem yapısı (EÖ) (VP) kuralı İtalyanca ve Japoncada farklıdır; ettirgen oluşum için dönüşlülük kuralı İngilizce ve Fransızcada farklıdır vb.). Evrensel Dilbilgisi, gerek belli kural dizgelerinin bağlı olması gereken genel biçimi, gerekse kural uygulamasındaki genel sınırlamaları tanımlayarak bir çeşit dilbilgisi üst kuramı görevini yerine getirmektedir. Dolayısıyla da, dili öğrenen kişinin görevi, edinilen deneyimler çerçevesinde ve Evrensel Dilbilgisi tarafından belirlenen kurallara ilişkin saptanan sınırlamalar doğrultusunda belli bir kural düzeni oluşturmaktır. Ancak bu kural oluşturma sürecinin nasıl gerçekleştiği açıklanamayan bir eylem olarak hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Genel bakış açısı yirmi yıl önce kökten değişmiştir. 1970'lerin ikinci yarısında karşılaştırmalı söz dizimine ilişkin birtakım somut sorular, bazı Evrensel Dilbilgisi ilkelerinin parametreleştirilebileceğini, böylece bu ilkelerin farklı dillerde farklı şekillerde işleyebileceği düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konuyla ilgili incelenen ilk durumda, farklı tarzdaki sınırlamaların bazı değişkenlerde, başka sınırlamalara oranla çeşitli açılardan daha özgür olduğu saptanmıştır. Örneğin, bir ilgi adılını dolaylı bir sorudan çıkarmak İtalyancada kabul edilebilir bir durum gibi görünmektedir (Rizzi 1978); oysa söz konusu durum bazı diller ve değişkeler için bu derece kabul edilebilir değildir. Örnek vermek gerekirse, bu durum Almancada geçerli değilken, İngilizcenin farklı değişkelerinde küçük bir değişkenlik derecesiyle geçerli olabilmektedir [İkinci durumun incelenmesine ilişkin bkz Grimshaw (1986), Fransızcası için bkz. Sportiche (1981)]:

(ll)Ecco un incario [s' che [s non so proprio [s' a chi [s potremmo affidare ___]]]]

Here is a task that I really don't know to whom we could entrust

(12)*Das ist eine Aufgabe, [s' die [s ich wirklich nicht weiss [s' wem [s wir __ anvertrauen könnten]]]]

Here is a task that I really don't know to whom we could entrust

İtalyancada cümleden herhangi bir öğeyi çıkarmada çeşitli sınırlamalar söz konusudur. Örneğin çıkarma, dolaylı

sorunun içine yerleşik dolaylı sorudan yapılacaksa, kabul edilebilirlik önemli ölçüde yitirilmektedir.

Q3)*Ecco un incario [s' che [s non so proprio [s' a chi [s si domandino [s' se [s potremmo affifare __]]]]]]

Here is a task that I really don't know to whom they wonder if we could entrust

İleriye sürülen bir başka görüşe göre de, bireysel diller tümceciksel kategori seçiminde - bağımlı bir öğe ya da hareket engeli olarak görülerek - az çok farklılık göstermektedir. Bu konuyla ilgili olarak ekbulunum (subjacency) ilkesinin en fazla bir engeli atma hareketine izin verdiğini varsayalım. Öyleyse, bir dil yukarıda gösterilen S"i tümcecik engeli olarak seçerse, bu tarz bir hareket en düşük derecedeki S"i atarak mümkün olacaktır; ancak dil S'yi seçerse cümle içindeki hareketle iki engel atılacak ve böylece ekbulunum ihlal edilecektir. Dilin S"i seçtiği durumda bile çift "wh" hareketi önlenir; bundan dolayı (11)-(13) arasında bir çelişki oluşacaktır (Bir dil hem S'yi hem de S"i bağlayıcı bir öğe olarak seçseydi, o zaman bildirme öğesinde gerçekleşecek hareket Almanca ve Rusçadaki değişkelerde olduğu gibi engellenecekti). (Bkz. Freidin'deki tartışma 1988)

Geriye dönüp bakıldığında ilk örneğin kusursuz bir parametre durumundan çok uzak olduğunu görürüz. Bu örnekteki olgular kolayca anlaşılmayan, karmaşık niteliktedir ve değişkeler ve birey diller (idiolects) açısından farklılıklar göstermektedir. Ancak asıl önemli olan ve kendini hemen belli eden nokta, parametre kavramının, sözdizimsel değişim örneklerini de içine alabilecek şekilde genişleyebilme-

si ve böylelikle sözdizimindeki karşılıklı tüm dilsel değişmelerin açıklanabilmesidir; bu şekilde dile özgü kural dizgesi kavramı ortadan kalkmış olmaktadır. Bazı dilbilgileri, birtakım parametresel değerler doğrultusunda Evrensel Dil-bilgisi'nin bir yansıması olarak algılanmaktadır [Bkz. Chomsky (1981) ve bu konudaki yayınların yanı sıra Kay-ne'de toplanan bildiriler (1984, 2001), Rizzi (1982, 2000)].

Bu yeni yaklaşımla, Evrensel Dilbilgisi'nin yalnızca bir dilbilgisi üst kuramı olmadığı, ayrıca çeşitli dilbilgileri için tamamlayıcı bir bileşke öğe olduğu görülmektedir. Evrensel Dilbilgisi özelde, evrensel kurallar dizgesidir; bu kuralların bazıları yapılacak seçimin sınırını ve olası yollardan hangisinin uygulanacağını gösteren parametreler içermektedir. O zaman herhangi bir dilbilgisi, parametreleri belli bir biçimde düzenleyerek Evrensel Dilbilgisi'nden kolayca türetilebilir: İtalyanca, Fransızca, Çince vb. diller birbirinden farklı ve belirgin parametre değerleri doğrultusunda, Evrensel Dilbilgisi'nin doğrudan ifade edildiği dillerdir. Dolayısıyla, hiçbir dile özgü kural dizgesinin doğru olduğu söylenemez. Yapılar, doğrudan Evrensel Dilbilgisi ilkeleri ve bazı parametresel seçimler doğrultusunda hesaplanırken, yapıya özgü kural kavramı da ortadan kalkmış olur. Örneğin, yapıya özgü kuralın tipik örneği olarak edilgenliği ele alalım. Edilgen yapı, her biri farklı şekillerde görülebilecek basit işlemlerle ayrıştırılır. Bir yandan, edilgenlik biçimbirimsel olarak dıştan Tematik Rolün (Thematic Role) (Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere Eden (Agent)) özne konumuna atanmasını önlemekte ve duruma göre kişi öğesini aşağıdaki örnekte gösterildiği üzere (14a) "by" ("tarafından") öbeği ile sunmaktadır; özneyi tematik öğe olmaktan çıkarma işlemiyle,

nesneye durum ataması yapılması önlenmiştir (Burzio'nun genellemesi olarak adlandırılan şekliyle bkz. Burzio (1986); bu durumda, nesne herhangi bir hal eki almadan [(I4b)'de görüldüğü üzere] özne konumuna geçer) (Durum kuramı ve hareketi tetikleyen Durum'un gerekliliği için aşağıdaki örneğe bakınız):

(14) a. — was washed the car (by Bili)
b. The car was washed — (by Bili)

Bu işlemlerin hiçbiri edilgenliğe özgü değildir: dıştaki tematik rolün önlenmesi ve duruma göre " by" (tarafından) öbeğinin eklenmesi gibi. Bu işlemler Latince kökenli bir dilin ettirgen yapılarından birinde görülebilir. [(15)'te görülen karmaşık yüklem öbeğindeki gibi: Faire (yapmak)+EYLEM]; ayrıca, nesnenin tematik olmayan özne konumuna hareketi, belirtmesiz eylemlerde de (unaccusative verbs) gözlemlenmektedir. Bu eylemler, özneye sözcüksel özellik (lexical property) olarak tematik bir rol atamaz ve biçimbirimsel olarak, bazı Latince kökenli diller ve Germen dillerinde olduğu gibi ("be") ("olmak") yardımcı eylem seçimiyle kendilerini belli eder. Bu durum (lö)'daki Fransızca örnekte de görülmektedir (Perlmutter 1978, Burzio 1986):

(15) Jean a fait laver la voiture (par Pierre)
Jean made wash the car (by Pierre)

(16) Jean est parti___
Jean has left

Görüldüğü üzere edilgen yapı, daha basit bileşenlere ayrılmaktadır: biçimbilgisi, tematik düzendeki işlem ve hareket. Bu basit bileşenler belli bir dereceye kadar hareket özerkliğine sahiptir ve dile özgü parametresel değerler doğrultusunda değişik yapıların birleşmesine neden olabilir.

Parametresel modellerin önemli bir katkısı da, dil edinimine tamamen yeni bir bakış açısı sağlamış olmasıdır. Bu modeller açısından dil edinimi, deneyim sonucu elde edilen bilgi ve becerilerin ışığında Evrensel Dilbilgisi'nin parametrelerini düzenlemekle eşdeğerdir. Çocuk, Evrensel Dilbilgisi'nin sağladığı çözümsel araçlar aracılığıyla kendine gelen dilsel verileri yorumlar ve sonrasında dizgenin parametrelerini çözümlenmiş veri ve kendi deneyimi doğrultusunda düzenler. Dolayısıyla dil edinimi, zihnin yarattığı seçenekler arasından kişinin deneyimleriyle örtüşenleri seçmesi, örtüşmeyenleri ise elemesi ya da atması anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, dilbilimsel bilginin bir öğesini edinmek, bireyin zihnindekilerle örtüşmeyen seçeneklerden kurtulması demektir. Yani öğrenme "unutarak" gerçekleşmektedir. Bu, Mehler ve Dupoux'nun (1992) sesbilimsel dizgelerin (phonological systems) edinimine ilişkin benimsedikleri bir özdeyiştir: Kişinin kendi dilindeki sesbilgisel ayrımları edinmesi, çocuğun zihnindeki listeden yaptığı çıkarımlar sonucu deneyimleriyle örtüşmeyen ve başkaları olarak adlandırılan öğeleri unutmasıdır; böylelikle doğduğunda her çocuk /I/ ve /r/ ya da /t/ ve /t./ (dişsel ve geriye dönük) arasındaki ayrım konusunda duyarlı hale gelir ve ancak birkaç ay sonra dilini, örneğin Japoncayı öğrenmeye başlayan çocuk /!/ ve /r/ arasındaki ayrımı unutmuş olur, çünkü kendi dillerinde kullanılan ayrımları aklında tutar,

ötekileri ise atar. Parametresel görüş çerçevesinde "unutarak öğrenmenin", sözdizimsel bilginin edinilmesi için de uygun olduğu görülmektedir.

İlkeler ve Parametreler Yaklaşımı, edinim sürecinin gerçek zaman akışından soyutlanarak, dil ediniminin mantıksal sorununa hitap eden yeni bir yöntem sunmuştur (Bkz. Lightfoot (1989) ve burada tartışılan kaynaklar). Bu yaklaşım, dil gelişimi üzerine birçok çalışma yapılmasını sağlamıştır: Parametre düzenlemesi somut zaman dilimleri süresince çocuk tarafından nasıl yapılmaktadır? Bu durum, göz-lemlenebilen gelişimsel örnekleri arttırır mı? Örneğin, bazı parametreler yoğun deneyim sonrası ya da olgunlaşmanın etkisi altında yeniden ayarlanabilir ya da değiştirilebilir mi? Hyams'm (1986) çocuk İngilizcesindeki özneyi düşürme yaklaşımı, son on yılda iyice gelişen dil gelişimine ilişkin kuram-bilinçli (theory conscious) çalışmaların araştırılmasına öncü olmuştur [Başka kaynakların yanı sıra bkz. Friede-mann ve Rizzi (2000), Rizzi (2000), Wexler (1994, 1998) ve burada alıntılanan kaynaklar; parametresel yaklaşım çerçevesinde dil edinimi, dil değişimi ve dillerin birbirine benzeyip karışması arasındaki ilişkiler bağlamında bkz. Degraff (1999)].

5. Parametrik Modeller ve Dilbilimsel Benzerlik

Parametrik modellerin gelişimi önemli bir görgül buluş sayesinde mümkün olmuştur: însan dilleri daha önce varsayılan düşüncelerin aksine, birbirlerine oldukça benzerdir. Şimdi bu durumu bazı örneklerle açıklayalım.

5.1 Açık ve Örtülü Hareket (Overt and Covert Move-ment)

İlk olarak sorunun nasıl oluşturulduğuna bakalım. İnsan dilleri genelde var olan iki seçenekten birini tercih ederek soru unsurunu oluşturur. İngilizcenin (İtalyancanın, Ma-carcanın vb.) tercihi, soru sözcüğünü (who vb.) soru tümcesinin önüne, sol tarafa getirmek yönündedir. Çincenin (Japoncanın, Türkçenin vb.) tercihi ise soru tümcesini duruma göre cümlenin içsel öğesi konumunda (örn. (18)'de love'ın içsel değintisi (internal argument) olarak) bırakmaktan yanadır.

(17) Who did you meet___ ?
(18) Ni xihuan shei?
You love who?

Fransızcanın günlük sözlü kullanımında ise her iki se-çenek de kullanılır:

(19) a. Tu as vu qui?
You have seen who?
b. Qui as-tu vu '
Who have you seen?

Bu iki temel seçeneğin dillerde kesin bir şekilde geçerli oluşu, dillerin benzerliğinin önemli bir kanıtıdır. Durumu örnekleyelim: Hiçbir dilde soru, soru tümceciğini sözdizim-sel ağaçta (syntactic tree) daha alt-yapısal bir konuma getirerek oluşturulmaz (örneğin ana tümcecik hiçbir zaman içe-

yerleşik tümleyici (embedded complementizer) konumuna getirilmez). Bununla birlikte, benzerliğin daha derinden işlediğine inanmak için daha iyi nedenler vardır. Mantıksal Yapı'da (Logical Form), yani düşünce dizgelerinin araala-nında zihinsel temsilin soyut bir düzeyinde (bu konuya ilişkin Bkz. May 1985; Hornstein (1984)), ister Çincede ister sözlü Fransızcada olsun, hareket, soru sözcüğünün bir iç tümce değişkeni konumu almasını sağlar ve her zaman bir gereklilik olarak kendini gösterir:

(20) For what x, you met/saw/love x?

Hareketin, söz konusu dizgelerde örtülü olarak işlediğinin önemli görgül kanıtları Huang'ın (1982) belli mevkisel kısıtlamaların (locality constraints) bir dilden başka bir dile benzer bir biçimde geçtiğine ilişkin yaptığı gözlemde yer almaktadır. Örneğin İngilizcede soru sözcükleri kullanılarak yapılan dolaylı bir soru tümcesinden soru belirteci (interro-gative adverb) çıkartılamaz; çünkü bu durum temel bir mevkisel ilkenin işlemesiyle ilgilidir ve böyle bir çıkarma işlemi dilbilimsel açıdan daha değişmezli bir durum teşkil ettiğinden, (11) ve (12) ile bağlantılı olarak anlatılan çıkarma durumlarına oranla çok daha ciddi bir sorun yaratır.

(21) *How do you wonder [who solved the problem __]?

Örneğin (21)'deki duruma eşdeğer bir konum, dolaylı soru tümcelerinde ilgili materyalin çıkartılması konusunda daha esnek davranan îtalyancada söz konusu olamaz:

(22) *Come ti domandi [chi ha risalto il problema ___]?
How do you wonder who solved the problem?

(21) ve (22)'de ihlal edilen ilke, Huang'a özgü yaklaşıma göre Boş Kategori İlkesi'dir (BKÎ) (Empty Category Principle) (ECP). Eşbulunuma oranla bu ilke dilbilimsel açıdan dillerarası sabit değişkenli ihlallere daha çok izin verir; kısaca belirtilecek olursa, "wh" soru belirteci başka bir "wh" unsurunun bulunduğu içeyerleşik bir tümceciğe (embed-ded clause) eklenemez [başka kaynakların yanı sıra, tümcedeki farklı hareketler ve değinti ve eklem çıkarımı (argu-ment and adjunct extraction), bunlarla birlikte mevki (loca-lity) ile ilgili aşağıda yapılacak tartışmalar için bkz. Lasnik ve Saito (1992), Rizzi (1990, 2000, 2001a, b), Cinque (1990), Starke (2001)].

Huang (21) ve (22) ile koşutluk kurarak, dolaylı soru tümcesinde yer alan bir soru belirtecinin, Çince gibi dillerde temel soru öğesi şeklinde yorumlanamayacağını göstermiştir. Bu duruma koşut bir yapı Fransızcada gösterilmiştir: (23a)'daki gibi bir yapıdan hareket ederek, içeyerleşik belirteçle (embedded adverb) ilgili temel soru sözcüğü, belirtecin yeri değiştirilse de değiştirilmese de cümleden çıkarılmıştır [Bu çıkarımlar genel vurgu noktasıyla örtüşmektedir. Özel konumlardaki soru öğesini vurgularsak kabul edilebilirlik artmaktadır. Bu örnekler bağlamında genel vurguya ilişkin bkz. Starke (2001)].

(23) a. Tu te demandes qui a resolu le probleme de cet te maniere
You vvonder who solved the problem in this way

b. *Comment te demandes-tu qui a resolu le probleme __ ?

How do you wonder who solved the problem?

c. * Tu te demandes qui a resolu le probleme comment?

You wonder who solved the problem how?

Eğer Çinceyi, Fransızcayı (sözlü dili) vb. dilleri konuşanlar (20)'deki gibi, özgün konumdaki (in situ) sorulara, soru tümcesine ilişkin girişilen örtülü bir hareket yoluyla Mantıksal Yapılar (Logical Forms) atasalar, durum hemen açıklanabilir. Aynı mevki ilkeleri (21) ve (22)'deki hem açık hem de "zihinsel" yer değişimini yasaklayan işlemci durumları da kapsar. İşte bu yüzden, soyut zihinsel temsillerde, soru tümceleri (20)'dekine benzer bir biçimde, hep aynı şekilde oluşturulur. Değişkelerde ise bazen İngilizcede olduğu gibi ön tarafa doğru hareketin açık ya da Çincedeki gibi örtülü sonuçlan görülür. İkisi arasındaki fark ise belli bir kesinlik taşıyan parametrizasyonla açıklanabilir [örn. Chomsky'nin özellik dizgesinde (feature system) olduğu gibi (1995a)]. Benzer Mantıksal Yapılar'a uygulanan tikel bir mevki ilkesi bile, İngilizce ve İtalyancamn yapılarındaki açık çıkarmaların sağlıksız biçimlenişini, Çince yapılardaki ana tümce açıklamalarının eksikliğini ve Fransızcada söz konusu olan her iki durumu aydınlatabilir. Örtülü "wh" hareketine ilişkin tartışmalar, Chomsky'nin (1977, I. Bölüm) örtülü hareket konusunda gündeme getirdiği klasik tartışmanın bir uzantısı olarak, bir adılı bağlamak (Zayıf Geçiş Etkileri) (Weak Crossover Effects) için hareket ettirilen veya sabit tutulan soru öğelerinin benzer konumlanışlarına dayandırılabilir. [Ayrıca bkz. öteki öğeler tarafından, Kay-

ne'in deyimiyle "artık hareket" ("remnant movement") aracılığıyla daha yüksek bir konuma getirilen soru sözcüklerinin tümcenin soluna doğru yer değiştirmesi gibi bazı özel durumları yeniden yorumlayan Pollock ve Poletro (2001); örtülü hareket üzerine alternatif yaklaşımlar için ise bkz. Watenebe (1992), Reinhart (1995), Fox ve Nissenbaum (1999)].

Yüzeysel bir çözümlemeyle, soru tümcelerinin sözdizi-mi benzerliğine daha yakın olduğu görülür. Ne var ki birçok açıdan sözdiziminin değişik dillerdeki farklılığı daha ilk anda göze çarpmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, alanın ayrıntılı bir biçimde uygun kuramsal araçlar yardımıyla incelendiği takdirde, değişkenliklerin çözülebileceğini ve elimizde yalnızca birkaç yalın parametre kaldığını göstermiştir.

5.2 Belirteçler (Adverbs) ve İşlevsel Başlar (Functional Heads)

Doğal diller arasında değişkenlik gösteren bir başka durum ise, belirteçliklerin (adverbials) konumuyla ilgilidir. Örneğin, bazı düşük dereceli belirteçler, İngilizcede özne ve çekimli eylem arasında bulunmasına karşın, Fransızca ve başka Latince kökenli dillerde sık sık eylem ile belirtili nesne arasında yer alır:

(24)Jean voit souvent Marie
Jean sees often Marie
(25)Jean often sees Mary

Bu sorunu irdeleyen geniş kapsamlı bir yaklaşım ise sözü edilen benzerlikten etkilenmiştir. Belki de belirteç her iki dilde de - bu sözcüğün dilbilimsel olarak öteki belirteçlere oranla belli bir düzen içerisinde yer aldığı gerçeğiyle desteklendiği üzere -, aynı konumda yer almaktadır. Örneğin, kendinden önce "not" ("değil") gibi olumsuz belirteçler alması gerekirken, kendinden sonra da "completely" ("tamamıyla") vb. belirteçler alması zorunludur. Değişen nokta, sürekli bir yapısal görünüm (configuration) içerisinde bulunan eylemin konumudur. Tümcede, özne ve yüklem arasında zaman belirtiliyorsa, Fransızca ve benzer dillerde eylem, zaman belirten eke ya da sözcüğe doğru belirtecin öteki tarafına geçer (Bu tür değişiklikler (26b)'nin (26a)'dan farklılaşması gibi durumlara yol açar). Öte yandan, İngilizcede eylem ya kendi konumunda kalmayı tercih eder (Edmonds 1978, Pollock 1989) ya da yetinmeci bir hareketle daha alt bir işlevsel baş konumuna gelir (Johnson 1991):

(26)	a. Jean Z (zaman)	[souvent voit Marie]
	b. Jean voit+T	[souvent___Marie]
(27)	John Z	[often sees Mary]

Çözümlenmesi pek zor olmayan durumlarda böyle bir açıklamayı kabul ettikten sonra, bunu karmaşık kalıplara da uygulamak mümkün olabilir. Örneğin aşağıdaki cümleler, eylemin çekimli olup olmamasına ve yapıdaki başka özelliklere bağlı olarak Fransızcada en az dört değişik konumun gerçekleşebileceğini göstermektedir (Örnekte eylemin gelmediği üç konum "X" ile gösterilecektir):

(28) a. X ne X pas X completement comprendre la theorie (c'est decevant)

X "ne" X not X completely understand the theory is di-sappointing

b. X ne X pas comprendre completement X la theorie (c'est decevant)

c. X il ne pas comprend X completement X la theorie

X he "ne" understands not X completely X the theory

d. Ne comprend-il X pas X completement X la theorie?

"Ne" understands he X not X completely X the theory?

Jean-Yves Pollock'un eylem hareketi kurammdaki (Pol-lock 1989) etkili olan araştırma yönteminin ışığında bu durumların hepsi, (28)'de görüldüğü üzere bir sözcüksel eylemli (lexical verb) EÖ'ye, seçtiği belirtili nesneye bitişik bulunan bir iç eylem öbeği yapısına indirgenebilir. Tümce-ciksel yapı, (28)'de X ile gösterilen konumlardaki gibi, sıra-düzensel bir biçimde örgütlenen işlevsel başların sıralanışı olarak görülebilir. Bu başlar zamanı ve tümceciklerin biçim-sözdizim (morphosyntax) özelliklerini belirtebilir. Örneğin başlar, özne ile uyumu ve sol çevredeki baş tümleyicide (T) (left-peripheral head Complementizer) (C) bildirme veya soru görevini üstlenebilir (Geleneksel terimceye göre, uyumun sağlandığı yere UYUM (AGR) olarak gönderme yapılır; ancak "saf" uyum başlarının Chomsky'nin yaptığı gibi dışarıda tutulduğu durumlarda, bu terim yoruma açık olarak kip vb. ilgili özellikleri belirtmek için de kullanılır). Başlar arasındaki hareketin genel' süreci, tümce yapısının bi-çimbirimsel şeklini ve öteki özelliklerini dikkate alarak, eylemi daha yüksek bir işlevsel baş konumuna yükseltebilir, hatta bazen yükseltmek zorunda kalır:

(29) T il ne + AGR pas T completement comprend la theorie

T he 'ne+AGR' not T completely understand the theory

Başka bir deyişle, Fransızcada çekimsiz eylem, (28a)'da olduğu gibi eylem öbeğinin başı olarak kalmayı sürdürebilir; ancak aynı zamanda, "completely" ("tamamıyla") gibi bazı belirteçlerden daha fazla, ancak olumsuzluk ekinden daha az [(28b)'de görüldüğü üzere] zaman anlamıyla yüklü yüksek bir baş konumuna geçme şansı da vardır. Çekimli eylem uyum biçimini almak için (28c)'deki gibi olumsuzluk ekinden daha yüksek bir konumda bulunan UYUM başı konumuna yükselmek zorundadır [Burada Belleti'ye özgü sıralama yöntemini izliyoruz (1990)]. Soru tümcelerinde ise, (28d)'deki görülen düzgün yapılanmanın bazı gereksinimlerini tamamlamak üzere eylem, daha yüksek bir işlevsel baş konumuna doğru, yani tümleyici (T) konumuna doğru gerçekleşen ilerlemesini sürdürür.

Farklı diller baş hareket mekanizmasını kendine göre uyarlar. Bazıları sözcüksel eylemi (lexical verb), eylem öbeğinin (EÖ) (verb phrase) (VP) içinden asla çıkarmaz (İngilizce). Bazıları çekimli ve çekimsiz eylemi eşit bir şekilde işlevsel baş konumuna getirir (İtalyanca). Bazıları ise daha fazla olasılık içinde eylemin yer değiştirme şansını T'ye göre biçimlendirir (Eylem İkincil Konumlu diller) (Verb Se-cond languages). Kalıplar sayıca çoktur ve dillere göre değişim gösterir. Ne var ki bu kalıpların tamamı çok temel mekanizma ve parametrelerle açıklanabilir: Sözcüksel ve işlevsel başlardan ve onların öbeksel izdüşümlerinden oluşan

öbek yapılar, bir baş konumundan öteki baş konumuna geçer (Mark Baker'm yaklaşımındaki çeşitli birleşim şekillerini de kapsayacak şekilde) ve başın hareketine neden olan biçim-sözdizimsel durumların tetiklediği parametrik ilkelere indirgenebilir.

Bu bağlamda yapılan araştırmalarda görülen belli başlı gelişmelerden biri de, Cinque'in (1999) belirteç konumlarını katı bir evrensel sıradüzen doğrultusunda ve zaman, kip, görünüş ve çatı özelliklerini belirten işlevsel başlar dizimine uygun bir şekilde dizgesel olarak çözümlemesi olmuştur. Cinque'in vardığı sonuç, ayrıntılı bir çözümlemeyi temel alarak esaslı bir benzerliğin var olduğu görüşünü yüksek oranda destekler.

53 Değintiler (Arguments) ve İşlevsel Başlar (Functio-nal Heads)

Belirteçliklerin eylemlere göre konumlanışına ilişkin çeşitlilik arz eden ve hemen göze çarpmayan çapraz-dilbilim-sel özellikleri açıklamak için sunulan bu tür bir çerçeveyi benimsersek, araştırma alanımızı tipolojik çalışmaların klasik araştırma nesnesini oluşturan öğeleri - değintilere göre eylem düzeni gibi - ele alacak şekilde genişletmemiz gayet doğal olacaktır. Örneğin Eylem-Özne-Nesne (EÖN) (Verb-Subject-Object) (VSO) diziliminin baskın olduğu İrlandaca ve öteki Kelt dil ailesine mensup dilleri bir gözden geçirelim [örnekler McCloskey'den alınmıştır (1996)]:

(30) a. Cheannaigh said teach anuraidh
Bought they a house last year

b. Chuala Roise go minic an t-amharan sin
Heard Roise often this song

EÖN yapısına sahip diller karşımıza sık sık çözülmesi gereken bir sorun olarak çıkmıştır. Genel olarak bakacak olursak, belirtili nesne ile eylem arasında özneden daha yakın bir bağlantı olduğunu görürüz. Bu bağlantının sonucunda ise özne, nesneden daha yüksek bir konuma gelir; böylelikle de dönüşlü bir adılı nesne konumunda kendine bağlayabilir, ancak bunun tersi bir yapıdan söz edilemez. Örnek olarak, sıkça rastlanan Eylem (E) ve Nesne'den (N) oluşan deyimler verilebilir (kick the bucket (nalları dikmek) vb.). Yapının bu özelliklerini, eylemin ve nesnenin özneyi, yani Williams'ın (1981) "dış değinti" ("external argument") olarak adlandırdığı öğeyi dışarıda bırakarak bir bütün (EÖ) haline geldiği savıyla açıklamamız kolay olacaktır (Öte yandan, Kuroda'nın (1988) ve Koopman-Sportiche'nin (1991) EÖ-iç özne varsayımı (Verb Phrase-internal subject hypot-hesis) çerçevesinde bu özelliklerin, öznenin, EÖ içinde kalan nesneden daha yüksek bir konumda olduğu savıyla açıklandığını görürüz). Bu durumu ÖEN (Özne-Eylem-Nes-ne) (Subject-Verb-Object) (SVO) ve ÖNE (Özne-Nesne-Ey-lem) (Subject-Object-Verb) (SOV) dizilimini kullanan dillerde doğrudan açıklayabiliriz. Ancak EÖN (Eylem-Özne-Nes-ne) (Verb-Subject-Object) (VSO) dizilimini kullanan dillerde durum ne olabilir? Tüm bu savlar neden özne ve nesne arasındaki bu yapısal bakışımsızlığı ve EÖ düğümünü açık-layamadılar? Başın hareket paradigmasını benimseyerek, yani temel olarak açıklanan yapılarda olduğu gibi eylemi belirtili nesnenin yanına alır, böylelikle daha yüksek bir iş-

levsel baş konumuna getirirsek, EÖN dizilimi standart EÖ yapısına kendiliğinden uyumlu hale gelir (Emonds (1980), McCloskey (1996) ve buralarda alıntılanan kaynaklar). İş-levsel baş konumu, (31b)'de Galcede yardımcı eylem gibi, özerk bir işlevsel eylem ile zaten doldurulmuş ise sözcük-sel eylem EÖ iç konumunda kalır (ya da özneden daha alçak bir konumda; örnekler Roberts'ten (2000) alınmıştır):

(3D- a. Cana i yfory
Will-sing I tomorrow
b. Bydda i 'n canu yfory
Will-be I singing tomorrow

Bu açıklamadakilere az çok benzeyen bir şekilde, Kop-man (1983) "Vata" adındaki Batı Afrika dilindeki söz dizi-limlerini (ÖEN; ÖYard.eyl.NE) (SVO; SAux.OV) çözümle-miştir. Bu çözümlemeye göre eylem, eylem öbeğinin so-nunda (V-final VP); çekim ise, çekim öbeğinin ortasında (I-medial İP) yer almaktadır ve ÖEN dizilimi içerisinde eylem, çekim bir yardımcı eylem vasıtasıyla gösterilmediği durum-larda eylem konumuna doğru yer değiştirmektedir.

Bu açıklamalar kısa bir süre sonra başka dil aileleriyle, örneğin Sami dillerindeki ayrıntılı tümcecik yapısı çözümle-melerini içine alacak şekilde genişletilmiştir (Borer 1995, Shlonsky 1997). Örnekler çoğaltılabilir. Baş-tümleç dizili-mindeki temel değişikliklerle bile, olası yeniden düzenlemeler eşliğinde sabit bir esaslı dizilime, Kayne'in (1994) Ba-kışım-Karşıtı Yaklaşımı (Antisymmetry Approach) tarafından desteklenen bir çözümlemeye doğru kolaylıkla indirgemeler yapılabilir. Örnek olarak, EN'den (VO) türeyen ve

nesnenin sola doğru hareketiyle oluşan NE (OV) dizilimi verilebilir.

5A Sol çevre, BÖ (Belirleyici Öbek) (Determiner Phra-se) (DP) ve öteki uzantılar

Benzer gelişmeler, tümcecik yapılarının daha yüksek katmanlarında, yani tümceciğin sol çevresinin çözümlemesinde de olasıydı. Ana soru öbeği üzerinde çok sayıda dizilim değişkesi hep aynı temellere dayandırılıyordu (İngilizce-de Özne-Yard. Eylem diziliminin değişimi, Fransızcada Öz-ne-Klitik (Clitic) dizilimindeki değişim ve karmaşık devrik yapı vb.) [Belleti ve Rizzi'deki farklı makaleleri (1996)]. Örneğin, T dizgesinde çekimli eylemin baş, soru öbeğinin ise "belirtici" ("specifier") konumuna geçmesinin tüm diller arasında temelde aynı olan yapıyı ortaya çıkardığı varsayılıyordu. Öyleyse bu durumlar, genelleştirilmiş Eylem İkincil Konumlu dillere ilişkin sözü edilen yapı kalıntılarına indirgenebilir. Bu süreç günümüz İngilizcesi dışında, Germen kök tümcelerinde hâlâ etkisini sürdürmektedir. Sol çevreye ilişkin yapılan çalışmalar, "Konu ve Odak"m ("Topic and Fo-cus") (birçok kaynağın yanı sıra bkz. Kiss 1995, Rizzi 1997b) konumuyla ilgili ayrıntılı incelemelerin yapılmasını sağlamış, belirteçleri ve çeşitli sol çevre işlemcilerini daha ön plana taşıyarak kayda değer benzerliği yeniden açığa çıkarmıştır.

Bir başka koşut akım da, BÖ varsayımı altında ad kökenli yapıların çözümlemesini açıklamıştır. 1980'lerden [bkz. Abney'in tez çalışması (1980)] bu yana, sözcüksel baş A'nın (Ad) (Noun) (N) izdüşümü olarak düşünülen AÖ (Ad Öbeği) (Noun Phrase) (NP), işlevsel başın tümleci, yani be-

lirleyici "B", başka bir deyişle kendi izdüşümünü üreten "BÖ" ("Belirliyici Öbek") olarak görülmeye başlanmıştır. Bunu izleyen çalışmalar (Ritter (199D ve burada alıntılanan başka kaynaklar) sözcüksel izdüşüm AÖ'nün birçok bağımsız katmanını tanımlayarak ad kökenli ifadelerin işlevsel yapılarını derinleştirmiştir. Bu çalışmaların sonucunda ad öbeği, tümceciğin işlevsel yapısına ilişkin önemli özellikler taşıyan karmaşık nitelikte yapısal bir varlık haline gelmiştir. BÖ izdüşümü, ad öbeğinin çevresi olarak kabul edilmektedir; bu çevre, düz tümcecik ile bağlantılı TÖ (Tümleç Öbeği) izdüşümüne koşut yapısal bir bölgedir (Szabolcsi 1994, Siloni 1997): Uyumla ilgili işlevsel izdüşümler, uyumla ilgili işlevsel tümcecik iskeletiyle örtüşmektedir. Tümcecikler ve ad kökenli ifadeler arasında tatmin edici bir koşutluk doğmaktadır. Böylece dönüşümsel dilbilgisinin köklerinde, şimdilerde çok daha kısıtlamalarla dolu bir ortamda da olsa, dillerarası kategorik bir benzerlik kendini açık seçik göstermektedir [Bkz. Lee'nin Adlaştırma yaklaşımı (1960) ve bu yaklaşıma Chomsky'de getirilen eleştiri (1970)].

BÖ çözümlemeleri ışığında, ad kökenli dizgedeki dillerarası dilbilimsel değişimlerin çeşitli türleri kendilerine doğal bir ifade tarzı bulmuştur: Farklı dillerdeki sıfatsal niteleyicilerin (adjectival modifiers) farklı dağıtımsal özellikleri, A (Ad) (Noun) (N) hareketinin farklı içeriğine - Eylem hareketinin bir işlevi olan tümcedeki E-Bel (V-Adv) dizilimlerine kayda değer biçimde koşut giden bir yöntemle - kısmen bağlanabilir. Germen dillerindeki SA (Sıfat-Ad) (Adjective-Noun) (AN) dizilimi ve aynı tip sıfatları kullanan Latince kökenli dillerde (yaygın olarak) görülen AS (Ad-Sıfat) (Noun-Adjective) (NA) dizilimi daha önceki dillerdeki A hareketi-

nin amacının olmaması ya da kısıtlı olmasına yalnızca kısmen indirgenebilir (Cinque 1996; ayrıca bkz. Longobardi 1994, Giorgi ve Longobardi 1991):

(32) a. The Italian invasion of Somalia
b. L'invasiome italiana della Somalia

(33) [L' [invasione + X [italiana t della Somalia]]]

Eğer AS dizilimi, A'nın, A ve B arasında [(33)'te X ile işaretlenen konum] yer alan işlevsel bir baş konumuna hareketle belirlenebiliyorsa, benzer bir biçimde bazı dillerdeki AB dizilimi (Rumence'deki *portret-ul* "portrait-the") A'nın (ön-ek gibi) B'ye doğru gerçekleşen hareketinin tamamında da görülebilir (Tartışma için bkz. Giusti 1993, Dobrovi-e-Sorin 1988).

Ayrıca BÖ varsayımı, Latince kökenli diller üzerine yapılan bir araştırmanın sonucuna dayanarak, bu dillerde BÖ olarak kabul edilen adılsal klitiklerin (pronominal clitics) sözcüksel kısıtlamaları olmadığı, bu sayede de (üçüncü şahıs belirtme klitiği olarak kullanılan) belirli belirleyiciye (fi-nite determiner) yönelik biçimbilimsel bir benzerlik kurduğu yönünde bir görüş ileri sürer. Bu nedenlerden dolayı, kli-tikler dile özgü özel bir kategoriyi değil, benzer B öğelerinin dağıtımsal özelliklerini [Latince kökenli dillerdeki klitik-ler için E-ilgililiğini (V-relatedness)] gündeme getirebilir. Kli-tik ikileme yapılan ise sözcüksel AÖ kısıtlamasını sona erdiren karmaşık bir BÖ içinde B başının tekrarını kapsayabilir. Böylelikle kötü bir ün edinmiş olan bu ısrarcı tümcesel alan, hem klitikleşmenin ("cliticization") harekete dayalı doğasını (Kayne 1975, Sportiche 1998) hem de tek bir iddianın şaşır-

tıcı bir biçimde farklı şekillerde iki kez ortaya çıkışını açıklayan bir tanıma kavuşabilir (Başka kaynakların yanı sıra bkz. Kayne 1975, Uriagereka 1995 ve Torrego 1995).

Tümceciğin işlevsel yapısının benzer bir şekilde temellenmesinden ve incelenen değişimlerin çoğunun işlevsel yapının biçimbilimsel olarak gerçekleşmesinin derecesiyle (the degree of morphological realization of the functional structure) ilgili gözlemlenebilir bir olgu olduğundan daha önce söz etmiştik. Bu yaklaşım aslında yirmi yıl önceki "Durum Biçimbilimi" ("Case Morphology") üzerine yapılan başarılı çalışmalara, "Eylemsel Biçimbilim"nin ("Verbal Morphology") alanına kadar uzanmaktadır: Görünüşte Durum dizgelerinin işleyişi arasındaki büyük farklar, dilsel değişmez sözdizimsel sonuçlar aracılığıyla (edilgen çatıda hareketin belirtmesiz ve yükselten eylemlerle (unaccusative and raising verbs) başlaması gibi) temelde birbirine benzeyen Durum atamaları ve denetimlerine uymaktaydı; hatta görülen değişikliklerin büyük bir kısmının açık ya da örtülü biçimbirimsel belirtilerine indirgenmesiyle de örtüşmek-teydi (Vergnaud 1982). O zaman gözümüzün önündeki resim bizi temelde aynı olan bir sözdiziminin, bir dizi parametreyi dışarıda bırakarak, değişime izin veren çekimsel bi-çimbirimler ile bir araya gelmesi şeklinde geçekleşir (olası çekim paradigmalarından oluşan, bir ucunda oldukça zengin öteki ucunda daha kısıtlı örnekleri barındıran ve sözdizimsel öğeler için parametrik değerlerin kendini gösterdiği oldukça geniş bir yelpaze: Örneğin öbeklerin ve başların hareketi açık ya da örtülü olmalı vb.).

Çekim Öbeği (ÇÖ), TÖ (Tümleç Öbeği) (CP), BÖ (Belirleyici Öbek) üzerine yapılan görgül araştırmalar adların ve

eylemlerin bütün sözcüksel izdüşümleriyle birlikte olağanüstü bir zenginlik sergileyen işlevsel yapılarını açığa çıkarmıştır. Bu buluşlar 1980'lerin ortasında başlamış ve son zamanlarda "haritacı" projeler ("cartographic" projects) olarak nitelenen sözdizimsel görünümlerin (syntactic configurati-ons) ağaçlarını mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir biçimde çizme amacını taşıyan özerk araştırma projelerine olanak sağlamıştır. 1990ların sonunda ve şimdilerde yürütülen haritacı araştırmaların sonuçları (örneğin bkz. Cinque 2001'de toplanan makaleler, Belleti ve Rizzi'nin hazırlamakta olduğu çalışmalar), sözdizimsel betimlemeleri birkaç yıl öncesine göre (ÇÖ, TÖ ve BÖ'ler basit katmanlardan çok, karmaşık yapısal bölgeler olarak ele alındığından) daha zengin hale getirmiştir. Nitekim bu sonuçlar doğal insan dillerinin temelde aynı olduğu savını kuvvetle desteklemektedir: Bir yandan işlevsel sıradüzenlerin temel değişmezliğini önceki çalışmalardan [bu bağlamda göze çarpan çalışmalardan biri de Cinque'in tümceciksel yapı üzerine vardığı sonuçlardır [1999D daha gerçekçi ve kolay anlaşılır sözdizimsel biçimlenmelerin temsilleriyle doğrularken, öte yandan tümcecik-lerin ve öbeklerin sağlam yapılarının karmaşıklığını tek bir parça yapıya indirmişlerdir. Chomsky'nin dizgesindeki temel yapı oluşturma işleminden, "birleştirme"den ("merge") doğan en yetinmeli (minimal) yapıdır bu (1995a). İşlevsel sözcelem (functional lexicon) sanıldığından daha zengin bir biçimde ortaya çıkmış, ancak öğeleri bir araya getirmek için kullanılan temel hesaplar tüm dillerde ve kategorilerde basit ve benzer bir nitelik taşımaya devam etmiştir.

Dillerarası benzerliğin derinliğinin ve genişliğinin keşfi, özel dilbilgisinin sağlam bir bileşeni, gerçekte en gerekli bi-

leşeni olarak ED'yi (Evrensel Dilbilgisi) (Universal Gram-mar) (UG) düşünmemizi olanaklı kılmıştır; buna karşılık olarak da, parametrik modeller dillerarası dilbilimsel benzerliğin keşfini geliştirmek ve derinleştirmek için uygun teknik dil kullanımını beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, modellerin geliştirilmesiyle bu modellerin temelini oluştu-ran görgül keşiflerin son yirmi yıllık süreçte bir arada yürü-tüldüğünü söyleyebiliriz.

6. Yetinmeci Program (Minimalist Program)

6.1 Artbilgi

tikeler ve Parametreler yaklaşımı, dil edinimi sorununa olası bir çözüm sağlamakla birlikte, betimleyici ve açıklayıcı yeterlik arasındaki gerginliği ortadan kaldırır: Çok karışık bir yapı sergileyen dilbilgisi kalıplarının edinimi, temel ilkeler ve seçenekler arasında sınırlı bir sürecin seçimine kadar gider. Böylelikle, belirli bir dilbilgisinde gözlemlenen özellikler bir şekilde açıklanır ve Evrensel Dilbilgisi'nin özelliklerine, dolayısıyla da sınırlı bir miktara indirgenir. Gündeme gelen öteki sorular ise ED'nin yapısı ile ilgilidir: ED'nin özellikleri daha ayrıntılı ve daha ileri düzeyde bir açıklamaya olanak verir mi? Yoksa açıklama süreci sona mı ermiştir, başka bir deyişle bildiklerimizden daha öteye gidemez miyiz? Bir yandan, ED'nin fiziksel alt yapısını derinlemesine anlamak, ED'nin bazı özelliklerinin var olmasına ilişkin daha ayrıntılı açıklamalara ulaşılmasını sağlar: Yapısal düzenin ilkeleri ve dilbilgisel ifadelerin yorumu, herhangi bir

başka biçime değil de, gözlemlediğimiz biçime sahiptir; bu da hesap yapan donanımın, yani beynin ilgili yapısının bazı temel gerekliliklerinden kaynaklanır. Öte yandan, ED'nin fiziksel alt yapısını ayrıntılı bir biçimde kavramak (embriyo-lojik ve genetik etkenlere ilişkin daha ileri düzeydeki keşifleri saymazsak), beyin bilimlerinde gerçekleşecek büyük gelişmeleri bekleyen uzak bir hedeftir ve yeni kavramların ortaya atılmasını gerektirebilir. Bu kitabın üçüncü bölümünde de üzerinde durulduğu üzere, işlevsel model oluşturmaya ve hücre bazında hesaplamaya ilişkin çalışmaları birbirine bağlamak ve bunlardan bir bütün oluşturmak için büyük görgül keşiflere ve kavramsal atılımlara gereksinim vardır. Peki, bu gelişmelerin meydana gelmesini beklerken araştırılacak başka alanlar var mıdır? İşte tam bu noktada yetinmeci sorular gündeme gelmektedir.

Dilin ekonomik bir biçimde tasarlandığı görüşü, çeşitli düşünce akımlarında dile getirilmiştir. Yapısalcılık geleneğine ait birçok çalışmada, dil dökümleri düzeninin, belirli ekonomi ilkelerine uyduğu ileri sürülmüştür [Saussure'ün "dans la langue il n'y a que des differences" ["dil farklılıklardan ibarettir"] görüşünün, Engelleyici İlke (The Blocking Prin-ciple) çerçevesinde yürütülen son incelmesi için bkz. Willi-ams (1997)]. Üretici dilbilgisi geleneği çerçevesinde, birbirleriyle rekabet içerisinde bulunan çözümlemeler arasından seçim yapmak için bir değerlendirme ölçütü bulma girişimleri dizgeli bir biçimde basitlik ilkesi üzerine kurulmuştu; en çok tercih edilen çözüm önerileri ise en az seviyede zorluk ve karmaşıklık içerenlerdi (olabildiğince az sayıda öğe ve kural). Bu görüşlerin dolaysız yansımaları, gerçekleşecek iş-lemsel eylemlerin sayısına bağlı olarak karmaşıklık ölçütle-

rini tanımlama girişimleri çerçevesinde edim çalışmalarında gözlemlenir ["Karmaşıklığın Türetici Kuramı'nda ("Derivatio-nal Theory of Complexity") olduğu gibi; bu konuda eleştirel tartışma için bkz. Fodor, Bever ve Garrett (1974)]. "Adılı Sakınma tikesi" ("The Avoid Pronoun Principle") gibi ilkeler, dilbilgiselliği sağlayan en yetinmeli (minimal) yapının seçimine dikkat çeker (koşullar elverdiğince açık adıllardan kaçınmak, adıl kullanmamak). Bu düşünce Grice'ın yaklaşımıyla, yani dilsel yapıların konuşma sırasında başarılı bir biçimde kullanılmasıyla ilişkilidir. Nitekim "Adılı Sakınma İlkesi" daha sonraları genelleştirdi ve yapısal ekonomi ilkelerinin (örn. Cardinaletti ve Starke 1999; Giorgi ve Pianesi 1997; Rizzi 1997b) ortaya çıkmasına ivme kazandırdı. Bunun sonucunda, dilbilgiselliği sağlayan en basit yapının seçimi önem kazandı. 1980'lerin ortalarından başlayarak, temsilci ve türetici ekonomi ilkeleri, sözdizimi kuramında ön plana çıktı (yetinmeci sözdiziminin kavramlarına ve tekniklerine giriş için bkz. Radford 1997, Uriagereka 1998).

6.2 Temsilci ve Türetici Ekonomi

Temsilci ekonomide Tam Yorum İlkesi'nin (TY) (The Principle of Full Interpretation) önemli bir rolü vardır. Bu ilkeye göre, araalan seviyelerinde her öğe bir yorumla yet-kilendirilmelidir. Hesaplama süreçleri temsili temelde yo-rumlanamayan öğelerden oluşuyorsa, bu öğeler Mantıksal Yapı'ya (MY) (Logical Form) (LF) ulaşılmadan ortadan kalkmış olmalıdır. Örneğin "there" gibi dolgu öğeler (expletive elements), (34a)'daki gibi yapılarda zorunlu özne konumunu doldurmak üzere kullanılır. Göndermede bulundukları

bir anlam olmadığından, bu öğeler Mantıksal Yapı'da yorumlanamaz; bu nedenle de, söz konusu düzeye ulaşmadan, yani Tam Yorum düzeyinde yok olmaları gerekir. Bu soruna klasik bir yaklaşım şu şekildedir: İçeriksel özne (contentive subject) dolguyla (expletive) Mantıksal Yapı düzeyinde yer değiştirir ve bu da (34b) örneğinde olduğu gibi, TY'ye uyan bir MY görüntüsüne yol açan örtülü bir harekettir [farklı bir inceleme için bkz. Williams (1984), Mora (1990)].

(34) a. There came a man
b. A man came___

Bu inceleme, dolgu özne ile içeriksel özne arasındaki ilişkinin - tıpkı değintisel zincirlerde görüldüğü gibi (argu-mental chains) - yerel olduğu gerçeğini açıklar (örneğin
"John was fired __ " gibi edilgen bir cümlede, yüzey özne (surface subject) ile bu öznenin "izi" arasındaki ilişki ya da boş olan nesne konumuna yüzey öznenin anlamca oturtulması (her iki ilişki de Görecelendirilmiş Yetinmecilik (Rela-tivized Minimality) gibi bazı mevkisel kısıtlamalara uymak zorundadır. Görecelendirilmiş Yetinmecilik için bkz. aşağıda verilen bilgiler): Her iki durumda da, benzer yapılandırmalar Mantıksal Yapı düzeyinde gerçekleşir [Chomsky (1986a), Burzio'daki gözlemleri temel alarak (1986)].

Türetici seviyede ise ekonomi, hareketi son çare olarak başvurulan işlem diye tanımlayan bir ilke tarafından açıklanır: "Serbest" ya da tam anlamıyla keyfi hareket yoktur; bir zincirdeki her bir uzantı hesaplama ihtiyacı sonunda ortaya çıkar. Bu düşüncenin güzel bir örneği, eylemin çekim eki

dizgesine yönelik hareketidir. Bu hareket, eylemin, tek başına bağımsız sözcük oluşturmayan zaman, uyum gibi ekleri alma gereksiniminden doğar. Böylece bazı hareketler, dilsel yapıları dilbilgisel ve sesletilebilir bir şekilde art arda ifade edebilmek amacıyla oluşur. Hareket ve biçimbilgisel ihtiyaçlar arasında böyle bir ilişki kurmak, artsüremli genellemeler yapmayı kolaylaştırır: Çekim eki paradigmasının hızla güç kaybetmesiyle eş zamanlı olarak ve/veya güç kaybetmesinden hemen sonra, İngilizce de çekim eki dizgesine yönelik eylem hareketini kaybetti (Robert (1993) ve birçok başka çalışma). Karmaşıklığın mutlaka birçok nedeni vardır ve bunlar göz önünde bulundurulmalıdır, ancak çekim eki zenginliği ve eylem hareketi arasındaki ilişki, en azından Latince kökenli diller ve Germen dilleri için geçerliliğini korumaktadır (Bkz. Vinker (1997) ve burada alıntılanan kaynaklar).

Son çare olarak, hareketin dolaysız örneğini, Latince kökenli diller içinde geçmiş zaman ortaç uyumu oluşturur. Geçmiş zaman ortacı (Fransızcada olduğu gibi), hareket etmeyen dolaysız nesne ile uyuşmaz; ancak nesne, örneğin bir sıfat tümceciğine hareket ederse, o zaman dolaysız ve geçmiş zaman ortacı uyum içinde bulunur:

(35)Jean a mis (*e) la voiture dans le garage Jean
has put (Uyum) the car in the garage
(36) La voiture que Jean a mise dans le garage
The car that Jean has put + Uyum in the garage

Kayne'in (1989) ortaç uyumuna ilişkin klasik kuramını temel alırsak, nesnenin yapısal olarak geçmiş zaman ortacı-

na yakın bir konuma geçmesiyle birlikte uyumun gerçekleştiğini söyleyebiliriz (teknik olarak, bir uyum başı belirticisinin ortaç ile uyuşması). Buna uygun bir temsil, t ve t' ile hareketin "izlerinin" belli olduğu (37)'deki gibi bir durumdur (bu kavram için bkz. aşağıdaki bilgiler). O zaman dolaysız nesne bu konuma geçebilir ancak bu konumda kalamaz: (38)'de görüldüğü üzere, nesnenin ortaçtan önce bir konumda yer alması dilbilgisel değildir:

(37) La voiture que Jean a t' mise t dans le garage The car that Jean has put+Agr in the garage

(38)* Jean a la voiture mise t dans le garage Jean has the car put in the garage

Niçin böyle oluyor? Ad kökenli her ifadede olduğu gibi, dolaysız nesne de bir Durum eki almalıdır ve büyük bir olasılıkla da nesne konumunda (ya da ortaç eyleminden (par-ticipal verb) daha düşük bir konumda) Belirtme Durumu (Accusative Case) eki alır. Bu nedenle, daha fazla hareket etmesi için bir neden kalmaz ve (38)'deki durum ortadan kalkar. Öte yandan, (37)'de ilgi adılı olan nesne, cümlenin sol tarafına hareket etmek zorundadır; ancak bu şekilde geçmiş zaman ortacı uyumunu tetikleyen konuma geçebilir.

Son çare olarak kendisine başvurulan hareket, hareketin tamamen keyfi olmadığı anlamına gelir. Bu durum da görünürdeki keyfi durumların tekrar incelenmesini gerekli kılar ve söz konusu inceleme, kolayca ayırt edilemeyen anlam farklılıklarının keşfine olanak sağlar. Örneğin İtalyanca-da ve öteki Sıfır Özne Dillerinde (Null Subject Languages), "özne devrikleştirmesi" ("subject inversion") önceleri keyfi

bir süreç olarak değerlendiriliyordu. Ancak bu gerçekte zorunlu bir süreçti, çünkü eylemardı konumdaki öznenin yorumunu ya da vurgu temelli ezgisel bir duraksama (intona-tional pause) ve vurgusuzlamadan (destressing) kaynaklanan konu yorumunu içeriyordu (Belleti 2001):

(39) a. Maria me lo ha detto
Maria said it to me
b. Me lo ha detto Maria
Said it to me Maria (+ Foc)
c. Me lo ha detto, Maria
Said it to me, Maria (+Top)

6.3 Yorumlanamayan Özellikler

Türetiri (derivational) ve temsilci (representational) ekonomi, sözdizimsel hareketlerin yorumlanamayan öğeleri ve özellikleri ortadan kaldırmak amacıyla her zaman gerçekleştiği düşüncesinde birleşir. Genellikle yorumlanamayan özellik olarak kabul edilen bir özellik yapısal Du-rum'dur (Yalın ve Belirtme Durumu) (Nominative and Ac-cusative Case): İngilizcede yalın durumdaki bir öğe herhangi bir tema tik rolü üstlenebilir (Eden (Agent), Yarar Sağlayan (Benefactive), Deneyimlendiren (Experiencer), Etkilenen/Tema (Patient/Theme)) ve hatta (40e)'de olduğu gibi hiçbir rol almayabilir:

(40) a. b. He invited Mary
c. He got the prize
He saw Mary

d. She was invited/seen by John
e. There was a snowstorm

Aynı şekilde belirtme durumu da (accusative case) yorumlanabilir tematik özelliklere kapalı bulunabilir;

(41) a. I expected [him to invite Mary]
b. I expected [him to get the prize]
c. I expected [him to see Mary]
d. I expected [her to be invited/seen by John]
e. I expected [there to be a snowstorm]

Öteki Durum ekleri, İçkin Durum (Inherent Case) ekleri belirli tematik yorumlarla bağlantılıdır. Durum dizgesi zengin olan dillerde, Bulunma Durumu'ndaki değinti bir yeri gösterir ama Yalın ve Belirtme Durumları tematik açıdan kapalılık sergiler; çünkü yorumlanamaz özellikler olarak kabul edilir (öznenin oblik Durum eki almasına olanak veren ve "sıra dışı" olarak kabul edilen diller, ad kökenlilerin her iki Durum özelliğini taşımasına da izin verir: Zae-nen, Maling ve Thrainson (1985), Bobaljik ve Jonas (1996), Jonas (1996), Bobaljik (1995), Sigursson (2000) ve burada alıntılanan kaynaklar).

Yorumlanamaz olarak kabul gören bir başka özellik ise dilbilgisel olarak yüklem üzerinde şahıs, sayı ve cinsiyet be-lirtilmesidir (benzer bir yapılanma Bantu dillerindeki sınıf belirtme şeklinde karşımıza çıkar). İtalyanca bir örnekte bunu görebiliriz:

(42) La ragazza e stata vista
The girl FS3 has S3P been seenFS

(42). örnekte görüldüğü üzere la ragazza ad öbeği üzerinde gerçekleşen cinsiyet, sayı ve kişi belirlemesinin yorumlanabilir bir içeriği vardır, fakat yüklemde gerçekleşen (görünüşlü yardımcı eylem, edilgen yardımcı eylem ve edilgen geçmiş zaman ortacı üzerinde de yinelenen) belirtme gereksizdir ve bu nedenle yorumlanamaz olarak kabul edilir: Dilsel yapıları anlamlandıran dış dizgeler, cümlede tek bir kızdan mı yoksa çok sayıda kızdan mı bahsedildiğini bilmek isteyecektir; ne var ki bu bilginin yüklem üzerinde tekrarlanması anlamlandırma sürecine bir katkıda bulunmaz. Gerçekte çekimsiz yapılardaki ya da yapıbilgisel açıdan zayıf olan dillerdeki öznenin özelliklerini tekrarlamayan yüklemler yorumlanabilir niteliktedir [yukarıda Fransız-cadan verilen ortaç uyumu örneğinde olduğu gibi, bazı durumlarda uyum belirlemesi yorumlama için önem taşımaktadır (Obenauer 1994, Deprez 1998); ancak burada yeniden yapılandırmanın doğrudan bir etkisi olabilir (Rizzi 2001b)].

Bu dizge çerçevesinde hareket, yorumlanamayan özellikleri ortadan kaldırma yolu olarak görülür. Örneğin dolaysız nesnenin özne konumuna hareketi, nesnenin yorumlanmayan Durum özelliği ekinin, uyum sağlayan çekim başı tarafından yerinin değiştirilebileceği bir konuma gelmesi anlamına gelir. Bir özelliği değiştirmek, Mantıksal Yapı hesaplamasına giden türetici yoldan, o özelliği kaldırmak demektir. Bu nedenle hareket, başvurulan son çaredir; çünkü yorumlanamayan özellikleri ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilir ve bu da araalan seviyelerinde Tam Yorum'u mümkün kılar (Chomsky 1995a). Hareket eden bir öğenin, hareket etmek için içsel bir nedeni olmalıdır ve bu da yorumlanamayan özelliği ortadan kaldırmaktadır. Örneğin,

Fransızcadan örnek verilen örnek yapıya dönecek olursak (36), burada nesne hareket edemez, çünkü yorumlanama-yan belirtme durumu temel konumunda (ya da ortaç belirticisinden aşağı bir konumda) zaten değiştirilmiştir ve kendisini "hareketli" hale getirecek başka bir özelliği yoktur. (37)'de görüldüğü üzere, nesnenin daha da hareket etmesi gerekiyorsa (örneğin bağlantılı bulunulan tümleyiciye doğru), o zaman bu dizge içerisinde sol çevreye doğru hareket hangi özellikleri gerektiriyorsa, nesne bu özelliklere sahip olacak, böylelikle de daha fazla hareket için uygun bir aday haline gelecektir (Grewendorf 2001).

Erekbilimsel (teleological) niteliğine rağmen, en son çare olarak başvurulan hareket ilkesi, türetimler arası karşılaştırmalar, daha ileri türetimleri ve bu gibi hesaplamalı karmaşık işlemleri gerektirmeden çok basit bir şekilde, yalnızca yerel kararlar alınarak gerçekleştirilebilir [yerel ekonomi için bkz. Collins (1997)]. Ekonominin hareket üzerindeki sınırlaması ile ilgili bir başka durum ise hesaplama ihtiyaçlarını hem hareketin hem de temel yapı oluşturma işlemi olarak kabul edilen Birleştirme'nin (Merge) karşılayabildiği ortamlarda, Birleştirme'nin harekete tercih edilmesi önerisidir (Chomsky 1995a, 2000a, 2001a). Bu noktayı sergileyen bir durum, dolgu yapılarda (expletive constructions) ad kökenlilerin özel dağılımıdır. (43a)'daki dolgu yapı, ad kökenli "a man" ifadesinin, cümleye ilk olarak "in the garden" bulunma öğesi (locative) çerçevesinde özne olarak tanıtıldığını ancak yüklem işlevini üstlenir hale geldiğini ortaya koymaktadır: Eğer dolgu seçilmemiş olsaydı, bu öğe koşacın (copula) öznesi konumuna hareket ettirilirdi; tersi durumda da bir dolgu eklenirdi:

(43) a. There is [a man in the garden]
b. A man is [in the garden]

(44a)'daki gibi yükselten bir eylem içeren daha karmaşık bir yapıda, şu özel kısıtlama ortaya çıkmaktadır: Ya dolgu seçilmez ve ad kökenli öğe, yükselten eylemin öznesi konumuna hareket eder [(44b)'deki gibi] ya da dolgu daha önceden içeyerleşik tümceciğe eklenir ve (44c)'deki gibi üst bir konuma yükseltilir. Önsel olarak kabul edilen ancak dışlanan seçenekte ise ad kökenli öğenin içeyerleşik tüm-ceciğin öznesi olması ve dolgunun ana özne konumuna getirilmesinden söz edilebilir ((44d)'te görüldüğü üzere).

(44) a. __seems [to be [a man in the garden]]]
b. A man seems [t' to be [t in the garden]]]
c. There seems [t to be [a man in the garden]]]
d. *There seems [a man to be [t in the garden]]]

Bu bağlamda şu sonuca varabiliriz: Dolgu seçilmiş ise, cümleye olabildiğince çabuk alınmalıdır. Ad kökenli öğenin kısmi hareketini ve daha sonra dolgunun eklenmesini içeren (44d)'deki yapı kabul edilmemektedir. Peki ama neden? Bu örnekçe Birleştirme'nin hareketten daha ekonomik olduğu varsayımıyla açıklanabilir. (44a)'da dolgu seçilmiş ise, onu "be"nin öznesi konumuna getirme seçeneği, "a man"i o konuma hareket ettirme seçeneğinin önüne geçecektir (Chomsky (2002a); ad kökenlilerin Durum koşulları konusundaki farklı araştırmalar için ayrıca bkz. Belleti (1988), Lasnik (1992) ve dolgunun ön-yüklem (pro-predicate) olduğu düşüncesi üzerine temellenen inceleme için bkz. Mo-ro (1990)).

6.4 Mevki (Locality)

Mevki çalışmaları, dil tasarımında ekonominin rolünü vurgulayan çağdaş biçimci dilbilimde özerk ve önemli bir araştırma alanıdır. Dilsel anlatımın uzunluğu ve derinliğinde bir üst sınır yoksa, sözdiziminin yineleyici yapısı sonucunda, hesaplamalı süreç ve ilişkilerin özü temelde yereldir; yani, ancak sınırlı sayıdaki yapı içerisinde yer alabilir. Mevki, bir ekonomi ilkesi olarak yorumlanabilir; çünkü yerel bir hesaplama sürecinde hesaplanacak olan yapıların sayısını sınırlar. Böylece de dilbilimsel hesaplamalardaki karışıklığı azaltır. Örneğin parametre kavramına giriş bağlamında ele alınan (bkz. yukarıdaki bölümler) ve Ekbulunum (Subjacency) olarak bilinen mevki ilkesi, hareketin hedefine ilişkin araştırmayı, birbirine komşu olan bağlamak düğümlerle (bounding nodes) sınırlar (Chomsky 1973, 1986b). Ekbulunum, Ada Kısıtlamaları (Island Constraints) üzerine yapılan çok daha klasik bir çalışma niteliğindeki tek bir formel ifade altında toplanır (Ross 1967, 1986); bu çalışmanın etkileri Nüfuz Edilememe Koşulu Aşaması (The Phase Impenetrability Condition) başlığı altında tamamıyla geliştirilmek ve tamamlanmak üzere bir arada ele alınabilir. Türetimlerin farklı "aşamalarda" yer aldığını varsayan ve temel tümcecik kategorilerinin (EÖ (VP) ve TÖ (CP)) hesaplanmasına karşılık gelen bu ilkeye göre, daha yüksek seviyelerde meydana gelen işlemlere, yalnızca bir aşamanın sınırı (yani belirticisi ve başı) ulaşabilir (Chomsky 200a, 2001a). Sonuç olarak da, hesaplamalı süreç bulunduğu daha yüksek bir aşamada, görece olarak kendisinden daha düşük bir aşamaya ayrıntılı bir şekilde bakamaz.

Görecelendirilmiş Yetinmecilik (Relativized Minima-lity), yerel ilişki arayışını, bu ilişkinin potansiyel olarak en yakın taşıyıcısıyla sınırlayan bir mevki ilkesidir (Rizzi 1990); bu ilkeye göre aşağıdakiler şu şekilde ele alınabilir:

(45) ... X ... Z ... Y ...

Bu duruma göre, X ile Y arasına, X ile yapısal olarak aynı olan bir Z öğesi giriyorsa, X ile Y arasında yerel ilişki bulunamaz; çünkü oradaki Z'nin bir şekilde Y ile yerel bir ilişkiye girme potansiyeli vardır (burada "yetinmeli uzaklık" ("minimal distance") ilkeleriyle açık bir ailevi benzerlik söz konusudur, kontrol etmek üzere bkz. Rosenbaum (1967) ve anafor bağlamasına (anaphor binding) ilişkin başka benzer düşünceler). Bu nedenle yerel ilişkiler, mümkün olan en küçük alanda oluşmalıdır: Yerel ilişkiler, hesaplamada tara-nacak yapı miktarını önemli şekilde sınırlamıştır. Dolaylı bir sorudan bir eklemi (adjunct) çıkarmanın imkânsızlığını tekrar gözden geçirelim:

(46) *How do you wonder [who solved the problem t]

Görecelendirilmiş Yetinmecilik çerçevesinde "how", başka bir -Wh öğesinin içeyerleşik tümleyicide yer almasıyla yerel olarak kendi izine [t] bağlanamaz; çünkü bu öğe kendisiyle aynı yapısal özelliklere sahiptir [Rizzi'nin hem A ve A' belirticilerinin birbirinden ayıran temel konumlar ti-polojisi hem de daha üst nitelik temelli tipolojileri (2001a)], Böylece öncül-iz ilişkisi (antecedent-trace relation) bu alanda başarısızlığa uğrar ve yapı düzgün bir şekilde yorumla-

namaz. Bu tür bir açıklama yöntemi, temel olarak değinti (argument) ile eklem (adjunct) arasındaki ayrım konusunda Zayıf Adalar (Weak Islands) incelemesini içerecek şekilde genişletilmiştir [Değerlendirme için bkz. Szabolcsi (1999)1. Aşağıdaki İtalyanca örnekler arasındaki karşıtlığa dikkat çekelim:

(47) a. Quale problema non sai come risolvere t t'?
Which problem don't you know how to solve 11?
b. *Come non sai quale problema risolvere t t'?
How don't you know which problem to solve 11?

Zayıf Adalar'daki seçici çıkartılabilirliği (selective ex-tractability) belirleyen etmenlerde Görecelendirilmiş Yetin-mecilik'in açık şekilde ihlaline ilişkin Rizzi (1990, 2001a, 2001b), Cinque (1990), Manzini (1992) ve Starke'ın (2001) yaklaşımlarına bakınız. Görecelendirilmiş Yetinmecilik'in özgün biçimlendirmesi temsilidir: Yerel ilişki (45)'te görüldüğü üzere Mantıksal Yapı'da başarısız olmaktadır; Chomsky (1995a, 200a) Çekme (Attract) üzerinde Yetinmeli Bağlama Koşulu (Minimal Link Condition) ve Uyma (Ag-ree) işlemleri üzerinde mevki bağlamında türetici biçimlendirmeler önermektedir. Türetici/temsilci konuya ilişkin bkz. Rizzi (2001b).

6.5 İzlerin Kopyalanma Kuramı (The Copy Theory of Traces)

Bir önceki bölümde sözü edilen tüm araştırmalar, dil ta-sarımının ekonomi ilkelerine duyarlı olduğunu ve dilbilim-

sel hesaplamaları basit ve akıcı kılmak üzere gerekli uyarlamayı yaptığını ileri sürmektedir. Peki, bu gözlemler nereye kadar yol gösterebilir? Yetinmeci Program, bu soruyu göze alınabilen en güçlü savı inceleyerek ele alır: Dil, belirli ölçütler göz önünde bulundurulduğunda, en uygun şekilde tasarlanmış bir dizge olabilir mi? Dilbilim hesaplamalarının yerine getirmesi gereken en küçük gereklilik, dil yetisinin beynin öteki bölümleriyle "konuşmasını" sağlayan araalan temsillerini birbirine bağlamaktır; dili, algı (percep-tion) ve sesletim (articulation) duyu-hareket dizgeleri (sen-sorimotor systems) ile bağlantılandıran Sesbilgisel Yapı (Phonetic Form) ve dili kavramlar (concepts) ve amaçlar (intentions) düşünce dizgeleriyle bağlantılandıran Mantıksal Yapı (Logial Form). Sonuç olarak, dil duyu-hareket (senso-rimotor) ve düşünce dizgelerine okunabilir temsilcileri bağ-lantılandırmak için tasarlanmış en uygun dizge olabilir mi? Yetinmeci gereklilikleri yerine getirirken, Görecelendi-rilmiş Yetinmecilik'in araştırma gündemine getirdiği zor görev, Evrensel Dilbilgisi ve ilgili çalışmalardan elde edilen verilerin anlamlı bir şekilde yeniden yapılandırılıp yapılandırılmayacağım belirlemek üzere tüm bu verilerin tekrar gözden geçirilmesidir. Bazı durumlarda daha fazla "yetinmeli" varsayımlar kümesi kabulünün, incelemenin görgül yeterliğini artırabildiğini göstermek mümkün olmuştur. Vurgulanan nokta, izlerin kopyalanma kuramı ve bu kuramın yeniden yapılandırma için sağladığı açıklamadır. Aşağıdaki cümlelere bir bakalım:

(48) a. Which picture of himself does John prefer t? b. *Which picture of John does he prefer t?

(48a)'daki "himself, "John"a göndermede bulunduğundan bu cümle dilbilgiseldir; ne var ki (48b)'de "John" ve "he" birbirine göndermede bulunmasına dilbilgisel açıdan izin vermez (cümledeki "he" önceki bir söylemde farklı bir kişiye göndermede bulunuyorsa ancak dilbilgisellikten söz edilebilir). Burada her iki olasılık da bir ölçüde kendiliğinden yok olur: "Himself" (dönüşlü öğe) gibi anaforik öğeler, kendi öncüllerinin (t-belirlemeli) (c-commanded by) alanında olmak zorundadır: Bu durum (49a)'daki gibi gerçekleşmiş ise, yapı dilbilgisel değildir. Ad, (4Ç>b)'de görüldüğü üzere adılın alanı içinde değilse, ad ve adıl karşılıklı olarak birbirlerine gönderme yapmakta özgürdür:

(49) a. This picture of himself demonstrates that John is really sick

b. This picture of John demonstrates that he is really sick.

Neden (48)'de çelişkili yargılara varıyoruz acaba? Karmaşık bir öbeğin öne doğru hareket ettirildiği bu tarz görünümlerde (configuration), bağlama ilkesinin (binding prin-ciple) zihinsel hesaplaması öbek yerindeymiş ve hiç hareket etmemiş gibi gerçekleşir. Gerçekte (48)'deki yargılar, hareket etmemiş öğeler hakkında vardığımız yargılarla aynıdır:

(50) a. John prefers [this picture of himself]

b. *He prefers [this picture of John]

Bu olgu "yeniden yapılandırma" ["reconstruction"] şeklinde adlandırılır: Hareket etmiş öbek, bazı duaımlarda izin

(trace) yerindeymiş gibi davranır. Önceki önermeler Mantıksal Yapı'daki hesaplamalarda, hareket etmiş öbeğin, izin yerine "geri konulması" ("putting back") işleminin içeriyordu veya ilgili çevredeki t-belirleyici (c-command) ilişkilerin daha karmaşık hesaplamalarını kapsıyordu (Barss 1986). Gerçekte Chomsky'nin ilk yetinmeci çalışmasında (Chomsky 1993) vurguladığı üzere çözüm, hareket işleminin en temel öğelerinde ortaya çıkar. Bir öbeği hareket ettirmek, o öbeği daha yüksek bir konuma kopyalamayı ve daha sonra esas olanı silmeyi içerir. Özgün durumun tamamen silinmek yerine, sesletilmeden, yani sesbilgisel içerik taşımadan soyut hesaplamalı işlemlere açık kaldığını bir düşünün. (49)'daki durum, sesletilmemiş özgün durumlara ilişkin sunulan açılı parantezlerle aşağıdaki gibidir:

(51) a. Which picture of himself does John prefer <which picture of himself>

b. Which picture of John does he prefer <which picture of John>

Bağlama ilkeleri bu zengin örneklere uygulanır ve doğru sonucu verir: (51a)'da anafor adla bağlanmış, (51b)'de ise ad, t-belirleyici (c-command) adılı ile karşılıklı bir ilişkiye girmemiştir. Bu bağlamda karmaşık bir yeniden yapılandırma kuramına ihtiyaç yoktur ve görgül açıdan doğru sonuç, yalnızca hareketi, ilk hesaplayıcı öğelere geri döndürerek elde edilebilir [Mantıksal Yapı'daki uygun işlem-de-ğişkenli (operator-variable) yapılara ulaşmak için gerekli olan düzenlemelere ilişkin bkz. Chomsky (1993), Fox (2000), Rizzi (2001b); (51a)'da anaforu yalnızca bir yere

bağlamının yeterli olduğuna ilişkin bilgi için bkz. biraz önce alıntılanan kaynaklar ve Belleti ve Rizzi'deki tartışma (1998); yeniden yapılandırma altındaki değintiler (argu-ments) ve eklemlerin (adjuncts) farklı hareketleri için bkz. Lebeaux (1988)].

Öteki karmaşık görgül örnekler, basit hesaplama ilkelerine ve onların etkileşimine kolayca indirgenememektedir. Ne var ki yeniden yapılandırma kuramının başarılı bir şekilde indirgenmesi, dil yetisinin başka alanlarına yönelik ge-nellenebilir bir açıklama biçimini gündeme getirebilir.

Görgül çalışmaların yapıldığı yıllarda da saptandığı gibi, temel yetinmeci soruna olumlu bir çözüm bulunduğu takdirde ED'nin büyük bir kısmı daha farklı bir açıklamaya kavuşabilir. Bu durum, komşu alandaki bilişsel dizgelerin daha fazla araştırılmasına ve beyin bilimleri ile birleşme yolunda atılacak adımlar için daha kesin koşulların ortaya koyulmasına olanak sağlayabilir.

II. Bölüm Dil ve Zihin Üzerine Düşünceler

Ele alacağım konular, bizi asla yanıltmayan ustamızın temel ilgi alanlarından uzak olsa da, söze onun bazı düşünceleriyle başlamak uygun olacaktır. Galileo, insan dilinin temel niteliğini ve onun en önemli özelliğini, yani "sınırsız düşünceler zincirini dile getirmek için sınırlı sayıda araçların kullanıldığını" fark eden ilk kişidir herhalde. *Dialogo* adlı yapıtında Galileo, insanların "altı üstü yirmi dört tanecik harfin kâğıt üzerine farklı şekillerde yan yana dizilmesiyle en gizli düşüncelerini ifade etmelerini sağlayan bir iletişim aracının keşfini" hayranlıkla anlatmaktadır. Galileo, "Bu keşif insanoğlunun en büyük buluşudur ve Michelangelo'nun yapıtlarıyla kıyaslanabilir" demektedir. Öğrencisi ve biyografi yazarı Viviani tarafından kurgulanan efsaneye göre Galileo, adeta Michelangelo'nun başka bir bedende dirilmiş haliydi. Bu efsane, Michelangelo'nun Galileo aracılığıyla Newton'da yeniden dirildiğini hayal eden Kant tarafından da takdirle anılmıştır.

Galileo, alfabetik yazıdan söz ediyordu. Ancak bu keşfin başarıya ulaşmasının nedeni, alfabetik yazının az sayıda harf kullanılarak temsil edilen dilin doğasını yansıtmasıydı. Galileo'nun ölümünden kısa bir süre sonra Port Royal'li fi-lozof-dilbilimciler, bu ileri adımı attılar ve "düşüncelerimizi ve ruhumuzun çeşitli kımıldanışlarını dile getirmemizi sağlayan ifade sonsuzluğunu, aslında zihnimizde olup bitenlerle hiçbir benzerliği bulunmayan 25 ya da 30 sesle" kurma-

yi sağlayan bir aracın "müthiş buluşundan" söz ettiler. "İfadelerin sonsuzluğu", doğal sayıların sonsuzluğuna benzeyen farklı bir sonsuzluktur. Port Royal kuramcıları bu olağanüstü buluşun, dil araştırmalarının odak noktası olması gerektiğinin farkına vardılar ve bu kavrayışı kendilerine özgü yollardan sürdürdüler. Geliştirip uyguladıkları fikirler ancak uzun bir süre sonra temel araştırma konusu haline gelecekti Bu fikirlerden bazıları Frege'nin *Günah (Sinn)* ve *Anlam (Bedeutung)* kavramlarında, bazıları da yirminci yüzyılın ikinci yansında ortaya çıkan öbek yapısı ve dönü-şümsel dilbilgisinde tekrar gündeme gelmiş ve şekillendirilmiştir. Günümüzün bakış açısı çerçevesinde değerlendirecek olursak, "buluş" sözcüğü doğal ki pek uygun olmayabilir; ancak Galileo'nun ve ondan sonrakilerin tanımladığı haliyle dil, şu anki kavrayışımızın ötesine geçen yollardan ilerleyen biyolojik evrimin bir ürünü olarak "muhteşemli-ği"nden hiçbir şey kaybetmemiştir.

İnsan dilinin söz konusu özelliği ve bu özelliğin biyolojik olarak yalnızca insanlarda bulunması, insanın evrimiyle ilgilenmeye başladığında Charles Danvin'in de dikkatini çekmişti. *İnsanın Kökeni (Descent of Man)* adlı yapıtında Darwin, dil anlayışına ilişkin olarak, köpeklerin "birçok sözcüğü anlayan ama tek bir sözcük bile söyleyemeyen bir yaşındaki bebeklerle aynı gelişim düzeyinde" olduklarını söylemiştir. Bu açıdan bakıldığında Danvin, insanlarla hayvanlar arasında tek bir farkın var olduğunu savunmuştur ve "insanoğlu, yalnızca çok çeşitli sesler ve fikirleri ilişkilendir-mek konusundaki neredeyse sınırsız gücü itibariyle farklılaşmaktadır" diye belirtmiştir. "Seslerin ve fikirlerin ilişkilen-dirilmesi", on yedinci yüzyıl eleştirmenlerinin "muhteşem

buluşudur"; Darwin de bu olgunun, evrim kuramına bir biçimde sokulabileceğine inanıyordu.

Evrim kuramı, ille de doğal seçilim çalışmalarından oluşmak zorunda değildir ve elbette ki yalnızca bunlarla sınırlı kalmamalıdır; çünkü bu olgular olağan bir biçimde fiziksel bir "kanal" içerisinde işlemektedir ve bunların sonuçlarının baştan varsayılması yerine keşfedilmesine çalışılmalıdır. Aynı zamanda şunu hatırlamak da çok yerinde olacaktır: Darwin, yakın çalışma arkadaşı Alfred Russel Wallace'ın, neo-Darvinizm'in çağdaş ve popüler uyarlamasında yeniden gündeme getirilen aşırı seçilimciliği (hyperselectio-nism) kesinlikle reddetmiştir. Darwin "doğal seçilirrTin, değişimin temel nedeni olmakla birlikte yegâne nedeninin olmadığına yönelik inancını tekrar tekrar vurgulamıştır; çünkü kendisi, uyum sağlama amacı gütmeyen değişimlerin, yapının saptadığı bir takım irade dışı işlevler de dâhil olmak üzere çağdaş evrim kuramı içerisinde bugün hâlâ incelenen bir olasılıklar yelpazesinin açıkça farkındaydı.

"Muhteşem buluşun" kökenine ve doğasına yönelik merakımız bizi insan beyninin gerçekten müthiş ve eşsiz nitelikteki başarılarının mimarı olan bileşeninin incelenmesine götürür. Bu dil organı ya da başka bir deyişle "dil yetisi", insanoğlunun - çok ciddi bir patolojik durum olmadığı sürece, türler arasında çok küçük farklar gösteren - ortak bir özelliğidir. Bu "dil yetisi", olgunlaşma ve çevreyle etkileşim sonucunda şu ya da bu hali alır ve çeşitli aşamalardan geçerek kararlı bir hale gelir; ergenlik çağında ise son aşamasına ulaşır. Bu yetinin belli bir seviyeye ulaşmış hallerinden biri de, günlük kullanımda "dil" olarak adlandırılan şeye kısmen benzemektedir. Sağduyuya dayalı kavram-

ların, kendilerine özgü yollardan inceledikleri olguları anlamaya ve açıklamaya yönelik çalışmalarda artık kendilerine yer bulamamaları bizi şaşırtmıyor. İşte bu durum, günümüzde pozitif (ispata ya da kanıta dayalı) bilimler tarafından kabul görse de hâlâ tartışmalı olduğu düşünülen - bu tartışmayı çok yersiz bulduğum halde - Galileocu devrimin bir başka başarısıdır.

İçsel dil, teknik anlamda dil yetisinin bir durumudur. Her içsel dil, düşüncelerimizi ifade etmek ve karşılaştığımız sonsuz sayıdaki açık ifadeleri anlamlandırmak için kullandığımız zihinsel araçların kurulmasını sağlayan bir donanıma sahiptir. Bu zihinsel araçlardan her biri, ses ve anlamı özel olarak yapılandırılmış bir şekilde bağdaştırmaktadır. Sonlu bir mekanizmanın, nasıl olup da sonsuz sayıda nesne oluşturduğunun açık olarak anlaşılması, formel bilimlerde yürütülen çalışmalarla ancak yirminci yüzyılda mümkün olmuştur. Bu çalışmalar Galileo, Port Royal kuramcıları, Danvin ve başka bazı kişilerin - erişebildiğim kaynaklar kadarıyla çeşitli yerlere dağılmış birçok kişinin - tespit etmiş olduğu sorunun daha net bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Geçen yarım yüzyıl boyunca dil araştırmalarının büyük bir bölümü, dil çalışmalarında "üretici dilbilgisi" adı verilen bu tür mekanizmaların incelenmesine yönelmiştir. Bu, dilbilimin uzun ve zengin tarihçesinde önemli bir yeniliktir. Her yeniliğin olduğu gibi, bu yeniliğin de öncü örnekleri olmuştur. Nitekim bu öncü örnekler antik Hindistan'a kadar uzanmaktadır.

Danvin, "insanoğlu, yalnızca çok çeşitli sesler ve fikirleri ilişkilendirmek konusundaki neredeyse sınırsız gücü itibariyle farklılaşmaktadır" diyordu. Danvin'in açıklaması bir-

kaç açıdan yanıltıcıdır. Günümüzde, Danvin'in bebeklerin dil becerilerine ilişkin atfettiği özelliklerin çok daha fazlasının söz konusu olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda insan dışı organizmaların, Darwin'in zannettiğinin aksine dilsel yetilere sahip olmadığı da saptanmıştır. Dahası, ilişkilendir-me (association) uygun bir kavram değildir ve "yalnızca .... itibariyle farklıdır" yorumu da kesinlikle yerinde bir kullanım değildir; "öncelikle" ifadesi kullanılsaydı, Danvin'in görüşü daha fazla savunulabilirdi: Farklı bir sonsuzluk, insan dili ile hayvanların - hatta genel olarak tüm biyolojik dizgelerin - iletişim ya da ifade dizgeleri arasındaki birçok önemli farktan yalnızca bir tanesidir. Doğal ki "neredeyse sonsuz" ("almost infinite") ifadesi "sınırsız" ("unbounded"), yani konu bağlamında "sonsuz" ("infinite") olarak anlaşılmalıdır.

Yine de Danvin'in görüşü temelde doğrudur, insan dilinin esas nitelikleri - örneğin Danvin'in kendisinin ve seçkin öncellerinin ilgisi çeken sonlu sayıda aracın sonsuz kullanımı - çok yakın zamanlarda gerçekleşmiş biyolojik açıdan istisnai gelişmelerden biri gibi görünmektedir. Bu nitelikler insan türünün evrim sürecinde, bu türün hâlâ varlığını sürdüren en yakın akrabalarından ayrılmasından milyonlarca yıl sonra ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu "muhteşem buluş", Danvin'in söylediklerine bakılırsa, bir yaşındaki bebekler, hatta embriyonlar için de geçerli olmalıdır. Zihinsel doğamızın başka yönleri için benzer sonuçlara varılması gayet akla yakındır.

Zihinsel doğa kavramı, Galileo'nun döneminde önemli bir şekilde değişikliğe uğradı. Kavram yeni ve oldukça net terimlerle tanımlanmıştı ve sanırım nihai olarak da tanım-

landığı iddia edilebilir. Bu kavram kısa sürede terk edildi; o zamandan bu yana da yerine başka bir kavram bulunamadı. Zihin kavramı "mekanik felsefe" olarak adlandırılan felsefe terimleri çerçevesinde, doğal dünyanın ilkesel olarak becerikli bir zanaatkar tarafından oluşturulabilecek karmaşık bir mekanizma olduğu fikri etrafında tanımlanmıştır. Galileo'nun öğrencisi Peter Machamer, "Dünya yalnızca birbirine geçmiş bir dizi Arşimedyen basit makineden ya da mekanik çarpışmanın kurallarına göre hareket eden bir dizi çarpışan tanecikten oluşmaktadır" görüşünü dile getirmiştir. Dünya, o günlerin bilimsel imgelemini cezbeden karmakarışık bir saate ya da başka bir otomata (automata) benzetiliyordu. Bugün de bilgisayarlar için aynı şey geçerlidir; aradaki fark, Alan Turing'in altmış yıl önce gösterdiği üzere önemli sayılacak kadar temel bir fark değildir.

Descartes da kendi zihin ve zihin-beden ikiliği kuramını mekanik felsefe çerçevesinde geliştirmişti ve bu kuram hâlâ zihinsel yapımız üzerine yapılan tartışmaların klasik konusudur. Şahsen ben bu kuramın büyük bir yanlış anlama olduğuna inanıyorum. Descartes'm kendisi de, mantıklı bir açıklama yolu bulma arayışındaydı. Organik ve organik olmayan dünyanın mekanik felsefeye göre açıklanabileceğini göstermek istiyordu. Ancak insan doğasının temel özelliklerinin bu sınırları aştığını ve bu terimlerle anlatılamayacağını savundu. Temel örneği ise, insan dili ve özellikle de düşüncelerimizi yeni ve sınırsız yollarla ifade etmek için kullandığımız o "muhteşem buluş"tu. Ona göre bu sonsuz ifadeler, bedensel durumumuz tarafından kısıtlandırılır, ama bedenimiz tarafından belirlenmez; koşullara uyum sağlar ama koşullar nedeniyle ortaya çıkmaz: İşte bu önemli

bir ayırımdır. Ayrıca, insanlarda benzer şekillerde ifade edilebilecek düşünceler uyandırmaktadır. Bunların tümü "dilin yaratıcı kullanımı" ("the creative use of language") olarak adlandırabileceğimiz bir sürü özelliğin toplamıdır.

Daha genelde, Descartes "özgür iradenin", sahip olabileceğimiz" en yüce şey ve bunun "geçekten bize ait" olduğuna inanmıştır. Onu izleyenler de şu savı ileri sürmüştür: İnsanlar belli bir davranışta bulunmaya "kışkırtılabilir ya da meyilli olabilir", ancak "mecbur değildirler" (ya da rastgele davranmazlar). Bu bağlamda insanların, geri kalan bütün insan dışı dünyayı kapsayan kategoriye, makinelere benzemediğine inanıyorlardı.

Kartezyenlere göre genel olarak günlük dilin "yaratıcı yönü" insanoğlunun en yüce yetisinin en çarpıcı özelliğiydi. Kartezyenlerin bu iddiası, esas olarak söz konusu "muhteşem buluş"a, "düşüncelerimizi ifade etmemizi ve başka insanları anlamamızı sağlayan mekanizmaya" dayanıyordu.

Biz, düşünce yoluyla bu yüce zihin yetilerine sahip olduğumuzu biliriz ve Kartezyen modelde bunları şimdilerde adlandırıldığı şekliyle "en iyi kuram" tartışması yoluyla başkalarına atfederiz; "başka zihinler" sorununu ancak bu şekilde halledebiliriz. Beden ve zihin iki ayrı maddedir: Biri, dışa uzamlı madde (extended substance); ötekisi ise düşünen maddedir (thinking substance), yani *res cogitans*. Birinci mekanik felsefe alanına girerken, ikincisi alanın dışında kalmaktadır.

Mekanik felsefeyi benimseyen Machamer "Galileo'nun insan anlayışını açıklamak üzere yeni bir anlaşılabilirlik (in-telligibility) modeli geliştirdiğini", bunu "doğal olguların tutarlı bir şekilde açıklanması için yeni ölçütlerle" yaptığını,

temel olarak da dünyanın özenle hazırlanmış bir makine olduğu fikrini aldığını ileri sürmüştür. Galileo ve ilk modern bilimsel devrimlerin önde gelen isimlerine göre, genel olarak, dünyanın gerçekten anlaşılması mekanik bir model, bir zanaatkarın inşa edebileceği bir araç gerektiriyordu. Galile-o, "uygun yapay araçlar aracılığıyla aynısı tekrarlanamayacağından" geleneksel gelgit kuramlarını da reddetmişti.

Galileo'nun anlaşılabilirlik modeli kaçınılmaz bir sonucu da beraberinde getirir: Mekanizma başarısız olursa, anlama da başarısız olur. Mekanik anlatımın bağlaşıklık, çekicilik ve başka olgulara ilişkin bariz yetersizlikleri, Galileo'nun sonunda "her şeyi anlamaya yönelik ortaya koyulan iddialı varsayımı" reddetmesine neden oldu. Hatta daha da kötüsü, bu durum Galileo'yu "doğada en zeki kuramcının bile bütünüyle kavrayabileceği tek bir sonuç yoktur" düşüncesine yöneltti. Descartes'ın ikna edici bir şekilde gösterdiği üzere, zihin konusunda Galileo modelinin yetersiz kaldığı açıktır. Mekanik anlatımın geleceğine ilişkin Galileo'dan çok daha iyimser olmasına rağmen Descartes, *res cogiîans* çalışmalarının insan anlayışının ötesinde olabileceğini düşünüyordu. Dil kullanımının yaratıcı yönünü ve zihnin öteki dışavurumlarını anlamak için "yeteri kadar zeki" olamayabileceğimiz görüşündeydi. Yine de bu yetilere sahip olmamızdan "daha açık ve mükemmel kavrayabileceğimiz" başka bir şey bulunmadığını söylüyordu. Sırf doğası gereği anlaşılmaz olduğunu bildiğimiz bir şeyi anlayamamızdan dolayı, "bünyemizde var olduğunu içsel olarak deneyimlediğimiz ve algıladığımız şeylerden kuşku duymamız saçmadır" diyordu. Yani daha da ileri giderek bunun anlaşılmaz olduğunu "bildiğimizi" söylüyordu: Ona göre, insanların birer melek de-

ğil de, biyolojik organizmalar olduğunu kabul eden herkes, insan zekâsının kendine özgü bir alanı ve sınırları bulunduğunu ve anlamaya çalıştığımız birçok şeyin bu sınırların ötesine uzanabileceği ihtimalini kabul edecekti.

Kes cogitans'm, modern bilimsel devrime hayat veren anlaşılabilirlik modeline aykırı düştüğü gerçeği ilginç olmakla birlikte çok da önemli değildir. Bunun nedeni, modelin tamamının Galileo'nun en kötü kuşkularını doğrular-casına hızla çökmesidir. Kendisini de dehşete düşüren bir şekilde Newton, doğada hiçbir şeyin, modern bilimin yaratıcıları için en temel sağduyu olarak görünen mekanik anlaşılabilirlik modeli içine girmeyeceğini, kendisini de dehşete düşüren bir şekilde kanıtladı. Newton, kendisinin uzaktan etki keşfini "bu öyle bir saçmalık ki (absurdity), felsefi konularda düşünme yetisi olan bir kişi'nin asla böyle bir yanılgıya düşemeyeceğine inanıyorum" şeklinde yorumladı ve bunu mekanik felsefenin temel ilkelerinin ihlali olarak kabul etti. Ne var ki "saçmalık"ın "gerçekten var olduğu" sonucunu kendisi de kabul etmek durumunda kaldı. "Newton buna bir açıklama getirmemiştir" diyen iki çağdaş düşünür (Betty Dobbs ve Margaret Jacob), bu durumun hem Newton ve hem de onu "insanoğlunun anlayabileceği türden hiçbir fiziksel ve maddi dayanağı olmayan "esrarengiz nitelikleri yeniden ortaya çıkarmakla suçlayan" seçkin çağdaşları için büyük bir sorun olduğunu belirtti. Modern Galileo çalışmalarının öncülerinden biri olan Alexander Koyre'nin sözlerine göre Newton, "tümüyle maddeci ve mekanistik bir fizik"in imkânsız olduğunu kanıtlamıştır.

Yaşamının sonlarına doğru Newton da; Euler, D'Alem-bert ve daha birçoğunun yaptığı gibi "saçmalık"tan kaçma-

nın yollarını aradı, ancak tüm çabalar boşaydı. Hiçbir şey David Hume'un, Newton'a ilişkin yargısının gücünü azaltmaya yetmedi: Kendiliğinden aşikâr olan mekanik felsefeyi çürüterek Newton, "Doğanın nihi sırlarını ve bunların şimdiye kadar içinde bulunduğu ve gelecekte bulunacağı belirsizliği yeniden canlandırdı." Daha da uç "saçmahklar"ı gündeme getiren sonraki buluşlar, doğal dünyanın insan zekâsıyla, en azından modern bilimin kurucuları tarafından öngörülen şekliyle anlaşılamayacağı görüşünün daha derinlere kök salmasına yol açtı.

"Saçmalık"ı kabul ederken Newton kendisini, küçümsenen Skolastik filozoflarının "esrarengiz niteliklerini" ortaya çıkarmakla suçlayan Kıta Avrupası bilim adamlarının -Huygens, Leibniz ve başkalarının - eleştirilerine karşı büyük çabalar sarf ederek korudu. Newton, Aristocuların esrarengiz niteliklerinin içi boş olduğunu yazmıştı; ne var ki getirdiği yeni ilkelerin - ne yazık ki, her ne kadar esrarengiz de olsa - anlamlı olduğunu savunuyordu. Newton'a göre "bu ilkelerin nedenleri henüz ortaya koyulmuş olmamasına rağmen, "olgulardan iki ya da üç genel Devinim İlkesi (Principles of Motion) türetmek, sonra da "cismani şeylerin (corporal things) özelliklerinin ve "eylemlerinin" (actions) bu apaçık ilkelerden nasıl oluştuğunu bizlere açıklamak felsefe alanında atılan önemli bir adım olacaktır". Ayrıca New-ton, Britanya bilimsel geleneğinin "hafifletilmiş kuşkuculuğu" (mitigated skepticism) olarak adlandırılan yaklaşımına dayanan yeni ve daha gevşek bir anlaşılabilirlik modeli üreterek "doğal devinimlerin ve öteki doğal olguların "ilk kaynaklarını" bulmaya yönelik ümitsiz arayışı bırakmış ve elimizden gelen en iyi kuramsal açıklamayı geliştirmek şeklinde daha mütevazı bir çabayı benimsemişti.

Zihin kuramı için bunların sonucu gayet açıktı ve hemen dikkat çekti. Zihin-beden ikiliği artık savunması kolay bir şey değildir, çünkü beden hakkında bir fikrimiz yoktur. Son yıllarda Descartes'ın "makinedeki hayaletiyle" ("ghost in the machine") alay etmek ve Descartes'ın ikinci bir madde önermedeki - *zihni* bedenden ayrı tutma - hatası hakkında konuşmak yaygın hale geldi. Descartes'ın yanılgısının ispatlandığı doğrudur; ne var ki sözü edilen nedenlerden dolayı değil. Newton makinedeki hayaleti çıkardı, ama hayalete dokunmadan bıraktı. Bu gizemler arasında kaybolan şey birinci madde, yani uzamlı maddeydi. Başka bir doğru veya dünya olduğunu düşünmeksizin, *gerçek* doğru ve *gerçek* dünyadan söz edebildiğimiz gibi, *fiziksel* olguların (süreçlerin vb.) anlaşılabilirliğinden de konuşabiliriz. Doğa bilimleri için dünyanın görsel, kimyasal, yapısal ve başka birçok yönünün yanı sıra, zihinsel yönleri de vardır. Kategorilerin sabit ve ayrı olması veya sağduyu sezgisine uyum göstermesi gerekmez; çünkü sağduyu, Newton'un buluşlarının yanı sıra Galileo tarafından ve genel olarak modern bilimin başlangıcında tasavvur edilen "anlaşılabilirlik" talebi nedeniyle, sonunda terk edilen bir bilim standardı haline gelmiştir.

Bu açıdan bakıldığında, dünyanın zihinsel yönleri doğanın geri kalan kısmıyla uyum içerisindedir. Galileo, "doğal devinimin hızlanmasının nedeni"ni bir kenara bırakarak "artık yalnızca ivme kazanmış devinimin belirli özelliklerini araştırmaya ve kanıtlamaya ihtiyacımız olduğunu" iddia etti. Newton'dan sonra, bu yol gösterici ilke tüm bilimlere yayıldı. On sekizinci yüzyıl İngiliz kimyageri Joseph Black, "Newton'un yerçekimini açıklayabildiğinden daha fazla

açıklayamayacağımız kimyasal yakınlığın (chemical affinity) birincil ilke olarak kabul edilmesini ve Newton'un yerçekimi yasaları hakkında oluşturduğu öğretiye benzer bir öğreti bütüncesi ortaya konana kadar yakınlık (affinity) yasalarını açıklamayı ertelememizi" önerdi. Kimya bu yolu izleyerek ilerledi. Önde gelen kimya tarihçilerinden Arnold Thac-kray kimyanın, "kendi başarılarını... yeni filizlenen fizik biliminden bağımsız bir şekilde" elde ederek zengin bir öğreti bütüncesi oluşturulduğuna dikkat çekmektedir. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar, ünlü bilim adamları molekülleri ve kimyasal özellikleri basit hesaplama araçları olarak kabul ettiler; çünkü söz konusu konuların anlaşılması zihinsel gerçeklik hakkında bilinen her şeyin tamamen ötesindeydi. Birleşme ise ancak altmış beş yıl önce gerçekleşti; ancak bu gelişme fiziğin, sağduyu sezgilerinden daha da koparak köklü bir yeniden düzenlemeden geçmesinden sonra mümkün olabildi.

Bu gelişmelerin indirgeme değil, birleştirme olduğuna dikkat çekilmelidir. Kimya, zamanın fizik bilimine indirgenemez *gibi görünüyordu;* ama aslında öyle görünmesinin de ötesinde, gerçekten de öyleydi.

Bunların tümü zihnin işleyişine ilişkin önemli dersler içermektedir. Bugün bunların bizim için çok daha anlaşılır olması gerekir; çünkü tüm bu sözü edilenler, gerçekte Newton'un mekanik felsefeyi yıkmasının ardından zaten açıklığa kavuşmuştu. Ayrıca bu görüşler çerçevesinde, John Locke'un "Tanrı'nın devinime, devinim tarafından nasıl üretildiğini hiçbir şekilde kavrayamadığımız özellikleri yüklediği gibi, maddeye de *düşünme yetisini* eklemiş olabileceği" görüşünü izleyerek bu dersleri bir an önce çıkarmamız ge-

rekmektedir." Nevvton'un maddede içsel etkin ilkelerin var olduğu önerisini savunurken söylediği gibi "hayvanlara bizim anlayışımızın ötesinde bir öz-devinim becerisi veren Tanrı, hiç kuşku yok ki bizim çok az anlayabileceğimiz başka devinim ilkelerini cisimlere yerleştirme gücüne sahiptir." Organların devinimi, düşünme, irade içinde hareketler vb., bunların tümü anlayışımızın ötesindedir; ancak bunların temel yapılarını sınırlı olarak kavrayabilmemizi sağlayacak "genel ilkeleri" ve "öğreti bütüncelerini" keşfetmek için çaba gösterebiliriz. Böyle düşünceler doğal olarak bizi şu sonuca götürür: Zihne ilişkin nitelikler "bizzat sinir dizgesinin kendisinden" kaynaklanır ve "zihinsel" olarak görülen bu özellikler, tıpkı maddenin "uzaktan etki eden çekme (at-traction) ve itme (repulsion) güçlerine sahip olması gibi", "beynin organik yapısı"nın bir sonucudur (La Mettrie, Jo-seph Priestley). Bu konuda başka bir tutarlı seçeneğin ne olabileceği ise pek açık değildir.

Bir yüzyıl sonra Darwin de aynı fikirde olduğunu açıkladı ve retorik yaparak "beynin bir salgısı olan düşünce, maddenin bir özelliği olan yerçekiminden neden daha şaşılacak bir şeydir ve zihinleri neden meşgul eder?" sorusunu sordu. Gerçekte bu soru, Priestley ve başkalarının da ayrıntılarıyla üzerinde durduğu, Locke'un daha önceden dile getirdiği bir öneriydi. Bu bağlamda, Kartezyenler tarafından ortaya atılan sorunların hiçbir zaman dikkate alınmadığını hatırlatmak gerekir. Dilin gündelik yaratıcı kullanımına ve "en yüce" niteliğimizin başka temsilleriyle ilgili gerçek bir "öğretiler bütüncesi" yoktur. Böyle bir eksiklikle, birleştirme (unification) meselesinin ciddi bir şekilde ortaya koyulması imkânsızdır.

Dilbilim de içinde olmak üzere modern biliş bilimleri, mekanik felsefenin yıkılışından 1930lara kadar - yani kimyagerler tarafından geliştirilen öğreti dizgesinin, kökten değiştirilen fizik ile birleştiği zamana kadar -, kimyanın karşılaştığı sorunlara benzer sorunlarla karşılaştı. Çağdaş sinirbi-lim (neuroscience), şu bilindik iddiayı temel fikir şeklinde ortaya atmaktadır: "Zihinsel şeyler, yani akıl beynin tezahür eden özellikleridir." Bu iddianın temelinde yatan ise "bu ortaya çıkışlar indirgenemez değildir, ancak alt-düzey olaylar (lower level events) arasındaki etkileşimi denetleyen, henüz anlamadığımız ilkeler tarafından üretiliyor" (Vernon Mountcastle). Bu sav genellikle "şaşırtıcı bir varsayım" şeklinde sunulur. Kimileri tarafından "zihinsel olguların tamamen doğal nitelik taşıdığı ve buna beynin sinirselfizyolojik (neurophysiological) etkinliklerinin neden olduğu yönündeki çarpıcı bir iddia", kimilerince zihin felsefesi alanında Kartezyen ikiliğe son verme ihtimalini sunan, "köktenci bir fikir" olarak sunulur. Kimileriyse, beden ve zihin arasındaki bariz uçurumun aşılabileceğine kuşkuyla yaklaşmaktadır.

Ne var ki bunlar maddeye uygun bakış açıları değildir. Bu sav yeni değil, eskidir; Priestley ve başkalarının iki yüzyıl önce söylediklerinin farklı bir şekilde dile getirilmesidir. Dahası, açıkça söylemek gerekirse, bu Newton'un madde kavramının altını akla gelecek her şekilde baltalayıp boşaltmasının ardından, zihin-beden ikiliğinin çökmesi ve bilimi çeşitli araştırma alanlarında "öğreti bütünceleri" oluşturma ve birleşme arayışları sorunlarıyla baş başa bırakmasının fiili sonucudur.

Birleşmenin nasıl olabileceğini ya da insan zekâsıyla ya da ilkesel olarak ona ulaşılıp ulaşılmayacağım yaşayıp gör-

meden bilemeyeceğiz. Spekülasyon yapmak, yirminci yüzyılın başında kimya alanında tanık olunan durumda da görüldüğü üzere boşunadır. Üstelik kimya, "indirgeme akımının ("reductionism") yanıltıcı sıradüzeninde fiziğin biraz arkasında yer alan pozitif bir bilimdir. Dünyanın zihinsel yönlerinin öteki yönleriyle bütünleşmesi uzak bir hedef gibi duruyor. Böceklerin - örneğin "arı dili" - bile sinirsel gelişim ve evrim sorunlarının çözümü ufukta pek görünmüyor. Belki de böyle sorunların, insan dili vb. gibi daha yüksek zihinsel yetilerin daha karmaşık ve anlaşılmaz dizgeleri için hararetli birer spekülasyon konusu olduğunu fark etmek şaşırtıcıdır. Böyle yetilerin düzeni ve evrimi hakkında düzenli olarak "kesin sözler" duymamız da şaşırtıcıdır. İnsanlardan söz ediyoruz doğal ki, anlardan değil; arılar için sorunun çok daha zor olduğu biliniyor. Genelde zihin-be-den sorununa çözüm olarak "spekülasyonlar" sunulur, ama bunlar hiç işe yaramaz; çünkü sorunun üç yüz yıldır hiçbir tutarlı tanımlaması yapılamamıştır.

Dilin ve insanın başka zihinsel yetilerinin incelenmesi, kimyanın ilerleyişine benzer bir şekilde gelişme kaydetmektedir: Sonunda bir görüş birliğine ulaşmak amacıyla, "zengin bir öğreti bütüncesi kurulmaya" çalışılıyor; ancak bunun nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin hiçbir belirgin düşünce bulunmamaktadır.

İncelenen bazı öğreti dizgeleri içerdikleri anlam açısından oldukça şaşırtıcıdır. Bu nedenle birkaç yıl öncesine kadar garip görünen bir düşünceyi şimdi ciddiye almamız olası görünüyor: Beynin dil organı, optimal bir tasarıma yaklaşmaktadır. Temel organik dizgeler için bu tür çıkarımlar gayet makul, hatta kısmen anlaşılmıştır. İnsanın var oluşu

açısından merkezi öneme sahip olan ve çok yakın zamanlarda gelişme gösteren bir organ, gerçekten de optimal bir tasarıma yaklaşıyorsa, bu bize tanık olunan olgunun, belli bir karmaşıklık düzeyine ulaşmış bir beyin için fizik ve kimya yasalarının işleyişinin sonucu olarak - henüz bilinmeyen bir şekilde - gerçekleşmiş olabileceğini gösterebilir. Genelde evrim için hiç de yeni olmayan, ama oldukça yakın bir zamana kadar araştırmanın sınırlarının hemen ötesinde yer alan yeni sorular ortaya çıkmaktadır. En çok göze çarpan çağdaş kişiliklerden ikisini saymak gerekirse, D'Arcy Thompson ve Alan Turing aklıma geliyor.

Şimdi dil incelemesinde belli bir biçimde ortaya çıkan benzer kavramların, Galileo'nun düşüncesinde de merkezi bir yeri vardır. İvmeyi incelerken Galileo şöyle demiştir: "Doğanın öteki işlerine ait karakter ve özellikleri anlamada ... sezgilerimiz bize yol gösteriyor. Doğa, bu işlerde genelde araçların yalnızca en sade, en basit ve en kolay olanını kullanır; çünkü bana göre kimse, balıkların ya da kuşların doğal içgüdülerini kullanarak başardığı yüzmenin veya uçmanın, bundan daha kolay bir biçimde başarılabileceğini düşünemez. Daha teolojik bir bakış açısıyla, Galileo Tan-n'nın "her zaman en kolay kurallara uyduğunu, böylelikle gücünün en zor yollardan çok daha iyi ortaya çıktığını" savunuyordu. Bilim tarihçisi Piero Redondi'nin gözlemlediği üzere, Galileo'ya varhkbilimin "Doğa kusursuzdur ve basittir ve hiçbir şeyi boşa yaratmaz" ilkesi yol göstermişti.

Evrim kuramı daha karmaşık bir resim çizmektedir. François Jacob'un sıkça alıntılanan tabiriyle açıklayacak olursak, evrim bir "tamircidir". Elindeki malzemeyi kullanarak elinden gelenin en iyisini yapar, ama bu en iyinin an-

laşılması güç olabilir; izlenen yola göre değişiklik gösteren bir evrimin sonucu olarak gerçekleşiyor olabilir. Fiziksel sınırlamalar ve genelde birbiriyle çatışan uyarlama istekleri altında bulunabilir. Yine de, doğanın kusursuzluğunun kavranması, organik doğaya ilişkin çağdaş sorgulamaların en önemli öğelerinden biri olmayı sürdürmektedir. En azından organik doğanın daha basit yönlerinin araştırılmasında karşılaşılan durum budur: virüslerin polihedral kabukları, hücrenin küreler halinde bölünmesi, Fibonnacci dizisinin doğanın birçok olgusunda görünmesi ve biyolojik dünyanın başka yönleri... Bunun sonu nereye kadar gideceği bilinmeyen bir tartışma konusudur.

Yakın bir zamanda bu konular dil çalışmalarında öne çıktı. "Dilin kusursuzluğu" sorusunu yaratıcı bir yolla ortaya koymak olası hale geldi. Özellikle de dizgenin gerçekten kullanışlı olmasını sağlayacak durumlar için, insan dilinin tasarlayacağı en iyi çözüme ne kadar yaklaştığını sormak olası hale geldi. Soruya olumlu bir yanıt verilebileceği ölçüde, - Galileo'nun deyimiyle - *doğanın,* "araçların en az önem taşıyanını, en basit ve en kolayını kullanmış" olduğunu, ancak bunu en umulmadık bir alanda yaptığını göreceğiz: *Buna,* evrimin çok yakın zamanlarda ortaya çıkmış ve yalnızca insana özgü olan, bilinen en karmaşık organik nesne açısından merkezi bir öneme sahip, zihinsel doğamızın, ekinsel başarımızın ve tuhaf tarihimizin özünde bulunan bir bileşen olarak dilde rastlayabiliriz.

Belki kavrayışımızın sınırlarıyla ilgili son bir görüş daha eklemem yerinde olur. Çağdaş bilimsel devrime esin kaynağı oluşturan soruların çoğu gündemde bile değil. Bunlar, zihin-beden sorununun temeli Newton tarafından oyulma-

dan önce, bu sorunun merkezinde olduğu varsayılan irade ve seçim konularını da kapsıyor. Canlı bir varlığın entegre motor hareketi için bir planı nasıl uyguladığı, örneğin bir hamamböceğinin nasıl yürüdüğü ya da bir kişinin masadaki fincana nasıl uzanıp aldığı ile ilgili çok değerli çalışmalar var. Ancak kimse neden başka bir planın değil de bu planın uygulandığı sorusunu sormuyor, doğal ki çok basit varlıklarla ilgili çalışmaların dışında. Benzer bir durum, edilgen ya da refleks bir işlem olduğu varsayılan görsel algı için de geçerlidir. Yakın bir geçmişte, iki sinirbilimci (neuroscien-tists), 1850 yılında Hemholtz tarafından ortaya atılmış bir sorunun çözümünde kaydedilen ilerlemenin bir özetini yayımladı. Helmoltz'a göre, "gözlerimizi hareket ettirmeden bile dikkatimizi iradeli olarak farklı nesnelere toplayabiliriz; böylece aynı görsel alanda çok farklı algısal deneyimler ortaya çıkar". "İradeli" sözcüğü görgül nitelikli, ciddi bir araştırmanın ötesinde bir alana işaret eder. Bu soru, - tıpkı Newton'un hayatının son zamanlarında olduğu gibi -, bugün de bir sır olarak kalmıştır. O dönemlerde, Newton hâlâ cisimlerin çekme ve itme niteliklerinden, ışığın doğasından ve etkilerinden, duyulardan ve "hayvan bedenlerinin iradenin buyruğuyla hareket etme" biçiminden hiçbir "saçmalık" olmaksızın sorumlu tutulan ve tüm cisimlerde gizli olarak bulunan o "ince ruh"u ("subtle spirit") arıyordu. Bunların tümü, Nevvton için benzer sırlardı ve aynı devinim ilkeleri gibi, belki de bizim "anlayışımızın ötesinde"ydiler.

Son birkaç yıldır, başka sorunlar kavrayışımız içindeyken ya da yakın bir gelecekte içinde olabilecekken, "bilinç" sorununu "zor sorun" olarak tanımlamak standart bir uygulama haline geldi. Sanırım, böylesi tanımlamaları en azın-

dan "hafifletilmiş kuşkuculukla ("mitigated skepticism") ele almamız için iyi nedenler var. Özellikle, doğanın en basit dizgelerinin ötesine geçilmesi durumunda, kavrayış gücünün ciddi bir biçimde azaldığını fark ettiğimizde bu nedenler daha da anlam kazanır. Tarih, aynı zamanda önlem almayı da öneriyor. Sir William Petty'nin, sonradan Newton tarafından çok daha zengin bir biçimde geliştirilen düşüncelere benzer fikirler ileri sürerek yaptığı gözleme göre, "yaylanan ya da esnek devinimler" (springing or elastic mo-tions") "felsefenin zor sorununu" oluşturuyordu. "Zor sorun", bizim duyularımıza hareketsizmiş gibi gelen cisimlerin, Robert Boyle'un sözleriyle "şiddetli" ("violent") bir durumda "birbirinden kaçmak ya da uzaklaşmak çabası" içerisinde bulunmasıydı. Boyle'a göre bu sorun, yerçekiminin "nedeni ve doğası" kadar belirsizdi; dolayısıyla da "kainatın zeki Yaratıcısı ya da Düzenleyicisi"ne duyduğu inancı destekliyordu. Newton yandaşı kuşkucu Voltaire bile, hiç hareket olmayan bir yerde insanların "hareket yaratma" yetilerinin, cisme "hareket veren bir Tanrı olduğunu" gösterdiğini ileri sürüyordu. Henry More'a göre ise hareketin bir cisimden ötekine aktarılması en gerçek sırdı: Mavi bir top kırmızı bir topa çarptığında hareket aktarılmış oluyor, ama renk aktarılmıyor; oysa her ikisi de hareket eden mavi topun nitelikleridir.

Bu "zor sorunlar" çözülmedi; bilimin daha alçakgönüllü Newton-sonrası döneminde terk edildi. Bu olgu, bilimin önde gelen tarihçileri tarafından da kabul edilmişti. Bir yüzyıl önce Friedrich Lange, maddecilik tarihine ilişkin kaleme aldığı klasik akademik yapıtında "kendimizi soyut güçler kavramına ya da daha doğrusu soyutlama ile somut kavra-

yış arasındaki gizemli belirsizlikte süzülen bir kavrama alıştırdığımızı" gözlemlemişti. Bu durum maddecilik tarihinde, söz konusu öğretiyi on yedinci yüzyıl "gerçek maddecilerinden ("genuine materialists") uzaklaştıran bir "dönüm noktası"dır ve bu öğretiye atfedilen önemi azaltır. "Zor sorunlar" ortadan kalktı. Descartes'a, Newton'a, Locke'a ve başka önde gelen isimlere aynı ölçüde gizemli görünen öteki "zor sorunları" ele alma yönteminde gözle görülür bir gelişme pek olmadı. Kolayca vazgeçemeyeceğimiz nedenlerden dolayı sahip olduğumuz "en yüce şey" olan ve normal dil kullanımında çok çarpıcı bir biçimde kendini gösteren "özgür irademiz" de bu "zor sorunlar" arasındadır.

Bu sırların bazıları için son birkaç yüzyıldır olağanüstü öğreti bütünceleri geliştirilmektedir ve bunlar insan zekâsının en büyük başarıları arasında yer almaktadır. Dikkate değer birleştirme başarıları da olmuştur. Dağın geride kalan zirvelerinin ne kadar uzaklıkta ve tam olarak nerede olduğunu yalnızca tahmin edebiliriz. Evrenin zihinsel yönlerini anlamak için yapılabilecek, birçok işe yarar araştırma var. İnsan dili de bunun içindedir. Elbette ki, ortaya çıkabilecek sonuçlar heyecan vericidir. Bununla birlikte, Hume'un "Do-ğa'nın nihai sırları" ile ilgili vardığı sonucu ve "bunların şimdiye kadar taşıdığı ve bundan sonra da hep taşıyacağı belirsizliği" aklımızın bir köşesinde tutsak iyi olur. Özellikle de Hume'un bu sonuca varmasına yol açan yargılamayı ve bunun pozitif bilim tarihinde doğrulandığını unutmamalıyız. Korkarım ki bunlar bazen çok kolay unutulabilen, ancak ciddi düşünmeyi ve belki de günün birinde yapıcı bilimsel incelemeyi gerektiren konulardır.

III. Bölüm

Dil ve Beyin

Bu konudan söz etmeye başlamanın doğru yolu, dil ve beynin temel ilkelerini gözden geçirmek ve belki altmış beş yıl önceki kimya ve fizik modeline ya da birkaç yıl sonrasındaki biyoloji dallarının bir araya getirilmesine bakarak, bütün bunların nasıl birleştirileceklerini göstermek olabilirdi. Ancak ben bu yolu izlemeyeceğim. Bu konu hakkında güvenle söyleyebileceğim çok az şeyden biri de şudur: Başlangıçta, bu konuya nasıl doğru yaklaşılır bilmiyorum. Daha az güvenle söyleyebileceklerim ise yalnızca şunlar: Günümüz anlayışının beyne ve dilin de aralarında bulunduğu daha yüksek zihinsel yetilere ilişkin alanların birleştirilmesi için gerekli tabanı oluşturabileceğini; uzak gibi görünen o hedefe giden yolda birçok sürprizin yatabileceğini ve hedefin kendisinin - söz ettiğim klasik örnekler gerçekçi bir model teşkil ettiği takdirde - sürpriz nitelik taşımayacağını ileri sürmenin doğru olduğundan kuşku duymaktayım.

Günümüz anlayışının bu kuşkucu değerlendirmesi, birbirine zıt iki baskın görüşten de farklıdır. Bunlardan ilki, kuşkuculuğun, birleşme sorunu zaten o dönemlerde ortaya çıkmadığı için, yersiz ya da daha doğrusu son derece yan- ’ lış olduğu görüşünü savunur. Birleşme sorunu, "zihnin bilgisayar modelini"[1] tanımlamak için kullanılan biyolojinin sınırlarına girmediğinden, ne insan zihnini inceleyen psikolojiden ne de dilden kaynaklanır; çünkü dil insan dışı bir nesnedir. Dilin insan dışı bir nesne olduğu, zihin ve dil fel-

sefesinin başlıca akınılannciaki standart görüştür ve çok yakın bir zaman önce sinirbilim (neuroscience) ve etolojinin öncü kişileri tarafından ileri sürülmüştür. Söylenmek istenenler farklı olsa bile, söylenenlerle en azından bunların ifade edildiği anlaşılmaktadır. îleride bazı önemli örneklere yer vereceğim.

Karşıt görüş ise birleşme sorununun varlığını kabul eder, ancak kuşkuculuğun yersiz olduğunu savunur. Beyin ve biliş bilimlerinin birleşmesi, çok yakın bir olasılıktır; buna, Kartezyen ikiciliğin üstesinden gelerek ulaşılacaktır. Bu iyimser değerlendirme, evrimci biyolog E. O. Wilson tarafından Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nin (American Academy of Arts and Sciences) sanatın durumunu özetleyen, beyinle ilgili yeni bir yayınında doğrudan açıklanmıştır ve bu görüşün geniş bir kitle tarafından kabul edildiği gözlemlenmektedir: "Bilim adamları artık beyin-zihin sorununun yakında çözüleceğine güvenle bahsediyorlar".[2] Benzer bir güven yarım yüzyıldır sergilenmektedir ve buna, beyin-zihin sorununun çözüldüğüne ilişkin önemli kişiler tarafından yapılan açıklamalar da dâhildir.

O halde genel birleşme sorununa ilişkin bazı görüşleri tanımlayabiliriz:

1) Böyle bir sorun yoktur: Dil ve daha yüksek zihinsel yetiler biyolojinin bir parçası değildir.

2) Bunlar ilkece biyoloji ile ilişkilidir ve herhangi bir ya pıcı yaklaşım, insan düşüncesinin, bu düşüncenin ifadesi nin veya insan hareketinin ve bu etkileşimin incelenmesin de - üstü kapalı olarak da olsa -, bu varsayıma dayanır.

İkinci kategorinin, sırasıyla iki değişkeni vardır: (A) birleşme oldukça yakındır; (B) şu anda biyolojinin dallarının

birbirleriyle ilişkilerini anlayamıyoruz ve temel anlayışın tamamen eksik olabileceğinden kuşkuluyuz.

Bana göre en akla yatkın olan görüş en sonuncusu, yani (2B)'de belirtilendir. Bunun nedenlerini göstermeye ve bu konuların dikkatli ve kapsamlı bir şekilde incelenmesi bağlamında ortaya çıkan bazı noktaları açıklamaya çalışacağım.

Bu tartışmanın sınırlarını belirlemek açısından genel anlamda mantıklı bulduğum 3 savı belirtmek istiyorum. Ayrıca önemli bilim adamlarına ait ifadelerden alıntılar yapacağım; ancak geçmişteki çalışmalarıma yer vermeyeceğim.

İlk sav, sinirbilimci Vernon Mountcastle tarafından, daha önce bahsettiğim Amerikan Sanat ve Bilim Akademi-si'nde ileri sürülmüştür. Gözlemlediği alanın ve katkılarının yönlendirici teması şudur: "Zihinsel şeyler, daha doğrusu zihinler, beynin ortaya çıkmış özellikleridir." Bu ortaya çıkışlar indirgenemez sayılsalar bile, henüz bizim anlayamadığımız bazı ilkeler tarafından üretilir. Bu ilkeler, düşük düzeydeki olaylar arasında gerçekleşen etkileşimi kontrol eder."

İkinci sav yöntembilimsel nitelik taşır ve etolojist Mark Hauser tarafından *İletişimin Evrimi (Evolution of Commu-nication)*[i] adlı kapsamlı çalışmada açıklanmıştır. Tinber-gen'i izleyerek, insan dili de içinde olmak üzere hayvanlar alemindeki iletişimi incelerken, 4 bakış açısının edinilmesi gerektiğini savunur Hauser. Ona göre, bazı ayırt edici özelliklerin anlaşılması için:

i) Özelliği tanımlayan psikolojik ve fizyolojik mekanizmaları (mechanisms) araştırmalıyız: Mekanik (mechanis-tic) bakış açısı

ii) Psikolojik ve fizyolojik düzeyde de yaklaşılabilirleri genetik ve çevresel etkenleri bulmalıyız: Varlıkgenetiksel (ontogenetic) bakış açısı

iii) Özelliğin sağlıklı sonuçlarını ve bunun hayatta kalış (survival) ve üreme (reproduction) üzerindeki etkilerini bulmalıyız: İşlevsel (functional) bakış açısı

iv) Özelliğin yapısının atadan gelen özelliklerin ışığı altında değerlendirilebilmesi için türlerin evrimsel tarihini açıklığa kavuşturmalıyız: Filogenetiksel (phylogenetic) bakış açısı

Üçüncü sav, bilişsel sinirbilimci C. R. Gallistel[4] tarafından ileri sürülen ve kendisinin "günümüz sinirbiliminin ilkesi" olarak kabul ettiği "öğrenmeye modüler bakış"tır ("modular view of learning"). Bu görüşe göre beyin, belli sorunları çözmede otomatik olarak uzmanlaşmış "uzman organlar'la işbirliği içerisindedir; bu organlar "aşırı düşman çevreler" ("exteremely hostile environments") dışındaki sorunlarla kolayca başa çıkabilmektedir. Sözü edilen organların bazen "öğrenme" olarak adlandırılan büyüme ve gelişme olgusu, gelişimi tetikleyip şekillendiren içsel yönetimli süreçlerin ve çevresel etkenlerin sonucudur. Dil organı, insan beyninin bu tür bir bileşenidir.

Geleneksel terminolojide, konuşma organı için eskilerde kullanılan Dil Yetisi (DY) (Faculty of Language) (DY) terimi tercih edilmektedir. Genleri gündeme getiren, dil yetisinin ilk durumunu konu eden kuram Evrensel Dilbilgisi'dir (ED); erişilen durumlara ilişkin kuramlar "Özel Dilbilgileri" ("Particular Grammars") ve durumların kendileri ise "İç Diller" ("Internal Languages)", yani kısaca "diller"dir. Başlan-

gıçtaki durum, öteki organlarda - örneğin görme dizgesinde de olduğu gibi -, doğar doğmaz belirginlik göstermez.

Şimdi bu üç savı daha yakından inceleyelim. Özelliklerini belirterek, bunlardan ilkiyle başlamanın mantıklı olduğunu düşünüyorum. "Zihinsel şeyler, daha doğrusu zihinler, beynin ortaya çıkmış özellikleridir."

Hâlâ büyük ölçüde tartışılabilir olsa bile, geniş çevrelerce kabul görmüş olan ve içinde bulunduğumuz devrin ayırt edici ve heyecan verici bir katkısı olarak düşünülen bu sav, geçen birkaç yıl içinde "şaşırtıcı bir varsayım", "zihinsel olayların tamamen doğal nitelik taşıyıp beynin sinirselpsi-kolojik (neurophysiological) etkinliklerinden kaynaklandığını" ve "insanın zihinsel kapasitesinin aslında insan beyninin kapasitesi olduğunu" ileri süren cesur bir iddia ya da bazılarının hâlâ beden ile zihin arasındaki boşluğun giderilemeyeceğine inanmalarına rağmen, er geç Kartezyen ikiciliğe son verecek zihin felsefesinin "yeni ve radikal görüşü" olarak ortaya konmuştur.

Aslında tüm bu söylenilenler yanıltıcıdır ve bunların nedenlerini anlatmakta fayda vardır. Bu sav yeni değildir ve yüzyıllar önce bile anlaşılabilir nedenlerden ötürü tartışılabilir nitelik taşımaktadır. O zamanlar tartışmaya yol açmasına rağmen, dinsel öğretilere saygısızlık olmasın diye ancak on sekizinci yüzyılda açıkça dile getirilmiştir. 1750'ye kadar David Hume düşünceyi "beyindeki küçük dalgalanma" ("little agitation of the brain")[1] olarak tanımlamıştır. Birkaç yıl sonra bu sav, tanınmış kimyager John Priestly tarafından dile getirilmiştir: "duyu ya da algı ve düşüncenin gücü", "maddenin belli bir şekilde düzenlenmiş dizgesinin özelliğidir"; "zihinsel olarak ifade edilen özellikler" ise, genellik-

le "insan sinir dizgesinin" ve "beynin organik yapısının" sonucudur. Bu bakış açısı da, "zihinsel şeyler, daha doğrusu zihinler beynin ortaya çıkmış özellikleridir" (Mountcastle) görüşüne eşdeğerdir. Priestly elbette bu ortaya çıkışın nasıl gerçekleştiğini söyleyememiştir. Biz de ondan iki yüz yıl sonra bundan daha iyisini yapamıyoruz.

Beynin ve biliş biliminin, modern bilimin başlarında ileri sürülen "ortaya çıkış" savından ve doğa bilimlerinin o zamandan yirminci yüzyılın ortalarına kadar geliştirdikleri yollardan - fizik, kimya ve biyolojinin birleşimiyle birlikte -, birçok şey öğrenebileceğini düşünüyorum. Günümüzde zihin ve beyin hakkındaki tartışmalar, öğretici olduğunu düşündüğüm birçok yönden, atomlar, moleküller, kimyasal yapılar ve reaksiyonlarla ilgili yirminci yüzyılda yapılan canlı tartışmalar ile dikkat çekici ölçüde benzerlik göstermektedir.

Yakın bir zaman önce yeniden hayat bulan, on sekizinci yüzyıldaki "ortaya çıkış" savının gerekçeleri aslında zorlayıcıydı. Galiieo'dan itibaren modern bilim devrimi, dünyanın usta bir zanaatkar tarafından yapılması mümkün büyük bir makine olduğu savına dayanır. Bilgisayarların geçmiş yıllarda düşünce ve yaratıcılığa sağladığı katkılara benzer bir şekilde, saatin gelişmiş bir versiyonunun ya da başka karmaşık otomatların on yedinci ve on sekizinci yüzyılı etkilediği söylenebilir. Alan Turing'in altmış yıl önce gösterdiği gibi, insan eliyle üretilen ürünlerin değişimi temel sorunların sonuçlarını sınırladı. Mekanik felsefe olarak adlandırılan bu savın görgül ve yöntembilimsel iki boyutu vardır. Algısal sav, dünyanın doğasıyla ilgilidir ve "dünya etkileşim halindeki parçalardan oluşturulmuş bir makine-

dir" görüşünü benimser. Yöntembilimsel sav ise "anlaşılabilirlik" ("intelligibility") ile ilgilidir ve gerçek anlaşılabilirlik, bir zanaatkarın oluşturabileceği mekanik bir model, alet gerektirir.

Galileo'nun anlaşılabilirlik modelinin bir de doğal sonucu vardır: Mekanizma başarısız olduğunda, anlama da başarısızlıkla sonuçlanır. Bu nedenle, mekanik açıklamadaki yetersizliklerden cesareti kırıldığında Galileo, insanların "tek bir etkiyi bile tümüyle gerçekleştiremeyecekleri sonucuna vardı. Descartes ise tam tersine çok daha iyimserdi. Doğa olaylarının çoğunun mekanik açıdan açıklanabilirliği-ni gösterebileceğini düşünüyordu: İnsanlar dışındaki organik ve organik olmayan dünya; aynı zamanda da insan fizyolojisi, duyulan, algısı ve büyük çapta hareketi. Bu insani işlevler, insana özgü bir iyelik olan, mekanik açıklamanın dışında kalan bir ilkeyle - Kartezyenlerin deyimiyle gerçek anlamda sahip olduğumuz tek şey olma niteliği taşıyan, seçim ve istekle yapılmış davranışlarımızın altındaki "yaratıcı ilke"ye dayanan düşünceyle - harmanlandığında, mekanik açıklamanın da sonuna gelinmiş oldu. İnsanlar yalnızca belli şekillerde hareket etmeye zorunlu değillerdir; böyle yapmaya "teşvik edilmiş ve meyillidirler" ve hareketleri rastge-le gerçekleşmez; bu açıdan makinelere, yani dünyanın geri kalanına benzemezler. Kartezyenlerin en çarpıcı örneği, dilin günlük kullanımıydı: İnsanlar düşüncelerini, maddi durumlarla sınırlanmış ancak onlar tarafından belirlenmemiş, içinde bulunulan durumlara uygun ancak onlardan kaynaklanmayan, "dil kullanımın yaratıcı boyutu" dediğimiz ve başkalarının da benzer yollarla açıklayabileceği yeni ve sınır tanımayan şekillerde ifade edebilirler.

Bu sonuçların - bildiğimiz kadarıyla - doğru olduğunu akılda tutmakta fayda var.

Bu bağlamda Kartezyen görüşü benimseyen bilim adamları, başka varlıkların da bizimki gibi bir zekâya sahip olmadıklarını tespit etmek üzere deneysel çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar, Turing testinin yeni düzgün uyarlamaları şeklinde ortaya çıkmıştır; sözü edilen uyarlamalar, yeniliği gerektiren temel olumsuzlukları gidermiş olsa da, Turing'in yaptığı açık uyarıları dikkate almayan, benim de şu an için ileride incelemek üzere bir kenara koyduğum bir içeriğe sahiptir.[6] Benzer bir şekilde, Descartes da görece olarak daha açık bir zihin-beden sorununu ortaya attı. Mekanik ve zihinsel olmak üzere doğanın iki ilkesini saptadıktan sonra bizler, on yedinci yüzyılın önemli bir sorunu olarak bunların nasıl birbirleriyle etkileşim halinde bulunduklarını sorabiliriz. Ne var ki bu sorun uzun zaman etkili olamamıştır. Bilindiği üzere Newton'un bazı istenmedik olaylarla karşılaşmış olması, getirdiği bütün tanımlamaların çökmesine neden olmuştur. Modern tarih biliminin kurucularından Alexander Koyre tarafından da belirtildiği gibi, New-ton "tamamıyla maddeci ve mekanik bir fiziğin imkânsız olduğunu" göstermiştir.' Buna bağlı olarak, doğal dünya, modern bilimsel devrimi canlandıran anlaşılabilirliğin standardını karşılayamaz haldedir. Koyre'nin deyimiyle "bilim alanına anlaşılamaz ve anlatılamaz olguların girişinin, deneyselcilik tarafından bize zorla kabul ettirildiği" gerçeğini ona-malıyız.

Newton mekaniğin reddedilişini saçmalık olarak ele aldı, ancak büyük bir çaba göstermesine rağmen kendisi de başka bir yol bulamadı. Onun zamanındaki ya da ondan

sonraki büyük bilim adamları için de aynı durum geçerlidir. Hatta daha sonraki buluşlarla, daha büyük saçmalıklar ortaya kondu. David Hume'un "Newton, açık bir şekilde mekanik felsefeyi kendiliğinden reddederek doğanın en son sırlarını her zaman kaldıkları ve kalacakları karanlığa gömdü" şeklindeki görüşünün gücünü hiçbir şey azaltmadı.

Bir yüzyıl sonra kendi maddeci tarihinde Friedrich Lannge, Newton'un maddeci öğretinin yanı sıra anlaşılabilirliğin standartlarını ve buna dayandırılan beklentileri de yıktığına dikkat çekti: Bilim adamları o zamandan bu yana bizi güçlerin soyutluğuna ya da soyut ile somut anlayışın ortasındaki gizemli karanlık fikrine alıştırdılar. Böylelikle, öğretilerin kalıntılarını on yedinci yüzyıl gerçek maddecilerinden ayıran ve bunların önemini yitirten maddecilik tarihinin dönüm noktasına gelinmiş oldu.

Hem yöntembilimsel hem de görgül savlar, bir daha oluşturulmamak üzere çöktü.

Yöntembilimsel yanda, anlaşılabilirlik standardı fazlasıyla zayıfladı. Modern bilimsel devrime ilham veren standartlar terk edildi: Amaç dünyanın değil, - büyük bir değişikle - kuramların anlaşılabilirliği haline geldi. Bu görüş belki de bir gün farklı zihinsel yetilerin gündeme gelmesini sağlayacak; bu da biliş bilimi için yeni bir araştırma konusu olacak. Newton'un çağdaşı ünlü bilim adamı I. Ber-nard Cohen'in sorunu ortaya koyduğu gibi, bu değişiklikler "yeni bir bilim görüşünü" ileri sürmektedir ve bu bilim görüşünde hedef, "son bir açıklama getirmeyip", bize açık gibi görünen "deney ve deneyime dayalı en iyi kuramsal bilgiyi bulmayı" gerektiren ilkeleri temellendirebilmektir. Ge-

nel olarak sağduyulu anlayış, mantık araştırması için bir ölçüt değildir.

Olgusal yanda ise, artık beden, madde ya da herhangi bir "fizik" kavramı yoktur, yalnızca çeşitli yönleriyle - mekanik, elektromanyetik, kimyasal, optik, organik ve zihinsel - dünya vardır; bu yönler a priori bir biçimde tanımlanamaz veya sınırlandırılamaz, ancak en iyi uygunluk derecesini gösterir. Geçici uygunluk dışında, hiç kimse yaşamın kimya ya da biyolojiyle ilgisi olup olmadığını soramaz. Yapıcı araştırmanın her alanında kişi, açıklayıcı nitelik taşıyan anlaşılır kuramlar geliştirmeye ve bunları birleştirmeye çalışabilir; ne var ki bundan fazlasını yapamaz.

Araştırmanın yeni sınırları, ilgili dallarda çalışan bilim adamları tarafından anlaşılmıştır. On sekizinci yüzyıl kimya uzmanı Joseph Black "Newton'un yer çekimini açıklayabileceğinden daha iyi açıklayamayacağımız kimyasal yakınlığın (chemical affinity) temel ilke olarak kabul edilmesi ve Newton'un yerçekiminin kurallarını göz önüne alarak oluşturduğu gibi bir öğreti bütüncesi oluşturulana dek, bu benzerliğin kurallarını neden olarak görmeye devam etmemiz gerektiği" gözleminde bulunmuştur. Yaşanılanlar da olasılıkla böyle olmuştur. Görüşleriyle ön plana çıkan bir kimya tarihçisine göre kimya, zengin bir öğreti bütüncesi kurmaya başlamıştı; bu alandaki "zaferler hiçbir indirgemeci temele bağlı değildi ve daha yeni yeni ortaya çıkan fizik biliminden ayrı olarak kazanılmıştı".[8] Gerçekte hiçbir indirgemeci temel bulunamadı. Son olarak Linus Pauling tarafından altmış beş yıl önce varılan nokta "birleştirmeydi" ("uni-fication"), indirgeme (reduction) değil. Fizik, daha köktenci bir şekilde genel fizik kavramlarından koparak temel

kimya ile birleşmek için başlıca değişiklikleri yaşamak zorundaydı. Heisenberg'in de dediği gibi fizik, kendini "sezgisel resimlerden" ve "dünyayı canlandırmaktan" kurtarmak zorundaydı,[9] ancak hâlâ on yedinci yüzyılın bilimsel devrimi bağlamında anlaşılabilirlikten uzak bir boşlukta bulunuyordu.

Ayrıca "ilk modern bilimsel devrim", belki de "devrim" adını hak eden bilişsel bilimlerin tek safhası olan "ilk bilişsel devrim" olarak adlandırabileceğimiz olgunun yaşanmasını sağlamıştır. Kartezyen mekaniği, sinirbilimin temelini hazırladı. On yedinci ve on sekizinci yüzyıl düşünürleri algı, dil ve bazen kısmen de olsa tekrar keşfedilen düşünceyle ilgili zengin ve aydınlatıcı fikirler geliştirdiler. O zaman bütünü algılamadaki herhangi bir eksikliğiyle psikoloji yalnızca kimyanın yolunu izleyebilirdi (hatta günümüzde de izleyebilir). Teolojik çerçevenin dışında, daha sonraları "Locke'un önerileri" diye de adlandırılan John Locke'un ihtiyatlı görüşlerine karşı gerçekten de başka bir alternatif yoktur. Tanrı "hiçbir şekilde kavrayamayacağımız anlamları devinime kattığı gibi", "düşünme yetisine" de ("faculty of thinking") ek yapmayı seçmiş olabilirdi. Birçok önder bilim adamı (kısmen Newton da), özellikle çekme özelliğinde gizil niteliklerin canlandırılması görüşüne katılmaktadır.

Bu bağlamda savın değişik şekillerde ortaya çıkması kaçınılmazdı:

On sekizinci yüzyıl için: "Duyunun veya algılama ve düşüncenin gücü", "düzenlenmiş belli bir dizgenin özellikleridir"; "zihinsel" diye tabir edilen özellikler genellikle "beynin organik yapısının" ve "insan sinir dizgesinin" bir sonucudur.

Bir yüzyıl sonra Darwin edebi bir dille, "beynin bir gizemi olan düşüncenin" neden "maddenin bir özelliği olan yer çekiminden daha müthiş olması" gerektiği sorusunu sormuştur."[1]

Bugün, beyin üzerine yapılan çalışmalar "zihinsel şeylerin, daha doğrusu zihnin, beynin görülen özellikleri olduğunu ileri süren sava dayanmaktadır."

Bu zamana kadar sav özde aynıdır ve tartışma götürmez niteliktedir; Newton-sonrası dünyada bunun için bir alternatif bulmak zordur.

Konuyla ilgili bilim adamlarına dünyanın çeşitli durumları için öğretiler bütüncesi kurmaya çalışmaktan, bunları birleştirmeyi denemekten başka bir şey kalmamaktadır. Önde gelen bilim adamları tarafından arzu edildiği şekilde, dünyanın anlaşılabilir değil anlaşılamaz olduğu ve amacın mutlaka indirgeme değil, birleştirme olduğu fark edildi. Bilim tarihinin açıkça gösterdiği gibi, hiç kimse geleceğin ne gibi yenilikler getireceğini tahmin edemez.

Kartezyen ikiciliğin makul bir bilimsel sav olduğunu, ancak üç yüz yıl önce ortadan kalktığını göz önünde bulundurmak gerekir. O zamandan beri tartışılacak hiçbir zihin-beden sorunu yok. Bu sav Kartezyen zihin kavramının yetersizliklerinden dolayı değil, beden kavramının Newton'un mekanik felsefesi tarafından çökertilmesiyle ortadan kalktı. Bugün zihin bağlamında "Descartes'ın hatası"nı, "makinedeki hayaleti" gülünç bulmak oldukça yaygındır. Ancak böyle yapmak, olanları yanlış anlamaktır: Newton makineyi yok etse de, ruh hâlâ dokunulmazlığını koruyordu. îki çağdaş fizikçi Paul Davies ve John Gribin makinenin yok

sayılmasını yanlış bir şekilde kuantum fiziğiyle bağdaştırmalarına rağmen, *Madde Efsanesi (The Matter Myth)* adlı son kitaplarını, tekrar bu noktaya değinerek bitirdiler. Bu durumun bir başka darbe olduğu kesin, ancak ilgili bilim adamları tarafından o zaman da anlaşılan bir olgu olan "madde efsanesi" iki yüz elli yıl önce etkisini yitirdi ve o zamandan bu yana standart bilim tarihinin bir parçası haline geldi. Ben bunların, biraz da olsa düşünmeye değer konular olduğu görüşündeyim.

Yirminci yüzyılın yenilenen biliş bilimi için, neredeyse hiç değişmeyen kimyanın 1930'larda da köktenci bir şekilde tekrar gözden geçirilerek fizik ile birleşmesini neyin izlediğinin ve bu birleşmeden önce nelerin yaşandığının üzerinde durmak bence yararlı olabilir. Bu birleşmenin ardından yaşanan en çarpıcı olay ise biyoloji ile kimyanın birleş-mesidir. Söz konusu durum, adı geçen kişilerden bazılarının da - özellikle Pauling'in de - aralarında yer aldığı yeni oluşturulan fiziksel kimyaya ilişkin gerçek bir indirgeme durumuydu. Bu gerçek (genuine) indirgeme, dünyanın zihinsel yönlerinin bazen modern beyin üzerine yapılan bilimsel çalışmalar gibi bir şeye indirgenebileceği şeklindeki kesinlikli beklentilere öncülük etmiştir. Belki bu olabilir, belki de olamaz. Herhangi bir olayda, bilim tarihi kesin beklentiler için önemsiz gerekçeler sunmaktadır. Gerçek indirgeme bilim tarihinde çok yaygın değildir ve otomatik olarak gelecekte bir model haline gelmesine gerek yoktur.

Hâlâ daha öğretici olan bir nokta ise, kimya ile fiziğin birleşmesinden önce gerçekleşen olaydır. Bu birleşmeden önce, tanınmış bilim adamları tarafından kimyanın genel olarak, kimyasal reaksiyonların sonuçlarını düzenlemek,

bazen de bunları tahmin etmek üzere kullanılan bir hesaplama aracı olduğu tartışılıyordu. Geçen yüzyılın ilk yıllarında, moleküller de aynı şekilde ele alındı. Poincare, gazlara ilişkin moleküler kuramın bir hesaplama biçiminden daha fazla bir şey olduğu görüşüyle dalga geçmiş, insanların bilardo oyununa aşina oldukları için bu hataya düştüklerini ileri sürmüştür. Kimyanın herhangi bir gerçekliğe gönderme yapmadığı tartışılmıştır. Bunun nedeni ise, hiç kimsenin kimyanın, fiziğe nasıl indirgenebileceğim bilmemesiydi. Bilimler konusunda uzman Bertrand Russell 1929 yılında, yanlış olmayan ancak önemli bir yola doğru yanlış şekilde yönlendirilen kimyasal kuralların "o an için fizik kurallara indirgenemeyeceğine" değinmiştir," ancak "o an için" ifadesi daha sonraları geçerliliğini yitirmiştir. Sonunda da anlaşıldığı üzere, doğa ve kuralların kavramsallaştırması (köklü bir şekilde) yeniden incelenene kadar, indirgemeden söz etmek mümkün değildi.

Kimyanın gerçekliği hakkında yapılan tartışmaların temel yanlış anlamalara dayandığı artık açıkça belirtilmelidir. Kimya, eldeki kavramlar bağlamında "gerçekti" ve "dünya hakkındaydı" ve insan zekâsının, dünyanın nasıl işlediğiyle ilgili yapılan en iyi kavramsallaştırmanm bir parçasıydı. Bundan daha iyisini yapmak da mümkün değildir.

Birkaç yıl öncesinde kimya ile ilgili yapılan tartışmalar, bugün akıl felsefesinde ve biliş biliminde birçok yönde yankı bulmaktadır. Kuramsal kimya, temel fizik ile ayrılamaz bir şekilde birleşen temel bir bilimdir; daha karmaşık ve zor dizgeleri inceleyen beyin ve biliş bilimleri gibi, bilimsel anlayışın merkezinde yer alır. Yapılan tartışmalar içinde, zihnin hesaplama modellerini biyolojiden ayrı tut-

mayı düşünmek hatadır; başka bir deyişle söyleyecek olursak, biyolojik bilimler çerçevesinde keşfedebilir olanın herhangi bir şeyden etkilenmediğini savunmak ya da Platoncu veya dile ilişkin biyoloji temelli olmayan kavramsallaştırma-ları — kendilerine karşı bir şekilde — var olan önemli kanıtlardan ilkece ayrı tutmak yanlıştır. Aynı şekilde, zihinselin fizikselle ilişkisini, indirgeme değil, aniden meydana gelme (supervenience) kavramının zayıf bir biçimi olarak değerlendirmek de hatadır. Öte yandan, zihinsel olaylarda ve durumlarda oluşan herhangi bir değişiklik "fiziksel bir değişikliğe" neden olur ve bunun için söylenecek fazla bir şey yoktur. Kimya ile ilgili birleşme öncesi tartışmalar, bu terimlerle yeniden dile getirilebilir: Kimyanın gerçekliğini kabul etmeyenler kimyasal özelliklerin, fiziksel özelliklerde aniden ortaya çıktığı görüşünü ortaya koyabilirler; ancak bunun indirgeme olduğunu ileri süremezler. Böyle bir iddia zaten yanlış olurdu: Doğruluğu tartışılmaz fiziksel özellikler henüz bulunamamıştı. Bu özellikler bulunduğunda ise, aniden meydana geliş kavramı hakkında konuşmak gereksiz görülmüştü. Böylece birleşmeye doğru ilerlemiş olduk. Dünyanın zihinsel yönlerini ele alırken de benzer bir yaklaşım benimsemenin mantıklı olacağını düşünüyorum.

Genel anlamda, Newton-sonrası bilim adamlarının ve Newton'un kendisinin önerilerine uymak ve her ne şekilde olursa olsun "öğreti bütünceleri" oluşturmak akla yatkın görünüyor. Elbette bu, dünyanın nasıl olması gerektiği konusunda sağduyuya dayalı sezgilerden kurtulmuş (her ne kadar böyle olamayacağım bile bile) bir şekilde ve genel bilimsel anlayış bağlamında "ilkeleri hesaplamayı ertelemek" zorunda kalabileceğimiz durumdan sıkıntı duymadan yapıl-

malıdır; tersi durumda üç yüzyıldır olduğu gibi, birleşme konusunda yetersiz kalınabilir. Birçok tartışma, belki de sözü edilen bu gibi nedenlerden dolayı, bana ciddi bir şekilde yanlış yönlendiriliyormuş gibi geliyor.

Birleşme öncesi kimya ile şimdiki biliş bilimi arasında göz önünde bulundurulması gereken başka benzerlikler de var. "Kimya alanında kazanılmış zaferler", fiziğin son halini almasında yol gösterici olmuştur; bunlar, temel fiziğin yerine getirmesi gereken koşulları sunmuştur. Benzer bir şekilde, arıların iletişimi konusundaki keşifler, daha sonraları hücrelerle ilgili olarak yapılacak araştırmalar için gerekli koşullan hazırladı. Her iki durumda da, iki yönlü etki söz konusudur: Temel biyolojinin böcek davranışı modellerine kısıtlama getirdiği şekilde, fizikteki keşifler de olası kimyasal modelleri kısıtlamaktadır.

Beyin ve biliş bilimlerinde de bilinen benzerlikler vardır. Örnek olarak: David Mar tarafından vurgulanan hesaplama, algoritma ve uygulama konulu kuramlar ya da Eric Kandel'ın deniz salyangozları hakkındaki çalışması. Kandel bu çalışmasında, "deneysel psikologlar tarafından soyut bir düzeyde ortaya atılan düşünceleri sinirsel terimlere çevirmeyi", böylelikle de bilişsel psikoloji ve sinirselbiyolojinin, "öğrenmeyi konu alan çalışmalarda yeni bir bakış açısı oluşturmak için nasıl tek bir noktada birleşebildiğini" gösteriyor.[12] Bu nokta oldukça mantıklı; oysa bilimin asıl amacı, birleşme gerçekleşene kadar varlığından haberdar olamayacağız gerçekleşmeme ihtimaline karşı bizleri uyarmaktır.

Şu ana kadar başlangıçta sözünü ettiğim üç savdan birincisi hakkında konuştum. "Zihinsel şeyler, daha doğrusu

zihinler, beynin ortaya çıkmış özellikleridir" ilkesi burada bize yol gösterdi. Tüm bunlar doğru gibi görünüyor; hatta Danvin ve bilim adamları tarafından bir yüzyıl önce anlaşılan ve Newton'un - yine de doğruluk taşıyan - "saçmalıklar" keşfini izleyen gelişmelerden dolayı durum açık seçik ortada.

Şimdi de ikinci sava, yani Mark Hauser'ın *İletişimin Evrimi (The Evolution of Communication)* adlı yapıtından alıntılanan yöntembilimsel sava gelelim. Bazı özellikleri açıklamak için Tinbergen'ın etolojik yaklaşımını dört temel bakış açısıyla ele alalım: 1) mekanizmalar; 2) varlıkköken (ontogenesis); 3) uyum sonuçları; 4) evrimsel tarih.

Ötekiler gibi, Hauser için de "Kutsal Kadeh" (the "Holy Grail") insan dilidir; amaç, bu dört bakış açısından yola çıkarak dilin nasıl anlaşılabileceğini göstermektir. Çok daha basit dizgeler için de bu görüş doğru olmalı. Genel açıklamalar çerçevesinde (her ne *kadar* tartışma götürmez diye-mesek de), insan diliyle en azından bir parça yapay benzerlik taşıdığı düşünülen bal arısının dansını - hayvan dünyasının tek örneğini - ele alalım: Sonsuz bir içerik ve "yer değiştirmiş gönderge" ("displaced reference") özelliği (duyusal alan dışında, herhangi bir şey hakkında bilgi iletişiminde bulunabilme yeteneği). Arıların, bir milyondan daha az sinir içeren çim tohumu büyüklüğünde beyinleri vardır. İletişim biçimi açısından fark gösteren benzer türleri de bulunur. Geniş kapsamlı araştırma yapmak için herhangi bir engel olmasa da, temel sorular hâlâ yanıtsız kalmaktadır: özellikle de psikoloji ve evrimle ilgili sorular.

Bu konuya değinirken Hauser mekanizmaları tartışmıyor, yalnızca ilginç görülen birkaç küçük öneride bulunu-

yor. Örneğin matematikçi ve biyolog Barbara Shipman'ın kuramı: Arıların petek ediminin, altı boyutlu belli bir topolojik uzamı - belki de bir çeşit "kuvark detektör" ("quark detector")" aracılığıyla - üç boyutlu bir şekilde çizebilme yeteneği üzerine temellendirilmesi. Evrim konusunda Hauser'in sorunu açıkça ortaya koyan birkaç yorumu var. Aynı görüş, Hauser'in ele aldığı başka durumlar için de geçerli. Örneğin, "gelişimsel araştırmanın başarı öyküsünü" oluşturan ötücü kuşlar için. Bu arada seçilim (selection) konusunda "ikna edici bir senaryo" - hatta öyle görünüyor ki tam tersi bir senaryo bile - söz konusu değil.

O halde, fizyolojik mekanizmalar ve belli türlerin gelişimini sağlayan olaylar zincirini irdeleyen evrim anlayışı (phylogenesis) konularındaki soruların, tüm bunlarla kıyaslanmayacak kadar zorluk taşıyan insan dili gündeme geldiğinde neden o kadar gizemli kaldığı bizi şaşırtmamalı.

Hauser'in incelemesine daha ayrıntılı bakacak olursak, onun ve ötekilerin belirlediği hedefin ne kadar uzak bir hedef olduğu konusunda belli ipuçları edinebiliriz. Önemli bir hedeftir bu; ancak bununla ilgili olarak hangi noktada bulunduğumuz konusunda gerçekçi davranmalıyız. Her şeyden önce kitabın adı yanıltıcı. Kitap, iletişimin evrimi hakkında değil, bu konuya yalnızca üstünkörü değinilmiş. Kitap, birçok tür arasındaki iletişimin karşılaştırmalı incelemesini sunuyor. Bu noktalar, Derek Bickerton'ın Doğa'da (Na-ture) yayımlanan eleştiri yazısında açıkça görülüyor. Bickerton'ın bu yorumlan kitabın hem dış kapağında hem de "gelecekteki yönelimler" hakkında kuramsal görüşlere yer verilen son bölümünde alıntılanmış durumda. Sözü edilen son bölüme gerçekçi bir biçimde "Karşılaştırmalı İletişim"

başlığı verilmiş. Burada evrimle ilgili çok az kuramsal görüş var, aslında çok daha farklı bir konu ele alınmış. Genel olarak, Hauser'in ve ötekilerin doğal seçilim olarak anlattıkları, herhangi bir organizmanın ekolojik ortamına hoş bir uyum göstermesinin açıklanması niteliğinde. Değinilen olgular çoğunlukla büyüleyici ve öneri niteliği taşıyor, ne var ki evrim tarihini oluşturmuyor bunlar; daha çok, evrim öğrencisi tarafından çözülecek sorunu açıkça ortaya koyuyor.

İkinci olarak Hauser, bu geniş kapsamlı iletişim incelemesini, "dilin formel incelemesiyle ilgisiz bulmaktadır" (bence biraz abartılı bir yaklaşım). Bu önemli bir nokta aslında. Hauser'in "dilin formel incelemesi" dediği, etolojik yaklaşımdaki ilk iki bakış açısının psikolojik yönlerini içeriyor: 1) dil mekanizmaları, 2) varlıkköken. Dahası, psikolojik yönlerle ilgisiz olan şey, aynı zamanda fizyolojik yönlerle de ilgisiz oluyor; çünkü fizyolojik yönlerle ilgisi olan her şey, psikolojik yönlere koşul olarak sunuluyor. Buna bağlı olarak, Tinbirgen'm sözü edilen yaklaşımının ilk iki bakış açısı, insan dili söz konusu olunca bir köşeye bırakılıyor. Benzer nedenlerden dolayı, karşılaştırmalı incelemenin "be-timleyici dilbiliirfin ayrıntılı bir biçimiyle - örneğin, arı iletişimi konusunda yapılmış çağdaş bir araştırmayla - ilgisiz olabileceği düşünülebilir. İnandırıcı bir sonuç gibi görünüyor bu; böcekler, kuşlar, maymunlar ve başkaları gibi belli başlı türler hakkında betimleyici alanda pek çok şey öğrenildi. Ancak genellemeye gitmek için henüz erken.

İnsan diline "ilgisizlik" ise çok daha derin bir konu. Bunun nedeni, Hauser'in de gözlemlediği üzere, dilin tam anlamıyla bir iletişim dizgesi olarak görülmesinde yatıyor. Dil, düşünceyi ifade etme dizgesidir; bu da tümüyle farklı bir

şeydir. İnsanların yaptığı herhangi bir şey gibi (yürüyüş tarzı, giyim ve saç tarzı gibi), elbette ki dil de iletişim için kullanılır. Ancak hangi anlamıyla olursa olsun, iletişim dilin işlevi değildir; hatta dilin işlevini ve doğasını anlamamızda hiçbir önem taşımayabilir. Bu konuda Hauser, Somerset Ma-ugham'ın şu nükteli sözlerine yer veriyor: "Söyleyecek sözü olmadıkça hiç kimse konuşmasa, insan ırkı çok yakın zamanda konuşma alışkanlığını kaybeder." Dil kullanımının, yetişkinler için "içsel konuşma", çocuklar için "monolog" olması gerçeğine rağmen, Hauser'in değindiği nokta doğrudur. Dahası, insan diline şekil veren ya da vermeyen seçilime dayalı süreçler hakkındaki tahminlere ne kadar değer biçilmiş olursa olsun, bu tahminler dizgenin, bir iletişim biçiminin doğal sonucu olduğu inancına dayanmaz. Herhangi bir kişi, düşüncenin planlanmasını ve açıklanmasını kolaylaştıran bir dizi küçük değişikliğe yer veren aynı oranda değerli (aynı oranda da gereksiz) söylenceler yaratabilir. Bu durum bile daha gerçekçidir; şu ya da bu söylenceyi savunduğumdan değil; ancak değişikliklerin grup içinde bakışımlı olarak gerçekleştiğini ileri sürmenin yersiz olduğu kanısındayım. Neler olduğu konusunda bir şeyler öğrenildiği, hatta olandan daha da fazlasının anlaşıldığı durumlarda, nelerin olmuş olabileceği hakkında yaratılan makul hikâyelerin kötü kaderini gösteren zengin bir kayıt defteri var elimizde. Aynı bağlamda, insan dilinin, Hauser'in "iletişimsel bilgi sıralaması"nda (çiftleşme, yaşamı sürdürebilme, kimlik bulma) bile yer almadığı kayda değer bir bilgi. Dil, acil aramalar, konuşanın kimliği vb. nedenler için kullanılabilir; ancak dilin işlevini bu açıdan incelemek bizi yanlış yönlendirir.

Bununla ilgili bir zorluk da, Hauser'in işlevsel bakış açısını, "uyarlanabilen çözümler" ile kısıtlı tutmasıdır. Bu durum, Danvin'in önemle vurguladığı ve şimdi çok daha iyi anlaşılan evrim incelemesini kesin bir biçimde sınırlandırır. Aslında Hauser, uyarlanabilen işlevi bulunmayan özellikleri ardı ardına sıralar ve bunların doğada eşi bulunmayan durumlarda ortaya çıktığını ileri sürer.

Bu konular nadiren tartışılıyor; benim sözünü ettiklerim dağınık ifadeler, oradan buradan alınan cümleler. Ancak bunlar, etolojik bakış açısı ciddiyetle kabul edildiğinde (ben kırk yıldır kabul etmemiz gerektiğini savunuyorum), üzerinde düşünmemiz gereken eksikliklerin çokluğuna dikkat çekiyor." Hauser'in insan dilinin evrimiyle ilgili gelecekte yapılabilecek araştırmalar konusundaki kuramsal görüşleri, gizemi iyice öne çıkarıyor. Hauser, birbirine benzer iki temel soruna değiniyor: 1) büyük sözcelem (lexi-con) artışı, 2) sonsuz türde anlamlı ifade üretmek üzere yinelenen dizge. İkinci soruna ilişkin kuram öne sürülmemiş. Birincisi için ise Hauser, hayvanlar âleminde, kendi türü de içinde olmak üzere (insan olmayan primatlar), benzer hiçbir durumun yaşanmadığını ileri sürüyor. İnsanın doğuştan gelen taklit yeteneğini sözcelemin artışı için önkoşul olarak görüyor ve bunu da, hayvan dünyasından tamamen farklı olan belki de tek özellik şeklinde nitelendiriyor. Bulabildiği tek olası kuraldışı olgu, eğitilmiş maymunlar. Çıkarımı ise şöyle: "İnsan çevresinin bazı özellikleri, maymunlardaki taklit kapasitesinin ortaya çıkması için gereklidir." Bu doğruysa, kapasitenin uyarlanabilir seçilimin bir sonucu olmadığı anlaşılır; nitekim Hauser ve başkaları evrimi incelerken uyarlanabilir seçilimle kendimi-

zi sınırlandırmamız gerektiği üzerinde ısrarla durmuşlardır. Hauser, insanın taklit kapasitesinin nereden geldiği konusunda da hiçbir şey bilmediğimizi ve bunun insan evriminde ne zaman ve nasıl ortaya çıktığım hiçbir zaman bulamayabileceğimizi ileri sürer.

Ayrıca, birçokları gibi Hauser de, temel yapısal ve işlevsel özellikler bağlamında insanların kullandıkları sözcüklere ilişkin biçimlerin, öteki türlere ilişkin (Hauser'in söylediğine göre tam olarak kamtlanmasa da olasılıkla bazı maymunlara ilişkin) az sayıdaki "gönderimsel işaretler"den farklılık gösterdiğini hafife alır. Oysa bu konu "yer değiştirmiş" ("displaced") ve "durum-bağımsız" ("situation-free") gön-derge konularının çok ötesine gider. Dahası, gösterileni ciddi şekilde abartır. Bu yüzden de Hauser Danvin'in bazı temkinli görüşlerine yer vererek şöyle der: "Böylelikle "insan dilinin evrimi" hakkında iki önemli şey öğreniyoruz: "însan dilinin yapısının ve işlevinin doğal seçilimle açıklanabileceğini" ve "insan ile insan-dışı-hayvanların iletişim biçimleri (human and nonhuman-animal forms of communi-cation) arasındaki en etkileyici bağın, duygusal durumu ifade edebilme yeteneği olduğunu." Benzer bir biçimde Ste-ven Pinker da, "Danvin'in dil evrimi açıklamasının olası tek açıklama olduğunu" ileri sürerek, "doğal seçilimin dil gibi bir olgunun karmaşık tasarım özelliklerini açıklayacak tek mekanizma olduğunu gösteriyor" söyler (vurgu bana ait). Çok iddialı bu savı bir yana bırakalım şimdi. İnsan dilinin evrimi hakkında bir şeyler "gösterilseydi" ya da bu konudaki görüşlerden biz önemli bir şeyler "öğrenebilseydik" ger-çekten çok iyi olurdu. Kuşkusuz bu denli şaşırtıcı bir şey olmadı. Temkinli görüşler ve özgüven dolu ifadeler hiçbir şey

göstermez ve öğrendiğimiz en fazla şey, izlenecek faydalı bir yolun olabileceğidir. Doğal ki bu da kesin değildir.

Bunların yanı sıra, sözde ispatlanmış sonuçlar hoşgörülü bir okuma dışında çok az anlam ifade eder ve tartışmasız bir biçimde doğal seçilim, doğa kanunları (tarihi ve ekolojik olasılıklar) tarafından belirlenen seçenekler aralığında etkisini gösterir. Gelecekte geçerli olacak etkenlerin rolü üzerine önsel ilamlarda (a priori proclamations) bulunmak ise tam bir dogmatizm olurdu. Doğadaki Fibonnacci dizisinin ortaya çıkışını ya da insan dilini veya biyolojik evrendeki herhangi bir başka şeyi dikkate aldığımız ve tartıştığımız doğrudur. "Gösterilen" ya da "ikna edici bir şekilde iddia edilip tartışılan", Darwin'in de savunduğu - hatta kimsenin (Hauser'in göz önünde bulundurduğu alan içinde) sorgulamayacağı - nokta, doğal seçilimin evrimde temel etken olarak kabul edilmesidir. Darwin, benim (ya da bir başkasının) ısrarla üzerinde durduğu(m) "doğal seçilim kuramının, insan dilinin tasarım özelliklerim açıklayamadığı" görüşünde neden karar kıldığını belirtmez (nitekim bu görüş görüldüğü üzere doğruluk taşımamaktadır; ancak hoşgörülü bir okumayla bir anlam ifade edebilir). Doğal seçilim ve evrimdeki öteki mekanizmalar ile ilgili olarak genel anlamda kabul gören varsayımların ötesinde, göz, zürafa boynu, orta kulak kemikleri, memelilerin görme dizgeleri, insan dili ya da başka herhangi bir şey incelenirken, neler olup bittiği bulunmaya çalışılır. Özgüven dolu ifadeler ile ispat etme, hatta ikna edici kanıtlar birbiriyle karıştırılmamalıdır.

Hauser'in inkâr edeceğini bilmeme rağmen şöyle bir yorumda bulunacağım: Yakından incelendiğinde Hauser'in

vardığı sonuçlar, bilişsel evrimin tamamen çağdaş bilimin erişeceği noktanın ötesinde olduğunu savunan Harvard'da-ki meslektaşı, evrimci biyolog Richard Lewontin'in aşırı kuşkuculuğundan pek de farklı değildir.[11]

Belirtilen hedeflerin uzaklığı, beni bazı ilginç önermelere götürüyor; örneğin "insan beyni, ses dizgesi ve dil", dil-bilimsel iletişim amaçlarıyla bir "eş-evrim geçirmiş" ("co-evolved") gibi görünüyor. Hauser, "dil ve beynin eş-evrimi" ("co-evolution") kavramını sinirbilimci Terence Deacon'dan ödünç almıştır."' Deacon, etolojik yaklaşımın ilk iki bakış açısını - dil ve dilin varhkkökenini - temel alan öğrencilerin, sinirbilimin standart yaklaşımını benimseyerek şu ciddi hatayı yaptıklarını ileri sürer: Genetik olarak belirlenmiş zi-hin-beyin bileşenini ve deneyim ve olgunlaşma ile gerçekleşen durum değişikliklerini bulmaya çalışmak. Bu kişiler daha umut verici bir seçeneği göz ardı etmişlerdir: Deneyim verilerinin ötesinde, "dil öğrenmek için gereklilik arz eden ek-destek, ne çocuğun beyninde ne anne babasının, ne de öğretmenlerinin beyninde mevcuttur; bu ek-destek beyinlerin dışında, dilin kendisinde bulunur." Dil ve diller, "insan grupları bağlamında evrim geçirmek ve durumlara uyum sağlamak için olağanüstü bir kapasiteye sahip" insan-ötesi varlıklardır. Ayrıca bu varlıklar, yalnızca insan-ötesi olmakla kalmaz, aynı zamanda biyolojik evrenin de açıkça dışında yer alır.

Bu tuhaf varlıklar nelerdir ve nereden gelmişlerdir? Beyne yanlışlıkla atfedilen dil özelliklerini birleştirmek üzere evrim geçirdikleri dışında, bunların ne oldukları bilinmemektedir. Bir zamanlar bir şekilde ortaya çıkmışlardır. Kökenleri de bir o kadar gizemlidir. İnsan beyninin dışında

gerçekleşen "uyum sağlama" telaşı içinde, doğal seçilim aracılığıyla "dünya dilleri kendiliğinden evrim geçirmiştir." Deacon böylelikle dillerin - parazitler ve gruplar veya belki de eş-evrimin bilindik döngüsü içinde av ve avcı ya da en iyi örneklemeyi sunan virüsler gibi - "insanlara gitgide daha iyi uyum sağladıklarını" ileri sürer. Ayrıca dilin evrensel özellikleriyle ilgili bir çıkarımda da bulunabiliriz: Onlar "her evrim geçiren dil içinde kendiliğinden, tümüyle bağımsız bir şekilde ortaya çıkmışlardır." "Köpekbalıklarının ve yunusların sırtındaki yüzgeçler gibi, dil evriminin yönde-şik (convergent) özellikleridir bunlar." Hızlı bir doğal seçilimle evrim geçirip dilin evrensel özelliklerini edindikten i sonra, bu insan-ötesi yaratıklardan biri New England, öteki de Nikaragua'daki torunuma geçer, - aslında torunuma bu gizemli virüslerden ikisi de bulaşmıştır. Deneyim ve beynin doğuştan gelen yapısı arasındaki karşılıklı etkileşimi araştırarak bu ve öteki bütün durumlardaki sonuçların açıklamasını aramak yanlıştır; bunun ötesinde, Deacon'ın doğal bilimin olağan varsayımları için kullandığı terimle - yani "sihirbaz hilesi"yle - anlatmak gerekirse, doğru parazitler, belirli bir topluluk içindeki alıcı gruplara, belli dillere ait bilgiler eşliğinde, mistik bir şekilde geçerler.

Elbette ki Deacon, bebeklerin "insan dillerini öğrenmeye doğuştan meyilli olduklarını" ve "dilin altında yatan kuralların seçiminde çok kararlı davrandıklarını", ilkokul aritmetiğini bile öğrenemedikleri bir zaman dilimi içindeki birkaç yıl içerisinde "oldukça karmaşık kurallar dizgesini ve zengin bir sözcük dağarcığını" edindiklerini savunur. Bundan dolayı, "öteki türlerin yoğun bir çaba ve derinlikli bir eğitimle bile tüm bunların çok azını öğrenebildiğini göste-

ren, ancak insan beyninin bunları kolaylıkla öğrenmemizi sağlayan özel bir tarafı vardır." Ne var ki bu bağışlanmışlık-lara ve beynin özel yapılarına, doğanın öteki yönlerine -örneğin görme dizgesine - ilişkin geliştirdiğimiz bakış açısıyla yaklaşmak yanlıştır. Hiç kimse böcekler ve memelilerin görme organlarının - arıların ve maymunların görme kapasitelerini kabul ederek - doğal bir şekilde evrim geçirerek kendilerini alıcılara geçirdiklerini ya da arıların yaptıkları dansların veya Güney Afrika maymunlarının çığırışlarının, alıcıların kapasitesini göstermek üzere eş-evrim geçiren organizma-dışı parazitler olduklarını iddia etmez. İnsan dilinin özel konumundaki bizler, "eğilimlerin" ve "özel yapıların" doğasını ve bunların beyin mekanizmalarında nasıl gerçekleştiğini belirlemeye çalışarak, doğal bilimlerin normal yöntemini izlemeye çalışmamalıyız (tersi durumda dil ile eş-evrim geçirmiş organik olmayan varlıklar sahneden silinir).

Bu tikel durumda, kendilerini alıcı gruplara doğru bir biçimde geçiren organik nitelik taşımayan "virüsler" evrim geçirmiş olduklarından, çocuk için "genel öğrenme kura-mı"ndan daha fazlasını söylememiz gerekmez. Dünya dillerinin, aslında henüz konuşulmamış olası dillerin, beyin-dı-şı, doğal seçilimle çocukların zihinlerindeki "eğilimleri" şekillendirerek kendiliğinden gelişmiş olabileceği görüşü sayesinde, dilbilimcilerin ve psikologların reddedici tavırlarıyla sergiledikleri başarısızlığı bir kez daha gidermiş oluyoruz.

Sanırım, Deacon'ın önerilerinin doğru olduğunu gösteren bir durum söz konusu. Çocuğun dile ve bilişsel konumlara erişmek için "genel öğrenme kuramı"nda daha fazlası-

na gerek olmadığı düşüncesi, ancak kahramanca savunulduğunda geçerliliğini koruyabilir. Bu da, başlangıçta öne sürdüğümüz savların üçüncüsüdür; doğrudan üzerinde duracağımız üçüncü savın temel çıkış noktasıdır. Hemen hemen benzer sonuçlara, çok sayıdaki doğuştana (innatist) ve modüler (modular) varsayımlar aracılığıyla ulaşılmıştır. Söz konusu varsayımlar çerçevesinde, yapılanmamış genel öğrenme kuramları olarak sunulan kuramsal görüşler sık sık yanlış bir şekilde uygulanmıştır. Ayrıca, doğuştan gelen yapıya ilişkin daha az aşırılık göstermeyen yaklaşımlar da vardır. Bu yaklaşımlar aşırı modülerliği açıkça kabul eden evrim senaryoları üzerine temellendirilmiştir.'

Deacon, tek gerçek sorunun "simgesel gösterge" olduğunu söyler. Evrimsel ilkelerle söyleyecek olursak, "ötekiler bir şekilde yerli yerine oturacaktır." Bunun nasıl olacağı ise tartışılmamıştır. Ancak bu bir sorun yaratmayabilir; çünkü "sembolik gösterge" tam bir gizem olarak kalmıştır; bunun nedenlerinden biri de, insan dilinin en temel özelliklerini ele almadaki başarısızlığıdır.

Tüm bunların ne anlama geldiği hakkında fikrim olmadığı için, doğrudan alıntılara yer vereceğim. Bilimsel olarak tanınmayan ve kesinlik taşımayan sezgilere dayanan "dilbilim" (benim görüşlerim de içinde olmak üzere), anlamayı kolaylaştıramaz. Bu bağlamda, yanlış anlamaya yol açan nedenin ne olabileceğini tahmin etmek bile çoğu zaman zordur (doğal ki bazen kolay da olabilir; örneğin "edinç" gibi teknik anlamda kullanılan terimlerin yanlış anlaşılması). Anlam ne olursa olsun, sonuçta öyle görünüyor ki, insan dilinin doğasını bulmak için beyni incelemek bir hatadır; aksine dil incelemeleri insanlarla eş-evrim geçiren ve bir şe-

kilde onlara "tutunan" biyolojik olmayan varlıklarla ilgili olmalıdır. Nedenini bilmiyorum ama bu görüşler ünlü evrimci psikologlar ve biyologlar tarafından ısrarla öne sürülmüştür. Ciddiyetle ele alındığında tüm bu görüşler, yüzyıllardır gerçekleşmekteymiş gibi kabul edilen mantıksal araştırma yöntemlerine sekte vururken, bilimin standart sorunlarını anlaşılabilirliğin dışında bir yere koyarak, bunları yalnızca mutlak gizemler olarak tekrar şekillendiriyor gibi görünüyor.

Etolojik bir yaklaşım benimsememizi gerektiren yön-tembilimsel sava geri döndüğümüzde, bu yaklaşımın ilkece yeterince makul olduğunu, ancak izlediği yolların birçok soruyu gündeme getirdiğini söyleyebiliriz. Anladığım kadarıyla, kırk yıl önce "davranış bilimi" üzerine kaleme alınmış eleştirel yazılarda da gündeme getirildiği şekilde, bu yaklaşımı izlemek için yinelenen çağrı, bizim şu an olduğumuz yerde saymamıza neden olmuştur. Dilin yapısı ve kullanımıyla, hatta eriştiği durumlarla (çeşitli dillere) ilgili bir biçimde beynin genetik olarak belirlenmiş bileşenini ve belki de beyinden daha fazlasını inceleyebilir, durum değişikliklerinin gerçekleştiği süreci (dil edinimini) araştırabiliriz. Psikolojik ve fizyolojik mekanizmaları ve ilkeleri bulmaya, onları birleştirmeye ve bilimin standart sorunlarını keşfetmeye çalışabiliriz. Bu araştırmalar etolojik yaklaşımın ilk iki bakış açısından birincisini oluşturur: Mekanizmaların ve varlıkkökenin incelenmesi. Üçüncü olarak işlevsel bakış açısına dönecek olursak, belirli bir konuma erişmiş bir kişi tarafından dil kullanımını inceleyebiliriz. Dille ilgili çok fazla şey anlamak istiyorsak, dilin hayatta kalış ve üreme üzerindeki etkilerine ilişkin sınırlı bir kısıtlamanın bulunduğu

unutulmamalıdır. Dördüncü bakış açısını oluşturan evrim anlayışı ise olsa olsa uzak bir ihtimaldir ve tamamen farklı bir konu olduğu düşünülen iletişimin karşılaştırmalı incelemesi ile pek fazla ilerleme kaydettiği söylenemez.

Son olarak da Gallistel'in düşüncesini aktararak, daha önce ileri sürdüğüm üçüncü sava geri dönelim. Bu sav çer çevesinde, öğrenmenin, tüm hayvanlarda özel kılınmış me kanizmalara, belirli şekillerdeki "öğrenme içgüdülerine" ("instincts to learn") ve Tinbergen'in belirttiği üzere "doğuş tan gelen dil öğrenme eğilimlerine" ("innate dispositions to learn")[18] dayandığı söylenir. Bu öğrenme mekanizmaları, "yapıları belli bir işleyişi sağlayan sinir devreleri niteliğinde ki organlar" şeklinde ele alınabilir; bu işleyiş "aşırı düşman çevrelerin" ("extremely hostile environments") dışında, ne redeyse refleksif bir biçimde gerçekleşir. Bu anlamda, insa nın dil edinimi içgüdüseldir ve özel bir "konuşma organı"na dayanır. Gallistel "öğrenmeye modüler bakışı", sinirbilimin günümüzdeki "normu" olarak kabul eder. Koşullanma da içinde olmak üzere, gerçek bir olgu niteliği taşıyan ve ye terince anlaşıldığı düşünülen her şeyin bu çerçevede ele alındığını savunur. "Tüm bu sorun-temelli öğrenme meka nizmalarının yanı sıra, genel amaçlı öğrenme mekanizmala-

(

rının da var olduğunu hayal etmek, karaciğer, böbrek, kalp ve akciğer gibi uyumlayıcı nitelikteki özel organlar tarafın dan çözülemeyen sorunları çözüme ulaştıran genel amaçlı bir organın ya da göz, kulak ve öteki duyusal organlar ta rafından halledilmeyen sorunlar için "duyu sorununu çözen genel amaçlı duyusal bir organın" yapısını hayal etmeye benzer." Biyolojide ise durum böyle değildir. "Biyolojide mekanizmaların uyumlayıcı bir biçimde uzmanlaşması,

araştırmanın her düzeyinde, her bir işlev şekli için açıkça kendini gösterir; bu nedenle de, kimse buna biyolojik mekanizmalarla ilgili genel bir ilke olarak dikkat çekmenin gerekli olduğunu düşünmez." Gallistel tüm bu söylenenlere uygun düşecek bir biçimde, öğrenmeyle ilgili geçmiş ve günümüze ait kuramsal görüşlerin, "organizmaların incelenmesinde varlığı kanıksanan olgulardan temelden ayrıldığı garip ama gerçektir" düşüncesinin yanlış olduğunu savunur.

Okuduğum kadarıyla, Gallistel'in yaklaşımı bana makul geliyor; ayrıca, dilin özel konumunda, sözü edilen yaklaşımın ilgili araştırmalarda benimseneceğini düşünüyorum. Hatta şiddetle reddedildiği durumlarda bile, bu bakış açısının - en azından açıkça belirtilmeden - etkisini göstereceği kanısındayım. Biyolojik olarak insana bahşedilmiş özelliklerin bir parçasının da, özel bir uzmanlaşma gösteren "dil organı", başka bir deyişle dil yetisi (DY) olduğu sonucunun yadsmamayacağı görüşündeyim. Dil yetisinin başlangıç konumu, görme dizgesinin başlangıç konumuyla karşılaştırıla-bilir ve bu, yakın tahminlere göre, genel olarak insana özgü bir iyelik gibi görünür. Bundan dolayı, normal bir çocuk belirli koşullar altında, hatta eksiklikler söz konusu olduğunda - "aşırı düşman çevrelerde" bile - herhangi bir dili edinecektir. Başlangıç konumu, gerek deneyimin tetikleyici ve şekillendirici etkisi altında gerekse içsel olarak belirlenen olgunlaşma süreciyle değişime uğrar. Olgunlaşmanın daha sonraki düzeylerinde - yaklaşık olarak da sonunda ergenlikte - sabitleşir. Dil Yetisinin (DY) başlangıçtaki konumunu, "deneyim"i "erişilen dil durumuna" (state L attained) getiren bir araç, bir "Dil Edinim Aracı" (DEA) ("Language

Acquisition Device") (LAD) olarak düşünebiliriz. Böyle bir "Dil Edinim Aracı"nın varlığı tartışmalıdır; ancak gerçekte bunlar, aynı koşullar sunulduğunda bir çocuğun dilsel gelişiminin, yavru bir kedininkinden (veya yavru bir şempan-zeninkinden veya başka birininkinden) farklı olduğunu açıklayan bir "dil modülü" ("language modüle") bulunduğu varsayımından başka bir şey ifade etmez. En uçtaki "radikal davranışçı" ("radical behaviorist") bile, bir çocuğun - her nasıl oluyorsa - dilsel materyalleri, bu materyallerin çevrelendiği karmaşıklıktan ayırt edebileceğini (en azından açıkça belirtmeden) varsayar. Böylece dil yetisinin (DY) varlığı (=LAD)[19] kabul edilmiş olur. Bu nedenle, benim görüşümle de örtüşecek bir biçimde, dil edinimi tartışmaları daha önemli bir hale gelirken, konuşma organıyla ilgili belirli alanlar üzerine odaklanan daha zengin varsayımlara doğru gidilir. Bu da sözcüksel öğelerin - hatta en basitlerinin bile - edinimini içine alır, böylelikle edinim, karmaşık ve zengin bir anlamsal yapıya kavuşur. Bu özelliklere ilişkin bilgiye, çok sınırlı sayıdaki kanıtsal veriyle ulaşılabilmektedir; bu nedenle de, söz konusu bilginin, tüm diller için aynı olması beklenir. Nitekim içinde bulunulan durum da budur. Bu noktadan, etolojik yaklaşımın ilk üç bakış açısında yer alan önemli sorulara geçelim. Bunlar "hayatta kalış" ("survival") ve "üreme"dir ("reproduction"). İncelememizi, dil kullanımını salt uygun sonuçlarla sınırlandırmadan yapıyoruz. Dilsel ifadelerin temel özelliklerini ve bunların düşünceleri ifade etme, bazen iletişim kurma, bazen düşünme veya dünya hakkında konuşmaya ilişkin kullanımlarını da araştırabiliriz. Bu bağlamda, karşılaştırmalı havyan araştırmaları kesinlikle dikkate değerdir. Değişik türlerdeki "tem-

sil" ("representation") sorunu üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Gallistel bu konuda birkaç yıl önce, temsilin hayvan davranışı ve bilişi üzerinde önemli bir rolü olduğunu savunan eleştirel makalelerin ana başlıklarını gündeme getirdi. Burada "temsil" eşbiçimlilik (isomorphism) olarak anlaşılır: Bunlar, "zihin-beyin süreçleri arasındaki birebir ilişkiler" ve hayvan davranışının, çevrenin herhangi bir yönüne uyum sağladığı süreçlerdir. Bir karıncanın, bir türdeşinin cesedini kokusuyla tanıması buna örnek olarak verilebilir (20). Sonuçta ortaya çıkan ürünün, insanların zihinsel dün-yalarıyla ve dil söz konusu olduğunda "sesbilgisel" ("pho-netic") ve "anlamsal" ("semantic") temsille ilişkilendirilip ilişkilendirilmediği ya da nasıl ilişkilendirildiği iyi bir sorudur.

Belirtildiği üzere belirli bir dili (D), dil yetisinin (DY) bir konumu olarak düşünebiliriz; bu varsayım, biyodilbilim (biolinguistic) açısından bana göre uygun gelmektedir ve birçok önemli çalışmada açıkça belirtilmese de bu görüş benimsenmiştir. Dil, ifadelerin sonsuzluğunu yaratan yinelemeli bir işlemdir. Her ifade, "zihin-beyin"e ilişkin öteki dizgeler için bir bilgi birikimi olarak görülebilir. Aristo'ya kadar uzanan bu geleneksel varsayımda bilgi, sesbilgisel ve anlamsal olmak üzere ikiye ayrılır. Bilgi, sırasıyla duyu-ha-reket dizgeleri ve kavramsal-amaçsal (conceptual-intentio-nal) dizgeler tarafından işlenir; az anlaşıldığı düşünülen bu dizgelerden ikincisine "düşünce dizgeleri" de diyebiliriz. Bu, aşırı bir sadeleşme şeklinde yorumlanabilir; ancak biz her şekilde geleneğe bağlı kalalım. îfade, sesbilgisel ve anlamsal olmak üzere iki bilgi birikiminden oluşan içsel bir nesnedir. Bu birikimler "temsil" olarak adlandırılır ve bun-

lar "sesbilgisel" ve "anlamsal" olarak iki çeşittir; ancak temsillerle çevrenin özellikleri arasında bir eşbiçimlilik yoktur. İçsel simge ve temsil edilen arasında, bir eşleşme söz konusu değildir.

Ses bağlamında bu görüş kabul görür. Sesbilgisel bir temsil öğesinin, dünyadaki bir şeyi, örneğin benim dilimdeki /ba/ öğesini, yani BA sesini seçtiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak bu işe yaramaz. Daha doğrusu, sesletimsel (ar-ticulatory) ve işitimsel (acoustic) sesbilgisi (phonetics), du-yu-hareket dizgesinin sesbilgisel temsilde bilgiyi nasıl ürettiği ve yorumladığıyla uğraşır. Bu da önemsiz bir şey değildir. Sesbilgisel temsilin, duyu-hareket dizgesi için bir kurallar dizisi oluşturduğu düşünülebilir, ancak içsel temsilin belli bir öğesi, dış dünyadaki bazı olgu kategorileriyle eş-leşmeyebilir; belki de bu, moleküllerin hareketlerine dayanan bir yapıdan kaynaklanır. Anlam açısından düşünüldüğünde benzer sonuçlar bana mantıklı geliyor. En azından Aristo'dan bu zamana kadar en basit sözcüklerin bile değişik türdeki bilgileri içine aldığı anlaşılmaktadır (maddesel yapı, tasarım ve amaçlı kullanım, köken, geştalt ve nedensel özellikler ve daha birçoğu). Bu konular on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki bilişsel devrim süresince derinlemesine incelenmiştir; ne var ki, Hobbes'tan Hume'a kadar iyice irdelenmiş olan İngiliz görgül geleneğini de içine alan çalışmaların büyük bir bölümü çok az bilinmektedir. Söylenenler cins adlardan - "ırmak", "ağaç" -, kişi ve yer adlarından "en saf göndergesel terimler"e ("the purest referen-tial terms") (adıllar, boş kategoriler) kadar geçerlidir; ancak sıra eylemler, eylem zamanı ve görünüş gibi ilgili yapılara geldiğinde, bu özelliklerin anlaşılması daha güç olur ve da-

ha karmaşık ifadeler söz konusu olduğunda doğal ki durum daha da zorlaşır. Bu karmaşık bilgi dizgelerinin, varlıkkö-ken çerçevesinde ne kadar zamandan beri işlediğine gelince, bu konuda çok az şey bilinmektedir. Ne var ki ilk modern bilimsel devrim çerçevesinde, biyolojik olarak insana bahşedilen özelliklerin - duyu konusunda çokça değinilen ve belli bir özgüllük çerçevesinde irdelenen üç boyutlu görüş ya da belli hareket planlama çeşitlerine ilişkin kapasite gibi - önem taşımadığı iddia edilemez.

En basit düzeyde bile, hayvanlar alemiyle benzerlik bulunmadığı görülür. Hiç kuşku yok ki, muazzam bir artış gösteren sözcelem (lexicon) ve simgesel temsil, insan dilini oluşturan en önemli öğelerdir; ancak benzetme veya simge-nesne uygunluğunu kullanmak bizi pek bir yere götürmez, hatta bu adımlar bizi yanlış bir yola bile sokabilir. Temsillerin düzenlenişine ve çoğalmasına bakacak olursak, benzerlikler, en sıradan düzeyin hemen ötesinde bir yerde hemen yok olur.

Dilin bu özellikleri araştırıldığında elde edilenler hemen hemen gözlemlenebilir olgulardır; ne var ki bu, dilin özelliklerinin çok derin bir şekilde araştırıldığı ve anlaşıldığı anlamına gelmez. Durum bunun tam tersidir. Daha da araştıracak olursak, şaşırtıcı başka özellikler de bulabiliriz. İfadeleri oluşturan bileşenler - standart terminolojide özellikler -, onları işleyen dizgeler tarafından yorumlanabilir olmalıdır: Araalandaki duyu-hareket ve düşünce dizgeleriyle birlikte temsilin yorumlanabilir özellikleri vardır. Bu nedenle, işlenecek özelliklerin - örneğin meta-matematikteki for-mel dizgeler veya bilgisayar dilleri gibi - çok iyi tasarlanmış formel dizgeler kadar yorumlanabilir olması gerekir. Ancak

bu doğal dil için doğru değildir, hatta ses kısmında asla doğruluk taşımayacaktır. Önemli bir başka konu da, hiçbir anlamsal yorum içermeyen çekimsel özelliklerdir (Örneğin: Yapısal Durum (Yalın (Nominative) ve Belirtme (Accusati-ve) gibi) veya çoğulluk gibi uyum özellikleri (adlarda yorumlanabilen ancak eylem veya sıfatlarda yorumlanamayan özellikler). Son yirmi yılda yapılan araştırmalarda, bu tür yorumlanamayan özelliklerin - her ne kadar dışavurum çerçevesinde aralarında farklılıklar söz konusuysa da - diller arasında benzerlikler gösterdiği ileri sürülmüştür. Bu şekilde, dilin tipolojik çeşitliliğinin, dilin oldukça dar nitelikli bir alt-öğesine indirgendiği söylenebilir. Öyleyse, genlerin bir ifadesi şeklinde kabul edilen dil organının, olası sözcük-sel öğelerin temel yapısıyla birlikte yinelemeli (recursive) bir işlem dizgesiyle belirlendiği söylenebilir. Dil yetisinin özel bir konumu - özel bir içsel dil -, yorumlanamayan çekimsel özellikler ile biçimlendirilmiş sözcüksel öğeler arasından bir seçim yaparak belirlenir. Bu iyi bir tahmin olabilir, hatta bunun daha ötesinde bir şey de olabilir.

Bu yorumlanamaz özellikler, doğal dilde görülen "yer değiştirme" (dislocation) olgusuna sokulabilir. "Yer değiştir-me" terimi, tümcelerin genel olarak belirli bir konumda oluşturulduğu, ama benzer ifadelerin içinde başka konum-dalarmış gibi yorumlanabileceğini gösterir. Örneğin, edilgen yapının gerçek yerinde bulunmayan öznesi, ona anlamsal rolünü yükleyen eylem ile yerel ilişkisinde (local re-lation) nesne gibi yorumlanır. Yer değiştirmenin ilginç anlamsal özellikleri vardzr. Doğru bir şekilde yorumlanmak için dışsal düşünce dizgeleri (yani dil yetisi (DY) için dışsal, zihin-beyin için içsel olan dizgeler), dil yetisinin (DY) bu

özelliklerle ifadeler üretmesini gerektirebilir. Yorumlanamaz özelliklerin, "yer değiştirme "yi gerçekleştirmek ve dil yetisine dışsal olarak koyulmuş koşulu yerine getirmek üzere uygun bir mekanizma oluşturduğuna inanmak için birçok neden vardır. Durum böyleyse, ne yer değiştirme özelliği ne de yorumlanamaz özellikler, dil yetisinin (DY) kusurları veya "tasarım kusurlan"dır ("tasarım" sözcüğünü burada eğretileme olarak kullanmaktayım). Bu ve bunun gibi başka düşünceler, iyi tasarıma ilişkin daha genel soruları gündeme getirir: "Dil yetisi (DY), duyu-hareket ve düşünce dizgelerinin içinde bulunduğu zihin-beyin dizgeleri tarafından ortaya konan araalan koşulları için uygun bir çözüm olabilir mi?

Bu tür sorular sorulmaya son zamanlarda başlandı. Dil yetisinin değişmez ilkeleri iyice anlaşılmadan önce, bu sorular sorulamamıştır. Buna koşut bir biçimde, dil edinimine ilişkin görgül koşullar bağlamında, görünüşlerine rağmen yapay olabileceğini düşündüğümüz, zengin bir tipolojik çeşitlilikle ortaya çıkan sınırlı seçenekler iyice anlaşılmadan önce de bu sorular ortaya atılmamıştır. Kısmen doğallık arz eden deneme niteliğindeki bu anlayış, son yirmi yılda oldukça yaygınlaşmıştır. Bu şekilde, uygun tasarımla ilgili soruların cidden sorulabildiği ve hatta bazen de yanıtlanabildiği anlaşılıyor. Ayrıca, birçok önemli açıdan dilin, araalan koşullan için uygun bir çözüm olabileceği gerçeği birkaç yıl öncesine göre çok daha makul görülüyor. Zihin kuramı, beynin tasarımı ve dil yetisi gibi karmaşık organların evriminde doğa kanunlarının yeri vb. konularla ilgili ilginç sorular soruluyor. Evrim kuramının ilk aşamalarıyla gündeme gelen ilginç sorular bunlar; D'Arcy Thompson ve Alan Tu-

ring'in öncülük ettiği çalışmalar bu sorulan temel alıyordu. Thompson ve Turing'in çalışmaları yakın zamana kadar sıra dışı kabul ediliyordu. Daha önce sözü edilen etolojik yaklaşımın bu açılardan zenginleştirilmesi söz konusu olabilir; ancak bu yaklaşım açıklama getirmede yine de yeterli olmayabilir.

Klasik zihin kuramını harekete geçiren temel sorular, çözümden daha da uzaktır: Dilin yaratıcı özelliği, durumlara uygun eylemler ile durumların yol açtığı eylemler arasındaki farklılıklar; belli bir şekilde davranmaya zorlanma ile yalnızca bir şeyi yapmaya "kışkırtma" veya "yönlendirme" arasındaki farklılıklar. Aslında, genel olarak bedenlerin etkileşimi, elektriksel çekim ve itim gibi bilimsel devrimin standartları çerçevesinde anlaşılabilirlik kazanmamış birçok başka konuyu içeren, Newton'un gizemi çözülmemiş sorunları dile getirdiği şu soruya hâlâ yanıt bulunamadı: "Hayvan bedenini oluşturan parçalar, iradenin etkisiyle nasıl hareket etmektedir?"

Bazı alanlarda, zihin-beyin bileşenleri üzerine yapılan araştırmalar sayesinde çarpıcı ilerlemeler kaydedildi. Gerek yeni teknolojinin vaatlerinden, gerekse dünyanın zihinsel boyutları ve bu boyutların ortaya çıkışını keşfetmek üzere yapılması gereken işlerin zenginliğinden doğan bir heves var. Biyolojik bahşedilmişliklerin kendisine kazandırdıklarından dolayı, bu soruları tek başına irdeleyebilen meraklı varlığın, "doğanın nihai gizemlerinin her zaman var olacağına" ilişkin "bilinmezlik'le ilgilenen Galileo, Newton, Hu-me gibi ilk modern bilim adamlarının düşüncelerini aklının bir köşesinde tutması iyi bir fikir.

IV. Bölüm

Noam Chomsky ile Yetinmecilik Üzerine Bir Söyleşi

Adriana Belletti - Luigi Rizzi

I. Yetinmeci Program'm Kökenleri

AB - LR: *İsterseniz kişisel notlardan yola çıkarak Pisa Konferanslan'yla söze başlayalım.' Yirmi yıl önce, Pisa Seminerleri ile ortaya çıkan yaklaşımınızı, dilbilim tarihinde büyük bir yön değişimi şeklinde değerlendiriyordunuz. Peki, bugün bu değişimi nasıl tanımlarsınız?*

NC: Aslında ilk bakışta anlaşılabilecek bir şey değil bu. Ancak dönüp geriye baktığınızda, bu değişimden önce yaşanan yirmi yıllık bir süreç var. Bu süreçteki bir çelişkiye açıklık getirilmeye çalışılmış. Bu çelişki, dildeki yapıların sonsuz sayıdaki dizilişlerine - az ya da çok katı kurallar yardımıyla - tam bir açıklık getirebilmek ve dilin yapısını anlamak üzere yapılan çalışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Çelişki şuydu: Dilin yapısına tam bir açıklık getirebilmek için büyük ölçüde verimlilik sağlayabilecek çeşitli kural dizgelerine ihtiyaç vardı; yani her farklı dilbilgisi yapısı için farklı bir kural geliştirilmeliydi. Örneğin, sıfat tümcecikleri soru cümlelerinden farklıdır. Macarcada bir eylem öbeği, ad öbeğinden farklıdır ve bu farklılıklar İngilizcedekilerle ör-tüşmez. îşte bu farklılıklar nedeniyle, dizgeye karmaşıklık egemen oldu. Daha sonraları dil ediniminin mantıksal soru-

nu olarak adlandırılacak bu olguyu çözebilmek için gerçek anlamda bir çaba sarf edildi. Kabaca söylemek gerekirse, çocuklar dili edinebilmek için çok fazla veriye sahip değiller. Aslında sahip oldukları veriyi tahmin edebilirsiniz; bunlar çok sınırlı verilerdir. Ancak çocuklar çok karmaşık, çeşitlilik gösteren farklı bilgi düzeylerine erişebiliyorlar. Bu nasıl oluyor? Elbette her çocuk farklı bir düzeye erişebilecek özel bir mekanizmayla donatılmış değil. Ancak her çocuk her türlü bilgi düzeyine erişebilecek kapasiteye sahip. Öyleyse herkes aynı biçimde, hiç değişmeyen temel bir dil kavramına sahip ve bu kavram dışarıdan edinilmiyor, içkin bir şekilde zaten var. İşte tam burada çelişki başlıyor. Herkeste aynı biçimde bulunan temel dil kavramı ile dilin gözlemlenen çeşitliliği ve zenginliği arasında bir tutarsızlık gözlemleniyor. Bu nedenle, dilin yapısına tam ve doğru bir açıklık getirme çabası ile açıklayıcı yeterlik olarak adlandırılan dil edinimi dizgesini açıklama çabası arasında bir zıtlaşma ya da en azından bir gerilim, hatta güçlü bir gerilim oluşuyor.

Daha 1950'lerin başlarında bir sorun olduğu açıkça ortadaydı ve bu sorunu çözmek üzere çok fazla çaba harcandı. Sorunu çözmenin en kısa yolu, kuralların çeşitliliğinin yapay olduğunu göstermekti. Pek çok kuralı içinde toplayabileceğiniz genel ilkeler bulabilirsiniz. Eğer genel ilkeleri kurallardan ayırıp çocuğun genetik özellikleriyle bağlantı-landırabilirseniz, dizgeler daha basit bir hale gelecektir. Bu nokta, araştırmanın temel stratejisiydi. Bu strateji 1960'larda, kurallarla ilgili pek çok neden-sonuç ilişkisi bulunmaya başlandığı sırada kullanıldı. Stratejinin ana fikri şuydu: Kuralları evrensel durumlarla (her çocukta gözlemlenen temel

dil kavramı) ve temel ilkelerle tam bir bütün sağlayacak şekilde birleştirirsen, temel ilkeler basitleşir ve çocuğa yalnızca basitleşen bu temel ilkeleri öğrenmek kalır. Bu strateji sözcük grubu yapılarının ve dönüşümlü dilbilgisinin çeşitliliğini ve karmaşıklığını azaltmak için harcanan çabalarla uzun süre devam etti.[2] Örneğin X-bar kuramı, sözcük grubu yapılarının göründüğü kadar çeşitli ve karmaşık olmadığını göstermek için ortaya atılmıştır; çünkü bu kuramda bütün sözcük gruplarının üzerine temellendirilebileceği genel bir kalıp vardır. Bu özel durumları anlayabilmek için yapmanız gereken, genel kalıp üzerinde birkaç değişiklik yapmaktır.

Pisa seminerlerinde ilk kez tüm çabalar bir araya geldi ve kördüğümü tamamen çözen, yani tüm kuralları ve yapıları saf dışı bırakan bir yöntem ortaya çıktı. Bu demek oluyor ki karmaşık yapılar için karmaşık kurallar yok; çünkü artık ortada ne kural ne de yapı var. Macarcada sıfat tüm-ceciği ya da Japoncada eylem öbeği diye bir şey yoktur. Daha doğrusu belli koşullar altında "her şeyi her yere hareket ettirmek" gibi oldukça genel ilkeler ortaya konulmuştur ya da duruma göre benimsenen tercihler vardır; bunlara pa-rametrik seçenekler de diyebiliriz. Örneğin başın, başta ya da sonda olması, sıfır öznenin bulunması ya da bulunmaması gibi durumlar. Bu yerleşik ilkeler ve seçenekler çerçevesinde, kurallar ve yapılar ortadan kalkıyor ve yapay üretimler haline geliyor.

Tüm bu kural dizgeleri ve yapılarda ters giden bir şeyler olduğu belliydi zaten. Örneğin "John is expected to be intelligent" ["John'un zeki olduğu düşünülüyor] gibi bir yapının "John was seen" ["John görüldü"] gibi edilgen bir ya-

pı mı, yoksa "John seems to be intelligent" ["John zeki biri gibi görünüyor"] cümlesine benzer bir yapı mı olduğu çok uzun zaman tartışıldı. Eninde sonunda biri ya da öteki olmak zorunda; çünkü her şey başlı başına bir yapı oluşturuyor. Aslında tümü aynı şeymiş gibi görünüyor. Yanlış şeylerden konuştuğumuzu ve neye karar vereceğimizin hiç de önemli olmadığını bilmek gibi bir çelişki bu; yapının edilgen veyahut başka türde bir yapı olması önem taşımıyor. Doğru yanıt gerçekte ne etken ne edilgen ne de benzer bir yapının var olduğu. Yapı diye bir şey yoktur. Yalnızca belli durumlarda bir şeyi bir yerden bir yere hareket ettirme seçeneği vardır. Belli koşularda bu seçenek size geleneksel anlamda edilgen olarak adlandırılan yapıyı ya da başka koşullarda soru cümlesini veya buna benzer yapıları sunar. Dilbilgisel yapılar artık yapay hale gelmiş, gerilerde kalmıştır. Bir bakıma da, bu dilbilgisel yapılar gerçektir diyebiliriz. Örneğin sıfat tümceciği diye bir şey yoktur diyemeyiz; fakat bu yapılar sınıflayıcı yapay üretimlerdir. "Kara memelileri" gibi ya da buna benzer bir şeydir dilbilgisel yapılar. "Kara memelileri" bir kategoridir, ancak biyolojik bir kategoridir. Pek çok şeyin birbiriyle etkileşiminden oluşur; eylem öbeği, sıfat tümceciği gibi geleneksel yapılar da böyledir.

Binlerce yıldır bu konunun geçmişini kurallar ve yapılar oluşturur; ilk zamanlar ortaya çıkan dönüşümlü dilbilgisi ve hemen onun yerini alan üretici dilbilgisi. Bu yüzden ilk ortaya çıktığı haliyle üretici dilbilgisi çok fazla geleneksel özellik taşır. Örneğin Almancada edilgen yapı, Japonca-da eylem öbeği gibi bölümlemeler vardır. Aslında üretici dilbilgisi, geleneksel çerçevenin yerini alarak, bu çerçeveyi

kusursuz bir hale getirmeye çalışmış, yeni sorular sormuş ve bu sorulara yanıt aramıştır. Pisa tartışmalarında bu genel çerçeve tümüyle altüst olmuştur. Bu açıdan baktığımızda, geleneksel yaklaşımdan geriye sınıflamacı yapay üretimler dışında hiçbir şey kalmamıştır. Bu köktenci ve özgürleştiri-ci bir değişimdir. Bu yeni bakış açısında önerilen ilkeler elbette yanlıştı. Parametrik seçimler yeterince açık değildi ve buna benzer pek çok kusur söz konusuydu. Ancak konuya yaklaşım tarzı, daha öncekilerden çok farklıydı. Bu yeni bakış açısı bütün alanlarda farklı araştırmalar yapılmasını sağladı. Dilbilim alanında fazlasıyla heyecan verici bir dönem başladı. Geride kalan iki bin yılla karşılaştırıldığında, gerçekte son yirmi yılda, dille ilgili çok daha fazla bilgi edindik.

AB - LR: *Belli bir noktaya gelindiğinde, İlkeler ve Parametreler Yaklaşımı çerçevesinde yapılan birçok çalışmadan bazı sezgilere varıldı; bu sezgiler, geçmişle karşılaştırıldığında, ekonomi görüşlerinin düşünüldüğünden daha fazla önemli olduğunu gösteriyordu. Bu yaklaşım Yetinmeci Program'm*[1] *ortaya çıkışını doğrudan etkiledi. Yetinmeci sezgilerin yükselişini tetikleyen etmen nedir? Bu yükselişin, İlkeler ve Parametreler yaklaşımındaki dizgesel başarıyla ve bundan önce fazlalıkları eleme, ilkeleri daha da soyutlaştı-rıp genelleştirme, simetri arayışı gibi (örneğin kuramsal olarak etkisiz elemanlar tipolojisinde) araştırma stratejile-riyle bir ilgisi var mı?*

NC: Aslında tüm bu etkenler, İlkeler ve Parametreler yaklaşımının ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Bunun gerçek bir kuram değil, yaklaşım olduğunun altı çizmek gerekir. Gerçekte İlkeler ve Parametreler Yaklaşımı fazlalıkların ortadan

kaldırılmasına yönelik araştırmaları hızlandırmıştır. Ayrıca yeni ilerlemeler için başarıyla yeni bir platform hazırlayan genel bir çerçeve oluşturmuştur. Doğal ki geçmişte de kar maşıklığı azaltmak, fazlalıkları elemek için pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar çok eskilere dayanır. Herkesin benimsemeye çalıştığı, İlkeler ve Parametreler yaklaşımıyla hızlanan yöntemsel bir bakış açısıdır bu. Yine de 1980'lerin başlarında bu dizgenin açıklık kazanmaya başlamasından hemen sonra, farklı bir şeylerin meydana geldiği seziliyor du. Betimleyici ve açıklayıcı çalışmaların aniden artış gös termesinden önce bile, daha önce hiç sorulmamış sorulara yanıt aramak mümkündü. "Kuramlarımızı iyileştirebilir mi yiz?"; "İlkelerin düşündüğümüzden daha genel özelliklere sahip olduğunu gösterebilir miyiz?"; "Daha açıklayıcı ku ramlar geliştirebilir miyiz" gibi doğrudan yöntembilimle il gili sorular sorulmakla kalınmadı. Aynı zamanda, dil dizge sinin kendi içinde mükemmel bir mekanizmaya sahip olup olmadığı sorgulandı. 1980'lerin başında, derslerime "Dil mükemmelleştirilebilir mi?" sorusunu sorarak başladım ve bütün bir dönemi bu soruya yanıt arayarak geçirdim. Ancak bir sonuca ulaşamadık. Dizge her seferinde daha da karma şık bir hale geliyordu.

1990'larm başında ise ne olduysa oldu ve konu hakkında yeterli bilgi edinildi. Artık bu soruyu dönemin ilk dersinde sorup daha fazla sonuca ulaşmak mümkündü. Bu da sorunun göründüğü kadar yersiz olmadığını gösteriyordu. Asıl nedenin ne olduğunu bilmiyorum ama son yedi sekiz yıldır bu sorunun sorulabileceğini gösteren ciddi nedenler ortaya çıktı. Her zaman araştırmaların ardında böyle nedenler olabileceğine yönelik bir sezgi vardı ve belki de bu biz-

leri yanlış tarafa yönlendirildi. Ancak kanımca, dilin mükemmel olmadığı sorusunu ciddi anlamda tartışmanın saçma olmadığını, hatta bunun yerinde bir tartışma konusu olduğunu gösteren yeterince delil var elimizde.

Peki ama dilin mükemmel bir mekanizmaya sahip olduğunu söyleyerek ne kastediliyor? Sorunun özü iyice ortaya çıktı ve bu soruyu yanıtlamak üzere farklı görüşlerden doğan çeşitli yaklaşımlar ileri sürüldü.

Birbiriyle ilgili iki ayrı soru arasında bir vurgu kayması söz konusuydu. Yöntemsel anlamda kuramları geliştirmek üzere yürütülen bazı çalışmalar vardır. Aynı zamanda, dilin mükemmel bir tasarıma sahip olup olmadığını belirlemek üzere bazı çalışmalar da yürütülmektedir. Bu iki çalışma şekli arasında çok yakın bir benzerlik vardır. Örneğin çalışmayan, korkunç bir tasarıma sahip bir araba için bir kuram üretiyorsunuz; diyelim ki bu Amherst'teki eski arabanız. Bu araba için bir kuram geliştirmek istiyorsanız, koşullar ne olursa olsun elinizden gelenin en iyisini yapmaya çalışırsınız. Söylemek istediğim şu: Elinizde berbat bir şey olabilir; ama siz yine de geliştirebileceğiniz en iyi kuram için çaba gösterirsiniz. Yani birbirinden ayrı, ancak birbirine benzer iki soruyla karşılaşıyoruz. Birinci soru: Elimizdeki nesne her neyse - kar tanesi, Amherst'teki arabanız vb. -, en iyi kuramları oluşturabilecek miyiz? İkinci soru: Elimizdeki aracın mükemmel olması ne derece mantıklı? Çözülmesi gereken sorunlar için en iyi çare bu mu? Bunlar, birbirlerinden bir şekilde ayrılan sorular ve birincisinden ikincisine doğru bir vurgu kayması söz konusu. Nitekim her zaman için mantıklı olan da budur: "En iyi kuramı nasıl oluştururuz?"dan "Üzerinde çalıştığımız şeyin mükemmel bir yanı var mı?"ya

doğru bir yöneliş. Bu yöneliş o zamanlar pek net değildi. Ancak günümüzde bu tür şeylerin geçmişe oranla daha anlaşılır hale geldiğini görüyoruz. Belki de yaptığınız araştırma sırasında değil de, araştırma tamamlandıktan sonra ne yaptığınızı anlıyorsunuz. Yani önce yapıyorsunuz, sonra şayet şansınız varsa ne yaptığınızı anlıyorsunuz. Böylelikle sorular zaman içerisinde daha netleşmiş oluyor. Bugün belli bir anlama seviyesindesiniz, bundan beş yıl sonra olaylara çok daha farklı bir açıdan bakacaksınız.

AB - LR: *Böylece bir sonraki soruya işaret etmiş oldunuz. Bu soru yöntemsel yetinmecilik ile bağımsız savlar arasındaki ayrımla ilgili. Sanırım bu noktada bir şeyler eklemek istiyorsunuz. Buradan hareketle konuşmamıza devam edelim. Yetinmeci Program, Galileo sonrası doğa bilimlerininkiyle, bazen de "Galileo Biçemi" olarak adlandırılan yöntemle neredeyse ortak yöntemsel varsayımlar içeriyor. Genel olarak bu varsayımlar insan mantığının arayışlarıyla aynıdır (Occam 'm Jileti, yetinmeliyici (minimizing) araçlar, simetri ve zariflik arayışı vb.). Ancak bunların ötesinde, doğal dillerin doğasında bağımsızlık savı var gibi görülüyor. Bu mükemmellik savı nedir? Yöntemsel ve bağımsız yetinmecilik arasında nasıl bir ilişki vardır?*

NC: Aslında her iki konu üzerinde de söylenecek çok şey var. Bu yüzden "Galileo Biçemi"ni ele alarak söze başlayalım. Husserl'den alıntılanan bu ifade nükleer fizikçi Ste-ven Weinberg tarafından kullanılmıştır; ancak yalnızca kuramlar geliştirme konusunda kullanılmamıştır. Weinberg fizikçilerin, kurdukları matematiksel evren modellerine, "sıradan duygu dünyasına"' oranla "daha yüksek bir gerçeklik derecesi" verdiklerini söylemektedir. Galileo hakkında gö-

ze çarpan ve o zamanlar pek hoş karşılanmayan nokta, Ga-lileo'nun çok fazla veriyi göz ardı etmesiydi. "Bakın, eğer veriler kuramı çürütüyorsa, veriler olasılıkla yanlıştır" derdi ve bu şekilde göz ardı ettiği veriler azımsanacak gibi değildi. Örneğin Kopernik savını savunuyordu; ancak yerkürede nesnelerin neden oradan oraya savrulmadıklannı, yerküre dönüyorsa her şeyin neden uzaya uçmadığını açıklayamı-yordu. Ayrıca bir "Galileo teleskop"undan bakacak olursanız, gerçekte Jüpiter'in dört uydusunu değil de, korkunç bir karışıklık görürsünüz; dört uyduyu da gördüğünüzü kabul etmek için yeterince iyi kalpli olmanız gerekir. Galileo, bir çeşit veri-odaklı bir dönemin yaşandığı o zamanlarda çok ciddi eleştirilere maruz kalmıştır; doğa bilimlerini saymazsak, şu an her alanda görülen durum gibi. Dilbilim alanında da aynı eleştirilere rastlamamız mümkün. Kişisel bir örnek verecek olursam, Harvard'da yaptığım o ilk konuşmam aklıma geliyor (Morris [Halle] bunu hiç unutmaz). 195O'le-rin ortalarıydı, yüksek lisans öğrencisiydim ve üretici dilbilgisi ile ilgili bir konu hakkında konuşuyordum. Harvard'm baş profesörü Joshua Whatmough - oldukça kendinden emin bir kişidir - ayağa kalktı, konuşmamdan yaklaşık on dakika sonra sözümü kesip "Peki şunu nasıl açıklarsınız?" diyerek Latincedeki birkaç karmaşık konudan söz etti. O konuyu bilmediğimi söyledim ve konuşmama devam etmeye çalıştım. Ancak konuyu saptırmıştık bir kere, geriye kalan zamanda konuştuğumuz konu artık buydu. Çok tipik bir durum bu ve bilimin ilk evrelerinden beri karşılaştığı ve ileride de karşılaşmaya devam edeceği bir şey. Ne var ki Steve Weinberg'e göre "Galileo Biçemi", sizlerin oluşturduğunuz - esasen gerçeğin ta kendisi olan - soyut dizgelerin

tanınması ve gerçeğin pek çok etken, pek çok nedenden ötürü bir olgu takımı tarafından çarpıtıldığının bilinmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden, dikkatimizden kaçan daha birçok olgunun var olduğunu kabul ederek bunların nedenlerini anlamak üzere ilkeler oluşturmak mantıklı olabilir; bunu yaparken bazı olguları göz ardı etmek gerekir. Örneğin fizikçiler bugün bile suyun musluktan nasıl aktığına, helyumun yapısına ve öteki karmaşık görünen şeylere ayrıntılı bir açıklama getiremiyorlar. Fizik öyle bir durumda ki şu an evrende olup bitenlerin % 9O'ı karanlık meseleler olarak adlandırılıyor. Karanlık deniliyor, çünkü ne olduğu bilinmiyor, bulunmuyor; ancak o orada ve bulunmak zorunda; tersi durumda fizik kuralları işlemez. Başka bir deyişle bizler, evrende olan bitenin % 90'ını bir şekilde bilmediğimizi farz ederek mutlu mesut yaşamaya devam ediyoruz. Bu durum şimdilerde normal karşılanıyor; ancak Galieo zamanında çok hoş karşılanmıyordu. "Galileo Biçemi" dünyaya bakıştaki büyük değişikliğe değindi: Yalnızca birçok olguyu tanımlamakla kalmıyor, bunların nasıl işlediklerini de anlamaya çalışıyorsunuz. Bu büyük bir değişim.

Kuramlardaki anlaşılabilirlik ve iyileşmeye duyulan ilgiye ilişkin değişime gelince, Newtoncu bilim adamlarının da kabul edeceği üzere, bu bir anlamda Newton sonrası bir değişimdir. Newton, en azından modern bilimin ilk zamanlarında beklendiği şekliyle, dünyanın kendisinin anlaşılır olmadığını, yapabileceğiniz en iyi şeyin anlaşılabilir kuramlar oluşturmak olduğunu gösterdi. Ancak tümüyle farklı bir nokta bu. Başka bir deyişle, dünya aklıselim sezgilerle anlamlı kılınmaz. Örneğin elinizi kaldırıp Ay'ın yerini değiştiremezsiniz. Anlaşılmaz ama gerçek. Bu yüzden dünyanın

kendisinin anlaşılmaz olduğunu, zihinlerimizle dünyanın doğasının örtüşmediğini görerek bilimde farklı aşamalara geliyoruz. Bunlar en iyi, en anlaşılabilir kuramlar oluşturmaya çalıştığımız aşamalar. Bu şekilde "Galileo Biçemi"nin bir başka yönü ortaya çıkmaktadır. Geniş kapsamlı bu bakış açısı değişiklikleri, bilimsel devrimi tanımlar. Bu değişiklikler aslında birçok araştırma alanında ele alınmadı; ancak şimdilerde fizikte, kimyada bunların ikinci bir çeşidi yaşanmaktadır. En katışıksız bilim dalı olarak kabul edilen matematikte bile "Galileo Biçemi"nin işlediğini şaşkınlıkla izlemekteyiz. Örneğin Newton ve Leibniz "hesaplama"yı (calculus) buldu; ancak bu tam anlamıyla işlemedi, çünkü kendi içinde bir takım tutarsızlıklar barındırıyordu. Berke-ley adlı filozof bu tutarsızlıkları ortaya çıkardı. "Newton sı-fırı"nm sağlaması yapılırken iki farklı sonuca ulaşılabilini-yordu: bir yoldan sıfıra ulaşılırken, başka yoldan gözle görülmeyecek kadar küçük bir şeye ulaşılıyordu, ancak bu sıfır değildi. Bir farklılık söz konusuydu ve bu tutarsızlığa neden olan bir yanıltmaca vardı: Terimlerinizin anlamını değiştirirsiniz, sağlamalar yapılamaz hale gelir. Bunun gibi birçok hata bulundu. Gerçekte îngiliz ve Avrupalı matematikçiler farklı alanlar seçtiler (doğal ki hepsi değil, ancak büyük bir bölümü). İngiliz matematikçiler bu sorunları çözmeye çalıştılar ama başaramadılar. Newton öyle ya da böyle bir şey bulmuştu, ama sorunlar adeta dipsiz bir kuyu gibiydi, çıktıkça çıkıyordu. Avrupalı matematikçiler söz edilen sorunları göz ardı ettiler; böylelikle de klasik çözümlerin çıkış noktası oluşmuş oldu. Euler, Gauss ve başkaları... Galileo'nun yerkürede savrulan cisimlerle ilgili görüşlerin-deki gibi "sorunlarla birlikte yaşarız, matematikte başarılı

oluruz, nasıl olsa sorunlar bir gün çözülür" diyorlardı. İşte durum tam böyleydi. Örneğin on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Gauss, modern matematiğin önemli bir bölümünü ortaya koydu; ama resmilik kazanmış bir kuramla değil, yalnızca sezgisel olarak. Aslında tüm bunlar kendi içinde $§ çelişkiler barındıran yaklaşımlardır. Şimdi bu noktada soru- * lara yanıt vermemiz gerekiyor, eğer bu sorulara yanıt bulamazsak bir ilerleme kaydedenleyiz. "Sınır" kavramını ele alalım. "Sınır" kavramı hakkında herhangi bir sezgiye sahi-bizdir: Bir noktaya adım adım yaklaşırız, okulda hesaplamalar yaparken sonsuz küçüğü öğreniriz, rastgele küçük olan şeyleri, ancak bunların hiçbir anlamı yoktur. Hiçbir şey rastgele küçük değildir. Matematik tarihinde öyle bir an geldi ki, kimse sezgisel nitelik taşıyan çelişkili kavramlarla bir yere varamadı. Hal böyle olunca, modern sınır kavramı topolojik bir kavram olarak geliştirildi. Böylece her şey aydınlandı; ancak biz bunu şimdi anlıyoruz. Klasik dönem boyunca uzun süre dizgeler resmilik kazanamadı, hatta birbirleriyle çelişti. Bu durum bir dereceye kadar geometri için
de geçerli oldu. Genellikle Euclid'in geometriyi formüle et-
«4
tiği varsayılır, ama esasen onun yaptığı modern anlamda formüle etmek değildir; çünkü birçok kusur söz konusudur. Aslında geometri yüzyıl öncesine kadar kesin bir şekilde formüle edilememiştir. Yarı formüle edilmiş geometriden elde edilen çok sayıda sonucu kullanarak geometriyi modern anlamda formüle eden David Hilbert'tir. Aynı durum şu an için de geçerlidir. Örneğin sezgilere bağlı kuramlar kullanan matematikçilerin kesin bir şekle sokulmuş belli kuramları yoktur ve matematik için doğru olan bir şey her şey için doğru hale gelmektedir. Kuram temelli kimya uz-

inanlarının yaptıkları şeylerde Kuantum'a dayalı bir açıklamanın var olduğu görüşü egemendir, ancak metinlere bakacak olursanız, değişik amaçlar için birbiriyle tutarsızlık gösteren modellerin kullanıldığını görürsünüz; çünkü dünyanın yapısı çok karmaşıktır.

Bunların tümü "Galileo Biçemi" dediğimiz şeyin bir parçasıdır, anlamak için bulmak, üstünü örtmek için değil. Olguların üstünü örtmek anlamsızdır ve fizikçilerin kullandığı veri türleri aslında çok yabancıldır (exotic). Dışarıda olup bitenleri videoya kaydedersiniz, ancak bunlar fizikçilerin ilgisini hiç çekmez. Onlar hayli veri gerektiren deneylerin yabancıl koşullan altında neler olup bittiğiyle ilgilenirler. Örneğin doğada hiç olmayan ya da süper-iletkenlik gibi doğa olayı bile olmayan şeylerle ilgilenirler. Anlamak istiyorsak, bilimin ya da herhangi bir mantığa dayalı araştırmanın izlemesi gereken yol bu olmalıdır. Söz konusu görüşün kabul edilmesi önemli bir aşama haline gelmiş ve pek çok şeyi içine almıştır: Galileo'nun bir şeyin iç yüzünü kavrayabilmek için işine yaramayan veriyi elemesi, dünyanın değil kuramların anlaşılabilir olmasını öngören Newton sonrası görüşler gibi. Bunlar bilim dalının, yöntemsel alanının bir parçasıdır. Herhangi birinin öğretebileceği, öğretilebilecek bir şey değildir. MIT'de fizik yöntembilimi diye bir ders yoktur. Bildiğim kadarıyla yöntembilim dersi olan tek alan psikolojidir. Eğer psikoloji bölümündeyseniz yöntembilim derslerini alırsınız; ama fizik ya da kimya bölümündeyseniz alamazsınız. Yöntembilim neredeyse iliklerinize kadar işler. Aslında bilimi öğrenmek, ayakkabıcılığı öğrenmekle büyük bir benzerlik gösterir. Bir ustayla çalışırsınız, ayakkabının nasıl yapıldığını kavrarsınız ya da kavrayamaz-

siniz. Eğer işi kavradıysanız ayakkabıyı yapabilirsiniz; kav-rayamadıysamz iyi bir ayakkabı yapımcısı değilsiniz demektir. Kimse size ayakkabının nasıl yapılacağını öğretmez; kimse yapılışını nasıl öğreteceğini de bilemez.

Evet, tüm bunlar yöntembilimle ilgili. Şimdi ise tamamen ayrı bir soru beliriyor: Üzerinde çalıştığınız nesnenin niteliği nedir? Hücre bölünmesi karmaşık bir şey midir, yoksa fiziğin gerektirdiği gibi, fiziksel kuralları izleyen ve hiçbir genetik bilgi gerektirmeyen bir süreç midir? Nesneler en küçük enerji ihtiyacını karşılamak üzere parçalara ayrılır mı? Eğer sözü edilenler böyle gerçekleşseydi mükemmel olur- Jj du, çünkü bu süreç temel fizik kanunlarından dolayı çok karmaşık bir süreçtir. Yani güzel bir süreçtir. Öte yandan bizlerin bazı organları zamanla gelişir. Bunların en ünlüsü de omurgamızdır. Kişisel deneyimlerden de bilineceği üzere omurga üzerine çalışmak kötü bir iştir, belki de çok karmaşık koşullar altında yapılabilen en iyi iş, fakat güzel bir uğraş değildir. Artık teknoloji ilerledi, bir yandan doğanın yapamadığı şeyleri yapmanın yollarını buluyoruz, öte yandan ise doğada olup biten şeyleri yapamıyoruz. Örneğin en basit olarak metallerin kullanımı. Biz metali kullanıyoruz; ama doğa metali organizmanın yapısında kullanmıyor. Yerküre üzerinde çok fazla metal var, ama organizmalar metalden oluşmuyor. Metaller çok iyi yapısal özelliklere sahip; insan, onları bu yüzden kullanıyor. Ne var ki bazı nedenlerden dolayı evrim bu konuda olumlu bir gelişme sağlayamamıştır. Benzer durumlar da söz konusudur. Tam anlamıyla anlaşılmayan ve üzerinde çalışılmaya başlanan bir durum da, bitkiler ve memeliler içinde olmak üzere görsel ve ışık temelli dizgeye sahip tüm organizmaların güneş

enerjisinin yalnızca belli bir bölümüne erişebilmesidir. Güneş ışığının en zengin bölümü olan kızılötesi ışınlar organizmalar tarafından kullanılmamaktadır. Ancak insan teknolojisi kızılötesi detektörlerle bu enerjiyi kullanabilmektedir. Evrim bunu da başaramamıştır. İlginç bir soru: Neden? Şu an yalnızca belli tahminlerde bulunulmaktadır. Bu tahminlerden biri, bu ışını kimyasal enerjiye dönüştürebilecek bir molekülün bulunmadığı yönündedir; bu nedenle de evrim, görülür ışık olarak adlandırılan şeyi kazara çözmekte gösterdiği başarıyı molekülde gösterememiştir. Belki de verilecek yanıt yalnızca bundan ibaret. Madem durum böyle, göz bir bakıma iyi, bir bakıma da kötü tasarlanmıştır diyebiliriz. Bunun gibi daha başka şeyler de var. Örneğin başımızın arka kısmında bir gözümüzün olmaması kötü tasarımın bir sonucudur. Eğer başımızın arka kısmında da gözümüz olsaydı, keskin dişli bir kaplanın arkamızdan geldiğini görebilirdik.

Sorulacak bu tür pek çok soru var: Bir nesne ne derecede iyi tasarlanmıştır? Nesne ne ölçüde iyi ya da kötü tasarlanmış olursa olsun, bu soruya yanıt vermek için bir ekleme yapmak zorundayız: Nesne ne için tasarlanmıştır? O nesne, X için ne derece iyi tasarlanmıştır? Buna en iyi yanıt şudur: X, fiziksel dünyanın temel olasılıkları ise, en iyi tasarım da fiziksel dünyanın temel olasılıklarını göz önünde bulundurarak ortaya çıkandır, fizik kanununun bir sonucudur (Örneğin ışık hızından hızlı gidemezsiniz).

Bir başka soru da, üzerinde çalıştığınız organizma veya varlık için - diyelim ki uzay dizgesi ya da bir arı -, "Ne kadar iyi bir kuram oluşturabilirim?" sorusudur. Galileo-New-ton tarzını kullanarak, kuramın açıklayıcı yönünü bozacak

olgulardan kurtularak, dünyanın ortak sezgilerle uyum halinde olmadığını bilerek en iyi kuramı oluşturmaya çalışırsınız.

Birbirinden farklı görevler söz konusudur. Birinci görev, Yetinmeci Program'ın yeni sorusu olan, dizgenin ne derece iyi tasarlandığının sorulmasıdır. Doğal ki tasarım bir eğretilemedir, dizge tasarlanmamıştır, bu konuda herkes hemfikirdir. Soruya şu şekilde anlamlı bir yanıt verildiği takdirde Yetinmeci Program gereken önemi kazanır: "X için iyi düzenlenmiş" denildiğinde, bu X neyi kastetmektedir? Bu J soruya yanıt bulunursa, en azından ilkece anlamlı bir sonuca ulaşabiliriz. Üzerinde çalışıp çalışmayacağımız ya da bunun için erken olup olmadığı ise farklı meseleler. Bütün bunlar, İlke ve Parametreler yaklaşımının, betimleyici ve açıklayıcı sorun arasındaki gerilimin üstesinden gelip, "Gor-dion düğümü"nü çözmesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylelikle bizler kuramın ilk gerçek yapısını dilbilim tarihinde de görmüş olduk.

Bu alan binlerce yıldır var olmasına rağmen, sorunlar 1950'lere kadar ortaya çıkmamıştır. 1950'lere kadar, dilleri 'J doğru bir biçimde tanımlama ve dillerin nasıl öğrenileceği sorunu vardı. Bildiğim kadarıyla 1950'lerden önce bu sorun f§ çiftine hiçbir şekilde çözüm aranmamıştı. Bu çok daha sonraları, resmiyet kazanmış bilim dallarındaki gelişmelerin üretici süreç kavramına açıklık getirmesiyle mümkün olmuştur. İlk zamanlar, temel sorular ileri sürüldüğünde, gerilim, daha doğrusu çelişki yaşanabiliyordu. Pisa seminerleri bu çelişkinin üstesinden gelmenin ilk yöntemini sunmuş, böylece de mükemmel bir dil kuramının ne şekilde oluşturulacağına ilişkin fikir vermiştir. Çelişkinin üstesinden gel-

mek zorundasınız. Genel bir çerçeve vardır ve bunun sonucu olarak yalnızca yöntemsel mükemmellik sorusu değil, bağımsız mükemmellikler sorunu da ortaya çıkmaktadır.

II. Kusursuzluk ve Kusurluluklar

AB - LR: *Yetinmeci Program insan dilinin "kusursuz bir dizge" olabileceği savını araştırmaktadır. Bu dizge, dil yetisinin bağlantılı olduğu öteki bilişsel dizgeler tarafından oluşturulmuş belli başlı durumları idare etmek üzere en iyi şekilde tasarlanmıştır. Ancak tam anlamıyla "kusursuzluk" olarak düşündüğümüz şey hakkındaki temel görüşler nelerdir? Burada biraz daha aydınlatıcı olmakta yarar var. Bir kişi kusursuzluk ya da mükemmellik ölçütünü kafasında çok rahat belirleyebilir. Hatta bu ölçüte göre insan dili, en mükemmel tasarımdan çok uzak olabilir. Doğal dil kullanımında her yerde karşımıza çıkan müphem durumları bir düşünün. Bunlar, kendisine belli amaçlar edinmiş "sü-permühendis"in (superengineer) (yetinmeci yazılarınızda sıkça kullandığınız bir eğretileme olarak) büyük olasılıkla kaçınacağı durumlar olsa gerek. Kimileri de dilin soyut, hesaplanabilir bir kapasite olarak insanın edim dizgesine en iyi şekilde uyarlanmış halinden daha alt bir konumda bulunduğunu (hafıza sınırlamalanyla) savunabilir, nitekim sizin de belirttiğiniz üzere, dil tüm kullanılmaması öngörülen yapıları (kandırmacalar, farklı odaklanma vb.) işler hale getirebilir. Bu gibi mükemmel tasarım ölçütleri ilk bakışta kavranması kolay ve mantıklı görülebilir. Ancak gerçekte bunların böyle olmadığı bilinir. Bu yüzden, nasıl bir mükemmellik ölçütü yetinmeci savı doğrular?*

NC: Gelin bu konuyu iki soruyla ele alalım. Birinci soru: Mükemmellikten kastımız nedir? Az kural, çok kuraldan iyidir; hesaplamalarda hafızayı az kullanmak, fazla kullanmaktan iyidir. Bunun gibi, "mükemmellik" hakkında da tam bir netlik taşımayan genel görüşler mevcuttur. İkinci soru: Dizgenin karşılaması beklenen durumlar nelerdir? Sanırım özellikle bu soruyla ilgili aklınıza takılan bir şeyler var ve kesinlikle haklısınız: Birçok bakış açısı söz konusu olabilir. İşlevsel nitelik taşıyan standart bir yaklaşımı benimserseniz, soracağınız soru, "Dizge kullanım için mi tasarlandı?" sorusu olacaktır. Daha ayrıntılı bir şekilde anlatmak gerekirse, "Dizge insanların belirlediği kullanımlar için mi iyi bir şekilde tasarlandı?" sorusu olabilir. Bunun yanıtı "açık ve net: hayırdır". Yani dizge tamamen sizin bahsettiğiniz türden nedenlerden ötürü (müphemlikler, kandırmacalar, mantıksız ifadeler, iyi oluşturulmamış ancak oldukça mantıklı ifadeler) iyi bir şekilde tasarlanmış gibi görünmüyor. Bir bakıma dizge kullanım için iyi, hatta kusursuz bir tasarım değildir; ancak durumu idare edebilecek kadar iyi tasarlanmış olması gerekir. Vardığımız nokta şu: Dizge durumu iyi idare edebilecek kadar iyi tasarlanmıştır. Bu yine de bir soruyu akla getiriyor: Dilin bu tür durumlar için en fazla uyum gösterdiği, iyi tasarlandığı başka durumlar var mı? Farklı bir bakış açısıyla düşünürsek, bence var. O halde işlevsel standart sorunun - "Kullanım için mi iyi tasarlandı?" sorusunun - yerine "Dizge, beyindeki öteki dizgelerle iletişim sağlamak üzere mi tasarlandı?" sorusunu sorabiliriz. Bu tamamen farklı bir soru, çünkü beynimizin tüm yapısı kullanım için tasarlanmamış olabilir de. Bir benzetme yaparak açıklamak gerekirse, vücudumuzun bir organını ele alalım, diyelim ki

karaciğer. Karaciğerin İtalya'daki yaşam için iyi tasarlanmamış bir organ olduğunu düşünebilirsiniz; çünkü burada insanlar çok fazla şarap içer ve karaciğerle ilgili birçok hastalığa yakalanırlar. Bunu düşündüğümüzde, karaciğerin işlev açısında iyi tasarlanmadığını görüyoruz. Doğal seçilim görüşü bağlamında, bir takım şeyler kullanım için iyi, en azından orta halli tasarlanmış olmalı ki organizmalar üreyebil-sin. Ancak nesnenin kullanımını bir kenara bırakarak, apayrı bir soru sorulabilir: Dizge, içsel yapının bakış açısıyla mı tasarlanmıştır? Bu, farklı türden, yeni bir sorudur. Doğal yaklaşımın her zaman ileri sürdüğü "Dizge kullanım için mi iyi tasarlandı?" sorusudur. Burada kullanımdan anlaşılanın, iletişim için kullanım olduğu bilinmelidir. Bence bu yanlış bir sorudur; çünkü iletişim için dil kullanımı bir çeşit yan etkene dönüşebilir. Yani dizge nasıl olduysa oldu ve gelişti, ama biz bunu bilmiyoruz. Bunun ardında "insanların dizgeyi nasıl kullandığı" sorusunu sorabiliriz. Bu durumda dizge, bizim onu kullanmak istediğimiz şekiller için pek de mükemmel olmayan bir hale dönüşebilir. Birbirimizi yanlış anlamadığımızdan emin olmak istemek boşadır, çünkü dil bu amaç için tasarlanmamıştır. Dilin müphemlik gibi bir özelliği var. Söylemek istediklerimizin kısa ve öz bir şekle dönüştüğü bir dil özelliği istiyor olabiliriz, ancak dilde olasılıkla böyle bir özellik yoktur. Söylemek istediğimiz birçok şey aslında ifade edilmesi zor, belki de olanaksız şeylerdir. Birine iletmek istediğiniz duygunuzu ve niyetinizi çoğunlukla ifade edemediğinizi görürsünüz. Hatta sırf bu yüzden gündelik yaşamda birçok kişisel ilişkinin yıkıldığına tanık olursunuz. Bu durumda dizgenin işlevsel anlamda birçok yönden iyi tasarlanmadığını söyleyebiliriz. İşte bam-

başka bir soru daha: Dizge, iletişime girmek zorunda olduğu içsel dizgeler göz önüne alınarak mı tasarlandı? Tam da Yetinmeci Program'ın yanıtlamaya çalıştığı, farklı bir bakış açısıyla yöneltilen, yeni bir soru bu.

Benim düşündüğüm şekliyle dizge zaten varolan dizgelerin içine yerleştirilmiş durumdadır. Bunlar, dil yetisinin dışında, zihnin içinde yer alan dizgelerdir. Burada dilden tamamen bağımsız bir şekilde var olan bir duyu-hareket (sen-sorimotor) dizgesi söz konusudur. Belki de bu dizge dilin varlığından dolayı bir şekilde değişmiş, ama özünde dilden bağımsız kalmış bir dizgedir. Orta kulağın kemikleri, dil yüzünden değişmez. Ayrıca zihinde bir çeşit düşünce dizgesi (kavrama, amaç vb.) barınır. Bu dizgede geleneksel olarak dile getirdiğimiz şekliyle "ortak kavramlar ve doğuştan gelen fikirler" yer alır. "Halk psikolojisi" adı verilen durum göz önüne alınarak yapılan çözümlemeler de bu dizge içinde anlam kazanır. Bu çözümlemeler, insan hareketlerini arzu ve inanç açısından yorumlar, dünyadaki şeylerin nasıl hareket ettiği vb. durumları yok saymaz. O halde bu, tamamen dille bağlantılı bir durum değildir. Büyük olasılıkla insan dışı varlıklarda da bunlara benzer şeyler olur; başka organizmalarda da akıl kapasitesinin bulunduğu son zamanlarda sıkça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Dil yetisi, bu tür dizgelerle bağlantılı olmak zorundadır. Aksi halde kullanılabilirlikten çıkar. Bunları söyledikten sonra şu soru sorulabilir: Peki o zaman dil bu dizgelerle etkileşim halinde olmak üzere mi tasarlandı? Bu sorunun ardından bir dizi farklı durumla karşılaşırsınız. Aslında açık ve net bir şekilde ortaya çıkan tek durum, dilin esasen bir bilgi dizgesi olması, yani depoladığı bilgilerin saydığımız dizgelere erişe-

bilir kılınmasıdır. Dilin, içindeki dizgelere erişmek üzere tasarlanıp tasarlanmadığını merak edebiliriz. Dilin sunduğu bilgiler gerçekten bu dizgeler için "okunaklı" mıdır? Bu, karaciğerin bağlantılı olduğu öteki dizgelere erişebilir olup olmaması sorusuna benziyor. Karaciğer, safra değil de, vücudun öteki bölümlerinin hiç yararlanamadığı başka bir şey salgılasaydı, herhalde iyi olmazdı. Bu sorunun karaciğerin şarap içilen kültürlerin yaşantısı için iyi tasarlanıp tasarlanmadığı sorusundan oldukça farklı, hatta tamamen farklı olduğunu söyleyebiliriz.

AB - LR: *Kusursuzluğun görgülük çerçevesinde ve belli bir amaç doğrultusunda tanımını yapmak, kusursuzluğun olası kusurlarının su yüzüne çıkarılmasından geçiyor. Bununla birlikte çekimsel biçimbilim (inflectional morpho-logy) daima bir kusur olarak algılanmıştır. Örneğin uydurulmuş formel diller, yinelemeli bir sözdizimine sahiptir. Bu sözdizimi, ifadeleri bağımsız alanlarda çözümleyebilir. Ancak bunu doğal biçimbilim ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. O halde buradaki temel sezgi nedir?*

Biçimbilim hem bir kusur olarak görülüyor, hem de doğal dilin bir parçası şeklinde kabul ediliyor. Bu iki özellik, yetinmeci bakış açısı bağlamında nasıl birbiriyle bağdaştı-nlabilir?

NC: Biçimbilim çok çarpıcı bir kusur; ne var ki yapay bir kusur. Öyle ki bir dizge oluşturma aşamasında olsaydınız, biçimbilimi kesinlikle dizgenize katmadınız. Yalnızca bu da değil kusur olarak sayacağınız. Örneğin hiçbir formel dilde sesbilim ya da edimbilim, yer değiştirme (dislocation) yer almaz. İfadeler, onları yorumladığımız yerlerde, çok uzaklarda, bambaşka yerlerdedir. Ve bu dillerde mantığımı-

zın almadığı buna benzer birçok şey vardır. İşte tüm bunlar birer kusurdur. Aslında birden fazla dilin var olması bile bir kusur. Neden böyle olmalı ki? Tüm bunlar en azından ilk bakışta göze çarpan kusurlar. Dizgenizin kolay bir şekilde işlemesini isterseniz, bu kusurları dizgeye almazsınız. Kusuru ortaya çıkarmanın en güzel yolu, uydurulmuş dillerle, yani sembolik dillerle doğal dilleri karşılaştırmaktır. Farkları gördüğünüzde, ilk bakışta kusur olarak baktığınız şeyden kuşku duymaya başlarsınız. Neredeyse her noktada farklar söz konusudur. Örneğin formel dillerde belli bir sözdizimi yoktur. Yalnızca bir dizi iyi kurgulanmış ifade vardır ve sözdizimi istediğiniz şekilde olabilir. Bu durumda "İyi kurgulanmış aritmetik formülleri için doğru oluşum kuralları nelerdir?" ya da "Aritmetiğin belitleri (axi-oms) nelerdir?" sorularının tam olarak doğru bir yanıtı yoktur. Yanıt, tüm bilimsel önermeleri üretebilecek herhangi bir belitler dizisi olabilir ancak. Gerçek olan bilimsel önermelerdir, belitler değil. Belitler, bilimsel önermeleri açıklama yollarından yalnızca biridir. Bilgisayar dili yaratmak istiyorsanız, ifadeleri oluşturmak için hangi kuralları seçeceğiniz önemli değildir. Burada dili temsil eden şey ifadeler- || dir; ifadeleri ortaya koyan belli bir hesaplama dizgesi değil. Ancak doğal dilin işleyişi böyle değildir. Doğal dilde odakta hesaplama dizgesi yer alır. Üretici dizge de gerçekliği olan bir dizgedir, hatta karaciğer kadar gerçektir. İfadeler yan etken gibi üretilir burada, ama bu tamamen karşıt bir bakış açısıdır.

Ayrıca bence, doğal dilin anlambilimi ile formel dilin anlambilimi birbirinden tümüyle farklıdır. Sözdizim ile ilgili açık ve net ortaya konan gözlemin tersine, bu sav biraz

tartışmaya açıktır. Birçok insan benim gibi düşünmese de, ben iki anlambilimin tamamen farklı olduğunu düşünüyorum. Formel Freg dizgesinde ya da herhangi birinin oluşturduğu özel amaçlı bir dizgede sembollerin gerçek nesnelerden alınarak ortaya konulması amaçlanır. Bu doğa bilimleri için de ideal bir durumdur. Bilimsel bir kuram ortaya atıyorsanız, sembollerin nesneleri, gerçek nesneleri çıkış noktası olarak almasını istersiniz. Yani Boş Kategori İlke-si'ni (BKİ) savunuyorsak, gerçekte bu ilkeyle uyum gösteren nesnelerin olduğunu varsayıyoruz demektir; zaten amaç da budur. Örneğin bilim adamları bazen boylamdan söz ederler. Bunun gerçek bir şey olmadığını, yalnızca bir şeyleri tanımlamak üzere oluşturulmuş bir işaret düzeni olduğunu bilirler oysa; öteki uydurulmuş sembolik dizgelerde olduğu gibi, nesnelere karşılık gelen terimleri kullanmak bilim için bir amaçtır. İşte bu da onların anlambilimidir. Bir şekilde sözcük-nesne ilişkisini yakalamak zorundadırlar. Bu noktada asıl soru, doğal dilin de böyle işleyip işlemediğidir. Bence böyle işlemiyor. Yalnızca bu açıdan bile, doğal dilin uydurulmuş sembolik dillerden ayrıldığını görüyoruz. Aslında neredeyse her önemli noktada birbirlerinden ayrıldıklarını görüyor ve neden dilin böyle özellikleri olduğu sorusunu sormak zorunda kalıyoruz. Bu doğru bir soru. Sözcük-nesne ilişkisinin olmamasıyla ilgili sorular ise bana göre, yanıtlanması zor sorular. "Neden sözcük-nesne ilişkisi yoktur?" sorusu şu noktada yanıtlanması gerçekten zor bir soru.

Ancak biçimbilimle ilgili sorular, başka sorular kadar zor olmayabilir. O halde gelin "Neden dil biçimbilimi kapsıyor?", "Neden dil böylesine bariz bir kusuru barındırmak zo-

runda kalıyor?" sorularını ele alalım. Burada asıl mesele, biçimbilimin bir bölümüyle ilgili. Örneğin adlardaki çoğulluk gerçekten de bir kusur değildir. Tekili çoğuldan ayırmak istersiniz; dış dizgeler bunun belli olmasını ister. Aslında adlarda çoğulluk, iki ayrı sözcük gibi var olur. Nasıl "masa" ("table") ve "sandalye" ("chair") sözcükleri varsa, "tekil" ya da "çoğul" da vardır. 'Sandalye'nin değil de, çoğul ekinin bir çekim eki sayılmasının mantıklı nedenleri vardır. Her şey tekil ya da çoğul olmak durumunda, ancak her şey 'sandalye' olmak ya da olmamak zorunda değil. İşte bu yüzden biçimbilimin bir bölümünün dizgede yer almasıyla ilgili mantıklı nedenler var. Ancak formel diller bunu yapamaz, onlar tekillik ve çoğulluk durumuyla ilgilenmez. Onlar için bu ilginç bir fark değildir. Ancak insan dili bu fark üzerinde yoğunlaşır ve onu bir sözcüksel birim olarak içine alır. Diller çoğul ekini, genelleştirilmeyen "masa"ya karşı "sandalye" durumundan değil de, dizgedeki genelleştirebilirliğinden dolayı çekim eki olarak sunar. Kusur olarak görülen bu durum değildir. Kusur, çoğulluğun eylemlere eklenmesinde kendini gösterir. Neden eylemlerde çoğulluk bulunsun ki? Zaten çoğulluğu adlarda kullandın, neden bir de sıfat ve eylemde kullanıyorsun? Sayılardaki çekim ekleri fazlalıktan başka bir şey değildir, hatta başlı başına bir kusurdur. Başka bir deyişle bu özellik ya da bu özelliğin ortaya çıkması - örneğin eylemlere eklenen çoğulluk - açıklanamayan bir durumdur. Bunu ancak adlar bağlamında açıklayabilirsiniz ve bu yüzden geleneksel dilbilgisinde "sıfatlar ve eylemler daima adla uyuşur, onunla zıt düşmez" düşüncesi yerleşmiş durumdadır. Aslında son zamanlarda, üretici ve yapısal dilbilgisi-nin bakış açısı çerçevesinde uyum durumu yalnızca bir iliş-

ki şeklinde ele alınıyor. Artık bazılarının düşündüğü gibi, hangi eylemlerin adlarla ya da hangi adların eylemlerle uyum sağladığı hakkında bir bakışım veya mantık söz konusu değil. Hepimizin bildiği üzere, dillere şöyle bir bakacak olursak - Sıfır Özne Dilleri'nden ("Null Subject Languages") İtalyancada olduğu gibi - uyum eylemde gerçekleşiyor gibi görünebilir; yani bilgiyi ileten çekim özelliğinin ada değil de, eyleme ait olduğu düşünülür. Aslında bu sonuca ulaşan işlevsel çalışmalar da yok değil.

Bu soruları yetinmeci eleştiri bağlamında değerlendirirseniz, bazı şeylerin daha değişik göründüğünü fark edersiniz. Eylemler daima adla uyuşur, onunla zıt düşmez görüşünü savunan geleneksel düşüncede de bir doğruluk payı varmış gibi görünüyor. Uyum gösteren şey olasılıkla bir eylem, sıfat ya da tanımlıktır (article) ve bunların tümü dış dizgeler tarafından bağımsız bir şekilde yorumlanamayan özelliklermiş gibi durur. Öyleyse ne işe yarıyor bunlar? İşte bu bir kusurdur, yani kusur bunların yorumlanamazlığıdır.

Uyum özellikleri ilginç bir konudur; çünkü bu özellikler bazen yorumlanabilir bazen de yorumlanamaz. Bir başka ilginç konu da Durum'dur. Durum ve çekim dizgeleri yüzyıllardır üzerinde çalışma yapılan konulardır. Durum dizgesini de içine alan çekim dizgesi aslında geleneksel dil-bilgisinin özünü oluşturur. Koskoca bir edebiyat kurulmuştur bunlar üzerine. 1940'larda ve 50'lerde bu konu, yapısalcılık çerçevesinde oldukça bilimsel bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, örneğin Roman Jakobson'un *"Kasuslehre'"* adlı yapıtı, Durum dizgelerinin bilimsel bir bakış açısıyla yorumlanmasından oluşur. Ne var ki anladığım kadarıyla Yapısal Durum ("Structural Case") ile İçkin

I

Durum ("Inherent Case") arasında ortaya koyulmuş bir ay
rım söz konusu değildir. Gerçi ilgili edebiyatı bu konuyu
kontrol edecek kadar iyi bilmiyorum, ancak Giuseppe Lon-
gobardi gibi başka kişilere de danıştım; sanırım net bir ay
rım yok. "Kasuslehre"de Jakobson bir ayrım yapmaya yo-
ğunlaşmamış; onun amacı, standart yapısalcı yaklaşımda ol
duğu gibi, her özelliğin "doğru" nitelikleri bulunduğunu,
bu yüzden de her Durum özelliğinin anlamsal nitelikleri ol
ması gerektiğini göstermektir. Örneğin Uzaklaşma Duru-
mu'nun ("Ablative Case") anlamsal nitelikleri vardır. Jakob
son daha sonra Yalın ("Nominative") ve Belirtme'nin ("Ac-
cusative") de (veya Araççı ("Ergative") ve Saltçı'mn ("Abso-
lutive")) gerçek anlamsal nitelikler taşıdığını göstermeye ça
lışır. Ancak gerçekte bunlar anlamsal nitelikler taşımaz.
Yaklaşma ("Dative") anlam niteliği taşıyan bazı Durum
özellikleriyle, Yalın ve Belirtme gibi anlamsal nitelik taşıma
yanlar arasında bir ayrım söz konusudur. Bildiğim kadarıy
la bu ayrım İlkeler ve Parametreler (1 & P) (Principles and
Parameters - P & P) yaklaşımı gündeme gelene kadar fark
edilmedi. Daha sonradan birdenbire hızlı bir şekilde ortaya
çıktı. Doğal dilin yüzyıllarca hatta binyıllarca araştırılan ana i
dizgesi 1980'lerde iki parçaya bölündü. Birincisi kusur (en *i*
azından ilk bakışta göze çarpan), ikincisi ise kusursuzluk. i
Bu bağlamda, İçkin Durumlar ("Inherent Cases"), yani an-

„
lamsal olarak birbirleriyle bağdaşma gösterenler için ger-
çekte bir kusur söz konusu değildir; bunlar yalnızca yorum
yapanın bilmesi gereken (tıpkı adlardaki çoğulluk durumu
gibi) anlamsal bağa dikkat çeker. Öte yandan, neden Yalın ve
Belirtme (veya Araççı ve Saltçı) gibi Durumlarımız var?
Bunlar ne işe yarıyor? Bu Durumlar'ın anlamı yoktur. Adlar

ise benzer bir şekilde, Yalın Durum veya Belirtme Duru-mu'nda olup olmadıklarıyla anlam kazanır; bu, eylem ve sı-fatlardaki çekim özellikleri gibi bir şeydir, yani orada olmamaları gerekiyormuş gibi görünür. Bu durum bizi ilginç sorulara yöneltir. Yetinmeci sorularla ilgileniyorsanız, soracağınız soru tam olarak şu: Neden oradalar? Bence, bu soruya en azından mantıklı bir öneri getirilebilir: Onlar, orada olmak zorunda olan ama olmayan bir şeylerin yerini doldurma konusunda en iyi yol oldukları için; yani bir yer değiştirme (dislocation) durumu için orada bulunuyorlar.

İfadelerin anlamsal özellikleri iki bölümden oluşuyor gibiydi: bunlar bir zamanlar Derin ve Yüzey Yapı şeklinde ele alındı. Farklı birçok anlamsal özelliği varmış gibi görünse de bunların alt-bölümlere nasıl ayrıldıkları kesin çizgilerle belirlenmemiştir, ancak yine de farkları görebilirsiniz. Bunların biri Tematik ilişkilerle (Thematic Relations) (Etki-lenen, Deneyimlendiren (Patient, Experiencer) vb.), öteki ise söylemle (eski/yeni bilgi, özgüllük, Konu vb.) ilgilidir. Bunlar, anlamsal özellikler bakımından farklı kategoriler gibi görünür ve birbirlerinden nasıl ayırt edilecekleri pek açık değildir. Örneğin yirmi beş yıl öncesinin çalışmasında, pro-totip yüzey özellik şeklinde ele alınan niceleyici içlem (qu-antifier scope), şimdilerde yüzeysel olmayan özellik, yani MY özelliği şeklinde ele alınmaktadır. Çözümlenmemiş olgular söz konusu olduğundan, kesin bir tanı koyulamamak-tadır. Ancak daha fazla bilgi edindikçe, bazı şeylerin farklı türlere ayrıldığını fark edersiniz ve hatta bu şeyler daha anlaşılır bir kuram bağlamında farklı yerlerde ortaya çıkıyor gibi görünür; doğal ki kuramın doğru olduğunu farz edersek. Öyleyse "MY'ye ilişkin özellikler" ve "daha çok yüze-

ye yönelik özellikler" vardır. Yüzeye yönelik özellikler, *
sembolik olarak kenar olgusudur, yani yapının kenarıyla ,.J,
ilişkilidir. O halde özgüllük, belirgin olarak bir ifadenin ke-
narında gösterilir (Örneğin "Nesnenin Yer Değiştirmesi"
("Object Shift") özgüllük, eski bilgi vb.ni sağlayan eylem
öbeğinin kenarına doğru bir gerçekleşen bir hareket çeşidi
dir). Bir de açıklanması zor, ancak kesinlikle konuyla bağ
lantılı olan bir gelenek var. Bu gelenek, yüzey öznenin
(surface subject) az ya da çok özgül olma eğiliminde oldu-
ğunu ileri sürer. Bu konuda bazı istisnalar olsa da, öznenin
açık bir yoruma sahip olma eğilimi vardır. Belki de bu da

J
aynı şeydir. Gerçek Odak (Real Focus) da bir kenar olgu
sudur ve Sol Çevre (Left Periphery) çizgisindedir; aslında
tüm bunların bazı çevresel özellikleri varmış gibi görünür.
,'
Öte yandan, anlamsal özelliklerin öteki bir kategorisi, aslın
da kenarda bulunmuyormuş ve yeri değişmemiş gibi görü
nebilir. Hatta anlamsal özelliği belirleyen öteki öğelerle ye
rel ilişkiler içerisindedir. Örneğin herhangi bir ad öbeği, bir
eyleme veya edata bağlıdır. Bu bize İzleksel (Theta) ilişki
leri sunar. Düşünce dizgesi bu şekilde işliyorsa, bu dizge
nin aradığı iki tür bilgi var demektir: Biri, kenar ile ilişki;
öteki, yerel olanla ilişki. O halde iyi tasarlanmış dillerde yer
;'
değiştirme (dislocation) özelliği bulunacaktır. Bir ifade, bu
.;
tür bilgiler arasında bir şekilde ayrım yapmak durumunda
dır ve bunu yapmanın en mükemmel yolu, yer değiştirme
ye başvurmaktır. İfadeler her ne kadar anlamsal (tematik)
açıdan yerel konumda, yani Birleştirme (Merge) konumun
da yorumlansa da, sesbilgisel açıdan kenarda yorumlanır.
Dillerde neden yer değiştirme özelliği var sorusuna gelince,
|
mantıklı bir nedendir, dış bir nedendir bu.

Şimdi de bu özelliği uygulamanız gerekiyor. Nasıl uygulayacaksınız? Uygulamaya yönelik birçok yol gösterildi. Artık hesaplama dizgesinin içindeyiz. Sanki bir "planlayı-cı"yı bu sorunla görevlendirmişiz, ona "yer değiştirme özelliğini uygula", çünkü dizgenin bunu yapması gerek demişiz gibi görünüyor. Peki, ama bunu nasıl yapacaksınız? Yer değiştirmenin hedefini bulmanız gerek; farz edelim ki her şey baş konumlara (heads) getirilmiş. Yer değiştirme için bir hedef bulduğunuzda, onu belli bir özellikle tanımlamalısınız. Bu özellik aynı zamanda onun ne tür bir öğeye bağlandığını da belirleyecektir. Ad öbeğine mi, soru öbeğine mi, yoksa başka bir şeye mi? Dahası bu baş, yer değiştirmenin konumunu elverişli hale getirmelidir. Bazı başlar bunu yapar, bazıları yapamaz. Sizin de yeri değişmiş olan şeyi bulmanız gerekir. Öyleyse üç şey olmalıdır; yani üç özelliğe, teknik terimlerle söyleyecek olursak üç "niteliğe" ihtiyacınız var. Buradaki "nitelik" ("feature") terimi, hesaplama dizgesine giren özelliklerin yerini tutar. O halde planlayıcı şunun farkına varacaktır: "Şimdi üç niteliğe ihtiyacım var". Bu hedeflerden birincisi, hedefi tanımlayacak ve ne tür bir ifadenin ona doğru hareket ettiğini belirleyecek; ikincisi, yer değiştirecek şeyi tanımlayacak; üçüncüsü de hedefin fazladan bir konumu olup olmadığına karar verecek. Aslında hareket eden şey Yapısal Durumla; hedef, gereksiz niteliklerle (şayet hedef ad öbeğini çekiyorsa, uyum nitelikleriyle); fazladan konum (extra position) ise GYİ (EPP) ile tanımlanır. Burada daima garip karşılanan nokta Genişletilmiş Yansıma İlkesi'dir; "genişletilmiştir" çünkü içinde herhangi bir anlamsal rol barındırmamaktadır. Rol ise, bir öğenin yeri değiştirilmiş şeklinde yorumlanması ve bu yoruma dayanarak

konumunun değiştirilmesidir. Öyle görünüyor ki üç niteliğe ihtiyaç duyuyorsunuz ve yorumlanamayan üç çekimsel niteliğiniz var. Bu durum, hiç değilse, yorumlanamayan niteliklerin, özellikle yer değiştirmeyi yerine getirmek üzere, o konumda bulunduklarını gösterir.

Bunun için çok fazla kanıt var. Hesaplama dizgesinin özelliklerinden biri de, en azından araalan koşulunu yerine getirmektir; yani ifadeler araalanda yorumlanabilir olmalıdır. Araalanda, öteki dizgelerin okuyamayacağı şeyler yer *alamaz.* Örneğin duyu-hareket seviyesinde sesbilgisel olarak telaffuz edilmemiş bir sözcük bulunamaz; çünkü duyu-hareket ne yapması gerektiğini bilmez, örneğin yazımsal (orthographic) bir sözcüğünüz olamaz. Aynı durum düşünce için de geçerli olacaktır, yorumlanamayan nitelikleri elemeniz gerekir. Tamam, elemek gerekir deriz. Nitekim hesaplama dizgesi tüm bu yorumlanamayan nitelikleri bir şekilde eliyor. Ama neye göre eleme yapılacak? Bu sorunun doğal yanıtı, işleri bitenleri elemek şeklinde olacaktır. Görevleri yer değiştirmeyi sağlamaksa, bunu yaptıktan sonra, ele onları! İşler de bu şekilde yürümüyor mu? Yani bu nitelikler görevlerini bir kez yerine getirdiler mi, aynısını bir daha yapamazlar. Yapısal Durum bir kez görevini yerine getirdiğinde, ona başka bir yerde görev veremezsiniz. Uyum konusu bundan biraz daha kaypaktır; çünkü dizgenin bunu defalarca yapıyor gibi durmasının altında yatan içsel bir neden söz konusudur. Ancak uyum niteliğine dikkat ettiğinizde, onun daha üstteki bir şeyle uyum göstermediğini gözlemlersiniz. Örneğin olduğu yerde kalakalmıştır. Tüm bu olgular öyle bir biçimde birbirleriyle örtüşür ki, anlatılanların kusur değil, dıştan gelen bir gereksinimi, yani araa-

lan koşullarını yerine getirmenin mükemmel bir yolu olduğu düşüncesi mantıklı hale gelir. Ben, bunun çürütülmüş bir görüş olduğunu düşünmüyorum. Makul bir düşüncedir bu. Belli bir güce sahip olduğu da açıktır; şayet doğruysa da, çekimsel biçimbilimin kusurlu olmadığı ortaya çıkar. Çekimsel biçimbilimin bir bölümü (örneğin adlarda çoğulluk) son derece doğaldır, iyi tasarlanmıştır. Ayrıca Yapısal Durum ve uyum nitelikleri gibi öteki öğelere ilişkin başka bölümler, hesaplama dizgesinin yerine getirmesi gereken işi tamamlamaktadır. Gerçekten de sözü edilen eylemi gerçekleştirmenin iyi bir yoludur bunlar.

Ancak bu iyi yollar bazı garip durumların ortaya çıkmasına yol açar. Örneğin bazen yorumlanamayan çekimsel bi-çimbilim - Belirtme Durumu olmayan koşullarda - yer değiştirme söz konusu olmadığı halde işler. Hem (gereksiz) Uyum hem de GYİ nitelikleri barındıran bir T hedefi ile bir yapı bulduğumuzu farz edelim. Ne var ki T ile uyum gösteren öbek, hedefe doğru hareket edemez, çünkü GYİ'yi başka bir şey yere getirmiştir. Bu, (l)'deki gibi bir Dolgu (Expletive) veya (2)'deki gibi T'ye daha yakın ve dolayısıyla yer değişiminde (displacement) mevki koşullarından dolayı öne gelen bir öbek olabilir. Burada T, "to me" öbeğini özne konumuna taşıyarak GYÎ'yi yerine getirir:

(1) There T-seem (to me) to be many people in the room

(2) To-me-T-seem t to be many people in the room

İngilizcede kural koyma (2) engellense de, öteki dillerde böyle olmaz: Örneğin İzlanda dilinde ya da deneyimlen-

diren eylemleri (experiencer verbs) çözümlemenizle uyuşan İtalyancadaki bazı yapılarda ("A Gianni piacciono i dol-ci" cümlesinde olduğu gibi).[6] Böyle durumlarda T'nin "uzun-mesafeli uyum" durumunu taşıması ve ad kökenli öbeğin ilk konumda kalması söz konusudur (örnek (1) ve (2)'deki "many people" ya da İtalyancadaki deneyimlendi-ren yapı "i dolci" gibi). Nitekim "many people" ya da "i dol-ci", açık bir biçimde T hedefiyle (dolayısıyla bitiştirildiği eylemle) uyum gösterir. Burada belirtildiği üzere, Yalın Durum, aynı zamanda bu uyumun yansıması olarak görülmüştür. İzlanda dili gibi bazı dillerde Durum'un varlığı belirgindir. Bu gibi örneklerde tüm öğeler için yer değiştirme söz konusu olur; ancak uyum gösteren ad kökenli öğe için durum farklıdır. Bu nokta, yer değişimini (displacement) gerçekleştirmek için "tasarlanmış" mekanizmalarla yürütülen kör işlemin (blind operation) bir sonucudur; öteki etmenler devreye girdiğinden işlem gerçekleşmez.

(2)'deki durumda mekanizmalar devreye girer, ancak uyumu gösteren öğelerle değil, "T" hedefi ve "to me" ile bunlar işler hale gelir; "to me" kendiliğinden İçkin Yaklaş-ma Durumu'yla (The Inherent Dative Case) Durum-Uyum dizgesinden bağımsız bir anlam ilişkisi ortaya koyar. Bazı görüşler çerçevesinde - daha çok kuramsal ağırlıklı olanlarda - GYİ'yi yerine getirmek adına yerel yer değişimini (lo-cal displacement) dikkate alarak T ile en yakın Yaklaşma Durumu arasında da bir "uyum" olduğu savunulur. Ancak bu, genel ilkelere göre kısmi bir uyumdur, dolayısıyla açıkça ortaya konmamıştır.

Araştırmanın gidişatı şu yöndedir: Bilinen kusurların gerçekte belli hesaplama işlevlerine, hatta en iyi hesapla-

ma işlevlerine sahip olduğunu göstermeye çalışmak. Üstelik üzerinde düşünülmesi gereken başka durumlar da söz konusudur. Bu önemli durumlardan biri, sesbilimsel (pho-nological) dizgedir; sesbilimsel dizge tümüyle bir kusur gibi görünür. Nitekim aklınıza gelebilecek tüm kötü özelliklere sahiptir. Herhangi bir sözcüğe sözcelemde, hiçbir fazlalık olmaksızın, kural ile tahmin edilemeyeni de göz önünde bulundurarak nasıl karşılık verildiğini bir düşünün. Sonuç olarak, sözcüksel birim (lexical item) her bağlamda sesbilgisel biçim (phonetic form) içermez; sesbilim (phonology) çıktıyı sağlamak için neyi bilmeliyse yalnızca onu içerir. Bu, çok soyut bir temsil şeklidir ve sesbilgisel biçimden soyutlanmıştır. Sözcüksel temsilde ortaya çıkan öğelerin hiçbiri araalanda yorumlanamaz. Demek oluyor ki, bunların tümü yorumlanamaz niteliktedir. Araalan çok kısıtlı türde bir sesbilgisel temsil, belki o bile değil, hatta belki de hecesel bir temsil, belki de bürünsel (prosodic) bir temsildir. Bürün (prosody), sözcüksel birim içinde yer almaz; bu nedenle de süreç sırasında eklemlenir. Sözcüksel birimde yer alan, araalanda okunamaz ve bu süreç boyunca değişim gösterir. Belki de tüm sesbilim bir kusurluluk durumundan ibarettir. Üstelik sesbilimsel dizgede bir şekilde kötü nitelik taşıyan hesaplama dizgeleri de yer alır. Örneğin mükemmel hesaplama koşullarından biri, hesaplamanın yeni bir şey eklemesi gerekliliğini savunan "Kap-sayıcılık Koşulu"dur ("Inclusiveness Condition"). Bu koşul, yalnızca var olan özellikleri ele alır ve onları yeniden düzenler. En iyi dizgedir bu; çünkü süreç boyunca gereksiz olan hiçbir şey eklemlenmez. Sesbilim (phonology) ise her koşulu şiddetle ihlal eder. Dar bir alan olarak sesbilgisi

(phonetics) tümüyle yenidir, ölçübilim (metrics) yenidir, bu nedenle her şey süreç boyunca eklemlenir. O zaman şöyle bir soru akla gelmektedir: Sesbilim gerçekten de kö tü bir dizge midir? Ya da, çekimsel biçimbilim gibi midir? Yani ortaya çıkan sonuca en iyi çözümü bulmaya mı çalı şır? Açıkçası, dili tasarlayan planlayıcının ortaya koyacağı, sesbilimin gidermesi gereken bir sorun söz konusudur. Sözdizimsel yapılar vardır ve bunlar MY koşullarını, düşün ce koşullarını yerine getirmek için yaratılır. Bir duyu-hareket dizgesi ve bu dizge içerisinde belli özellikler yer alır. Sözdizimsel yapılar "dıştan gelen" bu dizgelerle etkileşmek konumundadır. Öyleyse planlayıcı, verilen sözdizimsel nesneleri, duyu-hareket dizgesiyle ilişkilendirmeye zorla nır. Sesbilimin, bunu gerçekleştirmede iyi bir yol sunduğu nu göstermek hoş olacaktır. Bu anlamlı bir sorudur, kar maşık olabilir; ama kesinlikle anlamlı bir sorudur. Soruya

%
alacağınız en iyi yanıt ise, sesbilimin bunu başarmada mü-
.*
kemmel bir yol olduğunu söylemektir. Sanıyorum ki bir
*
gün bu soruyu gerçekçi bir soruya, gerçekteki bir araştır-
"'*
ma sorusuna dönüştürmek mümkün olacaktır. Bu tür bir soru, siz onu böyle bir bağlamda düşününceye kadar orta ya çıkmaz. Ancak bir kez ortaya çıktığında çok şey ifade eder ve gerçekten de dildeki her şeye bu açıdan bakılabi- lir. Bir şeylerin arkasından gelmesi gereken parametrelerin
'*
var olduğu bir gerçektir. O halde dizge neden bunu başa-
*
rabilecek bir durum yaratmadı? Neden bu parametreler? Neden ötekiler değil? Olasılıkla bunun da iyi bir nedeni vardır; bakalım onu ortaya çıkarabilecek miyiz?
t"

AB - LR: *Demek oluyor ki yer değişimi (displacement), doğal dillerin içkin bir özelliği. Görgül yeterliği amaçlayan*

herhangi bir dil kuramının şu ya da bu şekilde açıklaması gereken bir özellik. Peki neden böyle olduğu sorusuna gelince, onu da şu görüşünüzü ileri sürerek yanıtlıyorsunuz: iki anlamsal özellik çeşidini - yani, geleneksel terimlerle söyleyecek olursak derin ve yüzey anlamsal özelliklerini -ifadelerle bağdaştırma sorununu çözmek için yer değişimine ihtiyaç vardır.

Şimdi bu görüşün izini sürüp yer değişiminin doğal dil sözdizimi tarafından neden çözüm olarak seçildiğini sorabiliriz. Açıkça söylemek gerekirse, başka olasılıklar da söz konusu olabilir.

Örneğin normalde sesbilimde benimsenen modele, farklı düzlemlerin kesişme noktası üzerinde aynı hatta yerleşen birimlerin ardıllığına göre bakalım; her düzlem belli özellikleri belirtsin, her birim de farklı düzlemlerde belirtilen bu özellikleri eşzamanlı olarak taşıyacak konumda olsun.

Önsel olarak, tematik ve bilgisel özelliklerin bütünleşmesi (the integration of thematic and informationalproper-tieş), belli bir özelliği taşıyan konumun kendisiyle birlikte gerçekleşebilir. Diyelim ki bir düzlemde "etkilenen", başka bir düzlemde de "konu" var (yani belli türdeki eklerle gösterilen derin anlamsal özellikler ve belli türdeki eklerde -doğası gereği yer değiştirmesi gerekirken özgün yerinde bulunan - yüzey anlamsal özellikler). Tüm bunları bilmemize rağmen doğal dildeki sözdizimi bu şekilde işlemez.

Bunun yerine yalnızca "etkilenen" (örneğin Hale-Key-ser'in izleksel-roller (theta-roles) bağlamında) ve yine yalnızca "konu" özelliğine ayrılan konumlar önerilir; yani aynı öğe aynı temel durum içinde farklı konumlarda bulu-

nur, böylece her iki yorumlayıcı özelliği de taşımış olur.[7] *İşte yer değişimi (displacement) özelliği budur.*

Başka bir deyişle, doğal diller derin ve yüzey anlamı birbirine bağlama sorununu, kesişen düzlemleri arttırarak ya da aynı konum için farklı yorumlayıcı özellikler saptamanın yollarını bularak değil de, öğelerin meydana geliş şekillerini arttırma yoluyla çözmüşler gibi görünüyor.

Dilin dizgesel olarak neden bu çözümün üzerine gittiğini açıklayabilir miyiz? Bu durum bize, araalan dizgeleri tarafından zorunlu kılınan gereklilikler hakkında bir şeyler söyleyebilir mi? SY tarafındaki çizgisellik gerekliliklerinin bununla bir ilgisi olabilir mi? Yoksa gerçek neden, MY tarafındaki okunaklı bilginin (legible information) formatı üzerinde etkili olan başka kısıtlamalar mı?

NC: Bu çok ilginç bir som; çünkü şu anki görüşümüzün sınırlarını aşıyor. Bundan dolayı, söyleyeceklerimiz yalnızca bir öneri niteliği taşımalı.

Öncelikle, yalnızca "derin" anlamın olduğunu farz edelim. Bu durumda yer değişimi (displacement) sorunu ortadan kalkıyor. Öyleyse şu soruyu soralım: Herkes tarafından bilindiği üzere, neden dil anlamsal rolleri ayrıntılı "çekim" öğeleri yerine, "görünüm" ("configuration") öğeleriyle belir-liyor? Gerçekte ikisiyle de belirler. Bu nedenle tçkin Durum (Inherent Case) (örneğin Uzaklaşma Durumu (Ablative Ca-se)) anlamsal bir rolü çekim ile belirler; Yapısal Durum (Yalın Durum-Belirtme Durumu veya Araççı-Saltçı Durum) ise hiçbir açık anlamsal rol taşımaz. Yapısal Durum'un öğelerinde anlamsal rol, simgesel olarak kendilerini seçen öğeyle ilişkilerinden dolayı (eylemin öznesi ve nesnesi gibi) görünümlü bir şekilde (configurationally) belirlenir. An-

cak bunun doğruluğu hiçbir kesinlik taşımaz. Son zamanlara kadar böyle bir ayrımın farkına bile varılmamıştı. Ne var ki bu doğru bir saptama gibi görünüyor. Ayrıca, görünümlü ilişkiler İçkin Durum'da olan bir öğenin anlamsal ilişkilerini belirlemekte de geçerlidir.

Durum böyleyse dil, yer değişimi (displacement) sorununu bir kenara bırakarak, anlamsal ilişkileri saptamak üzere hem çekimi hem de görünümü kullanmaktadır. İşte bu noktada bizler, neden bunun böyle olduğunu öğrenmek istiyoruz. Buna yanıt aranacak en doğal yer, dil yetisi ile ana bilgiyi sağlayan düşünce dizgeleri arasındaki araalandır. Tahminen, dıştaki bu dizgeler çeşitli türdeki anlamsal ilişkileri birbirinden farklı tutmakta ve onların farklı yollarla gösterilmesini tercih etmektedir. Herkes düşünce dizgesine ilişkin bu özelliklerin neler olabileceği hakkında yeni düşünceler geliştirmeyi sürdürebilir. Zorluğu herkes tarafından bilinen bir alanın içindeyiz; bu dizgelerin, dil yetisiyle ilişkileri dışında herhangi bir şey bulmak çok zordur. Sorguladığımız şey ise şudur: "Dil olmadan düşüncenin varlığı." Yani, geleneksel anlamda reddedilen bir görüş. Ne var ki bu tür bir şeyin var olma gerekliliği, kanımca, oldukça açıktır.

Yer değişimi (displacement) meselesine geri dönmek gerekirse, görünüm ile çekim arasındaki sorun tekrar gündeme gelir. Dil, İçkin Durum çeşitliliğine dayanan çekimsel dizge yerine, neden görünümlü bir şekilde (configuratio-nally) "yüzey anlamı" tercih eder? Bu sorunun yanıtının bulunabileceği yer yine araalandır. Bu nedenle de, dış dizgelerde yüzey anlam ile İçkin Durum tarafından çekimsel olarak belirtilmemiş derin anlamın bir grup oluşturmasına gerek olup olmadığı, şayet gerek varsa neden gerek olduğu

sorusu aklımıza gelebilir. Ancak burada başka olasılıklar da söz konusudur. Yüzey anlam çekim dizgesi tarafından gösteriliyor olsaydı, bunun temelinde yatan biçimbilimsel dizge karmakarışık hale gelirdi. Örneğin İçkin Durum'daki öğeler farklı yüzey anlam özellikleriyle belirlendiklerinde, çift çekim alırlardı; İçkin Durum'da olmayan öğeler ise yalnızca bu durumdayken çekim alabilirlerdi. Tüm bunların aksine, yüzey özellikler en başta görünümlü bir şekilde belirtildiğinde, biçimbilimsel dizge (morphological system) her şekilde aynı kalırdı: Her zaman geçerli olan tek bir Durum çekimi (sesbilgisel olarak ister açıklansın ister açıklanmasın). Olasılıkla bu da bir etmendir.

Acaba ses kısmındaki doğrusallaştırma (linearization) gereklilikleri birbiriyle ilgili midir? Belki de ilgilidir. Konuyu daha ayrıntılı incelemek için, zaman zaman "görünüm-süz" ("non-configurational") (olasılıkla bu yanlış bir terim) şeklinde adlandırılan, daha serbest sözcük dizinli ve (örnek tarzda) daha zengin bir biçimde ortaya konmuş çekimlere sahip diller konusuna eğilmemiz gerekir.

Gerçekte bu bir yanıttan çok, Yetinmeci Program'ın ciddi bir biçimde ele alınması bağlamında ilginç şekillerde ortaya çıkan sorulara nerelerden yanıt bulunabileceğine ilişkin bir öneridir.

AB - LR: *Doğal dillerin yapıcı özelliklerinden biri, yorumlayıcı basit özellikler içeren birçok konum temsiline ayrıcalık göstermekse, bu karmaşık konumsal dizgenin (posi-tional system) olabildiğince kesin ve iyi işlenmiş bir haritasını çıkarmanın zorunlu hale geldiği açıktır. İşte bu, İtalya veya başka yerlerdeki araştırma merkezlerinde yoğun bir şekilde izlenen ve "harita çalışmaları" olarak adlandırılan*

çalışmaların temel mantığıdır. Sizce bu girişim, Yetinmeci Program'ın izlediği konu ve amaçlarla nasıl örtüşebilir?

NC: Bu çalışma birçok alanda etkileyici sonuçlara yol açmıştır. İlk yaklaşım olarak, tümcenin genel kalıbının [… T … [... 2 …[… E ...]]] şeklinde olduğu görülür. Burada E (eylem), içinde derin anlamsal rollerin bulunduğu görünümün (configuration) eylemsel başıdır (verbal head). Z (zaman) , tümcenin zamanının ve olay yapısının yer aldığı konumdadır. T (tümleyici) (complementizer) ise ifade bildirici, soru sorucu vb. öğeleri birbirinden ayıran bir çeşit güç göstergesidir. Ancak harita çalışmaları, bunların konuya ilişkin ilk yaklaşımlar olduğunu açıkça ortaya koymuştur: ile gösterilen konumlar zengin bir yapıya sahiptir. "Sol Çevre", yalnızca kendiliğinden farklılaşmış güç göstergelerini değil, en azından sabit yerleşimli konu ve odak konumlarını da içerir; ayrıca Cinque sıradüzeni, Z-E alanındaki yapıların oldukça ayrıntılı ve evrensel bir dizinini ortaya çıkarır." Devam etmekte olan bir başka çalışma da, çeşitli yollarla içinde klitikleri ve çekimleri barındıran T'deki ve T'nin solundaki durumlar, ayrıca Z-temelli ve E-temelli görünümler (configuration) arasındaki açık bakışımlar hakkında derinlemesine bilgi sağlamıştır. Dil gerçeklerinin, neden bu tarz bir dağılım gösterdiğine ilişkin, en azından benim görebildiğim, hiçbir neden yoktur; bu yüzden de, daha önce gündeme getirdiğiniz görünümsel (configurational) ile çekimsel çözümler hakkındaki soruna yeniden, ancak bu kez daha fazla zenginlik ve çeşitlilik gösteren bir yerden bakmak durumundayız.

Bu tür bir çalışma da bizi, araalan ilişkilerinin doğasının daha ayrıntılı bir sorgulamasına yöneltir; geleneksel iki

araalan savı - ses ve anlam -, olasılıkla yalnızca bir yaklaşımdan ibarettir. Bu yaklaşım da bizleri, tüm bunların ötesinde, bu "dış" dizgelerin kendilerini ve bunların iyi tasarlanmış bir dil yetisine yükledikleri koşullan araştırmaya iter. Bilindiği üzere, bu sorular geleneksel bazı temellere dayanmaktadır; ancak görünen o ki, artık bu sorular - büyük ölçüde harita projeleri olmak üzere - bazı girişimlerin sonucu olarak çok daha sağlam ve umut verici temellere dayan-dırılabilmektedir.

AB - LR: *Ne tür bir görgül keşif, güçlü yetinmeci savın reddedilmesine yol açabilir?*

NC: Tüm dünya olgusunun Kopernik savını çürütüyor görünmesi gibi, bütün dil olgusu da bu yetinmeci savı tahrif ediyor gibi görünebilir. Buradaki sorun, bu tahrifin doğru olup olmadığıdır. Herhangi bir bilimin herhangi bir aşamasında bu sav çoğu olgu tarafından tahrif ediliyor gibi görünüyor. İnsanlar, sanki bir kuramdan kurtulmak için "bilim adamı, kuramı tahrif edici kanıtlar bulmaya çalışır; bu kanıtlar bulunursa da kuram reddedilir" mantığını içeren Pop-per'in tahrif kavramını - sanki ileri sürülmüş mantıklı bir öneriymişçesine - tartışmaktadır. Ancak bu kavram hiçbir gerçeği yansıtmaz. Araştırmacılar böyle koşullara tabi tutul-saydı, temel fizik de içinde olmak üzere bütün kuramlar açık bir şekilde binlerce kanıt tarafından tahrif edildiği için, şu an elimizde hiçbir kuram olmazdı. Öyleyse bu durumda güçlü yetinmeci savı reddedecek olgu, ele alınan herhangi bir şey olabilir. Bütün bu durumlarda olduğu gibi buradaki temel soru da şudur: Bütün bu durumlarda olduğu üzere, olguya ilişkin bazı parçaların yerli yerine oturduğu, bazılarının ise havada kaldığı durumlarda, açıklayıcı gücü terci-

hen abartmak veya korumak üzere tahrif olgusuna başka bir şekilde yaklaşmak mümkün müdür? Bu yaklaşımlar, yalnızca birçok etkenin etkileşiminden doğan sonuçlardır. İnsanların deney yapmasının nedenlerinden biri de budur. İnsanların deney yapmaktaki amaçları, ilgisiz olguları elemektir; yani deneyin amacı, çoğu olguyu atıp yalnızca konuyla ilgisi olanları keşfetmektir. Deney son derece yaratıcı bir eylemdir, bir kuram yaratmaya benzer. Yöntembilimsel çalışmalarda çok fazla söz edilmese de, ilgili bilim adamları bunun kesinlikle bilincindedirler. Doğru deneyi tasarlamak son derece zordur, çünkü aklınıza gelen ilk tasarı olasılıkla gereksiz bilgilerden ibarettir; bu yüzden onu bir köşeye bırakıp daha iyi bir deneyi tasarlamaya çalışırsınız ve bu süreç böylece devam eder. Doğru deneyi bulmak, doğru kuramı bulmaya benzer; zaten bu içkin bir şekilde kurama bağlıdır. Ciddi deney, kuramsal temellere dayanır ve bazen açıklama ve anlamlandırma arayışında ortaya çıkan soruları yanıtlamak, bazen de olguların kuramlarınızı açıkça tahrif ettiğini gördüğümüz ve bunun bir araç olup olmadığını sorgulamak için yapılır. İncelenmemiş olgular kendi başlarına pek önem taşımaz. Önemli olan, düzenli tasarlanmış deneylerin sonuçlarıdır. "Düzenli tasarlanmış" demek, bir kuram niteliği taşımak anlamına gelir. Deneyin, çekimsel özelliklerin hareketi, dil edinimi ya da başka herhangi bir şeyle ilgili olduğu doğrudur.

Dilbilim ve bilişsel psikoloji alanında şaklamanın (click) yer değişimi (displacement) üzerine yapılmış ve son derece yanlış yorumlanmış bir örnek olarak Bever, Fodor ve Gar-rett'in deneyi verilebilir.[9] Bu deneydeki amaç, şaklamanın yer değişimine bakarak öbek sınırlarının bulunup buluna-

mayacağım görmektir. Bunu belirlemek için bir kasetçalar-dan faydalandılar bu kişiler. Kasetçalar açıkken çalan bir şeyin bir yerinde ses çıkardılar ve dinleyenlere bu sesi tam olarak nerede duyduklarını sordular. Gördüler ki denekler sesi doğru yerden farklı bir yerde duymuşlar. Belki de dinlemenin bölünmesini istemeyip devam etmeye çalışmış, bu yüzden de sesi birimin bir kenarına atmışsınızdır. Bu görüşü ileri süren Geştalt psikolojisi çerçevesinde, dinleyiciler sesin yerini değiştirerek, onu öbeğin öteki kenarına taşımış olabilirler. Bu işe yarasaydı, öbek sınırlarını bulmak için ilginç bir kaynağa ulaşmış olacaktık. Esasen araştırmacıların ilgilendiği durumlar "Kuraldışı Durum Belirleme Bağlamları" ("Exceptional Case Marking Contexts") gibi zor durumlardır (nesne yükselticisinin olup olmaması gibi). Örneğin elimizde "John expected Bili to leave" gibi bir tümce varsa, buradaki öbek sınırı nerededir? "Bill"den sonra mı, yoksa önce mi? tşte sorun burada. Araştırmacıların izlediği yol kesinlikle mantıklıdır. Bu yolda benimsenen ilke, öncelikle sonucu bilinen bir durumda işe yaradığı için yararlılığına inanılan bir deney tasarlamak; sonra da bu güvenilir deneyi, sonucu ne olacağı bilinmeyen durumlara uygulamaktır. Araştırmacılar birçok deney yaptılar; ancak bunlar, yeni sonuçlar sunmak için değil de, deneyin işe yararlılığını kanıtlamak için yayımlandı. Başka bir deyişle amaç, "John saw Bili" tümcesinde öbek sınırının "saw" ile "Bili" arasına konması gibi oldukça açık durumlarda bile yanlış sonuçlara varabilecek deneylerin nasıl işe yaramadıklarını göstermekti. Öyleyse öncelikle işe yarar bir deney bulmanız gerekiyor. Şaklamanın sabit bir biçimde öbeğin ortasına yerleştirilmeye çalışıldığını farz edin, bu iyi bir deney olurdu; ancak farklı bir şekilde

yorumlanırdı. Şaklamayı ortaya çekmek bir Geştalt özelliğidir, bunu konuşmuştuk; zaten olan da bundan farklı bir şey değildir. Deneyi test etmek ve onun nasıl yorumlanacağına karar vermek, işin büyük kısmını oluşturur. Aslında bütün iş yalnızca şaklamaya dayanır. Onlar, şaklamanın yer değiştirerek kenara getirilmesini içeren ve yürür gibi görünen bir deney düşündüler ve bu deneyi, sonucunun ne olacağını kestiremedikleri bir duruma uyguladılar. Ne yazık ki kesin sonuçlara ulaşamadılar ve deneyi bırakmak zorunda kaldılar. Bu olay, deneyimlerin nasıl kazanıldığını özetliyor. Şimdi ise bu olgu - örneğin 1940'lardan bu yana, uzun bir süre yöntembilim ve dilbilimle ilgilenen W. V. Quine tarafından - ciddi bir biçimde yanlış yorumlanıyor. Bir zamanlar Quine, biçimleyici bir dilde görüldüğü üzere, öbek sınırlarının insanlar tarafından oluşturulan bir yapı olduğunu ileri sürmüştü.[10] Açıkçası aklındaki örnekçe oldukça sıradanmış gibi görünüyordu. Oysa resmi dillerde "doğru" diye nitelendirilen bir dilbilgisi yoktur; dilbilgisi keyfidir (arbitrary), isteyen istediğini seçer. Öyleyse buna koşut bir biçimde, dilde de bir dilbilimci, konu ya da ilgiye bağlı olarak, istediği dil-bilgisini seçmekte özgürdür; çünkü dilde gerçek olan tek şey sözcelerdir (utterances). Başlangıç noktası olarak yanlış bir örneksemedir bu; çünkü insan dilleri biyolojik meselelerdir. Gerçek olan şey - yani beyinde olan şey - ise, dilsel ifadelerin ses, anlam ve yapı nitelikleri hakkında bilgi verilmesini sağlayan belli bir işlemdir. Kuramsal temele ilişkin yapılan seçim, görme ve bağışıklık dizgelerine ilişkin yapılanlardan daha keyfi değildir. Ancak 1970'lerde formel dizgelere benzerlik ilkesini izleyen Quine, dilbilim yöntemi üzerine kaleme aldığı bir makalede, herhangi bir ABC bici-

minde, öbek sınırının nerede bulunduğu sorusuna tek bir doğru yanıtın varlığını kabul etmenin - bu sınırın B ile C arasında olabileceği gibi, A ile B arasında da olabileceğini belirterek -, "aptalca" olduğunu savunmuştu. Bu olay, aritmetik için istediğiniz türde bir belit (axiom) dizgesi seçmeye benziyor. Daha sonra ise, şaklama deneyleri ortaya çıktığında Quine fikrini değiştirip "İşte şimdi kanıtlandı, çünkü şaklama deneyleri doğru bir yanıt olduğunu gösterdi" dedi. Tam anlamıyla ciddi bir yanlış yorumlamadır bu. Onun sözünü ettiği deneylerin amacı, öbek yapısını değil, deneyi test etmekti. Eğer şaklama deneyleri açık durumlarda yanlış öbek yapılarını göstermiş olsaydı, bu bize deneyin iyi tasarlanmadığını gösterirdi ve kimse de çıkıp "Öbek sınırları dilbilimcilerin olduğunu düşündüğü yerde değildir, sınırlar bir sözcüğün tam ortasındadır" demezdi. Şaklamanın her zaman öbeğin ortasında duyulduğunu farz edin. Bu durumda Qui-ne'in görüşü çerçevesinde "Tamam, işte öbek sınırı burasıdır" diyebilirsiniz; ne var ki bir başka bilim adamının görüşü çerçevesinde "Bu berbat bir deney" gibi bir yorum da getirebilirsiniz. Dahası şaklamalar öbeğin ortasına doğru yer değiştirmiş olsaydı, deneyi yeniden değerlendirmek durumunda kalırdınız. Görgül bilimlerin çatısı altında deneylerle varsayımınızı test etmeniz gerekir ve bu sizi zorlar; çünkü birçok deney işinize yaramaz ve gerçekten mantıklı bir de-neyimsel yöntem bulmak çok zordur. Bu, kuram içerikli bir görevdir; çoğunlukla da dünyadaki olgular her şeyi çürüttüğü için bu işe girişilir; siz de bu neyin nasıl yanıltıcı olup olmadığını bulmak istersiniz.

İsterseniz bu uzun, dolambaçlı yoldan sonra, sorunumuza geri dönelim. Neyin güçlü yetinmeci savı çürütüyor

gibi göründüğünü bilmek istiyorsanız, bunun yanıtı düşünebildiğiniz bir bütünceden rastgele seçtiğiniz her şey olabilir. Aslında bu yanıt hiç de ilginç değil; çünkü tüm bilimlerdeki genel durum - en gelişmiş olanı içinde olmak üzere - böyledir. Hatta bu durum, "asıl işe yarayan şey, iyi tasarlanmış mantıklı bir kurama uygun deneylerdir" ilkesini benimseyen insanların "Galileo modeli"nin önemli bir parçasını oluşturan deneyleri yapmalarındaki en önemli nedenlerden biridir. Bunlar sizin gerekli bilgiye rastlamanızı gerektirmeyen, bu bilgiyi size sunan deneylerdir. Ne var ki dilbilim alanındaki çalışmalar yakın bir geçmişe kadar bu şekilde yapılmıyordu. Benim öğrencilik dönemimdeki genel düşünce, yapısal tanımlanmasını yapmak üzere bir bütünce edinmek ve bu bütünce üzerinde çalışmaktı. Edindiğimiz bütünce, alan-yöntem süreçleri tarafından biraz değiştirildi. Sözü edilen bu alan-yöntem süreçleri, temel olarak gözlemlenen örüntülerdeki kısmi düzenlemelerin kapsamını belirlemek için tasarlanmış "aydınlığa kavuşturma teknikleri"ydi ("elicitation techniques"). Ancak dilin doğasına ilişkin kuramın belirlediği sorunları yanıtlamakla bağlantılı olabilecek bilgiyi keşfetme amacı güden hiçbir yöntem mevcut değildir. Bu yaratıcı bir harekettir. Buradaki bakış açısında bütünce önemli değildir; bütünce, yalnızca pencereden dışarı baktığınızda görebileceğiniz bir olgu gibidir. Eğer bütüncede ilginizi çekecek bir şey bulabiliyorsamz, ne âlâ; artık deneylerle neler yapabileceğinizi keşfetme zamanı gelmiştir. Gerçekte kimsenin hakkında konuşmadığı şeyler üzerine birçok çalışma yapılıyor, örneğin "parazitsel boşluklar" ("parasitic gaps"). Binlerce yıl geçse bile, parazitsel boşluktan konuşulduğunu hiç duymazsınız; ilginç

olan da budur zaten. Zaman zaman bu konuda gerçekten çarpıcı sonuçlarla karşılaşıyoruz: Örneğin, Dianne Jonas'ın Faroese" lehçeleri üzerine yaptığı deney gibi. Jonas'ın vardığı sonuçlar, "Geçişli Dolgu Yapılar" ("Transitive Expletive Constructions") gibi neredeyse kimsenin kullanmadığı, kullanıyorsa da nasıl kullandığından emin olmadığı şeyler konusunda bilgi sağlamıştır. Ancak daha sonraları, yeterli bilgiye sahip olmadıkları alanlardaki yapı sınıflandırılmasında dizgesel farklar bulunduğu ve hatta insanların böyle lehçe farklılıklarından haberdar bile olmadıkları ortaya çıktı. Bu durum "parazitsel boşluklar" durumuna benziyor... Ayrıca aklıma gelmişken, bu görgül bilimlerde oldukça normal bir durumdur; çünkü ilginç hale gelen olgular, dünyanın normal olguları değildir ve genellikle bunların çok çekici bir özellisi vardır.

III Açıklayıcı Yeterlik ve Dilbilimde Açıklama

AB - LR: *1960'larda bilimsel dilbilim amaçları oluşturulurken, deneysel yeterliğin iki düzeyi arasında önemli bir kavramsal ayrım ortaya çıktı: dilbilgisinin bir kesiti, konuşmacının edinciniyanhşsız betimlediğinde ulaşılan betimle-yiciyeterlik ("descriptive adequacy") ve makul bir varsayım çerçevesinde edinime ilişkin betimleyici yeterlik çözümlemesi yapıldığında ulaşılan açıklayıcı yeterlik ("eocplanatory adeauacy"). Yetinmeci Program, Yetinmeci Araştırmalar'dan ("Minimalist Inquiries")[u] yapılan bir alıntıya göre, şöyle bir yetinmeci açıklama kavramını beraberinde getiriyor: "Deneysel koşulların çok dar bir alt-grubunu en verim-*

li şekilde karşılayan bir dizge, kendisinden yararlanılabil-mesi için yerine getirmesi gerekenler de içinde olmak üzere, tüm deneysel koşullan karşılayan bir dizgeye dönüşmektedir. " (s. 9). Açıkçası yetinmeci açıklama, açıklayıcı yeterlikten farklı bir kavramdır. Yukarıda teknik açıdan değinilen açıklayıcı yeterlik, yetinmeci gereklilikleri yerine getirmeyen bir dizge çerçevesinde de söz konusu olabilir (Örneğin, doğuştan gelen "ada listesi" ("list of islands") kısıtlamalarına ilişkin varsayım, birleştirici nitelikteki basit mevki ilkesine benzer bir şekilde, bunların da bazı alanlarda açıklayıcı yeterliğe ulaşabileceği yönündedir. Ancak, büyük bir olasılıkla yalnızca mevki ilkesi, yetinmeci standartları karşılayacaktır). Açıklayıcı yeterliğin iki kavramı ile yetinmeci açıklama arasındaki ilişkiler konusundaki görüşünüz nedir?

NC: Hiç kuşku yok ki "ada listesi" modeli, 1960'larm en önemli çalışmalarından biri. Betimleyici ve açıklayıcı yeterlik arasındaki gerginlik ortaya çıktığında birkaç yaklaşım söz konusuydu. Dilbilim Kuramında Güncel Konular'da (Current Issues in Linguistic Theory)[13] yer alan bir yaklaşım, A'nın A'yla ilişkisi, gerçekte soru "wh-" adası da içinde olmak üzere birkaç konuyu ilkeler açısından ele almaktaydı. Bir başka yaklaşım da, özellikleri sınıflandırmak üzerine odaklanmıştı. Temelde Ross'un ada sınıflandırma tezi[14] ve Emmon Bach'ın kısıtlayıcı ilgileme tümceleri için kaleme aldığı ilginç yazı ikinci yaklaşıma örnek oluşturabilir. Bach'a göre, kısıtlayıcı ilgileme tümceleri için - belki de tüm dillerde - belli özel ilkelerin, hatta öteki tüm yapılar için de başka ilke dizilerinin olması gerekir. Gerçekte bunlar, kuralların nasıl işleyeceğine ilişkin iki farklı sezgiydi. Gerçekte

Ross'un ada sınıflandırması, herkesin tekrar dönüp dönüp baktığı oldukça değerli bir kaynak. Farklı bir sezgiye dayalı. Sizin sözünü ettiğiniz, betimlemeye çalıştığınız sezgiye dayalı. Öneriniz bana çok mantıklı geldi. Dile ilişkin gerçek, birleştirici bir mevkisel ilke çerçevesinde kurallar ve yapılar üzerine temellenen bir koşullar dizgesi haline gelebilir; ancak bu şekilde yalnızca yetinmeci standartlar ilkesini yerine getirmiş olur. Ne var ki bu şekilde program, yanlış bir umut haline gelir. Açıklayıcı görüşlerimiz bu kadar yüksek olamaz (doğal ki öngörülen öteki özellikleri kabul ettirecek bazı bağımsız nedenler bulunmadıkça; içinde bulunulan durum da bunun aksini göstermiyor). Böylece de, dilin temel özellikleri açıklamasız kalmaya devam ediyor. Görünen o ki, gelişme için çok az olasılık var. Elbette ki kişinin, bu biyolojik organ için hâlâ en iyi kuramı - her ne kadar içinde kusurlar barındırsa da — bulmak amacıyla yöntemsel bir zorunluluğa tutunması gerek. Benim görüşüme göre, bundan daha fazlasını da umut edebiliriz. Ancak bu kişisel bir düşünce.

Durumun böyle olduğunu varsayarak, farklı güç derecelerinde birçok yetinmeci savı düşünebiliriz. Siena'daki seminerlerde, olası her dilin yetinmeci standartları karşıladığı öne sürüldü. Şu anlama geliyor bu: Yalnızca dil yetisinin değil, dilin ulaştığı her durumda sonsuz sayıda yorumlanabilir ifade bulunabilir. Bu da bizi dil ediniminde herhangi bir çıkmaz olmadığı görüşüne götürüyor. Araalan koşullarının yerine getirilmesiyle duyulan sınırsız tatmini başaramayacak bir dizge için parametreler oluşturamazsınız. Bu çok açık: dizge üzerinde güçlü bir koşul söz konusudur. Farz edelim ki bu koşul yerine getirildi: Yetinmeci koşullar, bi-

rinci durum da içinde olmak üzere, dil yetisinin bütün şartlarını karşılamış olsun. Buradaki konu, betimleyici yeterliğe karşı açıklayıcı yeterlik değil. Bu farklılığı dile getirmenin standart yolu şudur: Betimleyici yeterlik kuramını, varılan durumun doğru kuramı; açıklayıcı yeterlik kuramını ise ilk durumun doğru kuramı şeklinde ele almak. Bu görüş çerçevesinde, Evrensel Dilbilgisi'nin konusu olan ilk durum ile varılan durum, yani gerçek diller arasında kesin bir ayrım vardır. Ne var ki bana kalırsa, en azından İ & P (P & P) yaklaşımı bağlamında, bu ayrımı unutmak daha akıllıca olur. Dil yetisi, yalnızca durumlara sahiptir: Biri, ilk durum; ötekileri ise insanların bir şekilde ulaştıkları sabit durumlar. Bu ikisi arasında her tür durum bulunur. Bunlar da gerçek durumlardır, gerçekte öteki dillerden başka bir şey değildir. Eğer güçlü "çıkmaz yok" ("no dead end") koşulu karşılanırsa, yetinmeci sav tüm durumların, araaralandaki sonsuz okunabilirlik koşulunu yerine getirmesini zorunlu kılar. Bunu da, yetinmeci savın öngördüğü üzere, en iyi şekilde yapmasını ister. Bu, hem ilk hem de ulaşılmış durumları içerdiği için, açıklayıcı ve betimleyici yeterliğin boyutlarını dikey keser. O zaman hem açıklayıcılıktan hem de betim-leyicilikten söz edilebilir; ne var ki ayrım genelde bir kenara bırakılır. İ & P yaklaşımıyla ilgili, en azından o dönemde farkına varamadığım iyi bir şey, bu ayrıma temelde son verir; başka bir deyişle, ilk ile ulaşılmış durumlar arasındaki il-keleştirilmiş ayrıma son verir. Bu, ilk zamanlar ilkeleşmiş bir ayrım gibi görünür ve ilk durumun, genlerin bir ifade şekli olduğu ancak ötekilerin tamamen böyle olmadığı anlamında ilkeleşmiştir. Ne var ki, yeterlik kuramlarının bakış açısından ele alındığında, bu ayrım hiç önem taşımaz. Siz

tümü kapsayacak bir yeterlik kuramı istiyorsunuz; betimlediğiniz hangi durum söz konusu olursa olsun, doğru kuram betimleyicilik bağlamında yeterli olmalıdır (ilk durum söz konusuysa, buna "açıklayıcı yeterlik" deniyor), Yetinmeci sav doğruysa, - en azından "çıkmaz yok" ("no dead end") varsayımına dayanarak - her durum için doğruluk taşıyacaktır. Bu sorular, gerçekten de sorulma aşamasındadır: Kanımca az bir başarıyla da olsa, güçlü yetinmeci koşullara bazı alanlarda yaklaşabilmek, hatta bazen de bu koşullan yerine getirmek için çaba sarf edilmektedir.

AB - LR: *Bir an için bu geleneksel ayrımı dikkate alalım. Betimleyici ve açıklayıcı yeterliğin amaçları arasında gerginlik olduğu söylenir genellikle: Birincisi, betimleyici araçları zenginleştirmeyi savunur; ikincisi ise betimleyici araçları sınırlandırma ve zayıflatma yanlısıdır. Bize öyle geliyor ki, açıklayıcı yeterlik ile yetinmeci açıklama talepleri arasında buna benzer gerginlikler ortaya çıkabilir (dil edinimine ilişkin mantık sorununu gündeme getirmede klasik anlamda yeterlik). Daha az yapılanmış, dolayısıyla da daha yetinmeci bir dizgenin, birincil veri çözümlemesine yönelik daha fazla seçenek sunması mantıklıdır. Ancak bu şekilde, dil öğrenenler için durum daha da zorlaşır. Somut bir örnek vermek gerekirse iki tür kuram ele alalım-. Her başa bir belirtici atanabilen öbek yapısına sahip bir kuram ile çoklu belirticilere izin veren bir başka öbek yapısı kuramı. Yeterince açık olmamasına rağmen, ikinci kuramın birinciye göre daha yetinmeli olduğu iddia edilebilir. Bunun nedeni de, ikincinin, birincideki belirleyicilikten yoksun olmasıdır. Ancak sorunu edinim açısından ele alacak olursak, durum şudur: Dil öğrenen kişi, n sayıda öbek-*

sel cümlecik duyar ve bunları yapısal temsilleriyle birleştirir. Birinci kuram çerçevesinde hiçbir seçeneği yoktur; n sayıda başın ö'beksel cümleciklerini belirtici saymak durumundadır. İkinci kuram çerçevesinde ise n sayıda belirticisi olan tek bir baştan, n sayıda tek belirticisi olan başa kadar birçok önsel seçeneği vardır. Elbette ki bu durum temelde, "Olası bir başı ne oluşturur?" sorusuyla bağlantılıdır. Uygulamada da birçok karmaşıklık söz konusu olabilir. Ancak somut bir örneğin verilmesindeki amaç, yalnızca bazı gerilimlerin ortaya çıkabileceğini göstermekti. Sizce bu gerilim gerçekten var mı?

NC: Sanırım var. Yetinmeci sorular, dil yetisi durumlarının, gerçek kuramların araalan koşulunu iyi bir şekilde karşılayıp karşılayamayacağıyla ilgilenir. Var olmayan dillere ilişkin seçenekleri inceleyen bir öneri getiriliyorsa, yanlış bir kuramdan söz ediliyor demektir. Önerinin dil edinimine ilişkin mantıklı bir soruna çözüm getirmediği durumda da, aynı sonuç geçerlidir. Başka bir deyişle, dil yetisinin her durumu için yerine getirilmesi gereken ilk koşul, doğruluktur, ilk durumda buna açıklayıcı yeterlik, daha sonraki durumlarda ise betimleyici yeterlik dendi. Şimdi ise, sanırım bu terminoloji temelde kullanılmıyor; çünkü biraz önce de söylediğim gibi önemli olan yalnızca doğruluk meselesi. Doğal ki doğruluğun sağlandığı, ardından da bizim yetinmeci sorular sorduğumuz bir durumdan söz etmiyorum: Hayat, o kadar da basit değil. Olasılıkla neyin, nasıl doğru olacağına ilişkin kavrayışınızı yeniden yapılandırmak için yetinmeci sorular sorarsınız ve bu böyle gider. Mantıklı konuşmak gerekirse, artalandaki koşul, doğru bir kurama sahip olmanızdır. Örneğin söz ettiğiniz örnekteki durumu ele

alalım Günümüzde bu konuyla ilgili birçok makaleler yayımlanıyor. Dilbilimsel Araştırma'da (Linguistic Inquiry) yakınlarda yayımlanmış böyle bir makale var. Makalede yazar, kendisinin bir şeyleri ele alma şeklinin, çoklu belirticiler olduğuna ilişkin özel varsayımlar gerektirmediğini söylüyor. Ancak böylelikle mesele biraz geri plana itiliyor: Tek bir belirticinin bulunduğu varsayımı, özel bir varsayımdır. Herhangi bir sayıda belirtici var demek bir varsayımda bulunmak değildir; bu, yalnızca sonsuz sayıdaki birleştirmelere yönelmenize yol açarak, "dil, yinelemeli bir dizgedir" görüşünü vurgular. Yalnızca tek bir belirtici olmalı - daha fazla değil - demek, iki birleştirme yaparsan yeni bir kategoriye başlamak zorundasın anlamına gelir. Bu da özel, zenginleştirici bir varsayımdır. Yani çoklu belirtici varsayımından kurtulmanın anlamı yok. Aksine başa yalnızca iki şey bağlanabileceğine ilişkin özel varsayımı desteklemek için kanıta ihtiyacın olacak. Köklerin seçilmiş özellikleri, başa çoklu birleştirme yapılması için bazı koşulları gerektirebilir, gerçekte gerektirmek zorundadır da. Ancak aynı koşulların, bağımsız bir şekilde öbek yapısı kuramı çerçevesinde yeniden gündeme getirilmesinin gerekli olduğunu göstermek için güçlü bir sava ihtiyaç duyulur. Bu da, çoğunlukla gereksiz bir şekilde kuramı daha karmaşık hale getirir.

Basit bir öbek yapısı kuramında tümleç (complement) ile belirtici (specifier) arasındaki ayrım kaybolur; ayrım yoktur. Yalnızca birinci Birleştirme, ikinci Birleştirme, üçüncü Birleştirme ve ötekileri vardır. İşte bu bakış açısıyla, sözünü ettiğim birçok çözümleme anlamını yitirir. Örneğin sıfatları ele alalım. Eskiden bir sıfat tarafından seçilen öğenin, başın tümleci mi yoksa niteleyicisi mi olduğu beni endişe-

lendirirdi. Gerçekte bunlar birbirinden farklı, ama basit bir dizgede böyle bir soruyu soramazsınız. Birinci birleşen ise bu, başa bağlıdır ve ona tümleç deriz. Ne var ki bunlar bir anlam ifade etmez; sorulacak daha başka soru da yoktur. Ayrıca kvıllandığımız kavramlar yanlış yönlendirmelere yol açabilir. Eğer niteleyiciyi kastediyorsak, onu başm önüne koyarız; yok eğer tümleç ise onu baştan sonraya yerleştiririz. Bunlar basit bir dizgedeki anlamsız ayrımlardır. Bu durumda tümleç ile belirtici kavramları, terminolojik kullanımda sağladıkları yarar dışında kaybolur. İlk birleştirme, ikinci birleştirme söz konusudur yalnızca ve bu böyle sürüp gider.

Şimdi de, en basit dizgeye sahip olduğumuzu düşünelim. Kaç kez birleştirme yapabileceğimiz hakkında hiçbir koşul yok. Bir kez de yapabilirsiniz, iki kez de; bir iki kez yaptığınızda belirticiden söz etmek mümkün; üç kez yapıldığında ise çoklu belirtici söz konusu. İşte böyle devam ediyor. İstediğiniz sayıda birleştirme yapabileceğiniz basit bir dizge. Doğal ki bilmek istediğimiz bir şey var: Yaptığımız şey doğru mu? Dil, bu açıdan kusursuz mu? Yoksa bazı sabit başlar için n sayıda birleştirmeye - belki de iki kez - ihtiyaç var mı? Şimdi çocuğun dil edinimine geri dönelim. Eğer çocuk, dili, istediğiniz kadar birleştirme yapılmasına olanak sağlayan evrensel dilbilgisi ilkesiyle ediniyorsa, iki birleştirme duyar ve tamam, bu iyidir. Daha sonra üçüncünün gelmekte olduğunu duyar. Haklısınız çocuğun iki seçeneği vardır. Biri "Tamam, bu üçüncü birleştirme" demek; öteki ise yeni bir baş benimsemektir. Ancak zor bir seçimdir bu. Yeni bir baş benimsemek için kanıtınız olmalı. Öncelikle başın ne olduğunu bilmek gerekir; "boş baş" ("a ze-

ro head") söz konusuysa - bu durumda olabilir de -, çocuğun işi zor demektir. Eğer anlamı olmayan bir baş ise, başınız beladadır; çünkü hesaplama sırasında bu sözcük kaybolmak zorunda kalacaktır. Başsız bir kategori ise, sizi bu konuda birkaç hikâye uydurmak zorunda bırakır. Cinque'in sıradüzeni gibi bir evrensel seçenekler dizgesi varsa, buradan bir şey bulup alabilirsiniz. Ama elinizde anlamsal bir açıklama ve gerekli kanıtlar olmalı. Bu nedenlerden dolayı, bence soru, zor ya da kolay seçim değil, yalnızca farklı seçimler olduğunu bilmektir. Evrensel Dilbilgisi Cinque'in sı-radüzenini benimsiyor ve birleştirmeye sınır koymuyorsa, üçüncü öğeye geldiğinizde çocuk, size bunun sıradüzende bir anlamı olup olmayacağını soracaktır. Eğer varsa bu, içinde bulunduğu yere aittir. Yoksa, aşağıda bir yerde birleştirme yapmak gerekir. İşte yanıt budur.

Şimdi de öteki yaklaşımı ele alalım; öbek yapısı kuramının, üçlü birleşme değil de, tekli veya ikili birleşme ihtiyacını zorunlu kılmak üzere karmaşık bir hale getirildiğim varsayalım. O zaman çocuk, başka bir baş bulmak zorunda kalır. Etrafında anlamlı bir şey yoksa da, kendisi bir şeyler yaratmak durumunda kalacaktır. Bu da zor bir görevdir. Bu nedenle, karmaşıklığın böyle giderilebileceğini zannetmiyorum. Bana öyle geliyor ki, dilin doğası hakkında farklı olgusal yaklaşımlar söz konusu. İster üçüncü isterse dördüncü Birleştirme olsun, belli anlam(lar)la çocuğu birleştirme yapmak zorunda bırakacak başlar var mı?

Gerçekte ikinci Birleştirme için de aynı soru ortaya çıkar. Diyelim ki çocuk ilk Birleşme'yi başta kabul etti. Bundan sonra ikinci bir ifade daha gelecek. Belirticiler ve Cin-que sıradüzeni üzerinde hiçbir sınırlaması olmayan evren-

sel bir dilbilgisi düşünelim. Birinci Birleşme'den sonra, ikinci ifade gelirken çocuk yine aynı soruyla karşı karşıya kalır: Bir tür özellik yorumu içermesi vb. nedenlerden dolayı bu, sıradüzenin herhangi bir konumundaki anlam özelliğine sahip midir? Eğer sahipse, çocuk yeni bir baş edinmelidir; yok eğer öyle değilse, o zaman bu öğe birinci başın be-lirticisidir ve aynı durum üçüncü, dördüncü Birleştirme'de de sürüp gider. Sözünü ettiğiniz durum ortaya çıkabilir; bundan sonra da doğru olanın ne olduğu sorusu sorulabilir. Başka bir deyişle doğru olan, koşullu belirtici sayısı ve seçmeli zorunlulukları izlemenin çok ötesindeki bir karmaşık öbek yapısıyla karşı karşıya kalabileceğinizde. Örnek olarak DUB'u (Doğrusal Uygunluk Beliti) (Linear Corres-pondence Axiom) (LCA)" ele alalım. Bu kuram doğruysa, öbek yapısı daha karmaşık bir hal alacaktır. Farz edin ki yönetimin (government) etkin bir işleyici özelliğe sahip olduğunu öğrendiniz. Bu durumda, kuram daha da karmaşıkla-şacaktır. Boş Kategori İlkesi (BKİ) (Empty Category Princip-le) (ECP) gerçekten işliyorsa, durum çok kötü demektir."' Dil, kar tanesinden çok, omurgaya benzer. Gerçeği değiştiremezsiniz. Yalnızca, gerçekliğin bu beklenmedik koşullan bir şekilde karşılayıp karşılayamayacağını merak edersiniz.

IV. Yetinmeci Sorular ve Başka Bilimsel Alanlar

AB - LR: *Yöntemsel yetinmeciliğin genel artalanını, bilimsel araştırmanın bir parçası olarak kabul edersek, sizce öteki bilimsel alanlarda hiç önemli yetinmeci sorular sorulmuş mudur?*

NC: Sanıyorum sık olmamakla birlikte, bazen sorulmuştur. Örneğin matematikte ve fizikte bulunan tüm sayıların 1, 2, 3 ve sonsuzluktan ibaret olduğuyla ilgili bildiğimiz bir espri vardır; öteki sayılar çok karışıktır, örneğin 7 ya da onun gibi bir sayı ortaya çıkarsa, bu kesinlikle yanlıştır. Aslında bu durum kendini en çok bilimsel çalışmada gösterir. Nitekim atom kuramının gelişiminde de bu gözlemlenmektedir. Eğer yanlış hatırlamıyorsam, Murray Gell-Mann ve meslektaşları kuramı tasarlarken, 7 atom olduğunu kanıtladılar; ama kimse bundan hoşnut olmadı, çünkü 7 bir sayı olarak fazla çirkindi. Böylece kuram, güzel sayılar olan 2 ve 3'ü elde etmek için yeniden oluşturulmalıydı. Bu sezgiyle harekete geçirilen birçok deneysel çalışmadan sonra, daha hoş bir tablo ortaya çıktı. Bu çeşit mantığın hâlâ devam ettiğini düşünüyorum. Bir bakımdan Plüton'un keşfi de böyleydi. Dünyanın hiç de güzel bir yer olmadığına ilişkin kaygılar vardı. Bu yüzden kendi hikâyelerimizi yaratmak zorundaydık. Ama herkes içinde yaşadığı bir gezegen olsa da olmasa da, onun orada olduğunu bilmekten mutluydu; çünkü her ne olursa olsun, o oradaydı ve fiziksel kuramları daha karmaşık hale getirmeden endişeleri yok edebiliyordu. Dizgelerin hoş görünmelerini istersiniz, örneğin Elementler Tablosu'nu (The Periodic Table) ele alalım. Bilinen gerçeklerle bu tamamen örtüşmez; ama göze o kadar hoş geldi ki doğruluğuna inanılmak istendi. Bu yüzden de, birebir örtüşmeme herhangi bir soruna yol açmadı. Bilim tarihinde de bilindik benzer örnekler vardır. Dilbilimciler için oldukça gözde bir bilim dalı olan kimya alanında birçok örnek söz konusudur. Birçok kimyager Lavoisier ve Dal-ton'un kuramlarındaki elementlerin ve kimyevi atomların

çoğalmasından hoşnut değildir. Örneğin Humphry Davy, Tanrı'nın böylesine çirkin bir dünyayı yaratmış olabileceğine inanmayı reddetmiştir. Aynı dönemde on dokuzuncu yüzyılın başlarında William Prout, elementlerin atomik ağırlıklarının, hidrojenin atomik ağırlığının integral katlarına yakın olduğunu gözlemledi ve kesin rakamlara ulaşmak için veri topladı. "Prout varsayımları" şeklinde adlandırılan bu araştırmalar, ağır elementlerin atomik ağırlığının, hidrojenin integral katlarından kesin sapmalarını bulmayı amaçlayan yoğun deneysel incelemeler başlattı ve tüm bunlara açıklamalar getirmeye çalıştı. Prout'ın varsayımları doğru mu, yoksa yanlış mı? Prout'ın da dediği gibi bütün elementler hidrojenden mi oluşuyor? Sonunda 1920'lerde izotoplar bulundu ve bundan sonra her şey açığa kavuştu: Prout'ın varsayımlarının temelde doğru olduğu anlaşıldı. İzotoplar ve atom kuramı anlaşılmadığı sürece, veriler karmaşadan başka bir şey değildi. Verileri yeni kuramsal anlayış çerçevesinde yeniden incelerseniz, "Prout varsayımlarının doğru olduğunu görürsünüz; çünkü bir proton hatta birçok proton, bunların integral katları, elektronlar ve izotop etkileri, sayıları dizgesel bir biçimde değiştirir. Araştırma, bu sevimli yasanın bir şekilde doğru çıkması ve temelde bir nedeni bulunması umuduyla sürdürüldü; sonunda neden bulundu ve bir yüzyıldır yapılan deneysel çalışmanın önemli bir kısmi büyük ölçüde çöpe atıldı. Hiç kimse ortalama sapmanın ne olduğuyla daha fazla ilgilenmedi; çünkü bunlar için temel bir açıklama vardı.

Galileo'nun doğanın kusursuzluğu ülküsünün, araştırmanın belirli bir düzeyinde itici bir güç oluşturduğunu düşünüyorum; ancak bunun, birçok alanda dilbilimde oldu-

ğundan daha önemli olduğunu zannetmiyorum. Gerçekte hakkında daha fazla soru soramayacağın betimleyici yeterliğe yaklaşmış bir şeyi elde etmenin zorluğuna iyi bir neden bu.

Örneğin Mark Hauser'in son dönemdeki karşılaştırmalı çalışması İletişimin Evrimi'ne (The Evolution of Communi-cation)[1] bir bakalım. Gerçekten de bu, iletişim dizgelerini karşılaştıran bir iletişim çalışmasıdır. Hauser, birçok dizgeyi gözden geçirip ince ayrıntılarıyla tanımladı. Arı dansını ele alalım. Bugün birçok ayrıntılı tanımı var bunun; ama temelde betimleyici dilbilimden farklı değil. Süregelen sorular oldukça zor: Örneğin arı dansının "üretici dilbilgisi" nedir? Başka bir tür dansa olanak vermeyip bu tür dansa olanak veren içsel durum nedir? Ya da sinir dizgesi mekanizmaları, bunların hareket etme ve algılamadaki rolleri ve evrimleriyle ilgili sorular. Yalnızca betimleme sorunu bile oldukça zor; bir de dansın işlevini anlamak... Dahası, gerçek "ye-tinmeci sorular" bulmak zor; ancak bunu biyolojide de yapmaya çalışan insanlar var. Bilinen bir örnek D'Arcy Thomp-son'a ait.

AB - LR: *Bu durum bir sonraki soruyu sormamıza neden oluyor. Varsayalım ki yetinmeci savın bir kısmı doğru ve insan dili, en elverişli biçimde tasarlanmış bir dizge. Siz hep bunun, FrançoisJakob'un deyimiyle evrimin "melezleşmesi" ("bricolage") ya da tamir edilerek değiştirilip düzeltilmesi (tinkering)"[1] şeklinde nitelendirilen, biyolojik dizgeler bağlamında çok şaşırtıcı bir sonuç olduğunu vurguladınız. Öyleyse bu buluşun sonuçlarını sıralamaya çalışmak, biyoloji için çok yararlı olabilir. Biyolojik dizgelerde dilin, birleştirici özelliğini hesaba katarak eşsiz olduğunu düşün-*

mek olası bir yaklaşım olabilir; ancak dil, biyolojik dizgelerde genellikle düşünüldüğünden daha yaygın bulunan, ancak farkına varmanın zor olduğu bir şeyi hazır bir biçimde ortaya çıkarıyor da olabilir. Bu değiştirip düzeltme çabasının rolü, sizce abartılıyor olabilir mi? Evrimsel değerlendirmenin farklı düzeylerinde "kusursuz dizgeler" var olmuş olabilir; sizce bunları biyolojik bağlamlarının dışında ele almak zor mu?

NC: Bence, bu son derece makul. Günümüzde popüler bir görüş değil ama gerçek şu ki, anlamadığınız bir şeyle ilgilenirseniz, yaptığınız bir değiştirip düzeltme çabası gibi görülebilir, insanların dillere bakışı da bu şekildedir. 1950'lere gidecek olursak, önemli kuramcılardan Martin Jo-os'tan alıntı yaparak "dillerin birbirinden sınırsız ve keyfi bir biçimde ayrılabileceği" şeklinde standart bir varsayımla karşılaşırız. Temelde dille ilgili söylenebilecek pek fazla şey yoktur. Her şey olur.[19] Her şey göründüğü gibidir. Dünyadaki çeşitli dilleri düşünürseniz, her şeyi bulabilecekmişsi-niz gibi görünür. Bu durum, yapısalcı dilbilimcilerin standart bakış açısıdır ve bu varsayımdan yalnızca kısmen ayrılırlar: Sesbirimsel (phonemic) dizgenin sabit yapısı ve belki biraz daha fazlası, belki biçimbilimin bir kısmı, öbeklerde gevşek durumlar... Ancak her şey ortada. Sapir de benzer şeyler söyledi ve söyledikleri hâlâ yaygın bir şekilde kabul görmekte.[20] Evrimi ele alalım, herkes Danvin'in temelde haklı olduğuna inanır; bununla ilgili bir sorun yoktur. Ancak bunun ötesinde pek fazla bir şey de anlaşılmamıştır. Türlerin evrimi hakkında bilimsel standartlar çerçevesinde doğal seçilimin rol oynadığı örnek olarak gösterilebilen çok az durum vardır. Buna rağmen, herkes bunun doğru oldu-

ğunu varsayar. Niteliklerin seçim avantajlarını ölçmek kolay değildir. "Doğal seçilimin açıklamaları" olarak adlandırılan şeylere baktığınızda, genellikle bulduğunuz şey farklılık gösterir. Hauser'in kitabı burada iyi bir kaynak oluşturur. Hauser, herkesin genel olarak inandığı doğal seçilimin bir sonuç sağlamaktan çok daha önemli bir işlevi olduğunu ayrıntılı bir şekilde göstermeye çalışmıştır. Ancak ileri sürdüğü sav, bunu göstermez. Yarasaları ele alır ve şaşırtıcı bir yankılanmaları (echolocation) olduğunu gösterir: Bir yerlerde uçan bir böceği bulabilmekte ve insan yapımı dizgelerin yapamayacağı bir çeşit yankı dizgesi sayesinde onu tam on ikiden vurabilmektedirler. Sonuç olarak, doğal seçilimin ne kadar güzel işlediğine bir bakın. Bu oldukça akla yatkın, ancak sav bize bunları göstermiyor; gösterilen şey, tüm bu güzelliklere sahip olunduğu. Bu konuyla ilgili olarak geçtiğimiz günlerde Bilim'de (Science) yayımlanan bir değerlendirme yazısında, pirana dişinin "kesme" eylemini yerine getirmek üzere evrim geçirmesinin çok mantıklı olduğuna işaret edilmiştir; ancak "olayın böyle olduğuna ilişkin herhangi bir kanıtımız yok. Mantıksız bir biçimde, bir yaratılışçı (creationist) bunu böyle yapanın Tanrı olduğunu söyleyebilir. Organik dünyaya doğalcı (naturalist) bir yaklaşımla bakıyorsanız, bunun doğal seçilimin bir sonucu olması gerektiğini varsayabilirsiniz. Organizmaların gereksinimleri için gösterilen bir uyumun tanımı, sorulması gereken sorunun dile getirilmesidir. Sorun şudur: Ortada bir nesne, bir de onun hayatta kalmasını ve üremesini sağlamak için kusursuz bir şekilde uyarlanan değişik özellikleri vardır. Bu, sorunu ortaya koyuyor ancak onu çözmüyor. Elde ettiğimizin, doğal seçilimin bir sonucu olması gerektiği varsayımı,

genellikle soruna bir çözüm olarak ele alınır. Bu durumdaki öğreti gayet mantıklıdır (başka bir şey de düşünmek zordur). Ne var ki bu bir çözüm değildir ve bazen, bir şeylere daha dikkatlice bakıldığında, çözümün farklı ve beklenmedik bir şey olduğu ortaya çıkar. Her şey neyse odur, bizim düşlediğimiz şeyler değildir. Gerçekte, şu anda, evrimsel süreçlerle ilgili ana ilkeler ve çok mantıklı varsayımlar (yankılanma ve piranaların dişleri gibi) sunan birçok betimleyi-ci çalışma var; doğal ki, genlerin nasıl etkili olduğuyla ilgili bir sürü özel şey dışında, çok az şey biliniyor. Başka bir deyişle, durum karmaşadan başka bir şey değil, gerçi böyle olmayabilir de; belki de bütün bir evrim, gelişigüzel bir şekilde seçilime dayalı bir sürü özelliği temin eden, derin anlamdaki fiziksel süreçler tarafından şekillenmiştir.

Günümüzde, elbette ki, insanlar bir şeyin, doğal seçilimin bir sonucu olduğunu söylediklerinde, tam olarak bunu kastetmiyorlar. Doğal seçilim rastgele işlemez; bir sürü seçenek, bir dizi yapılandırılmış düzen içinde işlemelidir. Bu seçenekler fizik kuralları ve tarihsel olasılık tarafından belirlenir. Ekolojik ortam belirli bir konumdadır ve kısıtlamalar içerir. İçinde ekolojik koşulların farklı olduğu ve bir şeylerin farklı bir şekilde işlediği bir gezegen düşleyebilirsiniz. Öyleyse olasılıklar ve fizik kuralları var ve doğal seçilim bunun içinden kendi yolunu buluyor, kendine bir yol çiziyor; ancak doğal seçilim asla kendi başına hareket etmiyor. Bunun mantığı, Skinner'ın işaret ettiği davranışçılığa (behavio-rism) benziyor, elbet rastlantıyla.[21] Skinner bu noktayı, yapılandırılmamış doğal seçilim gibi işleyen köktenci davranışçılığa ilişkin bir iddia olarak ele almıştır: Bir güvercin herhangi bir davranış sergiler, siz de istediğinizi destekler-

siniz, örneğin pinpon oynayan güvercinler elde edersiniz. Bunun doğal seçilimle aynı mantıkta olduğunu ileri sürmüştür Skinner. Bu doğrudur. Ancak atladığı nokta, doğal seçilimin yapılandırılmış niteliklere ve doğa yasası tarafından yüklenen koşullara gereksinim duyduğudur. Bu, güvercin örneğinde de geçerlidir. Öyleyse ikisinde de aynı mantık ve aynı hata söz konusudur. Yaygın bir şekilde gözlemlenen bir olgudur bu. "Bana iyi 'tasarım'ı gösterin, ben de doğal seçilimi bulayım", "Tanrı ya da doğal seçilim" gibi heyecan verici ifadeleri okuduğunuzda, bunların Yara-tımcılık'tan (Creationism) bile daha kötü olduğunu görürsünüz. Yaratımcılık, en azından tutarlıdır. Makul bir yaratım-cılık taraftarı (Voltaire, Jefferson gibi), hatta neo-Darwi-nizmci bile olabilirsiniz. Makul bir yaratımcılık taraftarı bunu kabul eder. Evrendeki her şey doğal seçilimle oluşmuştur; ancak Tanrı, X bir şeyi yaratmak için gereklidir. Bu anlamsız savın bir mantığı yoktur, ama kendi içinde tutarsız bir sav da değildir bu. Öte yandan, katışıksız bir doğal seçilime inanç tamamen mantık dışıdır; bu, asla öyle gerçekleşemeyecek olan seçilim sürecinin rastgele olacağını varsaymaktır. Her zaman ne olup bittiği, en azından bir dereceye kadar, fizik kuralları tarafından belirlenir. Fizik kuralları tarafından yapılandırılan bir çeşit "kanal" ("channel") ve buna ek olarak tarihsel olasılıklar vb.leri vardır. Doğal seçilim, bu yapılandırılmış kısıtlamalar içinde işleyebilir. Bu durum, her zaman akıllara bu soruyu getirir: Ürünün belirlenmesinde bu "kanal" ne derecede bir işleve sahip? Yanıt, hiçten biraz fazlası olacaktır. Öyle de olmak zorunda. Bazı durumlarda ise bu % 100'e yaklaşılabilir. Fibonacci dizisinin her yerde geçerli olduğunu düşünün. Hiç kimse bunu ya-

panın Tanrı ya da doğal seçilim olduğuna inanmaz; herkes, bunun fizik kurallarının bir sonucu olduğunu varsayar ve şu ana kadar bunu neden böyle kabul ettiğinizin önemsiz sayılamayacak türden fiziksel açıklamaları vardır. Böylece % 100 ile herhangi bir değer arasında, bu "kanal"ın bir etkisi gözlemlenir.

O zaman, çok az şey anladığınızda ve anladıklarınızın tümü bir karmaşa gibi göründüğünde, varsayıyorsunuz ki tamam... Bu, yalnızca olasılıklar arasında amaçsızca dolaşmak, olanları düzeltip değiştirmek gibi bir şey. Ama daha fazlasını öğrendiğinizde, bunun aslında öyle olmadığını, belki de birçok biyolojik evrimin Fibonnaci dizisi gibi olduğunu keşfedersiniz. Modern biyolojide ciddi bilim adamlarının sömürmeye çalıştığı geleneksel bir görüş vardır. Bu bilim adamların en ünlüsü, biyofiziğe bakarak organizmaların doğasını büyük ölçüde açıklayabileceğimizi göstermeye çalışan D'Arcy Thompson'dır.[22] Esas olarak bu görüş şu soru üzerine temellenir: Hangi türler olabilir? Gerçekte Goethe de benzer bir şey yaptı.[21] Bazılarının doğru çıktığı, yani düşündüğü biçimde olmasa da, temel olarak doğru çıkan ilginç fikirleri vardı Goethe'nin. O, bitki gelişiminin, sap ve yaprağın oluşumunun tekrar tekrar yinelenmesinden ibaret olduğunu düşünüyordu; bu, karışık bir hikâye, ama doğruluk payı var. D'Arcy Thompson ile bu durum bilimsel nitelik kazandı. Bununla ilgili çok fazla çalışma yapılmadı; olasılıkla bu çok zor olduğundan yapılmadı. Ancak bu bir gelenek başlattı. Bunu geliştiren bir sonraki ünlü kişi Alan Turing'dir.[24] Biyoloji alanı dışında pek bilinmez bu gelenek. Nitekim Turing de en çok matematik alanında tanınır, ancak biyolojik sorunlar üzerine de çalışmıştır. Ciddi bir bilim

adamıydı Turing. Herhangi türdeki bir termodinamik dizgede bir karışıklık, bir tuhaflık ortaya çıktığında, bunun nasıl ayrı bir dizge oluşturacağını göstermekle ilgilenmiştir. Bu şekilde, zebra çizgileri gibi şeylerle ilgilenmeye başlamıştır: Zebralar nasıl oluyor da bu tür çizgilere sahip olabiliyorlar? İçinde zebra çizgileri gibi şeyler bulunan modeller üretmeye çalışmıştır; bunu küçük bir düzensizlikle etrafındaki şeyleri değiştiren fiziksel süreçlerden yola çıkarak yapmıştır. Bana anlatılanlara göre, matematiksel modeller görünüşte doğruydu. Bunun zebralarda işe yarayıp yaramayacağı sorusu ise bir başka sorun. Bence, geçerli olan görüş (ben uzman değilim ama), bunun melek balıklarında olasılıkla işe yarayacağı, ama zebralarda işe yaramayacağı şeklinde. Her yerinde tuhaf çizgileri olan bir çeşit balık var ve Turing'in geliştirdiği modeller ya da bunların değişikliğe uğramış halleri söz konusu; tüm bunlara bir açıklama getirilerek doğru bir iş yapılıyor.

Çok basit dizgeler düzeyinde, bunun büyük bir kısmı az çok bu şekilde anlaşılır. Mitoz bölünme, bu konuda iyi bir örnek oluşturur; sana bir binanın çatısında dolaştığında düşeceğini söyleyen genler olmadığı gibi, parçalanan hücrenin yavru hücrelere dönüşeceğini söyleyen genlerin de olmadığı herkes tarafından bilinir. Zaten böyle bir şey çılgınca olurdu. Düşersin, çünkü yalnızca fizik kuralları işler. Olasılıkla hücrelere iki yavru hücreye bölünmesini söyleyen de fizik kurallarıdır. Varsayılan başka bir örnek ise, virüslerin poli-hedron (polyhedron) ve ikosahedron (icosahedron) şeklindeki kabuğudur. Sonuçta, sabit ve birbirleriyle uyum gösteren belirli türler vardır. Virüsler bu şekillerden birini seçer ve seçtikleri şekil, piramitler değil, küreyi andıran ikosahed-

ronlardır. Belki de bu bir seçimi gerektirir; ancak ortaya çıkması olası virüs kabuklarını fizik kurallarının belirlediği varsayılır. Ya da polihedronlara benzeyen arı peteklerini ele alalım. Daha başka şeyler de vardır: Küçük organizmalardan oluşup, beraber yaşayan ve sonra büyük organizmalar oluşturan, en sonunda da başka başka organizmalar meydana getiren, kimsenin organizma olarak adlandırılıp adlandırılmayacağım bile bilmediği sümüksü bir küf tabakası olarak tanınan bir organizma bile vardır. Bu olgu düzenli bir şekilde devam eder ve ben de bu dizgenin çok iyi çalıştığını, bir de matematiği olduğunu bilirim. Dolayısıyla, ilgili süreç işlemeye başladığında, bazı belirli fiziksel özelliklerin karmaşık gibi görünen bu davranışa yol açacağı açıktır. Görünüşte bu davranış bazı ortamlara göre değişme ve uyum sağlama gibi görülebilir. Gerçekte bu söz oluşuma yol açan küçük bir değişiklik olabilir. Nereye kadar devam eder? Çoğu şey henüz anlaşılmamıştır; bu yüzden de bunun nereye kadar devam edebileceğini bilemezsiniz. Basit yapılarla karşılaştığınızda, bunların ne olabileceğini tahmin edersiniz ve bir şey öğrenildiğinde, bu tahminin çoğunlukla yanlış olduğu ortaya çıkar; çünkü yalnızca tahmin etmekle yetinmezsiniz, düş-leyemediğiniz kadar fazla olasılık vardır. Örneğin gözün evrimi üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmış ve standart bir sonuca ulaşılmıştır: Gözün, yaklaşık elli kez evrim geçirdiğine ilişkin son yıllarda yapılan bir çalışma, organik dünyada bütün gözlerin tek bir kaynak ve tek bir "ana kontrol gen"e sahip olduğunu göstermiştir.[21] Milyarlarca yıldır evrimsel süreçler (yapılandırılmış bir kanal içerisinde işleyen doğal seçilim), yüzeyde çok farklı ancak derinde birbirine benzer birçok çeşit gözü ortaya çıkarmıştır.

Şimdi dil konusunu ele alalım. Dilin biyolojik olarak soyutlandığı gibi bir gerçek çıkıyor karşımıza. İletişim evriminin karşılaştırmalı bir ansiklopedik çalışmasını yapan Hau-ser'i yeniden ele alalım. Dil, onun sınıflandırmasına dahi girmemiştir. İnsan dili, heyecan verici bir konudur; bu nedenle de Hauser'in kitabı dille başlıyor ve dille bitiyor. Arada da karşılaştırmalı iletişim çalışmaları var. Kitabında, içlerinde dilin ait olduğu muhtemel dizgelerin sınıflandırılması yapılmış. Bu muhtemel dizgeler, insanlar dışındaki canlıların seslerini, kuşların şarkılarını vb.lerini içeriyor. Hayatta kalma, çiftleşme ve üremeyle ilgili dizgeler var. Bazıları da iletişim kuranın kimliğiyle ilgili. Sınıflandırmalar bundan ibaret. Ancak dili bu şekilde inceleyemezsiniz. Dil, bu sınıflandırmanın içine girmiyor. Dili, kendinizi ifade etmek, üremek ve yırtıcı hayvanlara karşı korunmak için kullanabilirsiniz. Kısaca, dilin bu sınıflandırmada hiç yeri yok. Gerçekte Hauser, bir şekilde bundan da söz ediyor, ancak söylediklerini bir sonuca bağlamadan bunu yapıyor. Hauser, kitabındakilerin "formel dil çalışması"yla ilgili olmadığını söylüyor. Tamam, bu olabilir; ancak "ilgisiz, yararsız" demek çok güçlü bir iddia, ancak bu onun kendi ifadesi. Peki, "formel dil çalışması" neleri içerir? Yanıt: Hemen hemen dille ilgili her şeyi. Hauser'in aklında bir takım kurallar olabilir; ama formel dil çalışması bu değildir. "Formel arı dansı çalışması" konuyla ilgili hemen hemen her bilgiyi içerdiği gibi, formel dil çalışması da, dilin doğasını anlamaya yönelik tüm çalışmaları içerir. Söz-dizim, anlambilim, sesbilim ve edimbilim (pragmatics) ya da siz nasıl adlandırırsanız adlandırın, dille ilgili her şey, formel dil çalışmalarını oluşturur. Hauser'in kitabında, formel dil çalışmasıyla ilgili bir şey olmaması, dilin onun sımflandırma-

sına girmediğini söylemenin başka bir yoludur. Bu görünüşte doğrudur da. Dilin bu sınıflandırmaya girdiğini göstermek için çok çaba harcamış olabilir Hauser; ancak dilin özellikleri ve farklı "işlevleri" bilinerek inceleme yapıldığında, gerçekte dilin bu sınıflandırmaya girmediğini görülür. Kitabının "Gelecekteki Yönelimler" ("Future Directions") başlıklı son bölümünde Hauser, bu dizgelerin gelişimiyle ilgili, ileride bir gün nasıl yorumlar getirileceğine ilişkin tahminlerde bulunur (çünkü şu an bunun üzerine hiçbir şey söyleyemeyiz). Sıra dile geldiğinde ise Hauser şunları dile getirir: "Bakın, iki sorun var. Çok fazla sözcük ezberlemek ve size sayısız ifade çeşidi içeren üretken bir dizgeye sahip olmak zorundasınız." Bu nedenle, tüm bunlarla başa çıkabilecek bir şeylere ihtiyacınız var. Peki, bu nasıl olabilir? Sayısız ifade çeşidini bir kenara bırakıp hiçbir spekülasyonda bulunmadan yalnızca bir sorundan söz ediyor. Zaten en doğrusu da bu; çünkü spekülasyon ciddilikle bağdaşmaz; ortada makul bir sorun olması gerekir. Peki, ciddi orandaki sözcük artışına ne demeli? Hauser bu konuda da söyleyecek çok az şey olduğu sonucuna varıyor. Ona göre sözcük öğrenimi hayvanların çıkardığı seslere benzemez. Sözcük öğrenmek, taklit yeteneğini gerektirir; zaten insanlar da doğuştan taklit yeteneğine sahiptir. Doğal ki sözcük öğrenmek için taklit yeteneğinden daha fazlasına ihtiyaç vardır. Peki o zaman taklit yeteneği ile ilgili neler söyleyebiliriz? Bu da tamamen açığa kavuşturulamamış gizemli bir konudur. Hauser'e göre taklit yeteneği bununla bağıntılı başka hiçbir yerde bulunmaz; bunun nasıl ortaya çıktığını da bilemeyiz. Hauser (gerçekte) bunun hiçbir açıklaması olmadığı sonucuna varıyor. Bu tümüyle bir çıkmaz. Esasen söylenecek hiçbir şey yok; dil Hauser'in

yaptığı sınıflandırmanın dışında kalmıştır. Bu, Hauser'in karşılaştırmalı iletişim çalışmasından çıkarabileceğimiz en temel sonuçtur.

Tüm bunlar, dilin, biyolojik bir evrimin sonucu olmadığı anlamına gelmez; elbette ki hepimizin varsayımı bu yönde. Peki, bu nasıl bir biyolojik evrimin sonucudur? Bunu öğrenmek için, bulduğumuz bazı örneklere bakmak zorunda kalacaksınız. Bir sürü hikâye uy durabiliriz. Hikâye uydurmak çok basittir: Örneğin, dili olduğu gibi al, onu elli farklı şeye böl: Heceler, sözcükler, birleşmeler, sözcük öbekleri vb.. Sonunda da "Tamam, hikâyeyi oluşturdum. Hecelerin oluşmasını sağlayan başkalaşım (mutation); sözcüklerin oluşmasını sağlayan başkalaşım; sözcük öbeklerinin oluşmasını sağlayan başkalaşım; yinelemeli özelliği (mucizevî bir şekilde) ortaya çıkaran başkalaşım (aslında başkalaşımlar mucize olarak durmaktadır)." Tamam, belki öyle, belki de tamamen farklı bir şey; hikâyeler özgürce yaratılabilir; ancak ilginç bir şekilde bunlar, dilin gerçekte ne olduğundan çoğunlukla ayrı bir şekilde üretilir. Bu yüzden dilin "ana parametresi" olsa da aynı hikâye, olmasa da aynı hikâye. Seçeceğiniz hikâye çoğunlukla gerçeklerden bağımsız olacaktır ve siz bir şeyler öğrenene kadar bu böyle devam edecektir. Gözle ya da kanatlarla ilgili hikâyeler uy-durabilirsiniz. Olan olmuştur. İlla ki seçtiğiniz hikâyenin gerçekleşmiş olması gerekmez. Bazı dizgelerin, ortamlarına gösterdikleri uyuma baktığımızda, sorunun ne olduğu ortaya çıkıyor. Ne var ki, yaygın olan görüşün tersine, bu bir yanıt oluşturmaz.

Dil konusuna geri döndüğümüzde, bildiğimiz kadarıyla, elinizde olan tek-biçimli (uniform) bir dizgedir. Belki de bir

zamanlar çeşitli canlı türleri vardı; ancak yalnızca tek bir canlı türü hayatta kaldı, biz insanlar. Başka bir deyişle, türlerde herhangi bir çeşitlilik yok. Doğru, önümüzde "Willi-ams Sendromu" ve Belirli Dil Bozukluğu (Specific Langua-ge Impairment) var. Ne var ki türler arasında makul bir çeşitlilik yoktur; bunlar sabit dizgede zaman zaman ortaya çıkan sapmalardır; temel dizge tek-biçimli gibi görünür. Başka bir deyişle, bildiğimiz kadarıyla çocuklar herhangi bir dili herhangi bir yerde öğrenebilirler. Bu da bize temel dizgenin tek-biçimli olduğunu gösterir. Hiç kimse herhangi bir genetik farklılık bulamamıştır. Belki de bazı farklılıklar vardır; ancak bu farklılıklar o kadar azdır ki onları fark edemeyiz bile. Yani, bu tamamen tek-biçimli bir dizgedir. Bu da demek oluyor ki ortaya çıkışından beri önemli bir evrim ge-çirmemiştir. Hiçbir değişikliğe uğramamıştır. İnsanlar farklı yönlere dağılmış ve uzun bir zamandan bu yana belli gruplar halinde birbirlerinden ayrı yaşamaktadırlar. Ancak hiç kimse onlar arasında herhangi bir dil farklılığı görmemiştir. Bu herhangi bir evrime uğramayacak kadar güncel bir konudur. Jerry Fodor'un[26] son zamanlarda üzerinde durduğu bir nokta da dilin, bilişsel dizgeler içinde olmak üzere öteki birçok biyolojik dizgeden farklı olduğudur; çünkü maruz kaldığı fiziksel, dış kısıtlamalar oldukça önemsizdir. Doğuştan sahip olduğumuz bir nesne tanımı dizgesi söz konusudur ve böylece bebekler nesne değişmezliklerini tespit edip tanıyabilirler; engellerin söz konusu olmadığı durumları teş-his edebilirler. Ne var ki, her ne olursa olsun, bu dizgenin dış dünyayla uyumlu olması gerekir; engellerin söz konusu olduğu bir dizgeniz varsa, uyumlu bir şekilde yaşamaya de-vam edemezsiniz. Yani bu dizge, bir bakıma dış dünya ta-

rafından kontrol edilir. O zaman bunun seçilmişliği konusunda spekülasyonda bulunulabilir; bu makul bir spekülasyondur da, aynı "yankılanma" gibi. Öte yandan, dil bu durumla bağdaşmak zorunda değildir ya da çok az bir şekilde bağdaşması yeterlidir. Dünya ile ilgili konuşabilirsiniz; bunu yapmanın birçok yolu vardır. Dilin karşılaması gereken en temel durum kullanımdır; dile sahip olan kişinin onu kullanması gerekir. Dünyada dile sahip olan tek insan olsanız bile, dili kullanabilirsiniz; gerçekte bunun uyum sağlayıcı özellikleri bile olabilir. Bir kişi, aniden dilsel yetiye sahip olursa, büyük fırsatlar yakalamış olur: Düşünebilir, düşüncelerini dile getirebilir, plan yapabilir, planını geliştirebilir, -aynı içsel konuşma (inner speech) sırasında yaptığı gibi. Tüm bunların yaşamımızda büyük etkisi vardır. İçsel konuşmalarımız, konuşmalarımızın büyük bir bölümünü oluşturur. Dil kullanımı çoğunlukla kendimize yöneliktir. Birçok amaç doğrultusunda bu yararlı olabilir (doğal ki hepimizin bildiği gibi zararlı da olabilir): ne yapacağınızı, neyi planladığınızı, düşüncelerinizi nasıl açığa vuracağınızı ve daha birçok şeyi bu şekilde dile getirebilirsiniz. Bir organizmanın dil kapasitesi varsa, bu organizma çeşitli üretken avantajlara, hatta çok büyük avantajlara sahip olabilir. Bu kapasite sonraki kuşaklarda artış gösterebiliyorsa, bu kuşakların tümünün söz konusu kapasiteye sahip olacağı açıktır. Daha geniş topluluklarda gerekli olan tek şey ise, dilin paylaşılmasıdır. Dış dünyayla ilişkiler kopuk olduğunda, kullanılan dil durağanlaşır; çünkü onu değiştirmenin hiçbir yararı olmayacağı düşünülür. Ya da değişim için yeteri kadar zamanın bulunmadığına inanılır. Şu veya bu durumda, dilin durağan olduğu apaçık görülmüştür.

Dil ilk ortaya çıktığı zaman ne oldu? Herkesin tahmin edebileceği gibi, dili, insan dışındaki canlıların seslerinin bir yan ürünü olarak düşünmek komik olsa gerek. Dilin bunlarla hiçbir ortak özelliği yoktur. Ne işaret dizgelerinin ne de bildiğimiz başka dizgelerin özelliklerine sahiptir dil. Durum böyle olduğundan, tıkanıp kalırsınız bir noktada. Dil çok olağandışı özelliklere sahiptir: Ayrık sonsuzluğu (dis-crete infinity) olağandışıdır; yer değiştirmiş göndermesi (displaced reference) olağandışıdır; en basit yapısal ve anlamsal özellikleri olağandışı görünür... Yaşanan, Richard Lewontin ve ötekilerin tahmin ettiği şey olabilir;[2]" beyin milyonlarca yıldır gelişmekte, yaşayan diğer canlılardan daha büyük bir yol kat etmektedir. Doğal ki bazen küçük değişikliklere uğramış (hepimizin bildiği gibi yaklaşık yüz bin yıl önce) ve dil yeteneğini içine almak üzere yeniden yapılanmış olabilir. Belki de böyle olmuştur. Melek balıklarının çizgileri, polihedral kabuklar gibi. Doğal seçilim için fiziksel kanallardan erişilen şey o kadar kısıtlıdır ki, onun hakkında fikir sahibi olamazsınız, isterseniz bunu ciddiye alma-yabilirsiniz; isterseniz bununla dalga da geçebilirsiniz; bunu bir pankartın üzerine yazdırıp dalgalandırabilirsiniz de. An-cak bu pek bir işe yaramaz. Basit durumlar dışında, fiziksel kanalların seçilim sürecini nasıl kısıtladığı ve kontrol altında tuttuğu anlaşılmaz. Lewontin, insanın karmaşık zihinsel süreçlerini anlamaya yönelik sorulara asla yanıt bulamaya-cağımızı düşünenlerden biri. Ona göre bütün bu sorulara, şu an kafamızda tasavvur edebileceğimiz herhangi bir yaklaşım içinde, ne dil ne de zihinle ilgili bir yanıt bulmak mümkün. Başkaları bir şeyler yapabileceklerini düşünüyor. Ancak hikâyeler anlatmak çok da öğretici bir şey değil. Bö-

çeklerin kanatlarıyla ilgili hikâyeler anlatabilirsiniz. Ne var ki nasıl bir evrim geçirdiklerini de keşfetmeniz gerekir; belki de bunlar, belli bir anlayışa göre bu çıkıntı organlar sıcaklık ayarlayıcısı olarak kullanılıyordu belki de. Herkes tarafından bilinen başka bir durum ise, işlevinden ötürü doğal seçilimin en belirgin örneği olarak kabul edilen zürafa boynudur. Zürafaların yüksekteki meyvelere ulaşmak için biraz daha uzun boyunları vardır; ayrıca, beslemesi gereken yavruları olduğundan gibi nedenlerle zürafaların boyunları uzundur denebilir. Son zamanlarda bunun yanlış olduğu anlaşılmıştır. Zürafaların, yüksekteki yiyecekleri yavrularına vermek için boyunlarını kullanmadıkları ortaya çıktı; böylelikle bu görüşe ilişkin hikâye geçerliliğini yitirdi. Bu durumda başka bir hikâye yaratmak zorundasınız; hayvanların çiftleşmesi - örneğin erkek tavus kuşlarının cinsel birleşmeleri - ile ilgili bir hikâye olabilir bu. Önemli olan hikâyenin kendisi değildir. Her konuda çok mantıklı hikâyeler anlatabilirsiniz. Ancak gerçek olduğu gibi durur. Yunanlılar'ın yaptığı gibi, gezegenlerle ilgili hikâyeler yaratabilirsiniz. Bunlar hoş hikâyelerdir gerçekten. Ama işler böyle yürümez. Dile baktığımızda, bir şeylerin evrimsel süreçte ortaya çıktığını görüyoruz. Ne var ki bu ortaya çıkıştan itibaren evrimsel değişikliğe ilişkin herhangi bir kanıt elimizde yoktur. Dil, bildiğimiz kadarıyla yakın zamanlarda ortaya çıkmıştır. Yaklaşık elli bin yıl kadar öncesinde dil kullanımıyla ilgili gerçek bir kanıt yoktu. Ancak sinir anatomisi bundan daha önceleri, hatta yüz elli bin yıl öncesinde ortaya çıkmıştır. Gerçekte o da yakın bir geçmişe sahiptir. Evrimsel terimlerle açıklayacak olursak, dil, büyük beyinli bir organizmada çok ani bir şekilde ortaya çıkmış gibi görünüyor; bu orga-

nizma herhangi bir nedenle gelişmiş olabilir. Zamanla beyindeki bazı değişikliklerle fiziksel süreçler devreye girmiş, bu da aynı virüs kabuğu örneğinde olduğu gibi, dizgenin çok iyi çalışmasını sağlamış olabilir. Yetinmeci savın geçerlilik kazanması, mantıksız bir sonuç değildir; elbette ki bir sav ileri sürmek zorundasınız.

AB - LR: *Öyleyse dil, tek bir başkalaşım geçirerek modern şeklini almış, doğal seçilimin de dil üzerinde herhangi bir değişiklik yapmaya zamanı kalmamış olabilir. "Yetinmeci Araştırmalar" da dile getirdiğiniz üzere, "evrim masalını" nasıl kanıtlayabilirsiniz? İnsan dilinin yakın geçmişte ortaya çıktığını göstermek için elinizde ne gibi kanıtlar var?*

NC: Öncelikle, herkesin bildiği gibi, o zamanlar etrafta pek fazla insan yoktu. Şu an çok iyi hatırlayamıyorum ama yaklaşık yüz bin yıl önce insan nüfusu yirmi bin civarındaydı. Bu küçük bir rakamdır. Ancak daha sonraları aşırı derecede bir nüfus artışı gerçekleşti. Öteki büyük organizmalardan farklı olarak, tek bir kaynaktan geldikleri varsayılan insanlar, sınırlı ekolojik olanakların en iyisini bulmak için geniş alanlara dağılmışlar ve küçük gruplar halinde farklı bölgelerde yaşamaya başlamışlardır. Yeni alanlara uyum sağlamışlardır. Demek istediğim az sayıda insan grubu, fazla değil. Daha sonra sayılarında bir artış olmuştur; ancak artışla kastettiğim, son birkaç yüzyıldaki patlama değil. Fark edilir bir artış yaşanmasının göstergeleri, simgesel işaretler, çeşitli törensel kutlamalar, insan eşyalarının yer aldığı gömülerdir. Bunlar, karmaşık bir sosyal düzenin var olduğunu göstermektedir. Böyle bir düzenin, dil olmadan gerçekleşmesi imkânsızdır. Bu da elimizdeki bir başka kanıttır. Doğal ki

elimizde bazı fizyolojik kanıtlar da var: Philip Lieberman, eski zamanlarda yaşayanların gırtlaklarının kullanıldığını gösteren izler olduğunu iddia etmektedir.* Bazı bilim adamları onunla aynı, bazıları ise karşı görüştedir. Her neyse, bu o kadar da önemli değil. Algılama bağlamında ise ortada pek somut bir şey yok. Düşünce dizgelerine gelince, bunlarla ilgili herhangi bir kayıt bulunmamakta. Soyu tükenmemiş insan dışı canlılardan öğreneceklerimiz de işe yarayacak gibi değil. Elimizdeki tüm veriler bunu gösteriyor gibi.

V. Alan ve Bakış Açıları

AB - LR: *Geçenlerde Pisa'daki Sculoa Normale'de yaptığınız bir konuşmada, on sekizinci yüzyıl İngiliz kimyageri John Black'ten söz etmiştiniz ve onun Nemtoncu fizik kuramı hakkında "öğreti bütüncesi" oluşturmasının kendi alanı için ne kadar önem taşıdığını vurguladınız. Üretici dilbilgisi, daha ayrıntılı bir şekilde söyleyecek olursam İlkeler ve Parametreler çerçevesi böylesine geniş bir alanda zor ve şaşırtıcı birçok buluşa olanak tanıdı. Denilebilir ki, insan dilinin farklı özellikleriyle ilgili başarılı bir "öğreti bütüncesi" oluşturuldu. Görgül bilimlerde hiçbir şeye kesin olarak bakılmadığı gerçeğini kabul edersek, alanımızda "yerleşmiş sonuçlar" ("established results") şeklinde tanımladığınız özellikler nelerdir?*

NC: Benim görüşüm, hemen hemen her şeyin sorgulamaya açık olduğu yönünde; özellikle de, yetinmeci bir bakış açısıyla inceleme yapıyorsanız, inceleme yaptığınız her

şey için sorduğunuz soru "O niçin orada?" sorusu olacaktır. Bu yüzden bana on yıl önce bunu sormuş olsaydınız, yönetimin (government) birleştirici bir kavram, X-Bar kuramının birleştirici bir kavram, ana parametrenin belirli bir parametre olduğunu veya buna benzer şeyler söylerdim. Ancak şimdi bunların hiçbiri kesin görünmüyor. X-Bar kuramı belki de yanlış, yönetim belki de yok. Kayne haklıysa, doğru parametrizasyon, ana parametre değildir; keyfi hareketlerle ilgili bazı başka parametre türlerinin öyle olması kesinlikle makul ve muhtemeldir. Yapmamız gereken görmek. Ne var ki ben bunun çok sıra dışı olduğunu düşünmüyorum. Bilim tarihine bakıldığında, bu olağan bir durumdur. Gelişmiş bilimlerde bile her şey sorgulanabilir niteliktedir. Eğitimim sırasında, fen derslerinde öğrendiğim şeylerin çoğu bugün öğretilmiyor. Kimya ve fizikte yirmi yıl önce öğretilenler şimdi farklı bir şekilde öğretiliyor. Örneğin Elementler Tablosu (The Periodic Table) hâlâ mevcut; ama temel elementlere bizlere öğretilenler hiç benzemiyor. Yaşayan, canlı bir bilim dalından, tamamen durağan bir öğretiler bütünü bekleyemezsiniz. Sürekli yeni bakış açıları kazanırsınız, dolayısıyla da her şey yeniden yorumlanır. Bu değişimler, dışarıdan bakıldığında genellikle çok büyük görülmeyebilir. Bir anlamda aynı şeyi üretici dilbilgisi için de söyleyebilirsiniz. Dışarıdan bakıldığında, her şey hemen hemen aynı görünür; ancak içeriden baktığınızda bunun çok farklı olduğunu görürsünüz ve ben bunun böyle devam edeceğinden kuşkuluyum. Örneğin "ada koşulları" ("island conditions") nelerdir? Bu, kırk yıldır yapılan araştırmaların temel konusu olmuştur ve ben bunu hâlâ anladığımızı sanmıyorum. Anlaşılamayan çok sayıda bilginin olduğu kesin;

Paul Postal'ın[29] bu konuyla ilgili yeni bir kitabı var ve eminim tahayyül edebileceğiniz herhangi bir şekilde işe yaramayacak tonlarca bilgi içeriyor. Bu tür sorunlar çoktur. Dahası, en azından benim bildiğim kadarıyla, çoğu ada koşulunun ilke olarak kabul görmüş gerçek bir açıklaması yok. Öte yandan, bir şey durağan kalacak. Zayıf ve güçlü ada arasındaki fark durağan gibi görünüyor. Biz bunu belki anlayamayız; ama ortada durağan bir şey var. Ayrıca mevki (locality) ve aralıksız dönüşümlü harekete (successive cyclic movement) ilişkin koşullar, soyutluğun bir düzeyinde bana durağan geliyor. Her ne kadar yeni bir gözlem olsa da - çünkü bundan beş yıl önce bununla ilgili hiçbir tartışma yoktu -, ben, yorumlanabilir ve yorumlanamaz özellikler arasındaki farkın da durağan olabileceğinden kuşku duyuyordum. Belirli biçimlerde, ölçümsel kuram (metric theory) var olmaya devam edecek. Değinti yapısı (argu-ment structure), alanın özellikleri ve hassas yapı ile ilgili buluşlar ileride yine var olacak. Bağlama kuramının özü de var olmaya devam edecek, olasılıkla yeniden yorumlanmış olarak. Tüm bunlar şu anlama geliyor: Hiçbir şey reddedilmiyor. Ya da şöyle söyleyeyim, sonuçlar, Boş Kategori İlkesi (BKİ) var olmaya devam edecek, ama farklı alanlara ayrılmış bir şekilde ve belki de onlara atfettiğimiz yeni bakış açılarıyla. Ne var ki birinin gerçekten bundan daha öteye gidebileceğini sanmıyorum. Bu, yeni bir alan; değişimler büyük bir hızla gerçekleşiyor ve alanda çok sayıda anlaşılamayan şey var. Eminim şu ana kadar hiç aklımıza gelmemiş bakış açıları da söz konusu. Ben, durağanlıktan bir şey beklemiyorum, hatta bu konuda umudum bile yok. Eğer durağanlık varsa, bu demek oluyor ki daha fazla ilerleye-

meyeceğiz; çünkü şu anda bulunduğumuz noktada bir sürü çözümsüzlükten başka bir şey yok. Bu, Joseph Black'ın zamanında - yani biraz önce kendisinden alıntı yaptığım on sekizinci yüzyıl kimyagerinin yaşadığı zamanda - kimya için de geçerliydi. Black şu anki bilimi anlayamazdı. Onun yaşadığı zamanlarda, maddenin temel elementlerinin toprak, hava, ateş, su olduğu ve suyun toprağa dönüştürülebileceği konusunda genel bir kanı vardı. O zamanlarda kimyagerler temel bir öğreti bütüncesine sahiptiler ve kimyasal tepkimelerle ilgili birçok şey biliyorlardı. Örneğin bunların nerede ya da nasıl meydana geldikleri vb. durumları. Ancak şimdi bakış açısı tümüyle değişti. Örnek vermek gerekirse Lavoisier'ye bir bakalım. Lavoisier, modern kimyayı kurdu ve şu anda hâlâ herkesin kullanmakta olduğu bilimsel terimlere ilişkin bir adlar dizisi (nomenclature) oluşturdu. Bilimsel terimlere ilişkin adlar dizisi yalnızca terminolojik nitelik taşımıyordu; ondan gerçek olması bekleniyordu ve size gerçeği söylemek üzere hazırlanmıştı: Oksijen asit üretir, çünkü bu onun doğasında vardır (ancak daha sonraları bunun yanlış olduğu ortaya çıktı). Lavoisier'nin yaptığı sınıflandırmaların birinde, hidrojen ve oksijenin yanı sıra, "ısı" adını verdiğimiz "harareti" buluruz. Görüldüğü üzere, her şey değişti. Lavoisier, bunu aslında tahmin etmiş ve bir zamanlar "elementlerin doğası insanlar tarafından bilinemez; bu yüzden bizler yalnızca tahminler üretebiliriz" demişti. Üstelik kimya o zamanlarda son derece gelişmiş bir bilim dalıydı.

AB - LR: *Bazen başka bilim dallarındaki uzmanlarla konuşurken insanlar şu soruları sorar: Modern dilbilimin vardığı sonuçlar nelerdir? Acaba elde edilen sonuçlan, in-*

sanların anlamakta zorluk çektiği teknik dil kullanımından kaçınarak açıklamanın bir yolu var mı?

NC: Anlaşılan ve kolayca açıklanabilen bazı şeyler vardır. Örneğin İngilizcede "wh-" ile başlayan sorulardaki "wh" hareketinin özellikleri, çoğunu belli bir dereceye kadar anladığımız Huang'ın ayrımı, ada etkileri™ ya da daha karmaşık nitelikli "parazitsel boşluklar" ("parasitic gaps") ve benzeri durumlar. Çok basit görünen örnekler bile içlerinde çok zor noktalar barındırabilir. Bazen yüklem öbeğinde aralıksız dönüşümlü hareket gösteren karmaşık sıfatsal yapılarla örnekler veririm ve her ne kadar görünmese de, öbekte bir "boş işlemci" vardır ("empty operatör"). Bu yapılar, başka dillere göre İngilizce için daha uygundur. Olgular son derece açıktır. "wh-" sorularında gördüğünüz aynı olguları burada da görebilirsiniz. "John is too stubborn to talk" cümlesinde yorumlanan olguları üreten ilkeleri söyleyebilirsiniz. Bunun gibi durağan nitelik taşıyan ve açıklanması kolay yeterince malzeme vardır; ilkeleri, genel ilkeler hakkında bilinen şeyler olarak düşünebilirsiniz. Bazılarına göre öbek yapısıyla, bazılarına göre de yer değiştirmeyle ilgilenen bir bileşen olduğu, bunların da farklı anlamsal ve formel özellikleri bulunduğu gerçeği bence gayet açık. Ses-bilim için de aynısı geçerlidir. Dolayısıyla halka yönelik konuşmalarda - örneğin ortaöğretim öğrencilerinden üniversite öğrencilerine ve genel kitlelere kadar -, sunulabilecek birçok şeyin olduğu kesin. Onlara bu tür malzemeyi ulaştırmak son derece kolaydır ve eminim onların anlamalarını sağlamak ve bir şeyin altında yatan ilkeleri görmelerini mümkün kılmak için siz de aynısını yapıyorsunuzdur. Dolayısıyla birçok önemli yanıt söz konusudur. Öte yandan,

belli bir belitsel dizge ararsınız, gerçekte böyle bir şey yoktur; o zaman bunun başka bilimler için de geçerli olması gerekir. Söylemek istediğim, bir kişi size "Biyolojinin sonuçları nelerdir?" diye sorduğunda, yapacağınız tek şey, doğal seçilim, genler, Mendel'in çalışmaları, modern genetik çalışmaları ve bunlara benzer çalışmaların içinde olduğu düzenli bir dizgeden söz etmek ve daha sonra ilgili konuları örneklerle açıklamak olabilir.

AB - LR: *Yetinmeci Program, araştırmacıları, çalışmalarını yeniden gözden geçirmeye yönlendirmiştir. Dolayısıyla eski sorunlar üzerine yeni bakış açıları getirilmiş ve sonuçta yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu program, katı ölçütlere dayanarak kendi görgül alanını oluşturmaktadır. Sonuçta da, daha önce oluşturulan öğreti bütüncelerinin önemli bir bölümünden kendi alanını uzak tutmuştur. Bu kaçınılmaz mı? Sizce bu arzu edilen bir şey mi?*

NC: Her şeyi yetinmeci bir eleştiriye tabi tutmak elbette hoş, ancak oldukça zor olurdu; çünkü hangi alanda olursa olsun, hiçbir şey bu eleştiriye karşı koyamaz. Bu nedenle, en iyi şekilde tasarlanmış bir çalışmaya bakarken "Bunu yalnızca okunaklılık (legibility) araalanını temel alarak açıklayabilir miyim?" sorusuna verdiğiniz yanıt "Hayır" olacaktır. Bu, ses-anlam uyuşması gibi en temel şeyler için doğrudur. Yani insanların sahip olduğu temel bilgi şudur: Bu ses, bu anlamla uyuşur. Ancak bu, yetinmeci ölçütü ya da en azından en katı olanları karşılamaz. Örneğin yetinmeci zor bir ölçüte göre şöyle söylenebilir: "İfade ses tarafında olduğu kadar, anlam tarafında da okunaklı olmalıdır. İfadeyle anlam eşleştiyse, işte o zaman bu açıklanabilir". Bu veri si-

ze verilmedi, dahası dışarıdan zorla kabul ettirilen birtakım durumlar var. Gerçekte ben dış kaynaklı bu durumlardan söz edilmesi gerektiğini bile düşünmüyorum; çünkü bu eşleşmenin doğru olup olmadığından emin olmak için her şeyi fazlasıyla bilmelisiniz. Bu yüzden, her dilbilimcinin bir şekilde binlerce yıldır alanlarının temel verisi olarak aldığı bu basit veri bile, yetinmeci açıklama yapmak için uygun ve yeterli değildir. Bunu açıklamaya çalışmalısınız; birbirinden bağımsız olarak ses ve anlam tarafındaki okunaklılığa getirilecek en uygun çözümün, "John is easy to please" cümlesine ilişkin doğaı yorumu ortaya çıkaracağını göstermelisiniz (daha basit bir yorumu değil). Bu nedenle, yapılacak şey, en azından bana öyle geliyor ki, öbek yapıları ve yer değiştirme gibi ana parçalan seçmek ve bu dizgelerde-ki hangi öğenin sorunlu olduğunu sormaktır. Örneğin, daha önce değindiğinizi düşündüğüm ölçütü kullanacak olursak, bunlar keşfedilmiş bir simgesel dizge içerisinde bulunur muydu? Bu, başlamak için iyi bir nokta. Daha önceden yaratılmış bir simgesel dizgede yer almayan bir şeyi bulduy-sanız, bunun niçin dilde var olduğunu sormak zorunda kalırsınız. Biçimbilim örneğin... Ne işe yarar? Sorulur sorulmaz bu soru sizi yorumlanabilen ile yorumlanamayan özellikler arasındaki farklar gibi yeni şeylere götürecektir. Bu konu oldukça açık olabilir, ne var ki - en azından - ben, bunun hakkında daha önceleri hiç düşünmemiştim. Okulda öğrendiğimiz geleneksel uyum asimetrisinin de bir nedeni olduğunu daha önce hiç düşünmemiştim. On yıl önceki bakış açımla, bu ilişkinin simetrik bir nitelik taşıdığını, asimetriliğin ise yalnızca keyfi bir kuraldan ibaret olduğunu söylerdim. Hiç de saçma değil; oldukça derin görünen bir

şeyi, yani bir durumdaki yorumlanabilirlik ile öteki durumdaki yorumlanamazlık arasındaki ayrımın sezgisel olarak al-gılanmasıdır bu. Bu nedenle de önemsiz sayılmaz; ancak "Bu neden orada?" gibi sorular sorulmaya başlanana dek, bu tür şeyler aklınıza gelmeyecektir. Her şey için bu böyle sürüp gitmektedir. BKİ, bağlama kuralları, yönetim, çekim eklerinin türetilmesi adı altında geçen her şey, hemen hemen her şey için geçerli bu. Kanımca, en basit soru sorulmaya başlanır başlanmaz, anlaşılır görünen tanımlamalar oldukça sorunlu bir hal alıyor ve araştırdıkça sorular çoğalmaya başlıyor. Bunun doğru olduğunu, ele aldığınız herhangi bir konuda görebilirsiniz. Varsayımların belli bir dereceye kadar geçerli ve aslında açıklayıcı, hatta bazılarının fazla açıklayıcı olduğunu, ele aldığınız her şeyde görmeniz mümkündür. Varsayımların üzerine dayandırıldığı başka varsayımlara göz atmaya başladığınız ve onların kesinlikten uzak olduklarını fark ettiğinizde ise, açıklıktan, kimi zaman da doğallıktan ne kadar uzakta yer aldıkları anlaşılacaktır. Bu yüzden, ya başka bir açıklama getirmek zorundasınız ya da "Tamam, pes ediyorum. Açıklamaların bir sonu yok. Bu bir gizem" dersiniz. Ya da başka bir açıklama ararsınız ve varsayımlar bu şekilde çoğunlukla çürütülür. Hiçbir şekilde bunun bir gizem olduğunu kabul etmemeliyiz. Belki de böyledir. Ancak böyle düşünmek için çok erken. Kuşkusuz bu zamansız bir yenilginin itirafı olur. Belki de doğrudur, bir gizemdir. Hepimiz, bize sonuç sunduğundan dolayı, kuralları kabullenmeye hevesliyiz (dürüst olmak gerekirse ben bunu eleştirmiyorum). Kuralların neden var olduğunu sorgulamadan ilerlemek doğru olan yoldur. Belli bir aşamada bu çok erken olabilir; ancak belirli bir aşamada kuralla-

rın neden var olduğunu sormak gerekir. Dildeki yetinmeci-lik yaklaşımı böyle bir bakış açısını sunmaktadır. Bir başka yol da bulunabilir; ne var ki şu an için ben farklı bir yol düşünemiyorum.

AB - LR: *Aynı görgül içerik sorunu, biraz farklı bir bakış açısıyla da ele alınabilir. Bir yandan YP (Yetinmeci Program), ağırlıklı olarak bir araalan kuramına dayanmaktadır, bu kuram, dil yetisiyle karşılanacak dış kısıtlamaları sunmalıdır. Gerçekte YP, birbirine komşu dizgeler ve araalan üzerine yapılan araştırmayı, önceki örnekçeler-den daha fazla desteklemelidir. Öte yandan şu ana dek program, dille ilişkili olduğu düşünülen, ancak sizin kullandığınız anlamda "dar sö'zdizimden " ("narroıv syntax") farklı bir biçimde oluşturulduğu varsayılan dizgelerin araştırılmasına yeterince ışık tutamamıştır. Sizce bu araştırmanın şu anki durum beklenmedik bir olasılık mı? Yoksa gelecekte bir şeyler değişebilir mi, ya da değişmeli mi?*

NC: Her şeyden önce, araalanlara verilen önem son derece yeni. Şu ana dek, benim bildiğim kadarıyla, iki araala-nın varlığı tartışmasız bir biçimde kabul edilmektedir. Bu görüş Aristo'ya kadar uzanır. Bir ses-anlam ilişkisi vardır ve durum yalnızca bundan ibarettir. Ses-anlam ilişkilerine baktığınızda, sesbilgisi size sesi sunarken anlamın sizin için ne ifade ettiğini bilemezsiniz. Genel varsayım da budur. Ne var ki bunun pek önemli olduğu söylenemez. Bu varsayım doğru ya da yanlış olabilir, ancak kuramlar üzerinde etkili olmamıştır; çünkü araalan koşullarını karşılamak üzere ta-sarlanmamıştır. Dilin olmazsa olmaz özelliklerinden birinin, araalan koşullarını yetine getirmek olması gerektiği düşünüldüğünde - bunu herkes kabul etmeli -, "araalan nedir?"

sorusu ortaya çıkar. Önceleri böyle bir soru sorulmamış olsa da, şimdilerde sorulmaya başlayacaktır. Soruyu gördüğünüz an, yanıtı gerçekten bilmediğimizi fark edeceksiniz.

Öncelikle basit bir durumu ele alalım: Duyu-hareket araalanı. Her zaman böyle bir ilişkinin var olduğu düşünülmüştür ve bu ilişki pek de görünmez nitelikte değildir. Ses-letim (articulation) ve algılama (perception) için farklı ilişkiler söz konusu olabilir; dahası, sesletim ya da algılama için bir araalan olup olmadığı açık değildir. Farz edelim ki Moris Halle'nin ses örüntülerine ilişkin iddiası doğru:[11] Belirli bir düzeyde, özellikle sesletenlere (articulators) komutlar verilir. Ancak tümünün bunu derivasyon düzeyinde aynı noktada yapma zorunluluğu yoktur. Olasılıkla bir belli noktada bazıları komutlar verir, böylelikle de daha fazla sesbilimsel hesaplama (phonological computation) yapılabilir. Sonrasında bir başka komut daha verilir ve bu böyle sürüp gider. Bu anlamda, bölüştürülmüş bir dizge söz konusu olabilir. Böyle bir dizgenin olması mümkündür. Yani şunu demek istiyorum: Neden biyoloji, hesaplamada size bir aralan sunan sabit bir nokta bulunacak şekilde kurulmak zorunda olsun? Yorum "hatiçi" ("on üne") ve döngüsel ("cyclic") olabilir. Hata bu döngünün her aşamasında sesletenlere ve algısal aygıta (perceptual apparatus) verilen komut (tek bir sessel ifadeden çok) değişiklik gösterebilir ve buna göre hesaplama dizgesinde (computational system) dağıtılabilir. Aynı zamanda algılamaya ilişkin hareket kuramında önerilen farklı etkileşim türlerinden de söz edilebilir. Bunlar sesbilgisel (phonetic) araalanın iki yönü arasındaki etkileşimi kapsayabilir. Bu nedenle çeşitli şaşkınlıkların yaşanacağını tahmin edebiliyorum.

Öteki tarafta, yani anlam tarafında ise, öneri niteliğindeki sonuçlar var gibi görünüyor. Şu an yapılmakta olan en ilginç sözdizimi çalışmasının büyük bir kısmı, dil yetisi üzerindeki doğal yetinmeci yaklaşımın koşullarını karşılamaya yeterli gelmektedir (her ne kadar "anlambilim" ("seman-tics") olarak adlandırılsa da, ben bunun sözdiziminin bir uzantısı olduğunu düşünüyorum). Bağlama kuramında, niceleme açısı (quantifier scope) alanında veya Öncüllü Öğenin Kaldırılması (Antecedent Contained Deletion) gibi, hareket içerir gibi görünen işlemlerde bu gözlemlenmektedir. Yine de taşlar yerine kolay oturacak gibi görünmüyor. İşlemler döngüselliğe karşı olabilir; şayet döngüselse de bu durum gerek yapıları sesbilimsel öğeye aktarmada çok daha karmaşık kuralları gerekse sözdizimin temel kurallarıyla etkileşimdeki yetersizliği açıklamada başka sorunları içerir. Bunların, yalnızca anlam tarafındaki yorumlayıcı dizgeler olması ve dil yetisinin salt dışında devam eden sesletimsel (articulatory) ve işitimsel (acoustic) sesbilgisiyle benzerlik taşıması mantıklıdır. Dilin dışında gerçekleşen hesapsal işlemlere ilişkin fikirler dışında, bu konuda hiç kimsenin bilgisi yoktur. Düşünce dilinin ya da kavramlar vb. öğelerin var olduğu söylenebilir; ancak dil yetisinin dışında dizgede hiçbir yapı var olmamıştır. Belki de bu durum, kenarda kalmış bazı yapıları - olasılıkla aynı olmasa da -, iç işlemlere benzer işlemlerle keşfetmenin başlangıcıdır. Bunların tümünün farklı özellikleri vardır.

Bazı ilginç olasılıklar da söz konusudur. Örneğin dışarıda bu işlemler tekrarlanmamaktadır. Bu nedenle ardıl NY (Niceleme Yükseltme) (QR-Quantifier Raising) (successive QR) ve ardıl Öncüllü Öğenin Kaldırılması işlemiyor gibi gö-

rülmektedir. Bu, olasılıkla ses tarafında, iç sözdizim-sesbi-lim ve dil yetisi-duyu-haraket dizgesi araalanlarmda da doğruluk kazanır. Ağırlık kazanan şeylerin ise Güçlü AÖ Değişimi (The Heavy NP Shift) ve Ross'un Doğru Çatı Yapısı Sınırlaması (Right Roof Constraint) bağlamında yapılan işlemler olduğunu söyleyelim. Bu işlemler de tekrarlanmaz niteliktedir. İç sözdizimin bu bölümü bir bakıma çevresel kalır, çünkü dilin temel özü olduğu düşünülen "içsel dilsel ifadelerle düşünceyi oluşturma mekanizmalarının" bir parçası değildir. Geniş bir çerçevede ele alınıp yorumlanan sesbi-limsel öğeye ilişkin işlemler, duyu-hareket dizgesinin ge-reksinimleriyle zorlanmalar yaşamaktadır. Bu eğilimler, öteki araalana dış konum özellikleri gösteriyorsa, bu düşünce bir anlam ifade edebilir. Böylelikle, dil yetisine yakın bir noktada, en azından erişilebilecek konumlarda bu dizgelerin nasıl işlediği konusunda, düşünce dizgelerine ilişkin çeşitli önemli çalışmalara ön ayak olunabilir. İç işlemlerin yüksek derecede yetinmeci nitelikler taşıdığı konusunda ısrar edilmesinden kaynaklanan sorular - yanlış ya da doğru sorular -, yepyeni sorulardır bunlar.

Burada temel nokta - bilim dallarında normal karşılandığı üzere - şudur: Dil yetisinin belirli koşullan nasıl karşıladığı gösterilmeye çalışılıyor. Ancak ilk önce bu koşullar keşfedilmeli. Bu koşulların neler olduğunun, dil yetisinin bunları nasıl karşıladığı sorusunun sorulduğu süreç sırasında keşfedilmesi bekleniyor. Durum bir mühendise koşulların anlatılıp "Haydi, şimdi sorunu hallet!" denilmesi gibi bir şey değil. Burada keşfetme aşamasındayız ve koşulların neler olduğunu bulmak zorundayız. Koşulların neler olduğunu ortaya çıkarmak, bunların nasıl karşılanacağına ilişkin

yaşanan sürecin bir kısmıdır. Bu nedenle, iki süreç birlikte yaşanacaktır. Tüm bu yaklaşımın, bir araştırma konusu olarak bir anlam ifade ettiği anlaşılırsa, öte yandaki araalanla-rın daha özenli bir biçimde keşfedileceği açıktır. Bu nokta üzerinde şu ana dek gerçekten pek durulmamıştır; ancak ileride araştırılması gereken temel bir konudur bu.

Gerçekte imgeleme çalışması (imaging work) burada farklı bir önem kazanabilir. İmgeleme araştırmalarından (imaging studies), özellikle dizgelerin genel yapısı ve bu dizgelerin nasıl birbirlerini etkiledikleri, böylece de dil yetisinin (ya da durum gerektirdiğinde birkaç dil yetisinin) zi-hin-beyin'e ilişkin öteki dizgelerle nasıl bir ilişkisi olduğu konularında yararlanılmalıdır. Doğanın getirdiği deneyim (beynin hasar görmesi vb.), bu sorulara kısmen de olsa bir açıklama getirir; ancak doğrudan zarar verici deneyler elbette ki konu dışı bırakılmıştır. Ortaya çıkan yeni teknolojiler, etik düşüncelerin ve doğal olayların çeşitli etkilerinin neden olduğu engelleri ortadan kaldırıcı bir yöntem sunmalıdır. Araştırmaların ilk aşamalarında bile, umut verici sonuçlara varılmıştır. Ayrıca, dil yetisinin doğası ve bu yetinin kazanılması ve kullanılmasıyla ilgili yeni ve önemli bilgiler veren deneysel programlar tasarlamak da mümkündür.

Laik Bağnazlık (Secular Priesthood) ve Demokrasinin Tehlikeleri

"Laik bağnazlık" terimini, seçkin İngiliz filozofu ve entelektüel tarihçi Isaiah Berlin'den ödünç alarak kullanıyorum. Berlin, bu terimle, devlet dinini ve devlet erkinin suçlarını savunan Komünist entelektüellerden söz etmekteydi. Hiç kuşku yok ki, tüm Sovyet entelektüeller laik bağnazlığa katılmadı. İçlerinde, erki savunan ve onu yöneten "devlet görevlileri" ile erke ve erkin işlediği suçlara meydan okuyan "muhalifler" de bulunmaktaydı.

Haklı olarak "muhalifler" ile gurur duyup, "yandaşlar"ı suçlamaktayız. Oysa Sovyet despotizminde tam tersi geçerliydi.

"Yandaşlar" ile "muhalifler" arasındaki fark, tarihi süreç içerisinde ilk yazılı kaynaklara kadar uzanmakta ve ülke içinde "yandaşlar"ın genellikle saygı duyulup ayrıcalıklı kılınması, "muhalifler"in ise nefret edilip cezalandırılması gerçeğine dayanmaktaydı.

Tevrat'ı bir düşünelim. Burada, İngilizce'ye ve öteki Batı dillerine "peygamber" ("prophet") olarak çevrilen, anlaşılması zor İbranice bir sözcük bulunmaktadır. Bu sözcük "entelektüel" gibi bir anlam ifade etmektedir. Peygamberler, eleştirel jeopolitik analizler ile etik eleştiriler ve önerilerde bulunmuşlardır. Yüzyıllar sonra kendileriyle gurur duyulmasına rağmen, o zamanlar pek hoş karşılanmamaktay-dılar. Ayrıca toplumda saygı gören "entelektüeller" de vardı. Bunlar kral saraylarındaki dalkavuklardı. Yüzyıllar son-

ra "sahte peygamberler" olarak suçlandılar. Peygamberler muhalifler; sahte peygamberler ise "yandaşlar"dı.

Sözü edilen döneme ve daha sonraki zamanlara ait bu konuda sayısız örnek bulunmaktadır. Bu durum önemli bir soruyu aklımıza getirir: Kendi toplumumuz bu tarihi kurallara bir istisna oluşturur mu? Bence değil. Kendi toplumumuz da bu kurallara pekâlâ boyun eğiyor. Berlin, "laik bağnazlık" terimini resmi düşmanın yandaş sınıfını suçlamak için kullanmıştır: Tam tekmil bir suçlama, ama olağan karşılanabilir. Buna yakın başka bir evrensel tarihi gerçek de, düşman olarak gördüklerimizin suçlarını titizlikle izlememiz ve kendimizi haklı bularak onları acımasızca suçlamamız-dır. Oysa aynaya bakmak biraz daha zordur. Başka yerlerde olduğu gibi, bizim toplumumuzda da laik bağnazlığın görevlerinden biri, bizi bu tatsız deneyimden korumaktır.

George Orvvell, totaliter düşman ve bu düşmana ilişkin laik bağnazlığın utanç verici tutumunu etkili bir biçimde açığa vurmasıyla - belki de en belirgin olarak *Hayvan Çiftliği (Animal Farm)* adlı yergisinde - ün kazanmıştır. Ayrıca "edebi sansür"e değindiği *Hayvan Çiftliği* 'nin önsözünde, özgür toplumlarda buna karşılık gelen olgu üzerine yazmıştır. Onvell'e göre, özgür İngiltere'de "sansür "çoğunlukla gönüllü" ("largely voluntary") nitelik taşır. Resmi bir yasağa gerek olmadan, genel nitelik taşımayan düşünceler susturulabilir ve uygunsuz gerçekler karanlıkta bırakılabilir." Sonuç olarak "egemen olan geleneğe meydan okuyan biri kendini şaşırtıcı bir şekilde susturulmuş bulur." Berlin bu noktaya varmak üzere kullanılan yöntemlerin yalnızca birkaçına dikkat çeker. Bunlardan biri, "bazı önemli konularda sahtekârlık yapmak ve işlerine gelmeyen sesleri susturmak için

birçok geçerli nedeni olan "varlıklı insanlar"ın elindeki basın". İkincisi ise, "bu gerçeklerden "tabu" ("it wouldn't do") diye söz eden yazılı olmayan anlaşmayı yavaş yavaş aşılayan iyi bir eğitim".

Hayvan Çiftliği'nin önsözü, kitabın kendisi kadar bilinmez. Bunun nedeni de, önsözün kitapla birlikte basılmamış olmasıdır. Önsöz, otuz yıl sonra Onvell'in dosyalan arasında bulunmuş ve olduğu gibi yayımlanmıştır. Ne var ki hâlâ pek bilinmemektedir.

Kitabın ve önsözünün yazgısı, asıl sorunun simgesel bir örneğidir. Bunların laik bağnazları kötü, hatta berbat; muhalifleri ise tamamen takdire değer türdendir. Gerek ülkede gerekse sömürgelerde değerler tam tersi konumdadır. Aynı koşullar, laik bağnazlığın eylemde bulunana bağlı olarak öfkeyle kınayacağı, sindireceği ya da haklı çıkaracağı suçlar için de geçerlidir.

Bu konuya ilişkin örnekler vermek oldukça kolaydır. Ancak örnekler yanıltıcı olabilir. Asıl önemli olan, muhalif yazında etraflıca belgelendiği üzere, bu örneklerin sergilediği güçlü tutarlılıktır. Onvell'in özgür toplumlarda gönüllü sansür hakkında kaleme aldığı pek bilinmeyen makalesinde işaret ettiği gibi, bu tutarlılık muhalif yazında pek önemsenmeyebilir.

Söz edilen nedenlerden dolayı, bu yöntem yanıltıcı nitelik taşımasına rağmen, genel durumu birkaç güncel örnekle somutlaştıracağım. Tutarlılık konusunda güncel örnekler bulmak o kadar da zor değil.

Birkaç önemli olayın onuncu yıldönümü olan Kasım 1999'da bir aradayız. Bu olaylardan biri, Sovyet düzenini fiilen sona erdiren Berlin Duvarı'nın yıkılışıdır. İkinci olay ise,

"El Salvador Ordusu" olarak adlandırılan ve ABD'nin kolladığı terörist kuvvetlerin El Salvador'da yaptığı son büyük katliamdır. Bu ordu, bölgeyi uzun süredir aslında benzer bir politikayla yöneten egemen süper güç tarafından düzenlenmiş, silahlandırılmış ve eğitilmiştir. En büyük zulümler, ABD'deki eğitimini yeni tamamlamış seçkin birimlerce yapılmıştır. Bunlar Doğu Timor'daki şaşırtıcı zulümlerden sorumlu olan Endonezyalı komandalar gibiydi ve bu komandolar bu yıl, hatta şimdi bile Endonezya'daki Batı Ti-mor kamplarında aynı şeyleri yapmayı sürdürüyorlar. Endonezyalı bu kişiler, 1998 yılının sonuna kadar ABD eğitiminden yararlandılar ve tüm bunlar, amacı belli olan Kongre mevzuatının ihlali suretiyle Başkan Clinton tarafından tasarlanmıştı. ABD kuvvetleri ile ortak askeri harekâtlar, 30 Ağustos 1999 tarihli referandumun birkaç gün öncesine kadar devam etti. Kosova'da NATO bombardımanından önce yaşananları fazlasıyla aşan bir yıllık zulümden sonra bu referandum ordu tarafından yönlendirilen yeni bir şiddet dalgasına yol açtı. Aslında bunların hepsi biliniyor, ancak Or-well'in de belirttiği gibi, tüm bu yaşananlar "resmi bir yasağa gerek kalmadan sessizce bastırılmıştır".

Her iki örnek hakkında da birkaç söz söyleyerek onuncu yıl dönümlerine geri dönelim. ABD himayesindeki El Salvador'da 1989 Kasım'ında yapılan zulümlerle başlayalım.

Önde gelen altı Latin Amerikalı aydın ve Cizvit (Jesuit) din adamı öldürülenler arasındaydı. Bunlardan biri El Salvador'un önde gelen bir üniversitesinin rektörü Ignacio El-lacuria'ydı. O da, ötekiler gibi ünlü bir yazardı. Öyleyse, ABD basını ve düşünce dergileri ve genellikle Batılı entelektüeller, bu önde gelen altı muhalif aydının ABD himaye-

sindeki terörist kuvvetler tarafından öldürülmesine o yıllarda nasıl tepki verdiler ya da bugün - katliamın onuncu yıl dönümünde - nasıl tepki veriyorlar diye sorabiliriz.

Bugün için yanıt çok basit. Tepkileri sessizlik. ABD basınında yapılan elektronik bir aramada, öldürülen bu altı Cizvit aydının ismine hiç rastlanmadı. Dahası, neredeyse hiçbir Amerikan entelektüeli ne onların isimlerini bilir ne de yazdıklarının tek bir sözcüğünü okumuştur. Bildiğim kadarıyla, Avrupa'da da durum aynı. Oysa ilginçtir ki herkes baskı altında kalmış Doğu Avrupalı muhaliflerinin isimlerini ezbere bilir ve yazdıklardan alıntılar yapar. Ancak Stalin sonrası hiçbir şey, Washington'un nüfuz alanında dehşetin yaşamın alışılmış bir parçası haline gelişi gibi değildi.

Aradaki çelişki manidardır. Bu çelişki, tercihimiz öğrenmekten yanaysa, bize kendimiz hakkında çok şey öğretir ve Onvell'in betimlemesini çok iyi örnekler: Özgür toplumlarda laik bağnazlık tarafından erke, basın da içinde olmak üzere gönüllü bağımlılık. Bu yalnızca en belirgin örneklerden biri.

Bu yüzden Cizvit aydınların iki kez öldürüldüğünü söyleyebiliriz. İlk olarak suikasta uğradılar; ikinci olarak ise katillerin eline silahları verenler tarafından susturuldular. Şimdiki uygulama size tanıdık gelmeli. Antonio Gramsci hapse atıldığında faşist hükümet "bu beynin çalışmasını yirmi yıl süreyle önlemeliyiz" diyerek davaya ilişkin görüşlerini özetledi. Bugünün Batılı müşterileri işi şansa fazla bırakmıyorlar: Beyinler sonsuza dek durdurulmalı ve "sessizin sesini" ("voices for the voiceless") sonunda susturan devlet terörü hakkında söylenmek zorunda olunanlar içinde olmak üzere düşünceler de silinmeli.

Stalin sonrası dönemdeki Doğu Avrupa ile ABD nüfuzu altındaki bölgeler arasındaki karşıtlık, Batı'nm nüfuzu altındaki bölgelerin dışındaki bölgeler için de söz konusudur. Cizvit aydınlarına düzenlenen suikasttan sonra San Salvar-dor'daki Jesuit Üniversitesi'nin dergisi Proceso'da şu saptamada bulunuldu:

Sözde Salvadorcu "demokratik süreç", sosyalist ulusların sahip olduğu öz-eleştiri geleneğinden çok şey öğrenebilir. Lech Walesa çalışmalarım El Salvador'da yapıyor olsaydı, ya "sivil giyimli, ağır silahlı adamların" eliyle yok edilenler rütbesine erişirdi ya da kendi sendikasının genel merkezinde bir dinamit saldırısıyla paramparça olurdu. Ale-xander Dubcek bizim ülkemizde bir siyasetçi olsaydı, Hector Oqueli (Guatemela hükümetinin iddiasına göre, Salvadorcu bir ölüm mangası tarafından Guatemala'da suikasta uğrayan Salvadorlu sosyal demokrat lider) gibi suikasta uğrardı. Andrey Sakharov insan hakları için burada çalışsaydı, Herbert Anaya (Salvadorcu Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun öldürülen pek çok liderinden biri) ile aynı kaderi paylaşırdı. Ota-Sik veya Vaclav Havel entelektüel çalışmalarını El Salvador'da sürdürüyor olsalardı, uğursuz bir şafak vakti, seçkin bir askeri müfreze tarafından başlarından vurulmuş bir biçimde bir üniversite kampusunun avlusunda boylu boyunca yatar durumda olurlardı.

Dergi abartıyor mu? Gerçeklerle ilgilenenler yalnızca standart Batı kaynaklarının ötesine giderek yanıt konusunda bir karara varabilirler.

On yıl önce aydınlar, evdeki yardımcıları, yardımcılarının kızı ve daha birçok yakınlarıyla suikasta uğradıklarında

verilen tepki neydi? Bu çok açık. ABD hükümeti on yıl önce başka bir "sessizin sesi"ni, Başpiskopos Romero'yu susturan ve inanılmaz sayıda zulümde adı geçen suikastçıların ABD tarafından eğitilmiş seçkin askeri birimler olduğunu gösteren sarsıcı delili yok etmek üzere canla başla çalıştı. Önümüzdeki Mart ayında, bu suikastın yirminci yıl dönümünün üzerinde neredeyse hiç durulmayacağından emin olabiliriz (tahminin belgelenmesi kanıttır). Gerçekler bastırılmıştı; asıl görgü tanığı olan zavallı bir kadın gözü korkutularak tanıklıktan vazgeçirildi. Bunları planlayan resmi görevli, NATO bombardımanından önce Kosova'da Sırpların işlediği insanlık suçlarını cesurca açığa çıkarmasıyla bugün oldukça takdir gören ABD Büyükelçisi William Walker'dı. Kuşku yok ki bu olaylar çok kötü gerçekleşti ve hiçbir şekilde o dönemki Salvador genel valisi Walker'la bağlantı-landırılamadı. Basın, küçük istisnalar dışında partinin çizgisi doğrultusunda davrandı.

Cizvit aydınların öldürülmesinden birkaç ay sonra anlamlı bir olay daha oldu. Vaclov Havel ABD'ye geldi ve Parlamento'daki ortak bir oturumda dinleyenleri "özgürlüğün koruyucuları" diye övdüğü için ayakta alkışlandı. Basın ve entelektüellerin geneli, bunu saygı ve coşkuyla karşıladı. Büyük bir muhalefet hoşgörüsüyle Anthony Lewis New York Times'a "Romantik bir çağda yaşıyoruz" diye yazdı. Öteki sol-liberal yorumcular ise Havel'in görüşlerinin, "Avrupa aydın geleneğinin temel kaynağı olan" Havel'in ülkesinin "büyük ve küçük güçlerin birbirlerine yönelik sorumluluklarından" - ABD ve El Salvador gibi - "zoraki bir tavırla söz eden vicdani sesin hayret verici delili" şeklinde tanımladı. Başkaları ise ABD'nin ahlakı, kişisel çıkarlarının

üzerinde tutan aydın insanlara neden sahip olmadığını sorguladı.

Öyleyse Cizvit aydınların iki kez öldürüldüklerini söylemek pek doğru olmaz. Bu aydınlar gerçekte üç kez öldürüldü.

Durum tam bunun tersi olsaydı, verilecek tepkinin ne olacağını tahmin edebiliriz. Farz edin ki 1989'da Rusya tarafından silahlandırılmış ve eğitimini yeni tamamlamış, korkunç sayıda katliamda ve zulümde adı geçen Çek komandoları, Havel ve öteki altı Çek aydınını vahşice öldürmüş olsun. Yine kısa bir süre sonra, dünyaca ünlü bir Salvador aydını Rusya'ya gitmiş ve Duma'ya seslenmiş olsun. Rus yönetimini "özgürlük savunucuları" diye övdüğü için Rus Par-lamentosu'nda ayakta alkışlanmış olsun. Söyledikleri Rus aydınları tarafından hararetle yankı bulmuş ve onların Çe-koslavakya'daki entelektüel akranlarına düzenlenen suikasttaki sorumluluklarından hiç söz etmemiş olsun. Bu zavallı ülkede, daha önce sözü edilenlere benzer bir biçimde suikasta uğrayan öteki on binlerce mağdurdan "özgürlük savunucuları" olarak söz ederek bu kıyaslamayı kesip atamayız.

Böyle bir durumda verilecek tepkinin ne olacağını tahmin etmeye çalışarak zaman kaybetmemeliyiz. Kendimiz için iyi bir ders çıkarmak istersek, kurguladığımız olayları gerçek olanlarla, o zamanki olayları şimdikilerle karşılaştırabiliriz.

Tarihsel olaylarla tutarlılık gösterecek bir şekilde, Ba-tı'nın gücünü öven ve işlediği suçları görmezden gelen entelektüeller Batı'da çok saygı görürler. Birkaç ay önce, tam da NATO askeri gücünün Yugoslavya'yı havadan bombala-

ması için haklı nedenler aranıyorken, bazı ilginç durumlar ortaya çıktı. Doğal ki bu kolay bir görev değildi, çünkü bombalama kararı yapılan zulümlerde ciddi bir artışa yol açtı, böylelikle de büyük bir insanlık suçunu tetikledi. Ancak bu gelişme NATO Komutanı General Wesley Clark'm bombalama başladığında basına yaptığı açıklamada "zaten beklenilen" bir sonuç olarak belirtildi. Vaclav Havel, Batılı liderlerin ilk defa "ilkeler ve değerler" için savaşarak, insanlık tarihinde yeni bir çığır açtıklarını bütün kanıtları yok sayan bir tavırla açıklarken, dinleyicilerine tekrar övgüler yağdırdı ve ABD'nin önde gelen bir düşünce dergisi Havel'le görüştü. Verilen tepki, yine onun içtenlik ve derinliğine gösterilen saygıydı.

Başka bir Rus muhalifi Alexander Soljenitsin'in de bombardıman hakkında söyleyecek birkaç sözü vardı:

Saldırganlar, güçlünün haklı olduğu yeni bir çağ açarak BM'yi bir kenara attılar. NATO'nun amacının Kosovahları savunmak olduğu gibi bir yanılsama ortaya çıkmamalı. Gerçek tasaları, ezilmişlerin korunması olsaydı, örneğin zor durumdaki Kürtler'i savunurlardı.

Bu durum yalnızca küçük bir "örnek", ama bir o kadar da çarpıcı. Soljenitsin, durumu gerçekte olduğundan az bile söyledi. Kosova'da Miloseviç'e atfedilen suçları fazlasıyla aşan, Kürtler'e karşı işlenen insanlık suçlarına ilişkin gerçeğin Batılı hümanistler tarafından göz ardı edilmediğini belirtmedi. Suçlar çoğunlukla silahların % 80'ini oluşturan ABD silahlarıyla işleniyordu. Silahlar 1997 yılında zirveye ulaşan bir bolluk içerisinde ülkelere gönderiliyordu; askeri

teçhizatın yanı sıra askeri eğitim ve diplomatik destek de veriliyordu. Ayrıca aydın sınıflar tarafından verilen büyük hediye, sessizlik de egemendi. Basında ya da düşünce dergilerinde bu olaylara ilişkin görüşlere pek yer verilmedi.

• Soljenitsin de, Orwell'in dediği gibi "resmi bir yasağa gerek kalmaksızın susturuldu". Daha önce de söz edildiği üzere, Havel'e verilen tepki oldukça farklıydı. Verilen bu iki farklı tepkinin kıyaslanması, bilinen bir ilkeyi bir kez daha göz önüne seriyor: Laik bağnazlığın onayını almak için erke gereken saygı gösterilmelidir.

Özellikle Kürt köylerinin bombalanmasında etkin olarak kullanılan ABD Flö'larının Yugoslavya'nın bombalanmasında kullanıldıkları göz önüne alınırsa, ABD'nin ve müttefiklerinin Kürtler'e yapılan saldırılardaki rolünün örtbas edilmesi hiç de küçümsenmeyecek bir başarıdır. Türkiye Nisan 1999'da Washington'da yapılan NATO'nun kuruluşunun yıldönümü kutlamasında, NATO sınırları içindeki kötü durumu göremedi. Bu yıldönümü, NATO'nun Yugoslavya'yı bombalamasının beklenen bir sonucu olarak ortaya çıkan can kayıplarının hazin gölgesi altında kaldığından, yalnızca üzüntü verici bir olay olarak hafızalarda yerini aldı. Art arda söz alan konuşmacıların belirttikleri üzere, böyle insanlık suçlarına NATO'nun sınırlarına komşu bölgelerde izin verilemez. Yalnızca kendilerini özverili biçimde "ilkelere ve değerlere" adamış olmaları dolayısıyla övgüye değer bulunan liderlerin yardım uzatan elleri sayesinde, 3500 köyün boşaltılmasına (Kosova 17 kez NATO bombardımanına maruz kaldı), 2-3 milyon mültecinin evlerinden sürülmesine ve on binlerce kişinin öldürülmesine kadar varan bu tür durumlara NATO sınırları içerisinde göz yumuldu.

Basın mensupları ve başkaları bu etkileyici gösteri karşısında hiç yorumda bulunmadı. Bu olayları izleyen birkaç gün içinde Clinton'ın Türkiye'yi ziyaretiyle bu gösteri yinelendi. "Çoğunlukçu toplumların yılmaz destekçisi" Clinton'ın "birlikte yaşamayı reddeden etnik gruplar arasında barışçıl ilişkiler kurmayı amaçladığı görüşmeler" basında haber olarak yer aldı. Clinton Türkiye'de bir deprem bölgesine yaptığı "acınızı paylaşıyorum" ziyareti ile takdir topladı. Bu ziyaret sırasında özellikle dikkat çeken nokta şuydu: Clinton, "tezahürat yapan kalabalık arasındaki bir bebeği fark edip onu annesinin kollarından özenle aldı ve bebeğin bu yabancının gözlerine bakakaldığı neredeyse bir dakika boyunca ona sımsıkı sarıldı" (Boston Globe, New York Times). "Clinton'ın cezbedici şefkati"nin bir gösterisiydi bu. "Kürt" sorunu, Clinton'ın bu ziyareti sırasında hiç gündeme gelmedi; ne var ki bu sorun, gerek insan hakları raporu gerekse Türkiye'de var olduğu iddia edilen ayrımcılıktan genelde mağdur olan ve özerklik isteminde bulunan etnik azınlıklara yapılanlar bağlamında Türkler'i "nazik bir biçimde uyardığı" Washington Post'ta yayımlanan yazıda açıkça görülüyordu. Bu sözcük o gün Clinton'ın büyüsünde yok oldu. Clinton onların acılarını paylaşırken hiç sözü edilmeyen konu, sözü edilen "ayrımcılığın" doğasıydı.

Cizvit aydınların katledilişinin onuncu yıldönümü, Baş-piskopos'un öldürülüşünün yaklaşan yirminci yıldönümü ve arada geçen süre boyunca Orta Amerika'da birkaç yüz bin kişinin toplu katliamı hakkında söylenecek çok şey var elbette. Bunların çoğu, kendi kendilerini kutsayan "aydınlanmış devletler"de ("enlightened states") erk merkezinin izini bulmaktan sorumlu olan aynı kişiler tarafından yapıl-

di. Bu korkunç yıllar boyunca gerçekleşen ve hatta bugüne kadar uzanan laik bağnazlık faaliyetleri hakkında da söylenecek çok şey var. Bu faaliyetler ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilip kaleme alındı; ancak "genel nitelik taşımayan gö-rüşler"in olağan kaderini onlar da paylaştı. Bu yazıları yeniden gözden geçirmek pek işe yaramayabilir. Zamanımız kısa, bu yüzden başka bir yıldönümüne, yani Berlin Duva-rı'nın yıkılışına dönelim.

Bu da onuncu yıldönümünü yaşamakta olduğumuz ve büyük ilgi toplayan konulardan biri, - her ne kadar ABD terörünün Orta Amerika'ya verdiği zarara benzemese de. Geleneksel kurbanların dikkatinden kaçmayan ama Ba-tı'nın dikkatinden büyük ölçüde kaçan Sovyetler Birliği kalesinin yıkılışının sonuçlarına bir göz atalım.

SSCB'nin çöküşünün sonuçlarından biri de, bağlantısızlar paktının sona ermesiydi. Biri küresel, öteki bölgesel iki süper gücün Dünya'yı yönettiği dönemlerde bağlantısız ülkelerin oluşturduğu tarafsız bölgeler vardı. Bölgesel süper gücün yok oluşuyla birlikte bu bölgeler de yok oldu. Ancak, bağlantısız güçlere ait kurumlar, çıkarlarını belli bir oranda gözeten Birleşmiş Milletler Örgütü'nün yan kolları olarak varlıklarını hâlâ sürdürmektedirler. Ne var ki, süper güçler Güney'deki sorunlara eskiye göre daha az ilgi duymaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden beri yabancı ülkelere yapılan dış yardımlarda görülen dramatik çöküş, bunun bir kanıtıdır. Bu düşüş dünyanın en zengin ülkesi olan ABD'de daha da büyük ölçüde gözlemlenmiştir. ABD'nin yabancı ülkelere yaptığı dış yardım neredeyse tümüyle sona erdi. Hatta ABD'nin Batı'daki varlıklı durumdaki kendisine bağ(ım)lı müşteri devletlere ve ABD'nin ileri karakol-

lan konumundaki stratejik ortaklara ayrılan büyük dış yardım payını saymazsak, neredeyse sıfırlandı diyebiliriz. Bu konuda verilen açıklayıcı örnekler çoğaltılabilir.

Yabancı ülkelere yapılan dış yardımlardaki bu gözle görülür düzeydeki azalma, artık bu dış yardımların bağışçı ülke için stratejik getirişi olmayan bir angarya haline gelmesi nedenine bağlanmaktadır. Zamanlamanın dışında, çoğunlukla yabancı ülkelere yapılan ihraç mal promosyonuna ayrılan önemsiz dış yardım miktarlarına bakılırsa, dış yardımlardaki bu düşüşün nedeninin bu yardımların artık ABD için angarya haline gelmesinden kaynaklanması çok uzak bir ihtimal gibi gözükmüyor. "Dış yardım" ("aid") teriminin, varlıklı ve ayrıcalıklı olmanın verdiği utancı da ifade eden bir anlam yükü olmalı. Bu terimin yerine, sözgelimi, meçhul ve karanlık bir tarihin ışığında yapılan "oldukça yetersiz zarar telafisi" teriminin kullanılması daha uygun olabilir. Ne var ki süper güçler, geçmişte işledikleri düşünülen savaş suçlarının hesabını uluslararası yasalar önünde vermedikleri gibi, bunlar için meşru bir neden göstermeye bile gerek duymazlar. Bu devletler, geçmişteki "hatalarını" kayıtsız bir biçimde gizlice kabullenmenin ötesinde, işledikleri bu suçlardan ötürü bir özür borcu bile duymamakta ve bunları gidermek için de geçerli bir neden görmemektedirler.

Güney'de daha anlaşılır bir durum söz konusudur. Malezya Başbakanı Mahatir bin Muhammed geçenlerde şu yorumda bulundu:

Ne büyük çelişkidir ki, her zaman komünizm karşıtı görüşü benimseyen bizler için, en büyük felaket komünizmin

çöküşüdür. Soğuk savaşın bitişi, bizi sahip olduğumuz tek güçten, taraf seçme hakkımızdan yoksun bırakmıştır. Artık hiçbir taraftan destek talebinde bulunamayız.

Bu sözler aslında çelişkili değil, yalnızca politikaya yön veren gerçek "ilkeler ve değerler"in doğal bir anlatımıdır. Asıl konu, dünyadaki insanların büyük bir çoğunluğuna verilen önemdir. Ancak bu konu, sanayileşmiş Batı'mn güçlü ve ayrıcalıklı bölgesinde neredeyse hiç tartışılmamaktadır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının hiç de önemsiz sayılmayacak başka bir sonucuna değinelim.

Standartlar çerçevesinde ABD nispeten sıra dışı özgürlüklere sahip bir toplumdur ve bu nedenle de itibarı hakketmektedir. Bu özgürlüğün bir olumlu yönü de gizli plan ve belgelere ulaşmadaki göreceli özgürlüktür. Ancak, bu özgürlük aslında çok önemli değildir; çünkü basın ve aydınlar çoğunlukla "gizli bazı gerçeklerden söz etmeme yönündeki yazılı olmayan gizli anlaşma"ya bağlı kalırlar. Ancak gizli gerçekleri öğrenmeyi isteyenler için bilgi orada durmaktadır; bilgiye erişim özgürlüğü vardır. Konuyu biraz daha somutlaştırmak için birkaç yeni örneğe yer vereceğim.

Berlin Duvarı'nın yıkılışından hemen sonra ABD'nin küresel stratejisi anlamlı bir biçimde yön değiştirdi ve "caydırma stratejisi" olarak anılmaya başlandı; çünkü ABD yabancı ülkeleri yalnızca caydırır ve asla onlara saldırmaz. Bu nokta, evrensel tarihsel gerçeğin bir başka örneğidir. Askeri bir çatışmada her iki taraf da kendini savunmak için savaşır ve bu savaş bayrağını coşkuyla taşımak tüm kesimler açısından laik bağnazlığın önemli bir görevidir.

Soğuk Savaş'm sonunda ABD'nin "caydırma stratejisi" Rusya'dan Güney'e, daha eski sömürgelere doğru yön değiştirdi. Bu strateji değişikliği, her yıl Beyaz Saray bütçesiyle ilgili Kongre'ye sunulan mesajda resmi olarak Mart 1990'da ifade edildi. Bütçedeki temel harcama kalemi, her yılki ihtiyari harcamaların yarısına yakınını oluşturan ordu harcamalarına ayrılan paydır. Bu bakımdan Mart 1990'da Kongre'de yapılan talepler, neden olarak öne sürülen mazeretler dışında, hemen hemen daha önceki yıllarda yapılan taleplerin aynıydı. Yürütme komisyonu, büyük bir askeri bütçeye ihtiyaçları olduğunu ama bu ihtiyacın komünizm tehdidinden kaynaklanmadığını açıkladı. Aslında, büyük askeri harcamaları ve devlet yanlısı gangsterlere yapılan devasa silah satışlarının nedeni, üçüncü dünya ülkelerinin karmaşık durumdaki teknolojik altyapısı ve öncelikle Orta Doğu'yu hedef alan işgal güçleridir. Kongre, "ABD'nin çıkarlarına yönelik bir tehdidin Kremlin'in inisiyatifine bırakılamayacağı" şeklinde Orta Doğu hakkında bilgilendirilmiştir ve bu işgal güçleri, yıllar süren eğitime karşın şimdilik beklemeye alınmıştır.

"Çıkarlarımıza gelecek bir tehdit" Irak'ın inisiyatifine de bırakılamaz. Saddam o zamanlar Amerikan'ın müttefiği konumundaydı. Suçu yalnızca Kürtler'i zehirlemek, muhaliflere işkence yapmak, toplu katliam ve başka önemsiz şeylerdi. Toplu katliam ve öteki faaliyetleri için, dost ve değerli bir ticaret ortağı olarak ihtiyaç duyduğunda silahları edinmede kendisine seve seve yardımcı olunurdu. Sevilen bir dost olmaktan Hitler benzeri bir düşmana dönüşmesine yol açan türden - kurallara uymamak (belki de kuralları yanlış anlamak gibi) - bir suç işleme aymazlığına o zamanlar he-

nüz düşmemişti. Burada "örtbas edilen" bir konuya değiniyoruz. Her yıl, zorba liderini güçlendirdikleri halde Irak halkına zulmeden baskıcı rejimin tasfiye edilmesi gündeme geldiğinde, Batılı liderler en büyük insanlık suçlarını işleyen bu canavarın kontrol altına alınmasının gerekliliği üzerine hamasi beyanlarda bulunurlar: Bu canavar yalnızca kitle imha silahları geliştirmemiş, aynı zamanda bu silahları kendi halkına karşı da kullanmıştır! Aslında söylenilenlerin tümü (A'dan Z'ye) doğrudur. Ancak, bu beyanlarda eksik bırakılan bölümler söylendiğinde, gizli kalmış gerçekler tüm çıplaklığıyla ortaya çıkacaktır: "Saddam bizim yardımımız, zımni onayımız ve daimi desteğimizle" herkesi dehşete düşüren o suçları işlemiştir." Bu küçük ek bilgi hakkında araştırma yapmak zaman kaybı olacaktır.

Mart 1990'da Pentagon harcamaları için yapılan daha büyük bütçe talebine geri dönelim. Bu talebin başka bir nedeni de, yüksek teknoloji endüstrisi için daha yumuşak bir ifade olan "endüstri tabanını koruma"yı devam ettirme ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır. Piyasanın mucizeleri hakkındaki bu hararetli retorik, özel sektörün, kârı özelleştirirken maliyet ve riski kamulaştırmak için çaba gösteren devlet sektörüne sırtını büyük ölçüde dayadığı gerçeğini gizlemeyi başarır. Sanayi toplumunun gerekçesi olarak gösterilen bir başka genelleme şeklindeki bu retoriğin çıkış noktası İngiliz Sanayi Devrimi'ne dayanmaktadır. Gerçekte ekonomik ilerlemede askeri sanayinin rolü Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarına dayanmasına rağmen, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD'de bu işlemler belli ölçüde Pentagon'un gizli politikaları aracılığıyla yürütüldü; gerçi iktisat tarihçilerinin çok iyi bildikleri bu tür gerçekler yalnızca ABD ile sınırlı değildir.

Kısacası, Berlin Duvan'nın çöküşü bu retorikte önemli bir değişime, daha önce ileri sürülen gerekçelerin gerçekdışı olduğunu ortaya çıkaran gizli itiraflara ön ayak oldu. Belki de bir gün genelde denetlemeler sonucunda açığa çıkan çok çeşitli suçların haklı nedeni olarak gösterilen Soğuk Savaş etkenleri ile yüzleşmek mümkün olacaktır. Süper güçler arasındaki çatışma, tam anlamıyla asla yok olmasa bile, genel olarak bilinen anlamını bir gün yitirecektir. Ancak, bunun gerçeklemesi için daha zaman var. Birileri bu gibi konuları laik bağnazlar sınıfından ayrı bir bağlamda gündeme getirirse, bu kişiler görmezden gelinir; dikkate alınsalar bile kendilerine yerleşik kurallara uymaları emredilir ve eskiden beri sürekli sansürlenmiş ve hâlâ daha sansürlenen o eski, usandırıcı, basmakalıp sözleri tekrar ettikleri için kendileri küçük düşürülür.

Buraya kadar hep devlete ait resmi belgelerden örnekler verdim. Yaşananların yalnızca çok az bir bölümü kayıtlı olduğundan, bilgiler dar bir çevreyle, çoğunlukla da muhalif çevrelerle sınırlı kalmaktadır. Soğuk Savaş Sonrası dönemin üst düzey planlama arşivine dönelim.

Gizli kalmış Pentagon belgeleri, eski düşman Rusya'yı "silah zengini bölge" olarak tanımlar. Aksine yeni düşman "hedef cenneti bölge"dir. Korkutucu derecede karmaşık durumdaki teknolojik altyapısıyla, Güney birçok hedefe sahip; ancak toplu silah yardımlarımızla eksikliklerinin üstesinden gelmesine yardımcı olmamıza rağmen, fazla silahı da yok. Bu gerçeğin askeri sanayi için de etkili olmadığı söylenemez. Bu yüzden, Lockheed-Martin Şirketi, F-16 savaş uçaklarının satışı için resmi mali yardım yapılmasını devletten açık bir şekilde talep etmektedir. Aynı zamanda

şirket, halkın % 95'inin karşı çıkmasına rağmen potansiyel olarak "ulusal güvenlik için tehlike oluşturan devletlere" sağladığımız F-l6'lardan kendimizi korumak üzere, yüksek teknolojili F-22 savaş uçaklarının üretilmesi için yüz milyarca dolara ihtiyaç duyulduğu konusunda uyarıda bulunmaktadır.

Güney'in hedef olarak seçilmesi yeni küresel stratejilerin geliştirilmesini gerektirir. Bunlardan biri gelişmemiş ülkelere karşı hızlı bir şekilde harekete geçmeye olanak sağlayan "uyum sağlayıcı planlama"dır. Örneğin, 1998 yılında yoksul bir Afrika ülkesinde ilaç yapımı için gerekli olan tıbbi malzeme yardımının yarısının tahrip edilmesi ve olasılıkla on binlerce insanın öldürülmesi hakkında soruşturma yapılmayacağı için kimse bunları bilmeyecek. Gerçi bir soruşturma başlatmak için BM'nin küçük bir çabası oldu, ancak bu çaba Washington tarafından engellendi. Soruşturmalar Batı'da yapıldığında, gerçekleşen olaylar resmi kayıtlarda yer almaz. Olanlara kayıtsız kalmak için geçerli nedenler vardır. Özünde bombalama suç teşkil etmeyebilir. Ne de olsa eylemde bulunan suç işlemeye gerek duymayacak kadar güçlüdür. Bazen eksik planlama, yanlış anlamalar ya da Amerikan kamuoyunun "dünya liderliğine ilişkin sorumlulukları taşımakta" gönülsüz olması, onu zaman zaman başarısızlığa uğratmasına rağmen, o kendisini savunmada üstlendiği "asil görevleri"ni yerine getirir.

"Uyum sağlayıcı planlama"nın yanı sıra, teknolojik yeniliğin de gerekli olduğunu açıklar Pentagon. Örneğin, yeni küçük nükleer silahlar, hedef bakımından zengin olan Güney'deki güçsüz ve savunmasız düşmanlara karşı kullanılmak üzere tasarlanmıştır.

1998 yılında resmi olarak kısmen açıklanan ABD'nin Strateji Geliştirme Dairesinin 1995 yılındaki incelemesinden daha pek çok şey öğrenebiliriz. "Soğuk Savaş Sonrası Caydırıcılık Politikasının Esasları" başlıklı bu çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemde nükleer silahların rolü üzerinde uzun yıllar düşünmenin sonuçlarını yeniden gözden geçirir. Nükleer silahların uluslararası siyasetin kaynağı olarak kalmasının gerekliliği, bu çalışmadan edinilen başlıca çıkarımdır. ABD, nükleer silahların kullanımını durdurmak üzere büyük çaba harcayan ve yapılacak bir askeri saldırıda ilk saldırı yöntemi olarak nükleer silah kullanımını yasaklayan "Nükleer Silahların Üretiminin ve Kullanımının Çoğalmasının Önlenmesi Anlaşmasının (NPT) esas koşullarını bu yüzden görmezden gelmelidir. ABD'nin askeri saldırı yöntemi olarak nükleer silah kullanımına başvurma nedeni, Washington'un hoşlanmadığı bazı politikalara gösterdiği bir tepki ya da bu politikaları ABD'nin çıkarlarını gözetmek için önceden yok etmek olabilir. İlk saldırı seçeneği, uluslararası anlaşmalara karşı olsa da, sözü edilen anlaşmayı (NPT) imzalayan nükleer silahlara sahip olmayan devletlere saldırma seçeneğini içermelidir.

ABD Başkanı Clinton, iki yıl önce Kasım 1997'de ancak bir kısmı açıklanan Başkanlık Karar Yönergesi'nin 60. maddesinde (PDD 60) belirtilen bu önerileri onayladı. Yönerge ilk saldırı seçeneği olarak nükleer silah kullanımına yetki verdi ve karadan karaya balistik füze, denizden karaya füze ve uzun menzilli bombalar gibi nükleer silahların kullanımının devamını sağladı. Bu kararları uygulamak için yeni programlar başlatıldı. Söz konusu programlar arasında şunlar bulunuyordu: Nükleer silahlara trityum üretmek

üzere sivil reaktörlerin kullanımı; NPTnin uygulamak üzere araştırdığı sivil ve askeri nükleer güç üretimi arasındaki sınırın ihlali. Bu durum, Anti-Balistik Füze Anlaşmasını geçersiz kılan Planlanan Ulusal Füze Savunma dizgesini başvurulacak ilk saldırı seçeneği olarak algılayabilecek potansiyel düşmanlar tarafından kitle imha silahlarının geliştirilmesini özendirebilir. Bu şekilde, birçok uzmanın tartıştığı gibi, kaza süsü verilmiş nükleer savaş tehditlerinin sayısı artacaktır.

STRATCOM'un araştırması, ABD'nin uluslararası arenada güvenilirlik'e duyduğu gereğin altını çizer: Potansiyel olanlar içinde olmak üzere, bütün düşmanlara gözdağı verilmelidir. Herhangi bir mafya babası bu durumu açıklayabilir. Laik bağnazlık, Devlet'te, NATO'da ve NATO savaşının geçerli mazeretinin tüm ayrıntılarıyla yazıya geçirilmesinin göz ardı edildiği Batılı kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde yer almayan etnik temizlik ve vahşeti anımsatan farklı bir hikâyeyi tercih ederken; Clinton, Blair ve müttefiklerinin Yugoslavya'yı bombalamak için öne sürdükleri tek ciddi iddianın "uluslararası güvenilirliğin korunması" olduğunu hatırlayalım. The International Herald Tribune/Washington Post'tan alıntılanan ve tercih edilen versiyonun tipik bir örneği şudur: "Sırbistan, bölücü Arnavut gerilla hareketini bastırmak için Kosova'ya saldırmış, on bin sivilin ölümüne neden olmuş ve yedi yüz bin insanı Makedonya'ya ve Ar-navutluk'a sığınmak zorunda bırakmıştır. NATO Arnavut-lar'ı etnik temizlikten kurtarmak için Sırbistan'a havadan saldırdı, ancak yüz binlerce sivil Sırbı öldürdü ve on binler-cesinin şehirden kırsal bölgelere toplu şekilde göç etmesine neden oldu". Tartışılmaması gereken, olayların tam tersi

bir sırayla gerçekleşmesiydi. Ancak bu gerçeği, daha olumlu bir izlenim veren "ilkeler ve değerler'le uyumlu göstermek daha zordur.

STRATCOM, nükleer silahların güvenilirliği arttırdığını açıklar; çünkü bu silahlar "tüm kriz ve çatışmaların üzerine sürekli olarak caydırıcı gölgesini düşürür". Nükleer silahlar, nükleer güçten yoksun güçsüz devletlerin sahip olduğu kitle imha silahlarına tercih edilebilir; bunun nedeni ise, "etkilerini azaltmak için çok az çare bulunan kimyasal ve biyolojik silahlardan farklı olarak, nükleer silahların yol açtığı patlama sonucunda oluşan yüksek derecedeki tahribatın anında gerçekleşmesidir". Washington'un nükleer güce dayanan "caydırıcılık bildirgesi", "ikna edici" ve "kesin ve anlaşılabilir" olmalıdır. Bununla birlikte, ABD "belirsizlik politikasına" devam etmelidir. Vurulacak hedeflerden "düşman için hangisinin daha zarar verici olduğunu saptamada plan-layıcıların fazla mantıklı olmaması" önemlidir. "Fazla mantık ve soğukkanlılıkla kendimizi tanımlamamız zararlı olabilir." "Hayati önem taşıyan çıkarlarına saldırıda bulunulduğunda, ABD'nin mantıksız ve kinci olabileceği", "tasarlanan ulusal benlikte" yer almalıdır. Bazı unsurların "kontrolden çıkması" olası olduğunda, bu durum stratejik tutumumuz için "faydalı olabilir".

Kısacası dünya, artık bizim ne kadar tehlikeli, davranışlarımızın ise öngörülemez olduğunu ve düşmanlarımızın değer verdiği şeylere karşı, uygun gördüğümüzde büyük çapta yıkıcı bir güçle caydırıcı vurucu saldırılar yapmaya hazır bulunduğumuzu bilmeli. Bu durumda, söylediklerimizi gerçekleştireceğimizin olası korkusuyla, irademize boyun eğeceklerdir.

Şimdiye kadar kamuoyuna açıklandığı şekliyle, yüksek düzeyli stratejik planlamanın genel bir özetidir bu. Sözü edilen planlar, öteki süper gücün çöküşü sonrasında gerçekleşen gerekli bir değişim dışında, öncesinde olduğu gibi aynen durmaktadır. Şimdi de STRATCOM'un gözlemine göre "önemli bir kısıtlama eksik": Sovyet caydırıcılığı. NA-TO'nun Balkan Savaşları'nda da gözlemlendiği gibi, dünyanın büyük bir çoğunluğu bu durumun farkındadır. Batılı entelektüeller bunu, Vaclav Havel'in betimlediği gibi, "tarihte daha önce eşi görülmemiş saf bir asalet" şeklinde nitelendirirler. Başka yerlerde ise savaş, Soljenitsin'in tanımladığı gibi algılandı; hatta ABD'ye bağ(ım)lı devletlerde (US client states) bile bu tanımlama geçerli oldu. İsrail'de askeri yorumcular NATO liderlerini, sömürgecilik çağında "ahlaki adalet" kisvesi altında yapılanlara göndermede bulunarak "dünya için tehlike" şeklinde değerlendirdiler ve bu uygulamaların, STRATCOM'un da belirttiği üzere, "kontrolsüz bir şekilde" kitle imha silahlarının üretiminin ve kullanımının artmasına ve süper gücün küresel gücünü kırmaya yönelik yeni stratejik ittifaklara yol açacağı konusunda uyarıda bulundular. ABD'deki sabit fikirli strateji uzmanları da benzer kaygıları dile getirdiler.

Kendi halkı tarafından kısıtlanmadığı sürece, "kontrolsüzce" dünyayı egemenliği altına alan bu süper güç, harekete geçmek için fazlasıyla özgürlüğe sahip. Laik bağnazlığın önemli bir görevi de, bu tür iç kısıtlamaları azaltmaktır. Desteğimizi geri çekmek gibi basit yöntemlerle azaltabileceğimiz ya da son verebileceğimiz suçları görmezden gelip, hemen yeni düşmanların suçlarına odaklanmalıyız. "İnsani müdahale" üzerine gelişen günümüz literatürü, yol

gösterici ilkeleri çok iyi açıklamaktadır. ABD'nin ve müttefiklerinin, NATO'nun kendi sınırları içinde Kolombiya'da, Doğu Timor'da veya Lübnan'da ya da insanların sefalet içinde, boyunduruk altında yaşadığı dünyanın başka yerlerindeki iğrençliklere ve etnik temizliğe bilinçli bir katkısı olmadığını bulmak için çok özenli bir çalışma yapılması gerekir.

Kamuoyunu habersiz, edilgen, itaatkâr tutma projesinin izleri tarihin derinliklerine dayanır ve bu proje sürekli olarak yeni şekiller alır. Halk tehdit ya da şiddet uygulayarak kontrol altına alınamadığı ve biraz özgürlük kazandığı zaman, bu durum doğruluk kazanır. İngiltere ve ABD, geçen yüzyılın ilk örnekleridir. Birinci Dünya Savaşı sırasında dünyanın önde gelen iki demokrasisi de, son derece etkili devlet propaganda birimleri kurdu. İngiltere Enformasyon Bakanlığı'mn amacı, "dünya kamuoyundaki egemen düşünceyi" mantıklı bir şekilde yönlendirerek, özellikle ABD'yi savaşa çekmek için aracı olabilecekleri öngörülen Amerikan entelektüellerinin düşüncelerini kontrol etmekti. Başkan Woodrow Wilson, bu amacın gerçekleşmesinde yardımcı olması için "Halkı Bilgilendirme Komitesi" adında - aslında "halkı yanlış bilgilendirme" şeklinde nitelendirilebilecek - ülkenin ilk resmi propaganda birimini kurdu. Önde gelen entelektüeller tarafından yönetilen bu birimin görevi, barışsever bir halkı "barbar Hunlara karşı yapılacak savaş" için milliyetçilere ve ateşli savaş yanlılarına dönüştürmekti. Amaca ulaştıktan uzun zaman sonra skandal uydurmalar da içinde olmak üzere, bu çabalar büyük başarı kazandı ve hatta her şeyin doğrusu anlaşıldıktan sonra bile var olmaya devam etti.

Bu başarılar, üstün İngiliz-Amerikan propagandasından dolayı Almanya'nın savaşı kaybettiğini düşünen ve bir sonraki savaşta Almanya'nın propaganda konusunda başı çekeceğine yemin eden Adolf Hitler de aralarında olmak üzere birçok gözlemciyi büyük ölçüde etkilemiştir. Ayrıca, propagandanın, yaklaşımları ve inançları şekillendirmedeki gizil gücünü fark eden Amerikan iş adamları da propagandadan etkilenmiştir Halkla ilişkiler, reklamcılık ve kitle kültürü endüstrileri, bu doğal gelişimin bir parçasıdır ve bu durum ileriki yıllarda büyük önem taşıyacak bir olgu haline gelecektir. Savaş zamanında yapılan propagandanın başarısına epeyce güven duyuluyordu. Halkla ilişkiler endüstrisinin kurucularından biri olan Edward Bernays, Propaganda adlı kendi el kitabında "savaş sırasındaki propagandadan edinilen şaşırtıcı başarının, yaşamın farklı alanlarındaki birkaç zeki insanın, kamuoyunu şekillendirme olasılıkları konusunda gözlerini açtığı" gözleminde bulunur. Tanınmış bir Wilson-Roosevelt-Kennedy liberali olan Bernays, Wilson'un propaganda biriminin bir üyesi olarak kendi deneyimlerine dayalı bir yol izlemiştir.

Propaganda başarılarından etkilenen üçüncü bir grup da, kendilerini "sorumlu kişiler" diye adlandıran seçkin entelektüellerin laik bağnazlığıydı. Walter Lippmann'm gözlemine göre, bu zihinleri şekillendirme mekanizmaları, "demokrasi uygulamasında yeni bir sanattı". Lippmann, Wil-son'un propaganda biriminin bir üyesiydi; daha sonra da Amerikan gazeteciliğinde çağının en ünlü, saygın ve etkili kişisiydi.

İş dünyası ve seçkin entelektüeller aynı sorun yüzünden kaygılanıyordu. Bernays, "burjuva, sıradan insanların

korkusuyla ayakta durmaktadır" şeklinde görüş belirtmiştir. "Evrensel oy hakkı ve eğitim sonucunda... kitlelere kral olmayı vaat etti." Bernay, "kitlelerin düşüncelerine şekil vermenin yeni yöntemlerle kontrol edilebilecek ve tersine döndürülebilecek tehlikeli bir eğilim olduğunu" ifade etmiştir.

Aynı tehdit İngiltere'de de baş gösterdi. Önceki yıllarda resmi demokrasi, oldukça sınırlı bir meseleydi; ancak yirminci yüzyılın başlarında çalışan kesim, işçi Partisi ve siyasi seçimleri etkileyebilecek işçi sınıfı örgütleri aracılığıyla siyasi arenaya girmeye başladı. Amerika'da emek büyük bir şiddetle ezilmişti, ancak seçme ve seçilme hakkı giderek yayılıyordu ve ülkenin kurulmasındaki temel ilkeyi korumak gittikçe zorlaşıyordu: Hükümet, yeniliklere karşı ülkenin daimi çıkarlarını korumalıydı; James Madison bu daimi çıkarın mülk hakkı olduğunu düşünüyordu. Madison'ın deyimiyle anayasanın en önemli yapı taşı "hükümetin, zengin azınlığı yoksul çoğunluğa karşı korumasıydı". Ayrıca, Madison mal sahibi olmayan ya da mal sahibi olma umudu olmayanlardan, mülkiyet haklarını olabildiğince desteklemelerinin beklenmemesi konusunda uyanda bulundu. Bu yüzden hükümet, "bir milli servet" şeklinde "daimi çıkarları koruyabilmek konusunda güvenilecek en yetenekli insanlar sınıfının" dindeyken, halk bölünüp parçalanmak ve güçsüz kılınmalıdır. Madison'ın meslektaşı Yasama Komisyonu Başkanı ve Yüksek Adalet Divanı Başkam John Jay'e göre ise "ülkeye sahip olan insanlar, ülkeyi yönetmelidir."

Bu düzenlemeler sürekli olarak güçlüklerle karşılaşmaktaydı. 1920'lerde bu durum daha da ciddileşti. İngiliz Muhafazakâr Partisi, demokrasi tehdidinin ancak "savaş za-

manı propagandasının siyasi savaş kurumlarına uygulanarak" kontrol altına alınabileceğini fark etti. ABD'deki karşılığı Lippmann, izlenecek siyaseti belirlemek için "sorumlu kişilerden" oluşan "zeki azınlığa" "muvafakat verilmesi" çağrısında bulundu. Ayrıca, sorumlu kişilerin gerek ayaklar altında çiğnenmesinden gerekse gözü dönmüş bir halk güruhunun bağırtılarından korunmak için, "halka had-dinin bildirilmesi" konusunun ısrarla altını çizdi. Genel olarak "cahil ve her şeye burnunu sokan dışlanmışlardan" oluşan halkın, demokrasideki rolü "katılımcı" değil, "seyirci" olmaktır. Halka, zenginliğini belli bir dönem için sorumlu kişilere vekâleten verme yetkisi verilmiştir, - buna "seçim" denmektedir; ancak halk bu yetkiyi verdikten sonra kendi kişisel işine geri döner.

Bu iyi bir Wilson öğretisi, "Wilson idealizminin bir parçasıdır". Wilson "yüksek idealleri" olan seçkin beyefendilerin "düzeni ve adaleti" koruması gerektiği görüşündeydi. Üstelik bu aynı zamanda iyi bir Lenin öğretişidir de; bu iki öğreti karşılaştırmaya değerdir, ancak ben Batı demokrasilerinin laik bağnazlığını incelemeye devam edeceğim. Bu düşüncelerin derin kökleri, kendilerini "en nitelikli kişiler" olarak nitelendirenleri bile korkutan ve on yedinci yüzyılın ilk demokratik devrimine kadar uzanan Amerikan ve İngiliz tarihine dek gider.

Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde bu sorunlara, aydınlar sınıfı tarafından da dikkat çekildi. 1933 yılının Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, modern siyaset biliminin kurucularından biri olan Harold Lasswell tarafından propaganda üzerine yazılmış bir maddeyi içeriyordu. Laswell, zeki azınlığı, "toplumların çoğunluğunu oluşturan kitlelerin

bilgisizliğini ve bilinçsizliğini" fark etmesi ve "insanların kendi çıkarlarının en iyi yargıcı olduğu konusundaki demokratik dogmalara" karşı direnmesi konusunda uyarıyordu. Onlar değil, bizler, "sorumlu kişiler" olarak en iyi yargıçlarız. Kendi çıkarları için, bilgisiz ve bilinçsiz toplumlar yönlendirilmelidir. Baskının olmadığı daha demokratik toplumlarda, mülki amirler "propaganda aracılığıyla, bütünüyle yeni bir kontrol dizgesine başvurmalıdırlar".

Edward Bernays'ın 1925 yılında yayımlanan Propaganda kitapçığındaki açıklamasına göre, "zeki azınlık halkın beyninin her parçasını, orduda askerlerin vücutlarını düzene soktuğu gibi düzenlemelidir". Zeki azınlığın, özellikle de iş dünyası liderlerinin görevi, "bu kitlelerin alışkanlıklarını bilinçli ve akılcı bir şekilde değiştirmektir". Katkılarından dolayı 1949 yılında Amerikan Psikoloji Derneği tarafından onurlandırılmasından kısa bir süre önce Bernays, bu "toplum mühendisliği yönteminin kabul görmesinin demokratik sürecin özü olduğunu" yazmıştı. Modern uygulamalı ve endüstriyel psikolojinin büyük kısmı, bu genel esaslar çerçevesinde gelişti. Bernays kadınları sigara içmeye yönlendiren propagandasıyla ün kazandı. Birkaç yıl sonra, kırk yıl boyunca halka işkence yapan, insanları katleden terör rejiminin kurucusu Guatemala demokrasisinin yıkımı için propaganda yöntemlerini uygulamaya devam etti. "Toplumsal alışkanlıklar ve düşünceler akıllıca yönlendirilmelidir."

Topluma egemen olan genel düşüncenin yönlendirilmesi, genel olarak kitle iletişim araçlarının, İrasının, okulların, üniversitelerin ve aydın sınıfın bir sorumluluğudur. Toplumun alışkanlıklarının ve davranışlarının yönlendirilmesi görevi, popüler sanatın, reklamcılığın ve devasa halk-

la ilişkiler endüstrisinin görevidir. İş adamlarının kaleme aldıklarına göre buradaki amaç, "yüzyılların geleneklerine son vermektir". Gereksiz istekler, yapay gereksinimler yaratma yönteminin, ilk endüstri devriminden başlayıp esirlerin özgürlüğüne kadar uzanan süreçte etkin bir yönlendirme politikası olduğu fark edildi. Bu yöntem, 1920'lerde büyük bir endüstriye dönüştü ve son yıllarda daha da ilerledi. Kılavuz kitapçıklarda, endüstrinin "nihilist felsefeyi" ve "amaçsız bir hayat yaşamayı" kabul ettirmeye yönelik uğraş vermesi gerektiği vurgulanmaktadır. "İnsanın dikkatini, moda olanın tüketimini içeren yüzeysel şeylere odaklamak için" yollar bulunmalıdır. Böylelikle insanlar, "anlamsız ve bağımlı" yaşamları kabul edebilir, hatta bunu olumlu karşılayabilirler ve halkın kendi sorunlarını kendisinin çözme-siyle ilgili ortaya atılan fikirleri gerçekçilikten uzak bulmaya başlarlar. Kaderlerini erke hizmet eden, erki yöneten "sorumlu kişilere", zeki azınlıklara, laik bağnazlığa teslim edeceklerdir; bu, gizli ancak temel bir öncüldür.

Madison'un uzun zaman önce dikkat çektiği üzere modern dünyada erk, birkaç güçlü devletin ve bunlara sıkı sıkıya bağ(ım)lı zorba yönetimlerin elindedir. Özel sektör zorbaları ise ekonomik, sosyal ve siyasi yaşama yön veren büyük kurumlarıdır. İç yapılanmalarında bu kurumların zihinsel kökeni totaliter ideale, "organik insanüstü varlıkların haklan konusundaki neo-Hegelci öğretilere, ayrıca modern totalitarizmin temel ilkelerine, Bolşevizm ve Faşizm öğretilerine dayanır. Amerika'nın özel şirketlerin yönetimine girmesi, günümüzde de varlığını sürdüren muhafazakârlar tarafından feodalizme, "bir çeşit komünizme" dönüş şeklinde ciddi olarak eleştirildi.

1930'lara kadar bu konular üzerindeki tartışmalar hâlâ gündemdeydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanan yoğun bir toplu propaganda kampanyasıyla halkın zihnindeki sorunlar silindi. Bu kampanya, ekonomik buhran ve savaş yıllarındaki sosyal demokrat ve daha köktenci vaatlerin hızlı bir şekilde artmasına yönelik bir tepkiydi. İş dünyası alanındaki yayınlar, "geniş halk kitlelerinin artan siyasi haklan konusunda iş adamlarını tehlikeye karşı" uyardı. Tehditlere karşılık olarak, yeni bir gayret ile kendilerini "insanların zihinleri için daimi bir savaşa" adayan iş adamlarının deyimiyle, "dinlediklerini büyük bir sadakatle uygulamaya sokana kadar", vatandaşların "kapitalist bir hikâye ile beyinlerini yıkamak" üzere büyük çabalar sarf edildi. Propaganda kampanyası büyük çaplıydı ve "boyun eğdirme" tarihinde önemli bir yer tutmaktaydı. Bu konu üzerine mağdurlarının haberdar olmadığı, oldukça bilimsel yapıtlar yazılmıştır.

Bunlar zengin ve imtiyazlı toplumlardaki seçim yöntemleriydi. Daha önce de tartışıldığı üzere başka yerlerde, korkunç sayıda insanın yaşamına mâl olan doğrudan şiddet içeren yöntemler mevcuttu. İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinden beri bu yöntemler, Faşizm ile ilişkilendirilme-sinden dolayı saygınlığını yitirmiş geleneksel düzeni yenilemek, Faşizm'e karşı direnci kırmak ve yok etmek üzere uygulanıyordu. Ne var ki bunların daha sonraları sömürgeler-deki bağımsızlık hareketlerinin kontrol edilmesi için de kullanıldığı ortaya çıktı.

1960'lardaki siyasi karışıklık ortamı, saygın çevrelerde benzer korkulara yol açtı. En açık ifadeler ise, üç büyük endüstri merkezinde - Avrupa, Japonya ve ABD'de - çoğun-

luğu liberal enternasyonalistlerden oluşan Üçlü Komis-yon'un ilk önemli yayınında yer aldı; Carter yönetimi, başkanın kendisi ve bütün baş danışmanları içinde olmak üzere tüm görevlerden çekildi. Komisyon'un ilk yayımı üçlü yönetime ait bölgelerde baş gösteren "demokrasi krizine" ayrıldı. 1960'lardaki düzene başkaldırı hareketlerinde, normalde edilgen ve ilgisiz olan halkın büyük bir kısmı - kadınlar, azınlıklar, gençler, yaşlılar vs., - yani neredeyse bütün halk kendi çıkarlarını gözetmek ve kaygılarını planlı ve özgür bir şekilde dile getirmek için siyaset arenasına girmeye başladı. Bu kişilerin "bireysel çıkarları", uygulamada -Onvell'in deyimiyle - "zengin azınlık"ın "daimi çıkarları" anlamına gelen ulusal çıkarlardan ayrı tutulmalıdır.

Saf bir kişi bu gelişmeleri, demokrasi adına atılan bir adım olarak nitelendirebilir, ancak daha bilgili kişilere göre bu tehlikeli geniş halk kitleleri, "gözü dönmüş" halk kitlelerini olması gerektiği yerden, yani seyirci olmaktan katılımcı olmaya iten ve hemen üstesinden gelinmesi gereken bir "fazla demokrasi" krizidir. Harvard Üniversitesi'nin tanınmış bir siyaset bilimcisi ve Komisyon'un Amerikan raportörü tarafından, geçmişteki günlerden bir parça özlemle söz edilmiş ve "Hary Truman'ın ülkeyi oldukça az sayıda Wall Street avukatı ve bankeriyle işbirliği içerisinde yönetirken", "demokraside aşırıya kaçılmadığı" takdirde, devletin esenliğinin yeniden sağlamlabileceği belirtilmiştir.

Siyasal kararlarla, propagandalarla ve inançları, gelenekleri ve tutumları kontrol edip yönlendiren başka bazı yöntemlerle kriz, demokrasi üzerine yeni bir müdahalede bulundu. Buna paralel bir gelişme olarak, halkın eylem seçenekleri neo-liberalist rejim tarafından kesinkes kısıtlandı-

almıştı. Neo-liberalizm gerçekte belirsiz bir terimdir: Eğer klasik liberalizmin ne olduğunu az çok biliyorsak ve neo-liberalizmi, klasik liberalizm ile karşılaştırırsak, neo-libera-lizmin aslında ne "yeni" ne de "liberal" olduğu sonucuna varırız. Neo-liberal rejim, karar yetkisini, ulusal hükümetlerden alıp yatırımcı ve bankerleden oluşan ve genellikle büyük şirketlerde var olan "sözde meclise" vererek halkın egemenliğini zaafa uğratmaktadır. Bu sözde meclis, hükümetin aldığı kararlan veto etme yetkisini, sermayeyi yurtdışına çıkarma ve piyasadaki nakit akışını azaltma gibi yöntemler kullanabilir; bunu da, 1944 yılında kurulan Bretton Woods dizgesinin bozulmasıyla oluşan nakit dolaşım serbestliği sayesinde yapabilir. Bu durum da bizi, zaman darlığından dolayı şimdilik değinemeyeceğim günümüzdeki büyük sorunlara getiriyor.

Sonuçlar ve bunlara ulaşmak üzere kullanılan yöntemler, erk ve bu erkin yandaşlarını kazanmaya ilişkin yirminci yüzyılın en önemli başarıları arasında yer almalıdır. Bu sonuçlar aynı zamanda bizlere, gelecekte karşılaşabileceğimiz durumlar hakkında ipucu verir. Doğal ki temel bir koşulla: Başka bir seçeneğimiz kalmadığından ötürü zorunlu bir seçim yapmayıp, kendi özgür irademizle sağlıklı bir seçim yaparsak.

III. Bölüm Dil ve
Beyin

(1) Ned Block (1990), "The computer model of the mind," D. N. Osherson ve E. E. Smith, ed., *An Invitation to Cognitive Scien ce* 3- cilt, *Thinking'de* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press).

(2) "The Brain," *Daedalus,* Bahar 1998.

(3) Mark Hauser (1996), *The Evolution of Communication* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press).

(4) C. R. Gallistel (1997), "Neurons and memory," M. S. Gazzaniga, ed. *Conversations in the Cognitive Neuroscience* (Cambrid ge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press); (1999), "The replacement of general-purpose learning models with adaptively specialized learning modules," M. S. Gazzaniga, ed., *The CognitiveNeurosciences, 2.* Baskı'da (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press).

(5) David Hume, *Dialogue on Natural Religion.*

(6) N. Chomsky (1990), "Language and cognition," welcoming address for the Conference of the Cognitive Science Society, MİT, Temmuz 1990, D. Johnson ve C. Emeling, ed. (1997), *TheFutıre of the Cognitive Revolutiorida.* (New York: Oxford University Press). Chomsky (1995b), "Language and nature," *Mind* 104.413:1-61, Ocak, Chomsky (2000b), *New Horizons in the Study of Lan guage and Mindd'd* tekrar yayımlandı. (Cambridge: Cambridge University Press). Burada söz edilmeyen kaynaklar için bkz. bir sonraki bütünce.

(7) Alexandre Koyre (1957), *From the Closed World to the Infinite Universe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press).

(8) Arnold Thackray (1970), *Atoms and Pomers* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: Harvard University Press).

(9) Gerald Holton tarafından bu konuya değinilmiştir, "On the Art of Scientific Imagination," *Daedalus* (1906), 183-208.

(10) V. S. Ramachandran ve Sandra Blakeslee bu konuya de ğinmişlerdir (1998), *Phantoms in the Brain* (Londra: Fourth Estate).

(11) Bertrand Russell (1929), *The Analysis ofMatter* (Leipzig: B. G. Teubner).

(12) R. D. Hawkins ve E. R. Kandel (1984), "Is there a cell-biological alphabet for simple forms of learning?," *Psychological Revieıv 91:* 376-391.

(13) Adam Frank, *Discover* 80 (1997), Kasım.

(14) N. Chomsky (1959), Review of B. F. Skinner, *Verbal Behavior, Language* 35.1: 26-57.

(15) Richard Lewontin (1990), Osherson ve Smith'te (1990). 229-246.

(16) Terrence Deacon (1998), *The Symbolic Species: The Coevolution of Language and the Brain* (New York: Norton).

(17) Bu konulara ilişkin güncel tartışmalar için bkz. *inter alia,* Jerry Fodor (2000), *The Mind Doesn't Work That Way: Scope and Limits of Conıputational Psychology* (Cambridge, Yüksek Li sans Tezi: MİT Press); Gary Marcus (1998), "Can connectionism save constructivism?," Cognition 66: 153-182.

(18) Bkz. Chomsky (1950); ayrıca dil üzerine daha genel bir tartışma için Chomsky (1975), *Reflections on Language* (New York: Pantheon).

(19) Bu varsayım için bkz. Fodor (2000).

(20) C. R. Gallistel, ed. (1990), *Animal Cognition, Cognition,* özel sayı, 37.1-2.

Marco Nicolis ve Manola Salustri'ye editörlük yardımları için teşekkür ederiz.

(1) Noam Chomsky (1981). *Lectures on Government and Binding* (Dordrecht: Foris Publications).

(2) Bkz. örn. Noam Chomsky (1977), *Essays on Form and Interpretation* (New York: North Holland).

(3) Noam Chomsky (1995a), *The Minimalist Program* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press). Ayrıca bkz. Juan Uriagereka (1998), *Rhyme and Reason* (Cambridge,Yüksek Lisans Tezi: MİT Press), yetinmeciliğin temel kavramları ve görgül sonuçlarına giriş niteliğinde bkz. ss. 98-158 arasındaki notlar.

(4) Steven Weinberg (1976), "The forces of nature," *Bulletin of the American Society ofArts and Sciences* 29.4: 28-29.

(5) Roman Jakobson (1936), "Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Gesamtbedeutung der russischen Kasus, TCLP, VI," İngiliz ce çevirisi *Russian and Slavic Grammafda,* Roman Jakobson (Berlin: Mouton).

(6) Dianne Jonas (1996), "Clause Structure and Verb Syntax in Scandinavian and English," Doktora Tezi, Harvard University; Adriana Belletti ve Luigi Rizzi (1988), "Psych-verbs and theta theory," *Natural Language and Lingıistic Theory* 6: 291-352.

(7) Ken Hale ve Samuel Jay Keyser (1903), "On argument structure and the lexical expression of syntactic relations," Ken Hale ve Samuel Jay Keyser, ed., *The Vieıv from Buüding* 20'de (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press); Luigi Rizzi (1997), "The fine structure of the left periphery," Liliane Haegeman, ed., *Elements of' Grammar'*da (Dordrecht: Kluwer), 281-337.

(8) Guglielmo Cinque (1999), *Adverbs and Functional Heads - A Cross-lingustic Perspective* (New York ve Oxford: Oxford Uni versity Press).

(9) Bkz. tartışma için: Jerry Fodor, Thomas Bever, ve Merrill Garrett (1974), *The Psychology of Language* (New York: McGraw-Hill).

(10) W. V. O. Quine (1972), "Methodological reflections on

current linguistic theory," Donald Davidson ve Gilbert Harman, ed., *Semantics of Natural Language* (New York: Humanities Press); W. V. O. Quine (1986), "Reply to Gilbert H. Harnian," Ed-ward Hahn ve Paul Arthur Schilpp, ed., *The Philosophy of W. V. Quine* (La Salle: Öpen Court). (ll)Jonas(1996).

(12) Noam Chomsky (2000a), "Minimalist inquiries: the framework", R. Martin, D, Michaels, ve J. Uriagereka, ed., Step by Step - *Essays in Minimalist Syntax in Honor ofHouıard Lasnik'le,* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(13) Noam Chomsky (1964), "Current issues in linguistic the ory," Jerry A. Fodor ve Jerrold J. Katz, ed., *The Structure of Lan guage'Ve.* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall), 50-118.

(14) John Robert Ross (1967), "Constraints on variables in syntax," Doktora Tezi, MİT; Emmon Bach (1971), "Questions," *Linguistic Inquiry, 2:* 153-167.

(15) Richard Kayne (1994), *The Antisymmetry of Syntax {Cam*bridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press). Ayrıca bkz. Chomsky (1995a)'daki tartışma.

(16) BKİ için bkz. Chomsky (1981) ve bundan sonraki çalış malar.

(17) Marc D. Hauser (1996), *The Evolution of Communication* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press).

(18) François Jacob (1981), *Lejeu despossibles* (Paris: Fayard).

(19) Yorumlar için Martin Joos, ed. (1957), *Readings in Linguistic'te* (Washington: American Council of Learned Societies).

(20) Edward Sapir (1921), *Language* (New York: Harcourt Brace).

(21) B. F. Skinner (1957), *Verbal Behavior* (New York: Appleton-Century-Crofts).

(22) W. D'Arcy Thompson (1917), *On Groıvth and Form*
(Cambridge: Cambridge University Press).

(23) Johann Wolfgang Goethe, *Bildung und Umbüdung organischer Naturen* (1807).

(24) Bkz. Alan Turing'in "The chemical basis of morphogenesis" başlıklı bildirisi *Philosophical Transactions of the Royal Society ofLondon* (1952), 37-72; değerlendirme yazısı için bkz. lan Stewart (1998), *Life's Other Secret* (New York: John Wiley).

(25) Walter J. Gehring ve Kazuko Ikeo (1099), *Trends in Genetics*, Eylül.

(26) Fodor (2000).

(27) Lewontin (1990).

(28) Philip Lieberman (1984), *The Biology and Evolution of Language* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: Harvard University Press).

(29) Paul Postal (1999), *Three Investigations of Extraction* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press).

(30) James Huang (1982), "Logical Relations in Chinese and the Theory of Grammar," Doktora Tezi, MİT. "Parazitsel boşluk lar" için bkz. Noanı Chomsky (1982), *Some Concepts and Conseauences of the Theory of Government and Binding* (Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press) ve burada verilen kaynaklar.

(31) Morris Halle ve Kenneth N. Stevens (1091), "Knowledge of language and the sounds of speech," Johan Sundberg, Lennart Nord, ve Rolf Carlson, ed., *Music, Language, Speech and Brain'de* (Londra: Macmillan), 1-19; Morris Halle (1995), "Feature geometry and feature spreading," *Linguistic İnauiry* 26: 1-46.

I., II, III. ve IV. Bölüme İlişkin Kaynaklar

Abney, S. (1987) "The English Noun Phrase in its Sentential Aspect." Doktora Tezi, MİT.

Aissen, J. ve D. Perlmutter (1976) "Clause reduction in Spa-nish." *Proceedings of the Second Annual Meeting of The Berkeley Linguistic Society* 2:1-30.

Bach, E. (1971) "Questions." *Linguistic Inquiry* 2:153-167.

Baker, M. (1988). *Incorporation: A Theory of Grammatical Fımction Changing.* Chicago: Chicago University Press.

Barss, A. (1986) "Chains and Anaphoric Dependence." Doktora Tezi, MİT.

Belletti, A. (1988) "The case of unaccusatives." *Linguistic In-quiry* 19:1-34.

(1990) *Generalized Verb Movement.* Turin: Rosenberg & Sel-lier.

(1999) "Italian/Romance clitics: structure and derivation." H. van Riemsdijk, ed., *Clitics in the Languages of Europe'un* içerisinde. The Hague: Mouton de Gruyter. 543-579.

(2001) "Inversion as focalization." A. Hulke ve J. Y. Pollock, ed., *Subject Inversion in Romance and the Theory of Universal Grammafm* içerisinde. Oxford ve New York: Oxford University Press. 60-90. ed. (hazırlık aşamasında) *Structures and Beyond: Current Issues in the Theory of Language.* University of Siena.

Beletti, A. ve L. Rizzi (1988) "Psych-verbs and theta theory." *Natural Language and Linguistic Theory* 6: 291-352.

(1996) *Parameters and Functional Heads.* Oxford ve New York: Oxford University Press.

Bloch, N. (1990) "The computer model of the mind." D. N. Osherson ve E. E. Smith, ed., *An Invitation to Cognitive Science* 3. cilt, Thinking. Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Bobaljik, J. (1995) "Morphosyntax: The Syntax of Verbal Inf-lection." Doktora Tezi, MİT.

Bobaljik, J. D. ve D. Jonas (1996) "Subject position and the roles of TP." *Linguistic Irujuiry* 27.2: 195-236.

Borer, H. (1995) "The ups and downs of Hebrew verb move-ment." *Natural Language and Linguistic Theory* 13: 527-606.

Burzio, L. (1986) *Italian Syntax: A Government-Binding Ap-proach.* Dordrecht: Reidel.

Cardinaletti, A. ve M. Starke (1999) "The typology of structu-ral deficiency: a case study of the three classes of pronouns." H. van Riemsdijk, ed., *Clitics in the Languages of Europe'ta.* The Ha-gue: Mouton de Gruyter. 145-233-

Chomsky, N. (1955) "The Logical Structure of Linguistic The-ory." Doktora Tezi, University of Pennsylvania. Excerpts publis-hed by Plenum Press: New York, 1975.

(1957) *Syntactic Structures.* The Hague: Mouton.

(1959) "A review of B. F. Skinner's Verbal Behavior 1957." *Language* 35: 26-58.

(1964) "Current issues in linguistic theory." J. Fodor ve J. Katz, ed., *The Structure of Language'de.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hail. 50-118.

(1965) *Aspects ofthe Theory ofSyntax.* Cambridge, Yüksek Li sans Tezi: MİT Press.

(1970) "Remarks on nominalization." R. A. Jacobs ve P. S. Ro-senbaum, ed., *Readings in English Transformational Gram-mafda.* Waltham, Yüksek Lisans Tezi: Ginn. 184-221.

(1973) "Conditions on transformations." S. Anderson ve P. Ki-parsky, ed., *A Festschrift for Morris Halle'*de. New York: Holt, Ri-nehart, ve Winston. 232-286.

(1975) *Reflections on Language.* New York: Pantheon.

(1977) *Essays on Form and Interpretation.* New York, Amster-dam ve Londra: North Holland.

(1981) *Lectures on Government and Binding.* Dordrecht: Fo-ris Publications.

(1982) *Some Concepts and Conseauences ofthe Theory ofGo-verment and Binding.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(1986a) *Knoıvledge of Language.* New York: Praeger.

(1986b) *Barriers.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(1990) "Language and cognition."[1] *Welcoming address for the Conference of the Cognitive Science Society,* MİT, Temmuz. D. Johnson ve C. Emeling, ed., *The Future ofthe Cognitive Revoluti-on'&â.* New York: Oxford University Press, 1997.

(1993) "A minimalist program for linguistic theory." K. Hale ve S. J. Keyser, ed., *The Vieıvfrom Building* 20. Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press. 1-52.

(1995a) *The Minimalist Program,* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(1995b) "Language and nature." *Mind* 104. 413: 1-61. Chomsky (2000b)'de.

(2000a) "Minimalist inquiries: the framework." R. Martin, D. Michaels, ve J. Uriagereka, ed.. *Step by Step - Essays in Minimalist Syntax in Honor ofHou'ardLasnik.de.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(2000b) *Neıv Horizons in the Study of Language and Mind. Cambridge.* Cambridge LJniversity Press.

(2001a) "Derivation by phase." M. Kensrowicz, ed.. Ken Hale: *A Life in Language'*de. Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(2001b) "Beyond Explanatory Adequacy." *Belleti'de* yayımlanacak (hazırlık aşamasında.).

Cinque, G. (1990) *Types of A' Dependencies.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(1996) "On the evidence for partial N-movement in the Ro-mance DP." G. Cinque, *Italian Syntax and Universal Gram-mar'da.* Cambridge: Cambridge University Press.

(1999) *Adverbs and Functional Heads.- A Cross-Linguistic Perspective.* Oxford ve New York: Oxford University Press. ed. (2001) *Mapping Functional Structure.* Oxford ve New York: Ox-ford University Press.

Collins, C. (1997) *Local Economy.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

D'Arcy Thompson, W. (1917) *On Groıuth and Form.* Cambridge: Cambridge University Press.

Deacon, T. (1998) *The Symbolic Species: The Co-evolution of Language and the Brain.* New York: Norton.

Degraff, M., ed. (1999) *Language Creation and Language Change.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi : MİT Press.

Deprez, V. (1998) "Semantic effects of agreement: the case of French past participle agreement." *Probus.* 1-65.

Dobrovie-Sorin, C. (1988) "A propos de la structure du grou-pe nominal en Roumain." *Rivista di grammatica generativa* 12: 126-151.

Emonds, J. (1978) "The verbal complex V'-V in French." *Lin-guistic Inquiry 9:* 151-175.

(1980) "Word order in generative grammar." *Journal oflin-guistic Research* 1: 33-54.

Fodor, J. (2000) *The Mind Doesn't Work that Way. Scope and Limits of Computational Psychology.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Fodor, J. ve J. Katz, ed. (1964) *The Struclure of Language.* Englewood Cliffs: Prentice Hail.

Fodor, J., T. Bever, ve M. Garrett (1974) *The Psychology of Language: An Introduction to Psycholinguistics and Generative Grammar.* New York: McGraw-Hill.

Fox, D. (2000) *Economy and Semantic Interpretation.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Fox, D. ve J. Nissenbaum (1999) "Extraposition and the natu-re of covert movement." Yüksek Lisans Tezi, Harvard University.

Frank, A. (1997) *Discover* 80.

Freidin, R. (1988) "Comments on Lightfoot (1988)." *Behavio-ral and Brain Sciences* 12.

Friedemann, M. A. ve L. Rizzi, ed. (2000) *The Acquisition of Syntax.* Londra: Longman.

Friedemann, M. A. ve T. Siloni (1997) "Agrobj is not Agrpar-ticiple." *The Linguistic Revieıv* 14:69-96.

Gallistel, C. R,, ed. (1990) *Animal Cognition,* Cognition, özel sayı, 37: 1-2.

(1997) "Neurons and memory." M. S. Gazzaniga, ed.. *Conver-sations in the Cognitive Neurosriences'ta..* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MTT Press.

(1999) "The replacement of general-purpose learning models with adaptively specialized learning modules." M. S. Gazzaniga, ed., *Tloe Cognitive Neurosciences, 2.* Baskı'da. Cambridge,Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Gehring, W. J. ve I. Kazuko (1999) *Trends in Genetics.* Eylül.

Giorgi, A. ve G. Longobardi (1991) *The Syntax ofNoun Phra-ses: Configuration, Parameters and Empty Categories.* Cambridge: Cambridge University Press.

Giorgi, A. ve F. Pianesi (1997) *Tense and Aspect: From Se-mantics to Morphosyntax.* Oxford ve New York: Oxford University Press.

Giusti. G. (1993) *La sintassi dei determinanti.* Padua: Unip-ress.

Gram, G. (1001) *La sintassi tra ottocento e novecento.* Bolon-ya: II Mulino.

Grewendorf, G. (2001) "Multiple Wh fronting." *Linguistic In-quiry* 32: 87-122

Grimshaw, J. (1986) "Subjacency and the S/S[1] parameter." *Linguistic Lnquiry* 17: 364-369.

Hale, K. (1978) "On the position of Walbiri in the typology of the base." Yüksek Lisans Tezi, MİT.

Hale, K. ve S. J. Keyser (1993). "On argument structure and the lexical expression of syntactic relations." Hale ve Keyser, ed., *The Vieıv from Buüding* 20'de. Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Halle, M. (1995). "Feature geometry and feature spreading." *Linguistic Inauiry* 26: 1-46.

Halle, M. ve K. N. Stevens (1991) "Knowledge of language and the sounds of speech." J. Sundberg, L. Nord, ve R,. Carlson, ed., *Music, Language, Speech andBrain'de.* Londra: Macmillan. 1-19.

Hanser, M. (1996) *The Evolution of Communication.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Hawkins, R. D. ve E. R. Kandel (1984) "Is there a cell-biolo-gical alphabet for simple forms of learning?" *Psychological Revieıv* 91: 376-391.

Holton, G. (1996) "On the art of scientific imagination." *Da-edalus.* 183-208.

Hornstein, N. (1984) *Logic as Grammar.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Huang, J. (1982) "Logical Relations in Chinese and the Theory of Grammar." Doktora Tezi: MİT.

Hyams, N. (1986) *Language Acquisition and the Theory ofPa-rameters.* Dordrecht: Reidel.

Jackendoff, R. (1977) *X" Syntax: A Study of Phrase Structure.* Cambridge, Mass.: MİT Press.

Jacob, F. (1981) *Lejeu des possibles.* Paris: Fayard.

Jakobson, R. (1936) "Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Ge-samtbedeutung der russischen Kasus, TCLP, VI." İngilizce çevirisi, *Russian and Slavic Grammar.* Berlin: Mouton. 1984.

Johnson, K. (1991) "Object positions." *Natural Language and Linguistic Theory* 9: 577-636.

Jonas, D. (1996) "Clause Structure and Verb Syntax in Scandi-navian and English." Doktora Tezi, Harvard University.

Joos, M. (1957) *Readings in Lingıistics.* Washington: American Council of Learner Societies.

Katz, I. ve P. Postal (1964) *An Integrated Theory of LinguisHc Descriptions.* Cambridge, Yüksek lisans Tezi: MİT Press.

Kayne, R, (1975) *French Syntax: The Transfornıational Cycle.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(1984) *Connectedness and Binary Branching.* Dordrecht: Fo-ris Publications.

(1989) "Facets of Romance past participle agreement." P. Be-ninca, ed., *Dialect Variation and the Theory ofGrammar'âd..* Dordrecht: Foris Publications. 85-103.

(1994) *The Antisymmetry of Syntax.* Cambridge, Yüksek Li-sans Tezi: MİT Press.

(2001) *Parameters and Universals.* Oxford ve New York: Ox-ford University Press.

Kiss, K., ed. (1995) *Discourse-Configurational Languages.* Oxford ve New York: Oxford University Press.

Koopman, K. (1983) *The Syntax of Verbs.* Dordrecht: Foris Publications.

Koopman, H. ve D. Sportiche (1991) "The position of sub-jects." *Lingua* 85: 211-258.

Koyre, A. (1957) *From the Closed World to the Infinite Univer-se.* Baltimore Johns Hopkins University Press.

Kuroda, S. Y. (1988) "Whether we agree or not: a comparati-ve syntax of English and Japanese." W. J. Poser, ed., *Papers from the Second International Workshop on Japanese Syntcvdta.* Stan-ford: CSLI. 103-143 (ayrıca *Linguisticae Investigationes* 12: 1-47).

Lasnik, H. (1976) "Remarks on coreference." *LinguisHc Analy-sis* 2:1-22.

(1989) *Fssays on Anaphora.* Dordrecht: Klııwer.

(1992) "Case and expletives: notes toward a parametric acco-unt." *LinguisHc Incjuiry* 23: 381-405.

Lasnik, H. ve M. Saito (1992) *Move Alpha: Conditions on its Application and Output.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Lebeaux, D. (1988) "Language Acquisition and the Form of Grammar." Doktora Tezi, University of Massachusetts at Amherst.

Lees, R. B (1960) *The Grammar of English Nominalization.* The Hague: Mouton.

Lewontin, R. (1090) "The evolution of cognition." D. N. Osher-son and E. E. Smith, ed., *An lnvitation to Cognitive Science* 3. cilt, *Thinkinğûe.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press. 220-246.

Lieberman, P. (1984) *The Biology and Evolution ofLanguage.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: Harvard University Press.

Lightfoot, D. (1989) "The child's triggering experience: degre-e of learnability." *Behavioral and Brain Sciences* 12: 321-375.

Longobardi, G. (1994) "Reference and proper names: a the-ory of N-movement in syntax and Logical Form." *Linguistic Inqu-iry* 25: 609-665.

Manzini, M. R. (1992) *Locality: A Theory and Some oflts Em-pirical Consequences.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Marcus, G. (1998) "Can connectionism save constructivism?" *Cognition* 66: 153-182.

May, R. (1985) *Logical Form: Jts Structure and Derivation.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

McCloskey, J. (1996) "On the scope of verb movement in Irish." *Natural Language and Linguistic Theory* 14:47-104.

Mehler, J. ve E. Dupoux (1992) *Naître humain.* Paris: Odile Jacob.

Moro, A. (1900) *The Raising of Predicates: Predicative Noun Phrases and the Theory ofClause Structure,* Cambridge: Cambridge University Press.

Obenauer. H. G. (1994) "Aspects de la Syntaxe A[1]." *These d'Etat,* Üniversite de Paris VIII. Perlmutter, D. (1978) "Impersonal passives and the unaccusative hypothesis." *Proceedings of the Fo-urth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society'de.* 157-189.

Pollock, J. Y. (1989) "Verb movement, Universal Grammar, and the structure of İP." *Linguistic Inauiry* 20: 365-424.

Pollock. J. Y. ve C. Poletto (2001) "On the left periphery of some Romance wh-questions." Yüksek Lisans Tezi, Rizzi'de ya-yımlanacak (hazırlanma aşamasında).

Postal P. (1999) *The Investigations of Lvctraction.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Quine, W. V. O. (1972) "Methodological reflections on cur-rent linguistic theory." D. Davidson ve G. Harman, ed., *Semantics of Natural Language'de.* New York: Humanities Press.

(1986) "Reply to Gilbert H. Harman." E. Halın ve P. A. Schilpp. e<±, *The Philosophy of W. V. Quine.* La Salle: Öpen Court.

Radford, A. (1997) *Syntax-A Minimalist Introduction.* Cam-bridge: Cambridge University Press.

Ramachandran, V. S. ve S. Blakeslee (1998) *Phantoms in the Brain.* Londra: Fourth Estate.

Reinhart, T. (1976) "The Syntactic Domain of Anaphora." Doktora Tezi, MİT.

(1983) *Anaphora and Semantic Interpretation.* Chicago: University of Chicago Press.

(1995) "Interface strategies." *OTS Working Papers,* University of Utrecht.

Ritter. E. (1991) "Two functional categories in Noun Phrases: evidence from Modern Hebrew."

S. Rothstein, ed., *Perspectives on Phrase Structure: Heads and Licensing, Syntax and Semantics* 26'da. New York: Academic Press. 37-62.

Rizzi, L. (1976) "Ristrutturazione." *Rivista di grammatica ge-nerative* I: 1-54.

(1978) "Violations of the Wh Island Constraint in Italian and the Subjacency Condition." *Montreal Working Papers in Linguis-tics* II.

(1982) *Issues in Italian Syntax.* Dordrecht: Foris Publications.

(1990) *RelativizedMinimality.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

(1997a) "A parametric approach to comparative syntax: pro-perties of the pronominal system." L. Haegeman, ed., *The Neıv Comparative Syntatfta.* Londra ve New York: Longman. 268-285.

(1997b) "The fine structure of the left periphery." L. Haege-man, ed., *Elements of Grammafda.* Dordrecht: Kluwer. 281-337.

(2000) *Comparative Syntax and Language Acquisition.* Lon-dra: Routledge.

(2001a) "Relativized minimality effects." M. Bakin ve C. Col-lins, ed., *Handbook of Syntactic Theoryde.* Oxford: Blackwell. 89-110.

(2001b) "Extraction from Weak Islands, Reconstruction and Agreement." Yüksek Lisans Tezi, University of Siena. ed. (hazırlık aşamasında.) *The Structure of CP and İP*'de. University of Siena.

Roberts, I. (1993) *Verbs and Diachronic Syntax.* Dordrecht: Kluwer.

(2000) "The fine structure of the C-system in some Celtic lan-guages." Yüksek Lisans Tezi, Cambridge University, Rizzi'de yayımlanacak (hazırlık aşamasında.).

Rosenbaurn, P. S. (1967) *The Grammar of English Predicate Complement Constructions.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Ross, J. R, (1967) "Constraints on Variables in Syntax." Doktora Tezi: MİT.

(1986) *Infinite Syntax!* Nonvood, NJ: Ablex.

Russell, B. (1929) *The Analysis of Matter.* Leipzig: Teubner.

Sapir, E. (1921) *Language.* New York: Harcourt Brace.

Saussure, F. de (1916/1972) *Cours de linguistique generale.* Paris: Payot.

Shionsky, U. (1997) *Clause Structure and Word Order in Heb-rew and Arabic: An Essay, Comparative Semitic Syntatfla.* Oxford ve New York: Oxford University Press.

Sigurdsson, H. (2000) "To be and oblique subject: Russian vs. Icelandic." *Working Papers in Scandinavian Syntax* 66:1-32.

Siloni, T. (1997) *Noun Phrases and Nominalizations.* Dor-drecht: Kluwer.

Skinner, B. F. (1957). *Verbal Behavior.* New York: Appleton-Century-Crofts.

Sportiche, D. (1981) "Bounding nodes in French." *The Lingu-istic Revieıv* 1: 219-246.

(1998) *Partitions and Atonıs of Clause Structure: Subjects, Ag-reement, Case and Clitics.* Londra ve New York: Routledge.

Starke, M. (2001) "Move Dissolves into Merge." Doktora Tezi, University of Geneva.

Stewart, I, (1008) *Life's Other Secret.* New York: John Wiley.

Szabolcsi, A. (1904) "The Noun Phrase." F. Kiefer ve K. E. Kiss, ed., *The Structure of Hungarian, Syntax and Semantics* 27'de. New York: Academic Press. 179-274.

(1999) *Weak Islands. Syn Com Case Studies,* M. Everaert ve H. van Riemsdijk ed., University of Utrecht, University of Tilburg.

Thackray. A. (1970). *Atoms and Povuer,* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: Harvard University Press.

Torrego, E. (1995) "On the nature of clitic doubling." H. Cam-pos ve P. Kempchinsky, ed., *Evolution and Revolution in Lingu-istic Theory'âe,* Georgetown University Press.

Turing. A. (1952) "The chemical basis of morphogenesis." *Philosophical Transactions of the Royal Society of London.* 37-72.

Uriagereka, J.(1995) "Aspects of the syntax of clitic placement in Western Romance." *Linguistic Inqui>y* 26: 79-123.

(1998) *Rhyme and Reason -An Introduction to Minimalist Syntax.* Cambridge, Yüksek Lisans Tezi: MİT Press.

Vergnaud, J.-R. (1982) "Dependances et niveaux de represen-tation en syntaxe." Doktora Tezi, Üniversite de Paris VII.

Vikner, S. (1997) "V to I and inflection for person in ali ten-ses." L. Haegeman, ed., *The Neıv Compamtive Syntax,* Harlow: Longman. 189-213.

Watanabe, A. (1992) "Subjacency and S-structure movement of wh in sini." *Journal of East Asian Linguistics* 1: 255-291.

Weinberg, S. (1976) "The forces of nature." *Bulletin of the American Society of Arts and Sciences 29A:* 28-29.

Wexler, K. (1994) "Optional infinitives, head movement and the economy of derivation." D. Lightfoot and N. Hornstein, ed., *Verb Movemenfta.* Cambridge: Cambridge University Press. 305-350.

(1998) "Very early parameter setting and the Unique Chec-king Constraint: a new explanation of the optional infinitive sta-ge." *Lingua* 106: 23-79-

Williams, E. (1981) "Argument structure and morphology." *The Linguistic Revieuı* 1: 81-114.

(1984) "There insertion." *Linguistic lnquiry* 15: 131-153-

(1997) "Blocking and anaphora." *Linguistic Lnquiry* 28: 577-628.

Wilson, E. O. (1998) "The brain." *Daedalus.* Bahar.

Zaenen. A., J. Maling, ve H. Thrainsson (1985) "Case and grammatical functions: the Icelandic passive." *Natural Language and Linguistic Theory* 3: 441-483.